

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10230

GRAMATIK FUN DER YIDISHER
SHPRAKH

Zalman Rejzen

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ה. רייזען

גראמאטיק

פון דער יידישער שפראך

ערשטער טײל

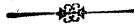
צווייטע, פארבעסערטע אויפלאגע.

ווילנע
תר"פ — 1920

דרוקעריי ב. ציונסאָן און קאַמפּ, טראַקער גאס 13.

הקדמה

מיט דער גראמאטיק פון דער יידישער שפראך, וואָס איך פאַרעפנטלעך לעת-עתה צוליב דעם ערשטן מיל פון איר, האָב איך קודם-כל געהאַט זיין אויג צו באַפרידיקן, לויט מיינע מוחות, די ברענדיקע באַרעפעיניש אין אַ אויספירלעכן ווערק, וואָס זאָל ביים ליכט פֿין דער מאָדערנער שפראַכחויסנשאַפט באַהאַנדלען אַלע פאַקטן און ערשוינונגען פֿין אונזער לשון. אָן אַ גרינדלעכער באַקאַנטשאַפט מיט די געזעצן און כללים פֿון דעם יידישן שפראַכ-געברויך, אין פאַרבינדונג מיט די אַלגעמיינע פרינציפֿן פֿון דער שפראַכחויסנשאַפט איז ניט מיגלעך פולקום און פֿרוי צו באַזונדן זיך מיט יידיש אין אַלע זיינע פאַרמען און אויסדרוקן. הי דאָס פאַרדערט זיך לויט דער ראָלע, וואָס די יידישע שפראַך שפּילט איצט אין דעם קול-בורעלן שאַפֿן פֿון אונזער פּאָלק אין אַלע ערטער פֿון זיין אַלטן און גייעם ישוב.

באַזונדערס פאַרדערט זיך אַזאַ באַקאַנטשאַפט, כדי ווי געהעריק אַוועקצושטעלן דעם לימוד פֿון יידיש אין דער נאָער יידישער שול, וועלכע ווערט געבויט אויפֿן גרונד פֿין דער יידישער אונטערריכט-שפראַך. אויך אין דער אלגעמיינער שול (למשל, דער רוסישער) איז דער דורכשניטלעכער לערער אָפט צו ווייניק באַהאַונט אין דער חויסנשאַפטלעכער גראַמאַטיק, דאָך געפינט ער זיך בנוגע דעם לימוד פֿון דער מוטערשפראַך פּאַרט אין אַ *embarras de richesses* אין אַ פאַרלעגנהייט מחמת עשירות, האָבנדיק פאַר זיך אין די צענדליקער און אין די היינ-דערטער לערנביכער פֿין גראַמאַטיק, פאַרשידענע זאַמלונגען פֿון פראַקטישע אייבינגען, ווערק איבער דער שפראַכחויסנשאַפט וכדומה, און זאָל ער זיך נאָר וועלן פאַראינטערעסירן מיט דעם גענענטשאַנד, וועט ער גיט האָבן קיין מגיעה אין הילפסמאַטעריאַלן. נאָנץ אַנדערש איז אָבער מיט דער נאָער יידישער שול; דער לימוד פֿון יידיש לומד דאָ אָן אַ שיעור פֿון דעם, וואָס דעם לערער פעלן אינגאַנצן די ביכער, וועלכע זאָלן אים העלפֿן זיך אַריענטירן אין דעם גע-דיכטן וואָרל פֿון אונזער לשון. וואָרים אויב די טענה, אַז יידיש האָט גיט קיין גראַמאַטיק, איז אַ לעכערלעכע עם-הארצות, וואָס האָט גיט קיין שום זיין פאַר דעם פּילאָלאָג, איז זי דאָך ריב-טיק אויף אַזוי פיל, אויף וויפּיל מען אידענטיפּיצירט מיט גראַמאַטיק דאָס בוך, וואו די גע-זעצן און כללים פֿון דער שפראַך, פֿון איר ריכטיקער קאָנסטרוקציע און שריפטלעכער פּיקסאַ-ציע, ווערן אויסגעלוינט. אין אַזאַ זיין פאַרשטאַנען, האָבן מיר נאָך ווייקלעך גיט קיין יידישע גראַמאַטיק.

אמת, דער קאָמפֿ פאַר דער יידישער שפראַך, וואָס האָט זיך די לעצטע יאָרן מיט אַזאַ ביען צעפלאַקערט אין אַלע לענדער פֿון יידישן ישוב, און די אַנערקענונג פֿין איר גרוי-סער וויכטיקייט פאַר אונזער פּאָלק, האָט אַרויסגערופֿן צום לעבן די נאַציאָנאַלע יידישע פּילאָ-לאָגיע, וואָס שטעלט זיך אַלס ציל גיט נאָר די טעאָרעטישע פאַרשוונג פֿון יידיש, נאָר לוינט אויך געוויינט אויף די רעולטאַטן, וואָס די דאָזיקע פאַרשוונג גיט, כדי צו פאַרפולקומען אינ-זער לשון, פאַרפרייערן אים און באַרייכערן און מאַכן אים פאַר דעם אינסטרומענט פֿון דער

מאָדערנער יידישער קולטור אין אַלע אירע אָנטפלעק־געטן. אָבער דער גראַנדיאָזער ציקלופּטס-
רייכער בנין פון דער הדישער פּילאָלאָגיע איז נאָך דער־האלע ווער וויניק אויסגעבויט. בלייב
געצילטע אַרבעטן וועגן איינזלענע ענינים פון דער הדישער שפּראַכ־וויסנשאַפֿט, דערהויפּט נאָר
וועגן פּאָנעטיק, פּאָרמעגן מיר לעת־עתה, אי דאָס געשריבן גרעסנטמאלס פאַר ספּעציאַליסטן
און דאָס רוב צעווייט אין צעשפּרעכט איבער צייטונגען און זשורנאַלן, אָפט נאָך אין פרעמדע
שפּראַכן.

מיט מירן ווערק בין איך דערום אויסן געווען צו שאַפן אַ האַנטבוך, וואָס זאָל אַרומ-
געמען אַלע פּאָקטן און ערשיינונגען פון דער הדישער שפּראַך, סײַ דער גערעדטער פּאָלקס-
שפּראַך, סײַ דער שרייב־שפּראַך.

דערביי האָב איך קודם־כל געהאַט אין זינען דעם ייִדישן לערער, מיטצוהעלפן אים
אָנצוקוואַטעלן דעם לימוד פון הדיש אויף אַ פעסטערן יסוד, צו באַקענען אים מיט די גע-
זעצן און כללים פון זיין געברויך, סײַ אין דער אַרטאָגראַפיע, סײַ אין דער מאָרפּאָלאָגיע, סײַ
אין דעם סינטאַקסיס, סײַ אין דער לעקסיקאָלאָגיע.

דאָס בוך קען אָבער באַנוצט ווערן גיט נאָר פון לערער און גיט נאָר אויף לערער-
קורסן און אין לערער-סעמינאַרן, נאָר אויך אין די העכערע קלאַסן פון אַכט־קלאַסיקע פּאָלקס-
שולן און מיטלשולן. אָבער אויך אונזערע ליטעראַטור און בכלל יעדער איינער פון אונזער
פּאָלק, וואָס האָט אַ אינטערעס צו אונזער לשון און אַ באַדערפעניש אים צו געברויכן,
וועט קענען אין דער גראַמאַטיק געפינען גענוג אַנזווייזונגען. כדי אויסצומיידן די אָפּגעלאָזנקייט
אין דער פּאַרטי, פון וואָס אונזער הדיש ליידט אַזוי שטאַרק, בפרט נאָך ביי היינטיקער צייט.
ווען אונזער שפּראַכגעפיל איז אַזוי קאַליע געוואָרן דורך דער טאַנדעט־אַרבעט פון די צייט-
מונגס־מענטשן.

דאָס הייסט נאַטירלעך גיט, אַז איך האָב גענומען אויף זיך די ראַלע פון אַ קאָריפּי-
קאַטאָר פון אונזער לעבעדיקן לשון, אדרבא, זיך האָב זיך געגעבן די גרעסטע מי גיט צו
קאָנאָניזירן די שפּראַך, גיט אָנצוטאָן איר געהאַלד, גיט צו בינדן איר פּרוּהייט און גיט צו
שטערן איר געזונטן נאַטירלעכן וואַקס דורך פּעראַנטישע תקנית. איך האָב שטענדיק געהאַט
אין זינען די יסודות פון דער מאָדערנער וויסנשאַפֿט־לעכער גראַמאַטיק, וועלכע זעט איר אויפ-
גאַבע גיט אין דער קאָנאָניזאַציע, נאָר אין דער פעסטשטעלונג און סיסטעמאַטזירונג פון די
פּאָקטן און ערשיינונגען פון דעם שפּראַכלעבן. איבער דער אָנגענומענער שפּראַכ־ריכטיקייט
שטאמט אַלס העכסטער געזעץ גיט די תקנה פון דעם גראַמאַטיקער, נאָר דער גענוס פון דער
שפּראַכשאַפונג, און דער שפּראַכמאסשער, צי דאָס איז דאָס פּאָלק אַליין אָדער דער גרויסער
דיכטער, קען צעברעכן אַן אַלטע פּאַרס און שאַפן אַ נייע. אין מירן ווערק האָב איך נאָר
געשטרעבט אויסצולייגן די פּרינציפּן און כללים, וואָס גילטן אין דעם לעבן פון אונזער שפּראַך,
און דער אויפ־מערקזאַמער ליעגער און לערער וועט שוין אַליין קענען דרינגען פון זײַ די
געהעריקע פּראַקטישע אויספירן.

איך האָב געפלייט זיך ווי ווייט מיגלעך אויסצוגיין דעם גאַנצן מעשעריאַל, וואָס
אונזער לשון גיט דעם פּאַרשער זינגען. מיך האָט אָבער קוממאַל גיט פּאַרפירט די אילווע-
אַ דאָס געבויט פון אַ לעבעדיקער שפּראַך קען אויסגעשעפּט ווערן, און אויב מיר אַרבעט
וועט מיטוירקן צו אַנטפלעקן כאַטש אַ טייל פון די ריכטע אוצרות און פון דער טיפּער געזעצמ-
טיקייט פון אונזער הדיש, וועל איך האַלטן מירן ציל פאַר דערגרייכט.

די גראַמאַטיק פון דער הדישער שפּראַך האָט זיך צונויפגעשטעלט פון אַ רחל לעקציעס,
וואָס איך האָב פאַר די לעצטע 4—5 יאָר געהאַלטן אין ווילנע אין דעם ערשטן ייִדישן פּאָלקס-
אוניווערסיטעט, אויף פּאַרשידענע לערער-קורסן און לעצטנס אויף די פּעראַנאָטישע קורסן
ביי דער קהילה. די דאָזיקע לעקציעס, פאַר וועלכע איך האָב אויסגענוצט דעם מאַטעריאַל,
וואָס איך האָב געזאַמלט אין משך פון יאָרן, האָב איך געהאַט בדעה צו פּאַרעפנטלעכן ערשט-

בנאך א גרינדלעכער באארבעטונג און סיסטעמאטיוורונג. לידער אָבער איז אַ ווישער פּילאָלאָג
 גנאָך נישט אין דער לאַגע צו קענען אינגאַנצן זיך אָפּגעבן דעם נענטשאַנד; און אויך איך
 האָב נישט געהאַט די מיגלעכקייט צו ווירמען דער דאָזיקער אַרבעט אַזוי פּיל צייט, היפּיל עס
 פאַרערט דאָס ערשטע גרעסערע ווערק איבער דער ווישער שפּראַך. בפרט אָבער בין איך ביי
 דער דאָזיקער אַרבעט געווען געשטעלט אין אַ שווערער לאַגע דורך דעם אומשטאַנד, וואָס מיר
 איז אויסגעקומען דורכצופירן זי אין ווילנע, אין אַ שטאָט. וואו עס פּעלן אַלע נויטיקע מקורים
 אין הילפּסדיכער פאַר דער ווישער פּילאָלאָגיע, און אין אַ צייט, ווען די פאַרבינדונג מיט
 דער גרויסער העלט איז געווען צו אומנאַרמאַל—אין בעסטן פאַל. אָבער אַפּלייגן די פאַרעפנט-
 לעכונג פון מיר אַרבעט האָב איך שוין אויך מער נישט געקענט, הייל דאָס באַדערפעניש אין
 אַ גראַמאַטיק פון דער ווישער שפּראַך איז געוואָרן שוין צו ברענעדיק, און מצד דער לע-
 דערשאַפט בין איך ממש אויפגעפאַרערט געוואָרן נישט צו האַלטן מער מיין מאַטעריאַל ביי זיך
 אין שרייבשייט. דער וואוילגענומענער קריטיקער וועט זיך מיין דערמיט רעכענען, אויב ער וועט
 געפינען אין מיין ווערק מאַנכע אומפּינקלעכקייטן, צו פּיל פעלערן אין דער סיסטעמאטיוואַציע
 פון דעם מאַטעריאַל, איבערהורונגען און אַנדערע חסרונות, וועלכע ווינען געווען אומפאַרמירלעך
 ביי די נענטענע אימטשאַנדן.

דער ערשטער טייל פון דער גראַמאַטיק אַנטהאַלט די קאָפּילען וועגן דער געשיכטע
 פון דער שפּראַך, דער פּאָנעטיק אין דער אַרמאַנאַציע. אין דעם צווייטן טייל וועט
 באַהאַנדלט ווערן די מאַרפּאָלאָגיע, דער סינטאַקסיס, די לעקסיקאָלאָגיע און די מעזיק און
 ס'וועט אויך געגעבן ווערן אַ איבערבליק איבער דער געשיכטע פון דער ווישער פּילאָלאָגיע.
 צוליב טעכנישע טעמים האָב איך אַלע הערות צו דעם טעקסט אַיבערנעמאַגן צום
 סוף פון דעם גאַנצן ווערק, וואו ס'וועט אויך קומען אַ רעניסאַט פון די נעמען, ווערטער און
 פאַרמען, וואָס ווינען דערמאָנט אין דער גראַמאַטיק.

1. ריזען.

ווילנע, אין ניסן, תר"פ.

הקדמה צו דער צווייטער אויפלאגע.

פאַרשידענע אומשטענדן האָבן מיר געשערט אַרויסצולאָזן די איבעריקע טיילן פון
 מיין גראַמאַטיק פון דער ווישער שפּראַך, ווי אויך איבערצואַרבעטן דעם פאַרלינגנדיקן טייל
 בהסכּם מיט דעם נײַעם מאַטעריאַל, וואָס איז דאָ אין מיין רשות. אָבער די וואַרימע אויפנאַ-
 מע, וואָס דאָס ווערק האָט געפונען סיי ביי פּילאָלאָגן סיי אין די קרויזן פון דעם ברוטערן
 עולם, וועלכע האָבן אַ אינטערעס פאַר אונזער לשון, גיבן מיר אַ גרונד אָנצוגעמען, אַז אַ דריטע
 אויפלאַגע פון דעם ערשטן טייל גראַמאַטיק וועט נישט לאַנג לאָזן אויף זיך וואַרטן, און ביז צו
 יענער צייט האָף איך נישט נאָר מתקן און ממלא צו ווין דעם ערשטן טייל, נאָר אויך צו פאַר-
 ענדיקן דאָס גאַנצע ווערק.

אָבער נישט האָבנדיק די מעגלעכקייט אין דער איצטיקער אויפלאַגע אַרײַנצונעמען וועלכע
 עס איז תיקונים און שינויים, האַלט איך דאָך פאַר נויטיק אָנצוװײַזן, אַז אין דעם פּראָיעקט

פון א פרעוויזארישער ווישער אַרמאָנאָפיע, וואָס איז פאַרגעלייגט אין מײן גראַמאַטיק (קאָ-
פּיטל II, §§ 113—194) זײַנען לעצטנס געמאַכט געוואָרן אױניקע ענדערונגען. דער דער-
מאַנטער פּראָיעקט איז באַטראַכט געוואָרן פּון דער אַרמאָנאָפּישע עסקיע בײַ דעם ערשטן
ײדישן שול-צוזאַמענבאַר אין וואַרשע (15—22 יוני 1921). אין אױב כּלל אָנגענומען גע-
וואָרן; בײַ אָבער צו דערגרױכן מער אױנפאַכקײט און גענויקקײט אין דער סיסטעם פּון אױב-
זער אױסלייגונג איז באַשלאָסן געוואָרן אַרײַנצוטראָגן אין מײן פּראָיעקט די דאָזיקע תּיקונים
און שינויים:

- 1) דעם צווייטן דיפּטאַנג ײ (ליטוויש—אָ) (זע פּאַנעטיק § 105) צו דיפּערענצירן
פּון דעם ערשטן ײ (ליטוויש—ײ) דורך אַ פּתח אונטער אים, למשל, שײן און שױן, מײן
און מײן, צײַט און צײַכן א. א. א. וו.
- 2) דעם צווייטן דיפּטאַנג ײ (ליטוויש—אָ) (זע פּאַנעטיק § 90) צו דיפּערענצירן פּון
דעם ערשטן ײ (ליטוויש—ײ) דורך אַ חולם-פּינטעלע אײבערן ו, למשל, פּײַלן און פּײַגל,
בײַך און בײַגן, טײַב (א פּײַגל) און טײַב (גײט הערגדיק), קײל (צום שײסן) און קײל (פּון
ברענען) א. א. א. וו.
- 3) דער פּראָסעמטישער אַלף (זע אַרמאָנאָפּיע § 126) בלייבט נאָך אין אָנהײב
וואַרט; אײנמיטן וואַרט פּאַלט ער אַרויס אין אַלע פּאַלן, למשל, קאַוססקי, פּאַרײן (גײט קאָ-
אוססקי, פּאַראײן), פּאַריינטערעסירן (גײט פּאַראײנטערעסירן), דורכױס (גײט דורכאױס), באַ-
פּרײַונג (גײט באַפּרײַאונג) א. א. א. וו.
- 4) דער וואַקאַל י פּאַר אַ וואַקאַל און נאָך אַ וואַקאַל ווערט געפּינטלט מיט אַ
חיריק, למשל, פּעלן, נאָלן, ראַדלױס, באַצײונג א. א. א. וו.
- 5) דער וואַקאַל ן פּאַר דעם קאַנסאַנאַנט ן און אױך פּאַר אַ צווייטן וואַקאַל ן ווערט
געפּינטלט מיט אַ מלאפּוס, למשל, פּרױן, כּױואַלק, לױר, טײַונג א. א. א. וו.
- אױב-אַרום בלייבט דער צײַכן ךּ נאָך פּאַר העברעאישע ווערטער. דער שטומער אַ
צווישן דעם קאַנסאַנאַנט ן און דעם וואַקאַל ן (אדער ײ) בלייבט, למשל, וואו, וואולקאַן,
וואײל, וואײנען א. א. א. וו.
- 6) דער אומבאַטאַנטער נײטראַלער ײ (זע אַרמאָנאָפּיע §§ 127—130) ווערט אײב-
געפּירט אױך פּאַר דעם קאַנסאַנאַנט ךּ, למשל, פּאַרעם, טורעם, אַטעם, אַרעמאַן, וואַרעם
א. א. א. וו. אױב אַ ײַ בלייבט נאָך אַלס העברעאישע ענדונג, למשל, בנדים, דאַקטוירים א. א. א. וו.
- 7) דער § 136 ווערט אױסגעטישט פּאַרקערט, אַז עס זאָל געשרײבן ווערן פּאַנע-
טיש אױנדן, אײנדול, פּינצטער, פּענצטער א. א. א. וו.
- 8) בײַם צונויפּטרעפּן זײך פּון דעם קאַנסאַנאַנט י מיט דעם וואַקאַל י (§ 139)
ווערט דער וואַקאַל י געפּינטלט. אױב חײ נאָך אַ וואַקאַל, למשל ייד, ייִנגל, ייִדנשט א. א. א. וו.
- 9) בנוגע דעם ײ אין דער ענדונג ײַן פּאַלט אַפּ די שרײַבונג ײַן אין די פּאַרמען
פּון די צאלווערטער (לעצטער אַפּזאָץ אין § 156). אַלואַ: פּירן, פּינפּן, זעקסן, אַכטן (גײט
פּירען, פּינפען א. א. א. וו.); פּאַרקערט אין בײווערטער נאָך ךּ (§ 157) בלייבט די ענדונג
ײַן, למשל, דעם שטומען, דעם אַרעמען א. א. א. וו. דער כּלל פּון § 161 פּאַלט אַוועק;
אַלואַ—שטערנדל, געגנטן א. א. א. וו. (גײט שטערענדל, געגענטן). עס פּאַלט אױך אַפּ
דער § 163.

מיט די דאָזיקע תּיקונים און שינויים דאַרף דער פּראָיעקט פּון דער אַרמאָנאָפּיע
וועלכער איז פאַרגעלייגט אין מײן גראַמאַטיק, דורכגעפּירט ווערן אין לעבן דורך דער צענטראַל-
לער ווישער שול-אָרגאַניזאַציע בהסכּם מיט די ליטעראַטור-פּאַראײנען אין אַנדערע קערפּער-
שאַפטן, וואָס זײַנען פּאַראײנטערעסירט אין אַ אײנהײטלעכער ווישער אױסלייגונג.

ו. רײַזען.

ווילנע, אין תּמוז, תּרפּ״א.

אריינפיר.

וועגן דער שפראך בכלל.

1. די שפראך איז דער אויסדרוק אָדער—בעסער געזאָגט—די אויס-
דרוקפֿאַרם פון דעם דענקענדיקן מענטשלעכן גייסט אין אַרטיקולירטע, ד. ה.
געגלידערטע קלאַנגען. זי איז ניט נאָר דער בעסטער מיטל פֿאַר דעם מגע-
ומשא פון די מענטשן צווישן אַנאַנד, נייערט קודם-כל דער אופן, אין וועלכן
עס קומט צום מענטשלעכן באַוואוסטזיין די גאַנצע ברייטע און רייכע וועלט
פון פֿאַרשטעלונגען און אידעען. ערשט אין דער שפראַך אַנטפלעקט זיך דער
געדאַנק פֿאַר זיך גופא מער אָדער ווייניקער קלאַר און פולקום, און ערשט מיט
דער אויסבילדונג און פֿאַרפֿייערונג פון דער שפראַך קאָן געמאַלט זיין די
פֿאַרפֿייערונג און פֿאַרטיפונג פון געדאַנק.

2. די אַנטשטייאונג פון דער שפראַך איז פֿאַרבאָרגן אין דעם תהום פון
די אוראַלטע פֿאַרהיסטאָרישע תקופות. אירע אָנהייבן זיינען שוין פֿאַרשוואונדן
פון אונז און לאָזן זיך אויפשטעלן נאָר על-פי השערה. זיכער איז נאָר, אַז
פונקט ווי דער מענטש בכלל האָט זיך אַנטוויקלט מדרגותווייז פון נידעריקערע
מינים בעל-חיים, אַזוי האָט זיך אויך אַנטוויקלט זיין שפראַך. שוין אין אירע
ערשטע אָנהייבן, אין דער פֿאַרם פון אַ געוויסער צאָל געשרייען און אויסרופן,
האָט די שפראַך געקלעקט צו ברענגען די בעל-חיים אָדער די פרימיטיווע
מענטשן אין קעגנזייטיקע באַציאונגען, צו פֿאַראייניקן זיי, צו וואַרענען אָדער
רופן זיי צו הילף ביי אַ סכנה, צו דערשרעקן דעם אָנפאַלער וכדומה. אַזא
ניצלעכער מיטל אין דער מלחמה פֿאַרן קיום האָט דורך דעם נאַטירלעכן
אַפּקלייב געמוזט מיט דער צייט פֿאַרבעסערט ווערן אַלץ מער און מער. און די
ווערטיקאַלע לאַגע פון דעם מענטשן האָט דערביי געשפּילט אַ באַזונדערס וויכ-
טיקע ראָלע, וואָרים די דאָזיקע לאַגע האָט קודם-כל מיטגעהאַלפן דער אַנטוויק-
לונג פון די רייד-אַרגאַנען.

דאָך איז נאָך די פֿראַבלעם וועגן דער אַנטשטייאונג פון דער שפראַך
דערמיט ניט פֿאַרענטפערט אין איר גאַנצן פֿאַרנעם. אַזוי ווי די פֿראַגע וועגן
דער אַנטשטייאונג פון דער וועלט, פון דעם לעבן אויף דער ערד, פון דעם

מין מענטש, געהערט זי אויך צו די אייביקע פראבלעמען אונזערע. יעדער דער פון דער מענטשהייט האָט געפרובט געבן דערויף זיין ענטפער, און אפילו די מאָדערנע שפראַכווויסנשאַפט, וואָס דורך דער פאַרשונג און פאַרגלייכונג פון אַלע שפראַכן, אויף וועלכע עס ריידן אָדער האָבן גערעדט פאַרשיידענע פעלקער, האָט זי אויפגעטאָן אזויפיל חידושים און המצאות, איז נאָך ניט בכוח צו דער-קלערן באַשיינפערלעך, ווי אזוי אין דער שפראַך זיינען אויפגעקומען די ערשטע שרשים, יעדערער מיט אַ באַשטימטער באַטייטונג.

3. די מאָדערנע טעאָריעס בנוגע דער פראַבלעם וועגן דער אַנטשטייאונג פון דער שפראַך קאָנען אַיינגעטיילט ווערן אין צוויי גרופעס: די טעאָריע פון אַנאָמאַטאָפּאַע און די טעאָריע פון דעם אויסרופֿוואָרט. די אַנאָמאַטאָפּאַעטישע טעאָריע זוכט צו דערקלערן דעם מקור פון דעם מענטשלעכן לשון דורך דער נאָכמאַכונג, נאָכקרימונג פון די קלאַנגען פון דער נאַטור (אזעלכע ווערטער, ווי למשל, קוקוק, הו-הא, טאַראַראַם, בראַזג, פאַטש, לעקן, גרילצן, טערעליי-קען, — זיינען געבילדעט אַנאָמאַטאָפּאַעטיש). די טעאָריע פון דעם אויסרופֿוואָרט וויל אַרויסברענגען דעם מענטשלעכן לשון פון די קולות, וואָס האָבן זיך ניט-ווילנדיק אַרויסגעריסן ביי דעם מענטשן אונטער דער ווירקונג פון דעם רושם, וואָס דער אָדער יענער געגנשטאַנד פלעגט אויף אים מאַכן.

4. ביידע טעאָריעס, וועלכע מ'פרובט טיילמאָל צו פאַרבינדן אין איין סיסטעם, האַלטן זיך אויף דער הנחה, אַז צווישן דעם קלאַנג פון דעם וואָרט און דער באַטייטונג זיינער איז דאָ עפעס אַ שייכות, בשעת ווען דער טיפּע-רער אַנאַליז פון די שפראַכן ברענגט צום געדראַנג, אַז דווקא פאַרקערט—דער גאַנצער אַנטוויקלונגס-כוח פון דער שפראַך שטעקט גראַד אין דעם, וואָס צווישן דעם קלאַנג און דער באַטייטונג פון דעם וואָרט איז קיין שייכות ניטאָ, אַז דאָס וואָרט איז נאָר אַ סימבאָל, אַן אָפּגעמאַכטער צייכן פאַר אַ פאַרשטעלונג, עס איז אַ לעבעדיקער, אַ באַוועגלעכער עלעמענט, וואָס האַלט זיך אין איין פאַרענדערן. איטלעכס וואָרט אין דער שפראַך האָט זיין געשיכטע און די דאָ-זיקע געשיכטע איז אין אַ לעבעדיקער שפראַך נאָך ניט געענדיקט: די ווערטער אין דער שפראַך בייטן סיי זייער פאַרם סיי זייער באַטייטונג. אין דעם באַ-שטייט אַיגענטלעך די געשיכטע פון דער שפראַך—די אַנטוויקלונג אירע. און נאָר די דאָזיקע טבע—צו בייטן די פאַרם און באַטייטונג—גיט דעם וואָרט די מילעכקייט זיך צו אַנטוויקלען און צוצופאַסן זיך צו די קולטורעלע לעבנסבאַ-דינגונגען פון דעם מענטשן, וועלכע האַלטן זיך אין איין בייטן. אַן דער דאָזיקער פּעאיקייט וואָלט די שפראַך ניט געקאָנט דינען דעם פראַגרעס און אַליין פראַגרעסירן.

5. דערפון איז אויך קלאָר די קולטורעלע באַטייטונג פון דער שפראַך. דאָס איז קודם-כל אַ אויסטערליש בייגעוודיקער אינסטרומענט פון אונזער גע-דאַנק: ער גיט אונז די מיגלעכקייט צו פאַרפעסטיקן אין דעם וואָרט נייע פאַר-שטעלונגען, נייע באַגריפן, נייע געדאַנקען. אין אונזער לשון שטעקט אַ שאַפּנס-

קוואל ניט אויסצושעפן: נייע געדאנקען געפינען אָדער שאַפן אין דער שפראך און מיט דער הילף פון דער שפראך נייע ווערטער, וועלכע באַרייכערן אלץ מערער די שפראך. און די שפראך פון איר זייט באַוואַרנט דעם שטענדיקן פראַגרעס פון דער קולטור: די בייגעוודיקייט פון דער שפראך גיט איר די מיגלעכקייט זיך צוצופאַסן צו די שינויים אין דער קולטור, אזוי אַז יעדער קולטור־שטאַפל געפינט לייכט זיין אויסדרוק אין דער שפראך. די דאָזיקע בייגעוודיקייט איז אָבער געבויט אויף דער אייגנשאַפט פון דער שפראך ניט צו פאַרבינדן דעם קלאַנג פון דעם וואָרט מיט דער באַטייטונג זיינער.

6. אָבער ניט מיט אַמאָל איז די שפראך אַרויף אויף דעם דאָזיקן ברייטן וועג פון איר אַנטוויקלונג, אַלס קאָמפּלעקס פון סימבאָלן פאַר פאַרשטעלונגען. אין די פרימיטיווע שפראַכן, וואָס זיינען באַקאַנט דער לינגוויסטיק, באַטייט יעדעס וואָרט באַזונדער אַלעמאָל אַ געגנשטאַנד, וואָס מ'קאָן אים תּוֹפֵס זיין מיט די הושים. דער פרימיטיווער מענטש איז ניט מסוגל צום אַבסטראַקטן דענקען, און די ווערטער פון זיין שפראך דריקן אויס נאָר אַנזעעוודיקע בילדער, און נאָר זייער לאַנגזאַם האָט דער מענטש דערגרייכט די הויכע מדרגה צו דענקען אין לייכט באַוועגלעכע אַבסטראַקטע באַגריפן, און די דאָזיקע אַנטוויקלונג איז געגאַנגען אין שטענדיקער קעגנזייטיקער ווירקונג מיט דער אַנטוויקלונג פון דער שפראך. וואָרים נאָר די שפראך גיט אונז דעם כּוֹח—פון דעם דענקען אין קאָנקרעטע בילדער אַריבערצוגיין צו אַבסטראַקטע באַגריפן.

7. פון דער אַנדער זייט דאַרף מען אָבער אויך ניט פאַרגעסן, אַז דער מקור פון יעדן אמת ליגט אין דער אינטואיציע, אין דער תּפּיִסה, אין דער דערפאַרונג, און ניט אין דער שפראך גופא. די ווערטער פון דער שפראך זיינען נאָר אַ מיטל צו פאַרצייכענען דערפאַרונגען, פאַרבינדן זיי אין באַגריפן און איבערגעבן אַנדערע; זיי זיינען אָביעקטיווע סימבאָלן פאַר סוביעקטיווע געשעענישן און איבערלעבונגען, און זיי דאַרפן דינען דערצו, אַז זיי זאָלן אויך אין אַנדערע מענטשן אַרויסרופן געוויסע סוביעקטיווע געשעענישן און איבערלעבונגען, קיין נפּקא-מינה ניט אין תּוֹך, צי די דאָזיקע סוביעקטיווע איבערלעבונגען זיינען ביי פאַרשיידענע מענטשן גלייך אָדער נאָר ענלעך, אַבי נאָר זיי זיינען תּמיד אויף איין אופן פאַרבונדן מיט די ועלביקע אָביעקטיווע סימבאָלן פון דער שפראך, פון דעם אויסגערעדטן אָדער אַנגעשריבענעם וואָרט, וואָס ענלעכער די סוביעקטן זיינען אין זייער פּסיכאָ-פּיזיאָלאָגישן עצם, אַלץ ענלעכער וועלן אויך זיין זייערע סוביעקטיווע שפירונגען און פאַרשטעלונגען; אַקעגן־זשע איז די שפראך אַ מיטל אויסצוגלייכן מער אָדער ווייניקער די שפירונגען און איבערלעבונגענישן פון אַ גרופּע מענטשן. זי איז אַ הויפּטמיטל אָפּצוהיטן און צו אַנטוויקלען די האַרמאָניע און די אַחדות פון דער געזעלשאַפט, און דער שורש פון דעם, וואָס מ'רופּט מענטש לעכער גייסט אָדער פּאָלקס־גייסט, ליגט אין דער שפראך.

8. איטלעכס פאלק האָט אין זיין שפראַך אַריינגעלייגט זיין גאַנצן שכל און טביעת-עין, די גאַנצע עשירות פון זיין נשמה, פון זיינע קענטענישן, פון זיין לעבעדיקער און היסטאָרישער דערפאַרונג, פון זיינע געדאַנקען, געפילן, חריפות און הומאָר. אין דער שפראַך ווערט דורך דעם כוח-היצירה פון דעם פּאָלסקייטט איבערגעשאַפן אין געדאַנק, אין בילד, אין קלאַנג און אין פאַרב דאָס גאַנצע לעבן פון פּאָלק. די שפראַך איז דעריבער דער וויכטיקסטער און טייערסטער קנין פון יעדן פּאָלק.

די שפראַכן פון דער וועלט און פון דעם יידישן פּאָלק.

9. די פאַרשיידענע פּסיכאָלאָגישע תּכונות פון די מענטשלעכע שבטים און אומות, אין צוזאַמענהאַנג מיט דער מדרגה פון זייער גייטיקער אַנטוויקלונג, און די פאַרשיידענע געאָגראַפישע און קלימאַטישע השפּעות האָבן געבראַכט צו דער אויסבילדונג פון אַ גאַנצער ריי שפראַכן, דיאַלעקטן און ריידענישן. פעסט-שטעלן גענוי די צאָל שפראַכן אויף דער וועלט איז זייער שווער, וואָרים ניט אַלעמאַל לאָזט זיך דורכפירן אַ גרעניץ צווישן צוויי נאַענטע שפראַכן. דער באַ-רימטער שפראַכפּאַרשער מאַקס מילער האַלט, אַז די צאָל שפראַכן אויף דער גאַנצער ערדקױל איז ניט ווייניקער פון 900. זיי ווערן אַלע אַיינגעטיילט אין אַ גרעסערער אָדער קלענערער, פון דער לינגוויסטיק ענדגילטיק. נאָך ניט פעסטגעשטעלטער צאָל משפּחות, צײַב, די סעמיטישע, די אַריש-אַיי-ראַפעאישע, די חמיטישע, די טערקיש-טאַטערשע, די אוגריש-פינישע, די כינע-זישע א. אַנד.

10. די אַלטע נאַציאָנאַלע שפראַכן פון דעם יידישן פּאָלק, העברעאיש און אַראַמעאיש, געהערן צו דער סעמיטישער שפראַך-משפּחה. די שפראַך פון דער דאָזיקער משפּחה, דאָס רוב אויסגעשטאַרבענע, צום קליינעם טייל נאָך לעבעדיקע, האָבן געהערשט פון ארם-נהרים ביזן ים-התיכון און פון די אַרמענישע בערג ביזן דרומדיקן בערג פון אַראַביע, און נאָך אין אַלטערטום האָבן זיי זיך פאַרשפּרייט פון אַראַביע אויס איבער עטיאָ-פיע און אַבעסיניע (כּוש און שבא) און דורך די פעניקישע קאָלאָניעס—איבער אַ סך אינזלען און ברעגעלענדער פון דעם מיטללענדישן ים. זיי ווערן גרופּירט אין פּאָלגנדיקע צווייגן: א) דרום-סעמיטישע אָדער אַראַבישע צווייג (אַראַביש און עטיאָפּיש—אין אַבעסיניע); ב) מיטלסעמיטישע אָדער פּענישע צווייג, צו וועלכער עס געהערן העברעאיש, פעניקיש (מיט דעם פּוּנישן דיאַלעקט פון קאַר-טאַגאָ און אירע קאָלאָניעס); ג) צפון-סעמיטישע אָדער אַראַמעאישע צווייג, וועלכע צעפּאַלט אין מזרח-אַראַמעאיש אָדער סיריש און מערב-אַראַמעאיש אָדער כאַלדעאיש, הגם אין בהייטערן זינען פאַרשטייט מען אונטער כאַלדעאיש דעם אַראַמעאיש-יידישן לשון בכלל, ד. ה. די יידישע שפראַך, וואָס האָט פאַרנומען דעם אָרט פון העברעאיש. צו דער צפון-סעמיטישער צווייג רעכנט מען אויך צו די

מיט העברעאישע פארמען געמישטע שומרנישע שפראך; און ד) מורה-סעמי-טישע צווייג.

צו דער מורה-סעמיטישער צווייג געהערן די מעטאפאטישע דיאלעקטן פון די בבל-אשורישע פלעקל-שריפטן, די עלטסטע מאָנומענטן פון סעמיטיש, אויב מיזאל ניט רעכענען מצריש, וואָס איז, אַ סברא, אויך אַ סעמיטישע שפראַך, הגם די פאַרשונג פון דער אַלט-עגיפטישער שפראַך איז נאָך ניט אַזוי ווייט געקומען, אַז מיזאל עס קאָנען זאָגן אויף זיכער. נאָך האַרבער איז די שאלה וועגן דער קרובותשאפט פון די סעמיטישע שפראַכן מיט די אַזויגערופענע סעמיטישע. מיט דעם דאָזיקן נאָמען באַצייכנט מען די שפראַכן פון די בער-בער אין צפון-אַפריקע און פון די אַזויגערופענע כּוּשִׁים אין אַבעסיניע און די שכנישע לענדער; צו זיי געהערן אפשר אויך די ריידענישן פון די שבטים אין מערב-סודאַן און אַפילו די האַטענטאַטן אין דרום-אַפריקע. מגעפינט אַלנפּאָלט אַ געוויסע ענלעכקייט אין די גרונד-שטריכן פון דער גראַמאַטישער קאָנסטרוקציע פון די דאָזיקע ביידע שפראַכן-משפּחות. אַקעגן-זשע האָבן אַלע פּרובן צו דערווייזן די קרובותשאפט פון די סעמיטישע שפראַכן מיט די אינדאָגעראַמישע ביז אַהער ניט געבראַכט צו קיין שום ממשותדיקע רעזולטאַטן.

11. די העברעאישע שפראַך (אין תנ"ך—שפת כּנען, ישעיה י"ט; יהודית—מלכים ב', י"ח, נחמיה י"ג)—ביים פּאָלק לשון-הקודש, איז איינגטלעך איינער פון די דיאלעקטן, וואָס די איינוואוינער פון פּאַלעסטינע האָבן גערעדט, נאָך איידער דאָס לאַנד איז איינגענומען געוואָרן פון די בני-ישראל. זי האָט זיך כּמעט ניט אונטערגעשיידט פון דעם לשון פון די בני-מאב, בני-עמון און אַפילו פון דער פעניקישער שפראַך מיט איר פּוּנישן דיאַלעקט. איר ירידה אַלס אומגאַנגס-שפראַך פון יידישן פּאָלק הייבט זיך אָן מיט דעם אונטער-גאַנג פון דער יידישער מלוכה (גלות בבל). צו דער צייט פון דער העלעניסטישער עפּאָכע פאַרנעמט די אַראַמעאישע שפראַך אַלץ מער און מער איר אָרט, ביז זי ווערט די צווייטע נאַציאָנאַלע שפראַך פון אונזער פּאָלק.

12. די אַנדערע שפראַכן, וואָס געוויסע יידישע קיבוצים האָבן זיך צוגעאייגנט אין געוויסע היסטאָרישע תקופות (למשל, גריכיש אין דער אַלעקסאַנדרינישער עפּאָכע, אַראַביש—אונטער דער הערשאפט פון די קאַליפּן) האָבן ניט באַוווּזן צו ווערן יידישע נאַציאָנאַלע שפראַכן אין דעם זין, ווי העברעאיש און אַראַמעאיש, און ערשט אין דער היינטיקער יידישער שפראַך, וואָס איז געשאַפן גע-וואָרן ווי אַ סינטעז פון דייטשע דיאַלעקטן מיט עלעמענטן פון העברעאיש און אַראַמעאיש, איז צוריקגעפונען געוואָרן די צוויי מאָל פאַרלוירענע נאַציאָנאַל-יידישע שפראַך.

13. די דייטשע שפראַך, וואָס פון איר האָט זיך אַנטוויקלט אונזער יידיש, געהערט צוזאַמען מיט ענגליש, נאָרוועגיש, שוועדיש און דעניש צו דער גרופע גערמאַנישע שפראַכן, אַ צווייג פון דער אַריש-אייראָפּעאישער אָדער אינדאָגעראַ-מאַנישער משפּחה, צו וועלכער עס געהערן נאָך קעלטיש, גריכיש, לאַטייניש.

די פון לאטייניש ארויסגעקומענע ראמאנישע שפראכן (פראנצויזיש, שפאניש, איטאליעניש, רומעניש), די סלאווישע שפראכן (רוסיש, אוקראיניש, וויסרוסיש, פויליש, טשעכיש, בולגאריש, סערביש), די באַלטישע שפראכן (ליטוויש, לעַטיש), אַלבאניש, אינדיש, פערסיש און אַרמעניש. אין דער יידישער שפראך האָבן זיך אַלזאָ פאַראייניקט עלעמענטן פון צוויי שפראַך־משפחות, ווייטע אייגענע פון דער אַנדערער כּרחוק מורה ממערב—אינדאָגעראַנישע מיט סעמיטישע.

14. די יידישע שפראַך, ד. ה. די שפראַך פון די יידן, איז אַלזאָ ניט די קדמונישע שפראַך פון דעם יידישן פּאָלק און ניט פון קדמונים אָן טראַגט זי דעם דאָזיקן נאָמען. אין די עלטערע ווערק און דאָקומענטן אויף יידיש הייסט זי טייטש (אַדער אויף העברעאיש—לשון אשכּנז), ביי די אַלטע קריסטלעכע יידישיסטיסן—יידיש=טייטש. די משכילים האָבן זי געקרוינט מיט דעם נאָמען „זשאַראַגאַן“, וואָס שפּיגלט אָפּ זייער פאַראַכטלעכע באַצייאונג צו איר. ביים פּאָלק, וואָס פילט די שפראַך ווי זיין אייגנס, האָט זי ניט קיין אַנדער נאָמען ווי יידיש, און דער דאָזיקער נאָמען דרינגט אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער דורך אויך אין דער ליטעראַטור אויף יידיש פאַר די לעצטע הונדערט יאָר. זי הייסט אויך פּראַסט יידיש, גאַטס יידיש, מאַמע־לשון, און יעדערער פון די דאָזיקע נעמען איז פּיין ניואַנסירט. אין קעגנזאָץ צו דער לעבעדיקער פּאָלקס־שפראַך הייסט די אַרכאַאיזירנדיקע שפראַך פון די יידישע רעליגיעזע (אַדער „געטליכע“) ספרים—עברי=טייטש.

די אַנטשטייאונג און עלטער פון דער יידישער שפראַך.

15. ביי דעם איצטיקן מצב פון דער יידישער פּילאָלאָגיע איז אוממיגלעך צענוי פעסטצושטעלן, ווי אַלט איז די יידישע שפראַך. אין דעם פרט איז אין תּוך ניטאָ קיין נפּקא־מינה צווישן יידיש און אַנדערע שפראַכן, וואָס אויך בנוגע זיי לאָזט זיך ניט באַשטימען אויף זיכער דער צייטפּונקט, ווען זיי זיינען אַנטשטאַנען. ספּעציעל אָבער בנוגע צו דער יידישער שפראַך האָט די פּראַגע וועגן דער צייט פון איר אַנטשטייאונג אַ ביסל אָן אַנדער זינען, דהיינו: ווען איז די איבערגענומענע פרעמדע דייטשע שפראַך אַוועק אויף דעם וועג פון אַ זעלב־שטענדיקער אַנטוויקלונג. ד. ה. ווען זיינען אין דער יידיש־דייטשער שפראַך בולט געוואָרן די עלעמענטן, וואָס מאַכן זי פאַר אַ יידישער שפראַך. דער ערשטער תּנאי דערצו אָבער האָט געמוזט זיין דער פּאַקט, אַז די פרעמדע דייטשע שפראַך זאָל ווערן די שפראַך פון אינווייניקסטן יידישן לעבן. דאָס האָט נאָטירלעך ניט געקאָנט געשעען פּריער, איידער דאָס יידישע פּאָלק האָט ניט געשאַפן אין דייטשלאַנד אַ פעסטן, מער אַדער ווייניקער קאָמפּאַקטן יידישן ישוב. מיר מוזן דעריבער אין אונזער פּאל לאָזן אָן אַ זייט די ערשטע האַלב־לעגענע־דאַרישע עפּאָכע פון דער יידישער געשיכטע אין דייטשלאַנד, וועלכע גרייכט שיר ניט אין דער צייט פון בית־שני, און אפילו—דעם יידישן ישוב, וועגן

וועלכן מיר האָבן שוין זיכערע ידיעות (למשל, וועגן דער יידישער קהילה אין קעלן אין אָנהייב IV י"ה), און די גרעניץ, פון וואָנען אויס אויסצופאַרשן די אָנט-שטייאונג פון יידיש, אַריבערטראָגן ערשט אין דער צייט, ווען אין דייטשלאַנד האָבן זיך אָנגעהויבן צו שאַפן שטענדיקע יידישע קהילות, ד. ה. אין X און XI י"ה. ווען מיר געפינען שוין אַזעלכע קהילות אין מעץ, טרייר, קעלן, מאַינץ, וואָרמס, שפּייער, רעגנסבורג, מאַגדעבורג, מערזעבורג, אין דער דאָזיקער צייט ליגט דער אָנהייב פון דער יידישער קולטור אין דייטשלאַנד, און אויך די יידישע שפּראַך. איינע פון די גרעסטע שאַפונגען פון דער דאָזיקער קולטור, האָט זיך אָנגע-הויבן אויסצובילדן אין דער דאָזיקער צייט. מיט דעם מאַמענט, ווען די דייטשע שפּראַך איז אַריינגעדונגען אין דעם אינווייניקסטן יידישן לעבן און שאַפן, איז געלייגט געוואָרן דער ערשטער יסוד צו דער קומענדיקער יידישער שפּראַך. אין וואָס נעענטער צו דעם דאָזיקן מאַמענט, אַלץ ווייניקער האָט זיך דאָס יידיש-דייטש אָפגעשיידט פון דער שפּראַך פון דער ניט-יידישער סביבה, אַלץ שוואַכער זיינען געקומען צום אויסדרוק די כוחות, סיבות און ווירקונגען, וועלכע האָבן מיט דער צייט גורם געווען, אַז דאָס יידישע דייטש זאָל מגולגל ווערן אַפריער אין יידיש-דייטש, און שפעטער אויך אין יידיש—אין אַ באַזונדערער זעלבשטענדיקער שפּראַך.

16. איינע פון די דאָזיקע ערשטע סיבות איז געווען די פאַרווענדונג פון דעם יידישן (העברעאישן) אַלף-בית פאַר דער פרעמדער שפּראַך. דורך דעם פאַקט אַליין, וואָס די פרעמדע דייטשע ווערטער זיינען אָנגעקליידט געוואָרן אין היימישע יידישע אותיות, איז געשאַפן געוואָרן אַ מחיצה צווישן דייטש און דער שפּראַך, וואָס מיר רופן איצט יידיש. דאָס יידישע דייטש איז געוואָרן בעל-הבית פאַר זיך און האָט זיך שוין געוויינטלעך ניט געקאָנט באַנוגענען מיט דעם יידישן לבוש אַליין, נייערט האָט געזוכט אַריינצוברענגען אין דעם נייע-איבערגענומענעם פרעמדן שפּראַך אַרגאָניזם דעם יידיש-נאַציאָנאַלן גייסט, אַפריער דורך די העברעאישע און אַראַמעאישע אויסדרוקן און מיט דער צייט—דורך דער גאַנצער סיסטעם מיטלען, וואָס האָבן איבערגעגאַסן און איבערגעפּורמט דעם דאָזיקן אַרגאָניזם אויף אַ באַזונדערן אייגנאַרטיקן שטייגער.

אַבער די דאָזיקע פאַריידישונג פון דער דייטשער שפּראַך איז געווען אַ לאַנגער און לאַנגזאַמער אינווייניקסטער פּראָצעס, ביי וועלכן עס איז ניט שייך צו ריידן וועגן אַ באַשטימטן, אָפגעגרעניצטן אָנהייב-פּונקט.

17. אַ געוויסע אַריענטאַציע אין דער פאַרפלאַנטערטער פּראָצע וועגן דער עלטער פון דער יידישער שפּראַך וואָלט אויב געקענט געבן די עלטסטע יידישע ליטעראַטור. ליידער אָבער קאָן אויף זיכער ניט פעסטגעשטעלט ווערן די צייט פון די עלטסטע ליטעראַרישע דאָקומענטן אויף יידיש, וואָס זיינען דערגאַנגען צו אונז, און אגב בלייבט דאָך נאָך אויך דאָן די פּראָצע, צי זיינען אויך אין אַ פריערער עפאַכע ניט געווען קיין ליטעראַרישע ווערק אויף יידיש. וועלכע זיינען פאַרלוירן געגאַנגען. דאָס לייגט זיך זייער אויפן שכל, ווען מ'נעמט אין

אָכט, אז אין דער באַציאונג צו יידיש אין די פריערדיקע יאָרהונדערטער איז ניט געווען קיין יראת-הכבוד, וואָס זאָל טרייבן אָפּצוהיטן די ווערק אויף יידיש מיט דער זעלביקער איבערגעגעבנקייט ווי די לשון-קודשדיקע. אדרבא, טאיז נאָך גענוג הידוש, ווי אזוי מיר האָבן פאַרט אויפגעהיט יידישע כתב-יד, וואָס זיינען לכל-הדעות ניט יינגער פון אַ האַלבן טויזנט יאָר. דערצו קומט נאָך צו דער אומשטאַנד, וואָס די ווערק אויף יידיש זיינען דערהויפּט באַשטימט געווען פאַר דער ברייטער פּאָלקס-מאַסע, וועלכע האָט זיך ניט געקאָנט פאַרגינען דעם לוקסוס פון קויפן די טייערע מאַנוסקריפטן, און דעריבער האָט די צאָל פון די דאָזיקע מאַנוסקריפטן ניט געקענט זיין איבעריקס גרויס. אָבער נאָך דער אויסגעפינונג פון דער בוכדרוקעריי, וואָס איז גלייך געוואָרן פאַר די יידן אַ מעכטיקער פּאַקטאָר צו פאַרשפּרייטן די ליטעראַטור אויף לשון-קודש, האָט זיך אויך אָנגעהויבן אַ אומ-עהייערער אויפבלי און וואוקס פון דער ליטעראַטור אויף יידיש, און דאָס וואָלט ניט געקאָנט געמאַלט זיין אָן דעם פּאַקט פון אַ טיף אין יידישן לעבן אַיינגעוואַרצלטן יידישן לשון. וועגן דעם, אז די ערשטע גע-דרוקטע ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור האָבן געהאַט אָפט פאַר זיך האַנטשריפטלעכע טעקסטן, האָבן מיר אַגב אַ קלאָר גבית-עדות אין דער ער-שטער געדרוקטער יידישער סידור-איבערזעצונג פון יוסף בן-יקר (1544), וועלכע רעדט וועגן די שלעכטע איבערזעצונגען פון די תּפילות, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן פאַר אים. אז חיבורים אויף יידיש זיינען געווען אין XIV יר"ה, ווייזט אויס אויך פון דעם מהריל"ס ווערטער: "חרוזות ומשקלות שעושין בלשון אשכנז על היחוד ועל י"ג עקרים."

18. די עלטסטע שפורן פון דער דייטשער שפראַך אין יידישע ווערק און מיט יידישע אותיות געפינען מיר אין דער פּאַרם פון איינציקע טייטשווערטער אין די דערקלערונגען און הגהות פון רש"י, אליעזר בן נתן, ר' מאיר פון ראַטנבורג א. אַנד. די עלטסטע כתב-יד פון יידיש-העברעאישע ווערטערביכער שטאַמען, אַ סברא, שוין פון XIII און XIV יר"ה, למשל אַ כתב-יד אין דער מינכענער קיניגלעכער ביבליאָטעק, וואָס אַנטהאַלט אַן אויסצוג פון דעם באַ-רימטן העברעאיש-אַראַמעאישן גרויסן "ערוך השלם", וועלכער ברענגט זייער אַ סך דייטשע ווערטער צו דערקלערן די אויסדרוקן פון תלמוד. פאַר אונזער פּאַל איז באַזונדערס וויכטיק אָנצוווייזן, אז די דאָזיקע דייטשע ווערטער, גע-שריבענע מיט יידישע אותיות, ווערן געברויכט אַלס זעלבסטפאַרשטענדלעכע. אַן אַנדערש מאָל ווערן זיי אַיינגעפירט מיט ב לע "ז, אַן אַנדערש מאַל — בלשון אשכנז, טיילמאַל אַן אַ שום באַמערקונג, טיילמאַל אָבער אויך מיט בלשון אשכנז — "אין אונזער שפראַך" — און צום אָפטסטן מיט שקוריך — "וואָס מרופט", — אַ באַשיינפערלעכע ראיה, אז צו דער צייט, ווען דער דאָזיקער כתב-יד איז געשריבן געוואָרן, איז די דייטשע שפראַך שוין געווען אַיינגעוואַרצלט ביי די יידן אין דייטשלאַנד. און צוויפגעשטעלט געוואָרן איז דער דאָזיקער כתב-יד, לויט די פעסטע ראיות פון פערלעס, ניט שפעטער פון XIV און אפשר

גאַר אין XIII יר"ה, הגם גרינבוים האַלט, אַז ער שטאַמט פון XV יר"ה. צו דערזעלביקער צייט געהערט אויך אַ האַנטשריפטלעכער גלאָסאַר צו ישעיה און תרי-עשר, וואו אַלע שווערע ווערטער ווערן דערקלערט דורך אַ באַקאַנטערן העברעאישן וואָרט און דורך דייטשע ווערטער, וואָס אַ סך פון זיי געפינען מיר אויך אין די איבעריקע אַלט-יידישע ספרים, אַ סך—נאָר אין דעם כתב-יד. גרינבוים, וואָס ברענגט אין זיין כרעסטאָמאַטיע אַ ריי ווערטער פון די ביידע אויבנדערמאָנטע אַלט-יידישע כתב-יד, ברענגט אויך אויסצוגן פון אַ האַנט-שריפטלעכער איבערזעצונג פון מחזור אויף אַלט-יידיש, וואָס שטאַמט אויך, אַ סברא, פון XIV יר"ה.

19. פון די אַלט-יידישע מחברים פון יענער ווייטער עפאַכע זיינען אונז באַקאַנט ר' אליהו בן משה בלין (1393), עמנואל פון סאַלאָניק (מחבר פון אַ רפואות-בוך, 1499), ר' יצחק בן אליעזר, אַ תלמיד פון רב משה בן אליעזר הדרשן (דער מחבר פון דעם אַלט-יידישן מוסר-ספר „ספר הגן“, אינמיטן XV יר"ה), רב זעלמעלין בר יקר (אַ העברעאיש-יידישער דיכטער, וועלכער האָט געלעבט אין דער ערשטער העלפט פון XV יר"ה אין ערפורט און איז גע-שטאַרבן אין יאָר 1456). אַ מאָנומענט פון דער אַלט-יידישער ליטעראַטור מיט אַ זיכערער דאַטע איז די תהילים-איבערזעצונג פון יאָר 1490, וואָס האָט שוין העברעאישע עלעמענטן.

20. פון די עלטסטע יידישע ליטעראַרישע דאָקומענטן קאָן מען אויך ניט דרינגען מיט פולער זיכערקייט וועגן דעם כאַראַקטער פון דעם גערעדטן יידיש. וואָרים עס איז נאָך גאַרניט געזאָגט, אַז די יידישע פּאָלקסשפראַך האָט געפונען אַ גענויעם אויסדרוק אין די ווערק פון דער אַלטער יידישער ליטעראַטור. אדרבא, עס איז דאָ אַ סך מער גרונד אָנצוגעמען, אַז אין דער שריפטלעכער שפראַך האָבן די מחברים געזוכט זיך צו האַלטן אַ סך נעענטער צו דער דייטשער שפראַך ווי דער יידישער פּאָלקסמענטש ביים ריידן. די שפעטערדיקע יידישע ליטעראַטור גיט אונז אַ גענוג בולט בילד, ווי אזוי די ליטעראַרישע שפראַך, וועלכע איז געבליבן פאַרגליווערט אין אַרכאַאישע פאַרמען, האָט זיך אַלץ מער דערווייטערט פון דעם לעבעדיקן לשון פון פּאָלק. אין דעם פרט זיינען שוין אַ סך וויכטיקער די יידישע טעקסטן פון די שאלות-ותשובות, וואו די גערעדטע שפראַך האָט געמוזט איבערגעגעבן ווערן מיט דער געהעריקער גענויקייט, וואָ-רים פון איין וואָרט איז טיילמאָל אַ סך אָפּגעהאַנגען, און מען האָט דאָס גבית-עדות דערום פאַרשריבן פינקטלעך, און אין די עלטסטע שו"ת, וואו עס זיינען דאָ יידישע טעקסטן, למשל, ביי מהר"י ברונאָ (לערך 1450) און מהר"י ווייל (אויך אַרום דער צייט) געפינען מיר שוין טאַקע העברעאישע ווערטער און דווקא אזעלכע, וואָס האָבן ניט צו טאָן מיט די ספעציעל יידישע באַ-גריפן—אַראַיה, אַז די שפראַך האָט שוין געמוזט דורכמאַכן ביז דאָן אַ היפשע אַנטוויקלונג.

נאָך ווייניקער קאָנען מיר עפעס דרינגען וועגן דעם כאַראַקטער פון דעם

עלטסטן יידיש אויס די לידער פון דעם בארימטן יידישן מינענוינגער זיסקינד פון טרימבערג (XIII יר"ה), געשריבענע אין אריינעם דייטש, וואָרים אויך אין יענער ווייטער עפאָכע האָבן מיר געקאָנט האָבן ערשיינונגען פון פולקומער אַסימילאַציע מיט דער פרעמדער סביבה און איר שפראַך.

21. בכלל מוז מען זאָגן, אַז די פראַגע וועגן דער אַנטשטייאונג און עלטער פון דער יידישער שפראַך, ווי אויך וועגן איר געשטאַלט אין דער ערשטער עפאָכע פון איר אַנטוויקלונג איז אַ ביסל פאַרדרייט געוואָרן פון די דייטשע חכמי-ישראל דורך זייער דייטש-פאַטריאַטישער נטיה צו דערווייזן, אַז די יידן האָבן אין דייטשלאַנד גערעדט „אַיין ריינעס אונד עכטעס דויטש“ (גי-דעמאָן) און אַז די „פאַרדאַרבונג“ פון דער שפראַך (וואָס פאַר אונז איז עס אייגנטלעך די אַנטוויקלונג צו אַן אייגענער שפראַכלעכער אינדיווידואַליטעט) האָט זיך אָנגעהויבן ערשט אין די סלאַווישע לענדער, וואוהין די יידן האָבן אַריבערגעוואַנדערט נאָכדעם, ווי זיי זיינען פאַרטריבן געוואָרן פון פאַרשיידענע דייטשע מדינות.

22. אויך אין דער פראַגע, וועלכער דייטשער דיאַלעקט האָט געבילדעט דעם יסוד פאַר דער יידישער שפראַך, זיינען די פאַרשער פון יידיש גיט געקומען צו אַדנדגילטיקן הסכּם. איינס קאָן אָבער פעסטגעשטעלט ווערן אויף זיכער—אַז דעם מאַטעריאַל צו דער אויסבילדונג פון דער יידישער שפראַך האָבן געגעבן פאַרשיידענע דייטשע דיאַלעקטן פון דער הויכדייטשער גרופע, דאָס אַזוי גערופענע מיטלהויכדייטש, און אַז פון נידערדייטש זיינען אין יידיש פאַרהאָן העכסטנס נאָר שוואַכע שפורן. אין דעם גייען זיך צונויף, ביי אַלע זייערע חלוקי-דעות, כמעט אַלע לינגוויסטן, וואָס האָבן זיך מיט דער דאָזיקער פראַגע פאַרנומען, ווי יאַסט, ב. י. באַבאָד, פ. בלאַך, סע-נעאָן, גערצאַן, ריכאַרד לעווע א. אַנד. דאָס שטימט אויך מיט דעם היסטאָרישן פאַקט, וואָס דער צענטער פון דעם יידישן לעבן אין דער לעצטער תקופה פון מיטלעלטער, ווען די יידישע שפראַך האָט זיך אָנגעהויבן אויסצובילדן, איז געווען אין דרום-(אייבער)-דייטשלאַנד און אין עסטרייך, בשעת ווען אין צפון-דייטשלאַנד, אין דעם געביט פון דער נידערדייטשער שפראַך, זיינען כמעט קיין יידן דאָן געווען.

נאָר אַווע-לאַלעמאַן וויל דעם מקור פון געוויסע עלעמענטן פון דער יידישער שפראַך זעען אין נידערדייטש, און אויך ריכאַרד לעווע האַלט דעם סימן פון רביס—ס אין יידיש (למשל, וואָלקנס, לערערס) פאַר אַ נידערדייטשן עלעמענט, וואָס האָט אויפן באַדן פון דער יידישער שפראַך געפונען גינסטיקע באַדינגונגען צו אַנטוויקלען זיך, וואָרים יידיש האָט שוין געהאַט די דאָזיקע פאַרם אין דער מערצאַל פון אַ סך העברעאישע ווערטער אויף -ות (צ"ב, מצווה—מצוות = מיצווע—מיצוועס), יאַסט האָט אין דעם דאָזיקן ס אַלס סימן פון רביס געזעען אַ אַנאַלאָגיע פון דער פראַנצויזישער פלוראַלישער ענדונג S און אָנגע-ווענדט עס צו דערווייזן, אַז די יידישע שפראַך איז געבוירן געוואָרן ביי די

פראנצויזישע יידן, נאכדעם ווי זיי זיינען פארטריבן געוואָרן פון פראַנקרייך און זיך באַזעצט אין די ריינישע פראַווינצן.

די פאַרשפרייטונג פון דער יידישער שפראַך אריבער די גרעניצן פון דייטשלאַנד.

23. די גורות, רדיפות און גרושים אויף דעם יידישן קיבוץ אין דייטשלאַנד, וואָס האָבן אין דעם XIV און XV יר"ה אָנגענומען אַ קאָסטאָסטראָפּאלן כאַראַקטער, האָבן געצוואונגען די דייטשע יידן צו נעמען זיך פאַרן וואַנדער־שטעקן, און זייער יידיש־דייטשער לשון האָט זיך אָנגעהויבן צו פאַרשפרייטן אַריבער די גרעניצן פון זיין געבוירנלאַנד. די הויפט־עמיגראַציע פון די דייטשע יידן איז געאַנגען אין די סלאַווישע לענדער פון מזרח, קיין פּוילן און ליטע, און די יונגע יידישע שפראַך הייבט זיך אָן אַלץ מער צו באַפעסטיקן אין דעם נייעם ישוב פון דעם אייראָפּעאישן יידנטום, אַזוי אַז צום אָנהייב פון XVI יאָרהונדערט איז די יידישע שפראַך די הערשנדיקע אין גרויס־פּוילן (פּוילנער קאַנט), קליין־פּוילן (קראַקער און לובלינער פראַווינצן), וואַלין, פּאָדאָליע און גאַליציע, אין ליטע און אפילו אין ווייטן ווייטרוסלאַנד, אויף דער גרעניץ פון דער מאַסקוויטערישער מדינה, דער טעזיס, וואָס אייניקע פאַרשער האָבן גע־וואָלט דערווייזן, אַז אין די דאָזיקע לענדער איז די אומגאַנגס־שפראַך פון די יידן געווען סלאַוויש, איז אָפּגעפרעגט געוואָרן פון דעם היסטאָריקער ש. דוב־גאַוו, וועלכער האָט מיט דאָקומענטן אין די הענט דערווייזן די גאַנצע אומהאַפ־טיקייט פון דער "סלאַווישער" טעאָריע.

24. אָבער ניט נאָר אין די דייטשע און סלאַווישע לענדער האָט זיך פאַרשפרייט די יידישע שפראַך, אויף דער גרעניץ פון מיטלעלטער און דער נייער צייט טרעפן מיר זי שוין אויך אין צפון־איטאַליע און אפילו אין אַריענט. אין דעם פרט איז אינטערעסאַנט דאָס עדות פון דעם נידער־ריינישן ריטער אַר־נאָלד פּאָן־האַרף (אין דער באַשרייבונג פון זיין גסיעה צו די הייליקע ערטער 1496—1499) פון קעלן דורך איטאַליע, סיריע, מצרים, אַראַביע, עטיאָפּיע, נוביע, אַרץ־ישׂראל, טערקיי, פראַנקרייך און שפּאַניע), אַז אין אַ סך ערטער פון זיין פילגעשאַפט האָט ער געטראָפן דייטש־ריינדיקע יידן, אפילו אַן "די היידינישע און טערקישע שטעט". דער פרומער פילגרים האַלט דערביי פאַר זיין חוב צו וואַרענען זיינע לאַנדסלייט פאַר די יידן אין ירושלים, וועלכע "פאַר־שטייען אַלע דייטש".

25. אויך אין די מערב־אייראָפּעאישע לענדער האָט זיך די יידישע שפראַך באַפעסטיקט אַלץ מער און מער, אַזוי אַז אין XVIII יר"ה האָבן מיר שוין פאַר זיך דעם מערקווירדיקן היסטאָרישן פאַקט—אַ לעבעדיקע יידישע שפראַך, וואָס פאַרבינדט אין איין גאַנצייט די ווייט גרעסטע מערהייט פון דעם יידישן פּאָלק. וועגן דער פאַרשפרייטונג פון דער יידישער שפראַך שרייבט, למשל, אין

יאר 1750 דער קריסטלעכער יידישטיט קריוואנדער אין דער הקדמה צו זיין „Jüdisch-teutsche Grammatik“ „מיט יידיש=טייטש באדינען זיך די יידן צווישן זיך אין שרייבן און ריידן אין גאנץ דייטשלאַנד, אין ביימען, אין מערן, אין אונגארן, אין פוילן, אין פעטערבורג, אין דער גרויסער און קליינער און קראינע, אין אוויניאַן וואָס אין פראַנקרייך, אין לאַטאַריניע, אין עלזאַס, ווי אויך גרעסטנטיילס אין האַלאַנד, אויב זיי קענען אפילו די לאַנדשפראַך. די יידן האָבן, אַלזאָ, לויט די ווערטער פון דעמועלביקן קריוואַנדער, מיט פולן רעכט געמעגט באַהויפטן, אַז מיט דער הילף פון דער יידישער שפראַך קאָן מען אויספאָרן די גאַנצע וועלט.

אויך דער יידיש=דייטשער היסטאָריקער יאַסט, איינער פון די ערשטע יידן, וואָס האָבן געשענקט מער אַדער ווייניקער אויפּמערקזאַמקייט דער פאַר=שונג פון דער יידישער שפראַך, נאָטירט אין זיין אַרטיקל וועגן יידיש אין ערש און גרובערס ענציקלאָפּעדיע (1837), אַז יידיש=טייטש איז ביז אין דעם איצ=טיקן יאָרהונדערט אַריין געווען די שפראַך פון די דייטשע יידן אין דייטשלאַנד, אין מזרח=פראַנקרייך, אין נידערלאַנד, אין די דייטשע קהילות פון לאַנדאָן, אין דענעמאַרק, אין שוועדן, אין גאַנצן רוסישן פוילן און אין נידערסלאַנד, אין מאַלאַדאווע און וואַלאַכיע, אין סערביע און באַסניע, אין אונגאַרן, אין צפון=איטאַליע און אין שווייץ.

די ירידה פון דער יידישער שפראַך אין די מערב=אויראָפּעאישע לענדער.

26. די ירידה פון דער יידישער שפראַך אין די מערב=אויראָפּעאישע לענדער האָט זיך אָנגעהויבן אין דער צווייטער העלפט פון XVIII יאָרהונדערט, ווען דער אַלטער, אין משך פון הונדערטער יאָרן איינגעפונדעוועטער לעבנס=שטייגער פון די יידן אין דייטשלאַנד האָט זיך אָנגעהויבן צו צעפאלן אונטער דעם דרוק פון די נייע סאָציאַל=עקאָנאָמישע פאַקטאָרן, וועלכע האָבן אַרויסגע=רופן די באַוועגונגען פון דער אַזוי=גערופענער בערלינער השכלה און אַסימי=לאַציע. אין דער ליטעראַטור אויף עברי=טייטש, וואָס האָט זיך אַזוי מעכטיק צעבליט פאַר דעם משך פון דער דרייהונדערטיאַריקער תקופה זינט דעם XV ידיה, קומט אָן אַ קרויזס. די הויכדייטשע שפראַך רייסט זיך אַלץ מער אַריין אין דעם ליטעראַרישן שאַפן פון דעם יידישען קיבוץ אין דייטשלאַנד. און אויב איידער מענדעלסאָנס הויכדייטשער איבערזעצונג פון תנך (1770 און 1783) האָבן מיר נאָר צו טאָן מיט איינציקע ערשיינונגען פון הויכדייטשע חיבורים, געשריבן בענע דורך יידן, האָט דער באַרימטער פּילאָסאָף פון דעסוי מיט זיין דירעקטן קאָמף קעגן דער „פאַרדאַרבענער שפראַך“ גיך געשאַפן אַן אַטמאָספּערע, אין וועלכער די יידישע שפראַך האָט אָנגעהויבן אַלץ מער צו פאַרלירן דעם חן ביי דער יידיש=דייטשער אינטעליגענץ.

27. דער אונטערגאנג פון דער יידישער שפראך אין דייטשלאנד, באַזינטיקט דורך דער מוראדיקער אַסימילאַציע אין אָנהייב פון XIX יאָרהונדערט, איז אָבער ניט געשעען איבער נאכט. אַרימע רעשטן פון דער דאָ גאַר ניט לאַנג בליענדיקער ליטעראַטור האָבן זיך נאָך לאַנג געזאַפלט, הגם פאַרמשפּטע צום טויט אין דער אַטמאָספּערע פון אַ פּולקום צעפּאַלנדיקן יידנטום. אַפילו צווישן מענדעלסאָנס חברים האָט זיך געפונען איינער, און ניט קיין קלענערער ווי אהרן וואָלפּסאָן האַלע, דער רעדאַקטאָר פון „מאַספּ“, וועלכער האָט אין זיין לוסטשפּיל „לייכטזין און פרעמעליי“, דעם ערשטן פּרוב אויפן פעלד פון דער יידישער קאָמעדיע, און איבערגעלאָזן אַ זכר לחורבן פון דער יידישער ליטעראַטור אין דייטשלאַנד. איינס פון די לעצטע ווערק אויף יידיש, געשאַפן אין דייטשלאַנד, איז אויך די קאָמעדיע פון יוסף הערץ „אַסתר אָדער די בעלאַהנטע טוגענד“ (פירט, 1828), מיט אַ הקדמה אין דייטש, אַזוי ווי ביי וואָלפּסאָנען) — „אין יידיש-דייטשער מונדאַרט“, וועלכע האָט אַפילו דערלעבט אין 1854 אַ צווייטע אויפלאַגע, „כדי נאָכצוגעבן דעם פּילויטיקן פאַרלאַנג פון עולם“, ווי דער מחבר זאָגט און בפּירוש.

28. אויך אין דער הויפטשטאָט פון דער געוועזענער דונאַיער מאָנאַרכיע זיינען נאָך אין די פּערציקער יאָרן פון XIX יר"ה געווען פּרובן פון אַ זעלב־שטענדיקן יידישן טעאַטער. אַ געוויסער י. בידערמאַן האָט אָנגעשריבן „אין יידישן דיאַלעקט מיט אַ סך טאַלאַנט“ און „אַ רייכן אוצר וויץ“ טעאַטערשטיק, וועלכע האָבן מיט עכטן הומאַר געשמיצט די חסרונות פון די יידן און אויסגעלאַכט די דאַמאָלסטיקע פּני פון דער יידישער אַריסטאָקראַטיע. די דאָזיקע טעאַטער־שטיק, אַריבערגעלייגט אויף מוזיק פון אַ פּראָפּעסאָר פון קאָנסערוואַ-טאָריע פּישאַף, זיינען אין יענער צייט אויפגעפירט געוואָרן צו וואוילטעטיקע צוועקן און „אין דער אויפפירונג האָבן זיך באַטייליקט די חשובסטע פּערזענלעכקייטן פון דער דאַמאָלסטיקער יידישער ווינער קהילה“. זי האָט אויך געגעבן הכנסה פון 11 000 פּלאַרין, פאַר יענער צייט אַ קאָלאָסאַלע סומע. אַ פאַרס, וואו עס ווערן קריטיקירט יידישע קהלשע ענינים, האָט נאָך פּריער אָנגעשריבן אין יידיש-אונגאַרישן דיאַלעקט דער באַרימטער דייטשער הומאַריסט מ. ג. סאַפּיר (דער פאַלשע קאַשטאַן 1820; פאַרעפנטליכט אין „מאַדאַר זשידאָ סעמלע“, 1900).

29. אָבער דאָס זיינען אלץ געווען די לעצטע אַפּלאַנגען פון דער יידישער מוזע אין דייטשלאַנד און דייטש-עסטרייך, איבערבלייבסן פון יידיש אין דער אומגאַנגס-שפּראַך האָבן זיך געוויינטלעך געהאַלטן אַ סך איינגעשפּאַרטער. נאָך אין דער ערשטער העלפט פון דעם XIX יר"ה האָט יידיש געהערשט אין די קרייזן פון דער יידיש-דייטשער אינטעליגענץ, און לאַסאַל, למשל, דערציילט אין זיין טאָגבוך, אַז ביי זיי אין פאַמיליע האָט מען גערעדט יידיש, און אַפילו אין יאָר 1893 האָבן די פירער פון די יידן אין דער דייטשער אימפּעריע, די ראַבינער פון די באַצירקן, געהאַלטן פאַר גייטיק צו לאָזן איבערלייענען אין די יידישע סינאַגאָגן.

גאָגעס פון דייטשלאַנד צירקולאַרן, אין וועלכע מ'בעט רחמים "די גלויבנסגענאָסן" אויסצומיידן דאָס "מוישעלן", די נידעריקע יידישע האַנדלסלייט "מוישעלן" נאָך אין דייטשלאַנד עד-היום. אַ יידישלעך געפאַרבט דייטש האָט זיך אויך דערהאַלנן אין דער סביבה פון פראַנקפורט-דמאַין, אין די דערפער פון בייערן, באַדן, ביי מען, מערן, שלעזיע און דערהויפט אין עלזאַס-לאַטאַרינגיע. איינציקע העברע-אישע ווערטער האָבן זיך דורך דער פאַרמיטלונג פון יידיש אויפגעהיט ביזן היינטיקן טאָג אין דער ריינער הויכדייטשער שפראַך ביי דאָס רוב אפילו געבילדעטע דייטשע יידן, אין זייער אינטימערן שמועס, און געפינען פרינציפיעלע אָנהענגער און פאַרטידיקער אין פאַרשיידענע, אפילו ערשטקלאַסיקע פערזענלעכקייטן, וואָס פאַרשטייען און פילן, וויפיל אייגנאַרטיקס און יידישעס עס איז פאַרלאָרן געגאַנגען מיט דער פאַרשווינדונג פון דער יידישער שפראַך אויס דעם מויל פון די דייטשע יידן. העכסט אינטערעסאַנט און באַלערעוודיק איז אין דעם פרט די מיינונג פון דעם באַרימטן שפראַכפילאָסאָף, דעם גרינדער פון דער פעלקער-פסיכאָלאָגיע, פראַפעסאָר חיים שטיינאַל. דער דאָזיקער גרויסער אַוטאָריטעט און פיינפיליקער געלערנטער דערמאָנט מיט עגמת-נפש דאָס יידיש, וואָס פאַרשווינדט אויף דעם געביט פון דער דייטשער שפראַך, "דאָס איידעלע יידיש" וואָס איז אין די פריערדיקע יאָרהונדערטער פאַרווענדט געוואָרן פאַר פאַרשיי-דענערליי וויסנשאַפטלעכע וויכוחים, בפרט פאַר דער רעליגיאָנספילאָסאָפיע" און פול פאַרשטענדעניש פאַר פסיכאָלאָגישע ווערטן, האָט זיך שטיינאַל איינגעשטעלט, אַז די יידישע עלעמענטן זאָלן אויפגעהיט ווערן אויך אין הויכדייטש אין דעם פאַרקער פון יידן צווישן זיך: "ווי עס איז נאַריש צו פאַרטרייבן אַלע פרעמד-ווערטער פון דעם דייטשן שפראַכגעברויך פון דער דייטשער אומה, אַזוי קאָן קיינער ניט נעמען פאַר אומגוט, ווען דער ייד פלעכט אַריין אין דער ריינער שטרענגער דייטשער רעדע ווערטער, וואָס זיינען אַנטליען פון יידיש-דייטש".

30. און אין די לעצטע יאָרן, ווען די באַטייטונג פון יידיש אַלס ערשט-ראַנגיקער פאַקטאָר פון דער נאַציאָנאַלער קולטור איז קלאָר געוואָרן אויך פאַר די פאַרשטייער פון דער בעסערער יידיש-דייטשער אינטעליגענץ, האָט זיך אין דייטשלאַנד דערוועקט אַ גרויסער אינטערעס צו דער לעבעדיקער שפראַך פון דעם יידישן פּאָלק; אַדאַנק דער טעטיקייט פון דעם "איידעלן ריטער פון מזרח-יידנטום", ד"ר נתן בירנבוים, איז אין דייטשלאַנד אַלץ מער געטאָן געוואָרן פאַר דער פּאָפּולאַריזאַציע פון דער יידישער שפראַך און ליטעראַטור, אויף אַזויפיל, אַז דער אַרגאַן פון דער יונג-יידישער אינטעליגענץ אין דייטשלאַנד, "פרייטש אַאט", האָט דעם גרעסטן אָרט געווידמעט דער יידישער שפראַך, באַהאַנדלענדיק זי ניט פון דעם ריין לינגוויסטישן שטאַנדפונקט פון די "חכמי-ישראל", נאָר זוכנ-דיק צו באַקענען מיט איר בפועל-ממש די ברייטערע קרייזן פון דעם דייטשן יידנטום. די וועלט-מלחמה און די אַקופאַציע פון פּוילן און ליטע דורך רי צענט-דאַלע מלוכות האָט נאָך מער דערנענטערט די דייטשע יידן צו דער שפראַך

פון זייערע אורעלטערן, צו אונזער יידיש, און די דאזיגע התקרבות האָט זיך אַרויסגעוויזן ניט נאָר אין אַ גאַנצן רייכער ליטעראַטור וועגן יידיש, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין דייטשלאַנד פאַר די לעצטע פינף יאָר, נאָר אויך אין דער גאַנצער באַציאונג פון דעם דייטשן יידנטום צו דעם ביזאָהער פאַרהאַסטן און פאַרשאַפֿטן "יידיש-דייטשן זשאַרגאָן".

31. די בערלינער השפלה, וואָס האָט זיך גאָר אינגיכן אויסגעגאַסן אין אַ באַוועגונג פון ריינער אַסימילאַציע און בלויז בירגערלעכער עמאַנסיפאַציע, איז געבליבן ניט אָן אַ ווירקונג אויף דער יידישער אינטעליגענץ פון די שכנישע לענדער, און אין די לענדער, וואו דאָס יידנטום האָט ניט געהאַט קיין גרויסע קאָמפּאַקטע מאַסן, האָט די דאָזיקע באַוועגונג אויך געבראַכט צו דעם אונטער-גאַנג פון דער יידישער שפראַך. אָבער אויך אין די דאָזיקע לענדער האָט יידיש ניט אַזוי לייכט אָפּגעטראָטן דעם פּלאַץ דער שפראַך פון דער פרעמדער סביבה. אין דער ערשטער העלפט פון XIX יאָרהונדערט איז יידיש נאָך די אומגאַנגס-שפראַך פון די אַשכּנזישע יידן אין פּראַנקרייך; די מוטערשפראַך פון דער גרויסער פּראַנצויזישער טראַגיקערן ראַשעל איז לויט דעם עדות פון אַל-פּרעד דע-מיסע—יידיש, און אויף דעם דאָזיקן לשון רעדט זי אינדערהיים אפילו אין די טעג פון איר גרעסטן רוים. און נאָך עד-היום קאָן מען דערקע-נען שפורן פון דער יידישער שפראַך ביי די פאַריזער יידן, וואָס שטאַמען פון עלזאַס; ניט קוקנדיק אויף זייער גאַנצער שנאה צו יידיש, קאָנען זיי ניט אינע-גאַנצן פטור ווערן דערפון אין זייערע פּאַמיליעס, קאָנען ניט אינגאַנצן אָפּ-מעקן דעם יידישעלעכן טאָן אין זייער ביי-אייבערגענומענער פּראַנצויזישער שפראַך. וועגן דער הערשאַפט פון דער יידישער שפראַך אין דענעמאַרק נאָך אין XIX יר"ה גיט אונז אַ שטיקל באַגריף דער יידיש-דענישער דיכטער אהרן-מאיר גאַלדשמידט (אין זיין ראַמאַן "א ייד", יידישע איבערזעצונג—אין "לעצטע בייסי", 1917). אין דער אַוטאָביאָגראַפיע פון אהרן איזיקס האָבן מיר שפורן פון אונ-טערגייענדיקן יידיש ביי אַ שוועדישן יידן. אין האַלאַנד, וואָס איז אין XVII און XVIII יר"ה געווען אַ בליענדיקער צענטער פון דער עלטערער יידישער ליטעראַטור, האָט זיך נאָך ביז דעם לעצטן פערטל פון XIX יר"ה אַיינגעהאַלטן דער לימוד אויף יידיש, און ערשט אין יאָר 1874, אַז פאַרן אַמסטערדאַמער רב-הכולל איז אויסגעקליבן געוואָרן ד"ר יוסף-הירש דינער, האָט ער זיך גענומען אויסצוואַרצלען די יידישע שפראַך, רעפּאַרמירנדיק די גאַנצע סיסטעם פון דער שול-בילדונג אין גייט פון דער מערב-אייראָפּעאישער אַסימילאַציע און אַיינפירנדיק אַלס אָבליגאַטאָרישע שפראַך פון די לימודים—האַלענדיש אַנשטאַט יידיש.

די יידישע שפראַך אין די לענדער פון אַ קאמפּאַקטן יידישן ישוב.

32. מענדעלסאָנס אזהרה: "נאָר ניט די געמישטע שפראַך, וועלכע דעמאָ-ראַליזירט דעם פשוטן מענטשן פון פּאַלקו!"—האַט געפונען אַן אָפּקלאַנג ביי

זיינע גייסטיקע תלמידים אין די סלאווישע לענדער. וואריאירנדיק ר' יהודה הנשיאס מימרא וועגן דער פאלקס-שפראך פון די יידן אין דער צייט פון בית-שני—"לשון סורסי בארץ-ישראל למה? או לשון עברית או לשון יונית"—האָט אַ באַרימטער פאַרשטייער פון די גאַליצישע משכילים געשטעלט אַ קלאַץ-קשיא וועגן יידיש: "אויף וואָסער גוטס דאַרפן מיר יידיש אין פוילישן לאַנד? אָדער העברעאיש אָדער פויליש? און דער דאָזיקער פאַרלויער פון דעם "איבריט" או-רוסיט" האָט געהאַט גענוג חברים צווישן די רוסישע משכילים. דאָך האָט די התנגדות פון די משכילים קעגן יידיש אין די לענדער פון קאַמפאַקטן יידישן ישוב ניט געבראַכט צו די שרעקלעכע רעזולטאַטן, ווי אין מערב-אײראָפּע, און די יידישע שפראַך איז אַרויס גאַנץ און אפילו אינערלעך געשטאַרקט אין דער דאָזיקער מלחמה מיט דער השכלה און אַסימילאַציע. און אָנשטאַט די פאַרלויר-רענע געביטן פון די קליינע יידישע קיבוצים אין מערב-אײראָפּע, וואו דער אונטערגאַנג פון יידיש האָט געפירט צו פולקומער אַסימילאַציע און נאַציאָנאַלער דעגענעראַציע, האָט די יידישע שפראַך אין דעם לעצטן פערטל פון פאַר-גאַנגענעם יאָרהונדערט געוואונען נייע טעריטאָריעס, באַלייטנדיק די גרויסע מאַסן יידישע אויסוואַנדערער אין אַלע עקן וועלט—אין די נייע צענטערס פון דער עמיגראַציע, אין צפון-און דרום-אַמעריקע, אין דרום-אַפריקע, אַוסטראַליע, ווי אויך אין די גרויסע אײראָפּעאישע שטעט.

ביי היינטיקן טאָג איז יידיש די שפראַך, וואָס ווערט גערעדט פּמעט פון דעם גאַנצן יידישן פּאָלק, אַחוץ זיינע אַסימילירטע קיבוצים אין מערב-אײראָפּע. די אַסימילירטע קרייזן פון דער אינטעליגענץ און גרויס-בורזשוואַזיע אויך אין מזרח און ניט איבעריקס פּילצאָליקע גרופּעס אין אַרענט.

33. גענוי פעסטשטעלן די צאָל יידן, וואָס ריידן יידיש—דערצו פּעלן סטאַטיסטישע דאַטן בנוגע אַגאַנצער ריי יידיש-ריידנדיקע קיבוצים. די דאַטן וועגן דער גרעסטער גרופּע יידיש-ריידנדיקער באַפּעלקערונג—וועגן די יידן אין געוועזענעם צאַרשן רוסלאַנד, זיינען פאַרעלטערט, אָבער דאָך מוזן מיר זיי לייגן אין יסוד פון אונזער באַרעכענונג פון דער צאָל יידיש-ריידער: ביי דער אַלגע-מיינער רוסישער פּאָלקסצייילונג אין 1897 האָבן צווישן 5,215,805 יידן, וואָס האָבן דעמאָלט געלעבט אין רוסלאַנד, 5,054,300 אָנגעגעבן יידיש פאַר זייער מאַמע-לשון, וואָס מאַכט אויס, אַז נאָר 2,36 פּראָצענט פון אַלע רוסישע יידן ריידן ניט יידיש.

34. גאַנץ אַנדערש איז די לאַגע מיט די דאַטן פון דער אַפּיציעלער סטאַטיסטיק וועגן יידיש אַלס אומגאַנגס-שפראַך פון די יידן אין גאַליציע און בור-קאָווינע, וואו ביז דער לעצטער צייט האָט אונזער לשון צוליב פּאָליטישע טעמים און צוליב דער פאַררעטערשער טעטיקייט פון די אַסימילאַטאָרן אינגאַנצן ניט עקזיסטירט פאַר דער געוועזענע פּונג. דאָך איז אָנצונעמען מיט זיכערקייט, אַז פון דעם קיילעכדיגן מיליאָן יידן אין גאַליציע און בוקאָווינע, רעדט די אַי-בערוועגנדיקע מערהייט יידיש. אויך דאָס 300,000 טיקע רומענישע יידנטום האָט

אלס אומגאנגס-שפראך אינווער לשון. פון דעם קארגן מיליאָן אונגאַרישע יידן רעדט לכל-הדעות די גוטע העלפט דאָס ספעציפישע אונגאַרישע יידיש (דער-הויפט אין צפון-מזרח-אונגאַרן). ניט קיין סך קלענער איז אויך די צאָל יידיש-ריידער אין די גרויסע מערב-אייראָפּעאישע צענטערס פון דער יידישער עמיגראַ-ציע, ווי לאַנדאָן, פאַריז, ווין און אַנד. די יידישע שפראַך לעבט אויך ביי דעם גרעסטן טייל יידן אין ארץ-ישראל.

35. אַ נייעס געביט האָט די יידישע שפראַך איינגענומען אין דער גרוי-סער טראַסאַנטלאַנטישער רעפּובליק מיט איר ריי-מיליאָניקן יידישן קיבוץ. ליי-דער פעלן סטאַטיסטישע דאַטן וועגן דער צאָל יידיש-ריידער אין די פאַראיי-ניקטע שטאַטן. אַ געוויסע השגה אָבער וועגן דער שפראַך-פאַרהעלטעניש פון די אמעריקאַנער יידן גיט אונז די פּאָלקסצייילונג אין ניו-יאָרק אין יאָר 1914, לויט וועלכער די צאָל יידיש-ריידער אין ניו-יאָרק אליין איז געווען 861,000; אין דער גרעסטער וועלט-שטאָט פאַרנעמט אַלזאָ יידיש מיט זיינע 19 פּראָצענט ריידער כמעט אַ גלייכן אָרט מיט דער הערשנדיקער ענגלישער שפראַך, וואָס האָט 21 פּראָצענט ריידער. ס'וועט אַלזאָ קיין גוזמא ניט זיין אָנצונעמען, אַז די צאָל יידיש-ריידער אין דער נייער וועלט (צוגערעכנט די דרום-אַפריקאַני-שע, קאַנאַדער, אַרגענטינישע און אַוסטראַלישע יידן) שטייגט אַ סך אַריבער די ציפער פון צוויי מיליאָן. און אין סך-הכל באַקומען מיר, אַז די צאָל יידן, וואָס באַנוצט זיך מיט דער יידישער שפראַך, איז בשום-אופן ניט קלענער פון 9 מיליאָן, הגם אויך די ציפער פון אַ קיילעכדיקן צענדליק מיליאָן איז קיין גוזמא ניט.

36. קלינגענדיק אין דעם מויל פון אַזויפיל מענטשן אין אַלע עקן וועלט, איז דאָך די יידישע שפראַך ביז דער לעצטער צייט, אַדאַנק דער נאַציאָנאַלער רעכטלויזיקייט פון דעם יידישן פּאָלק בכלל, און בפרט—צוליב דער משונהדי-קער באַציאָנונג צו איר מצד דער יידישער אַסימילירטער אינטעליגענץ און באַ-לעבאַטישקייט, געווען אַ סך ווייניקער אָנערקענט פון דער וועלט, ווי שפראַכן מיט אַ סך אַ קלענערער צאָל ריידער, מיט אַ סך אַ נידעריקערער מדרגה פון אויס-בילדונג, מיט אַ סך אַ מינערווערטיקער ליטעראַרישער אַנטוויקלונג. אָבער די גרויסע באַפרייאַונג פון פעלקער און שפראַכן, וואָס איז געקומען דורך דער וועלט-מלחמה און דער וועלט-רעוואָלוציע, האָט אויך אין דעם פרט פון אָנערקענונג מצד דער מלוכה אָנגעהויבן אַ ניי קאַפיטל אין דער געשיכטע פון דער יידישער שפראַך.

37. ביז דער מלחמה איז יידיש אָנערקענט געווען, פאַר אַ שפראַך מיט געוויסע רעכט—אין רוסלאַנד (וואו די אַיינזואַוינער מיט דער יידישער אומגאַנגס-שפראַך זיינען אַריינגעטראָגן געוואָרן אין אַ באַזונדער רובריק בשעת דער פּאָלקס-צייילונג), אין דער דרום-אַפריקאַנישער קאַפ-קאָלאָניע, וואו די ערקלערונגען פון

די אימיגראנטן ווערן אויך אָנגענומען אין יידיש, פֿונקט ווי די ערקלערונגען אין אַנדערע אייראָפּעאישע שפּראַכן, אין צפֿון-אַמעריקע, וואו דאָס אימיגראַנטן-געזעץ אָנערקענט יידיש פֿאַר אַ שפּראַך, אין וועלכער מען קאָן אָפּגעבן דעם נייטיקן בילדונגס-עקוואַמען.

38. אין דער צייט פֿון דער דייטשער אָקופּאַציע פֿון ליטע איז יידיש אָנערקענט געוואָרן אַלס די אָבליגאַטאָרישע שפּראַך פֿון דער יידישער שול (דורך אַ דעקרעט פֿון דעם דאַמאָלסטיקן אייבערקאָמאַנדיר אָסט, הינדענבורג).

אַבער אַ סך ברייטער זיינען די רעכט, וואָס די יידישע שפּראַך האָט באַקומען דורך די געווינסן פֿון דער גרויסער רוסישער רעוואָלוציע. דורך איינעם פֿון די דאָזיקע געווינסן—דורך דער נאַציאָנאַל-פּערסאָנאַלער אוטאָנאָמיע פֿאַר דעם יידישן פּאָלק אין אוקראַינע, איז יידיש דערהויבן געוואָרן צו דער חשיבות פֿון אַ שפּראַך, וואָס איז גלייכבאַרעכטיקט מיט דער מלוכה-שפּראַך. אין אוקראַינע זיינען צום ערשטן מאל אין דער יידישער געשיכטע אַרויסגעגעבן געוואָרן געזעצן אין דער יידישער שפּראַך. דער געזעץ "וועגן דער שאַפּונג פֿון די יידישע קהילה-ראַטן און וועגן די וואַלן פֿון זייערע מיטגלידער", וועלכער איז באַשטעטיקט געוואָרן דעם 2טן דעצעמבער 1917, איז אַריינגעטראָגן געוואָרן אין דער ראַדע אויף צוויי שפּראַכן—אוקראַיניש און יידיש, און אויף ביידע שפּראַכן איז ער פּובליקירט געוואָרן אין אָפיציעלן "וויסטיניק". אַ גאַנץ באַזונדערן ווערט פֿאַר דער אָנערקענונג פֿון דער יידישער שפּראַך האָט געהאַט דער באַשלוס פֿון דעם אוקראַינישן גענעראַל-סעקרעטאַריאַט צו דרוקן אויף די אוקראַינישע אַסיגנאַציעס די וואַלוטע אויף 4 שפּראַכן, בתּוכם אויף יידיש (שפּעטער, מיט דער פֿאַרשטאַרקונג פֿון דער אוקראַינישער רעאַקציע, האָבן די אַסיגנאַציעס אַנגעהויבן אַרויסצוגיין נאָר אויף אוקראַיניש).

אין דער אַרבעטער-און פּויעריס-רעפּובליק פֿון דער ליטע איז די יידישע שפּראַך אָנערקענט געוואָרן פֿאַר אַ גלייכבאַרעכטיקטער מלוכה-שפּראַך דורך אַ באַזונדער דעקרעט פֿון דער צייטווייליקער ראַטנרעגירונג (פּעברואַר 1919) און האָט אויך פֿאַרנומען אַ פּלאַץ צווישן די אויפּשריפטן אויף דער מלוכה-פּאַנץ פֿון דער רעפּובליק.

אויך אין דער אַזיגערופענער טאַריבישער ליטע איז די יידישע שפּראַך גלייכבאַרעכטיקט מיט דער ליטווישער מלוכה-שפּראַך און אויף די ליטווישע באַנקנאָטן איז אויך דאָ אַ אויפּשריפט אין יידיש.

נאָר אין די פּוילישע לענדער קומט נאָך אויס דעם יידישן אַרבעטנדיקן פּאָלק שווער צו קעמפּן אפּילו פֿאַר די עלעמענטאַרע רעכט פֿון יידיש (אין שול און מוניציפּאַליטעט). אַבער מיט דעם נצחון פֿון דער דעמאָקראַטיע וועט אויך דאָרט די יידישע שפּראַך זיך דערשלאַגן צו די רעכט, וואָס קומען איר אַלס דעם לעבעדיקן לשין פֿון דעם לעבעדיקן און שאַפּנדיקן יידישן קאָלעקטיוו.

די גראמאטיק און אירע טיילן.

39. יעדע שפראך אנטוויקלט זיך און פונקציאנירט לויט געוויסע געזעצן און כללים. דער קאמפלעקס געזעצן און כללים, וואָס הערשן און גילטן אין דער שפראך, בילדעט די סיסטעם פון איר גראמאטיק.

די גראמאטיק ווערט געוויינלעך איינגעטיילט אין עטימאָלאָגיע און סינטאַקסיס. די עטימאָלאָגיע שטודירט די ווערטער איטלעכס באַזונדער און ניט אין זייער פאַרבינדונג אין זאַץ; אַקעגן-זשע, אין סינטאַקסיס ווערן געפאַרשט די פאַרבינדונגען פון די ווערטער אין זאַץ און די פאַרבינדונג פון די זאַצן גופא.

די עטימאָלאָגיע צעפאלט ווידער אין צוויי אָפטיילונגען: פּאַנעטיק און מאָרפּאָלאָגיע. די פּאַנעטיק פאַרשט די קלאַנגען פון די ווערטער, די מאָרפּאָלאָגיע האָט צו טאָן מיט די פאַרמען פון די ווערטער און מיט דער וואַרטבילדונג; צו דער מאָרפּאָלאָגיע געהערט אויך דער טייל פון דער גראַמאטיק, וואָס פאַרשט דאָס וואָרט ניט מצד זיין אויסערלעכן געביי, נאָר פון זיין אינווייניקסטער זייט, בנוגע זיין באַטייט; דער דאָזיקער טייל הייסט סע-מאָיאָלאָגיע.

איבעריקנס מוז באַמערקט ווערן, אַז אין דער מאָדערנער שפראַכוויסנ-שאַפט ווערט דער טערמין "עטימאָלאָגיע" שוין מער ניט געברויכט אין דעם אויבנדערמאָנטן זין; עטימאָלאָגיע הייסט איצט די פאַרשונג פון די ווערטער פון דער שפראַך אין פאַרגלייך מיט די אַנטשפּרעכנדיקע ווערטער פון משפּחה-דיקע שפראַכן. דערצו נעמט נאָך די מאָדערנע עטימאָלאָגיע אַרײַן אויך די לעקסיקאָלאָגיע, וואָס האָט צו טאָן מיט דעם וואָרט-אוצר, מיט דעם לעקסיקאָן פון דער שפראַך. די אויפגאַבע פון דער לעקסיקאָלאָגיע איז צו פאַרצייכענען די ווערטער און די באַטייטונג זייערע-סיי פון דער ליטעראַרישער שפראַך, סיי פון דער פּאָלקס-שפראַך, אין דעם איצטיקן געברויך און אין די שריפטלעכע מאָנומענטן פון דער פאַר-גאַנגענהייט.

נאָטירלעך זיינען אַלע דריי אָפטיילונגען פון דער גראַמאטיק—די פּאַנעטיק, די מאָרפּאָלאָגיע און דער סינטאַקסיס—ענג פאַרבונדן צווישן אַנאַנד, וואָרים איטלעכס וואָרט פון אַנוזער לשון איז גלייכצייטיק אַ פּאַנעטישער פּאַקט, אַ מאָרפּאָלאָגישער און אַ סינטאַקטישער.

40. אַחוץ די דאָזיקע אָפטיילונגען טיילט מען נאָך אויס הי אַ באַזונדער טייל פון דער גראַמאטיק די אַרטאָגראַפיע אָדער די לערע וועגן דער אויסלייגונג. די אויסלייגונג איז דער אַלגעמיין אָנגענומענער און פון דער גראַמאטיק מער אָדער ווייניקער באַרעכטיקטער שטייגער צו פיקסירן די ווערטער אין שריפט. צו דער אַרטאָגראַפיע געהערן אויך די כללים וועגן דעם געברויך פון די הפסקה-סימנים (זאַץ-צייכנס אָדער פונקטואַציע)

די נטרעדטע שפראך און די שריפטלעכע.

41. דעם מאטעריאל אירן שעפט די יידישע גראמאטיק פון דער גערעדטער פאלקסשפראך און פון דער שריפטלעכער שפראך, וועלכע מיר קאנען פארפיקסירט אין די ווערק פון דער יידישער ליטעראטור. די לעבעדיקע יידישע פאלקסשפראך האָט זיך אנטוויקלט און אויסגעבילדעט אויפן גרונד פון אַלטן יידיש=דייטש און איר איצטיקע געשטאַלט האָט זי באקומען, ווייזט אויס, אַרום דער מיט פון דעם XVIII יר"ה. די יידישע שריפטלעכע שפראך האָט געהאט איר באַזונדערע היסטאָרישע אַנטוויקלונג, וועלכע לאָזט זיך אין אַ געוויסער מאָס נאָכפאָרשן דורך די מאָנומענטן פון דער ליטעראטור, וואָס זיינען דערגאַנגען צו אונז.

42. אָבער ביי דעם היינטיקן צושטאַנד פון דער יידישער שפראַכפאָר=שונג, ווען כמעט אַלע אַרבעטן אויף דעם געביט טראָגן דעם כאַראַקטער פון אַ טרוקענער ביבליאָגראַפישער פאַרצייכעניש אין דעם אָדער יענעם סדר, ווען פאַר דער גראַמאַטישער און לעקסיקאלישער אויספאַרשונג פון די ווערק פון דער יידישער ליטעראטור איז נאָך אַזוי גוט ווי גאַרנישט אויפגעטאָן געוואָרן. איז נאָך שווער אויפצושטעלן אַ בילד פון דעם אַנטוויקלונגס=פראָצעס פון אינע זער לעבעדיקן לשון און פון אונזער שריפטלעכער שפראַך אין אַלע זיינע סטאַדיעס. אין די עלטסטע און עלטערע ווערק פון דער יידישער ליטעראטור האָבן מיר כמעט שטענדיק צו טאָן מיט אַ אַרכאַאיירנדיקער שפראַך, וועלכע שפּיגלט ווייניק אָפּ די אמתע גערעדטע פאַלקסשפראַך און גיט ניט קיין מיג=לעכקייט זיך צו שאַפן אַ פאַרשטעלונג וועגן די עטאַפן, וואָס זי האָט דורכ=געמאַכט, ביז זי האָט דערגרייכט די מדרגה אויף וועלכער מיר טרעפן זי שוין אַלס אונזער יידיש. צווישן דער שפראַך פון אַ מענדל לעפּין סאַטאַנאווער מיט הונדערט יאָר צוריק, וועלכע שייַדט זיך קנאַפּ=וואָס אָפּ פון אונזער היינטיקן פאַלקסטימלעכן יידיש, און דער שפראַך פון די יידישע ווערק אפילו אין סוף פון XVIII יר"ה, וועלכע מאָדיפּיצירט נאָר, אין אַ שוואַכערער אָדער שטאַרקע=רער מאָס, דאָס אַלטע טראַדיציאָנעלע "הויכטייטש" אָדער "עבר=טייטש", ליגט אַ תהום, איבער וועלכן דער יידישער שפראַך=היסטאָריקער איז ביזאָהער ניט אימשטאַנד געווען צו לייגן אַ בריק. ס'איז כמעט ווי זיכער, אַז אין דעם דאָ=ויקן טראַדיציאָנעלן אַלט=יידישן "הויכטייטש" האָבן מיר נאָר אַ פאַרגליווערטע יידישע ביכערשפראַך, וואָס האָט געמוזט שטאַרק אָפווייכן פון דעם לעבעדיקן גערעדטן יידיש. אַנדערש איז ניט מיגלעך צו פאַרענטפערן די האַרבע קשיא=ווען האָט עס יידיש דורכגעמאַכט יענעם גרויסן פראָצעס פון זיין אינעווייניק=סטער אַנטוויקלונג, וואָס עס האָט פון אַ דייטש געפאַרבטן דיאַלעקט פאַרוואַנדלט אין אַ באַזונדערער שפראַך מיט אַ פעסט אַיינגעשטעלטן אייגנאַרטיקן כאַראַקטער? 43. דער יידישער עלעמענט אין דער אַלטער יידישער ליטעראטור=שפראַך באַשטייט דערהויפּט נאָר אין די העברעאיזמען; דער בוי פון זאָן און דער

סדר פון די ווערטער אין זאך איז מער אין גייסט פון דער דייטשער שפראך ווי פון דעם היינטיקן יידיש; אויך די מאַרפּאָלאָגיע ווייזט נאָך אויף גאַנץ שוואַכע סימנים פון דעם אַנטוויקלונגס-פּראָצעס, וואָס האָט אויסגעקריסטאַליזירט די וואָרטפּאַרמען פון אונזער מאַדערנער יידישער שפּראַך.

די אַנטוויקלונג פון מאַדערנעם יידיש.

44. אויף וויפיל מאָן דרינגען אויפן גרונד פון דעם איצטיקן שטאַנד פון דער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע, האָט מיט דעם אַרגאַניש פּאַרגליווערטן יידיש-דייטש, וואָס איז געווען אַפּשער. אויף גאַנצע יאָרהונדערטער אָפּגעשטאַנען פון דער לעבעדיקער פּאָלקסשפּראַך, דער ערשטער געבראַכן ד"ר משה מאַר-קווע, וועלכער האָט אין זיין „ספר רפואות“ דער ערשטער איינגעפירט אין דער יידישער ליטעראַטור דעם לשון, פון וועלכן עס איז שוין מער ניט ווי איין טריט צו אונזער יידיש מיט זיין אייגענעם נוסח און סטיל, מיט זיינע אייגענע פּאַרמען און שפּראַכמיטלעך. אויך אין דער „מעשה גדולה מן אומאן ומן אוקריינא“, וואו עס ווערן געשילדערט די שוידערלעכע שחיטות אויף יידן אין יאָר 1768 (גזרות גאַנטאָ) און וואָס איז פאַרפאַסט פון אַן עד-ראיה, האָבן מיר, ווייזט אויס, אַ מוסטער פון דעם לעבעדיקן יידיש פון מיטן XVIII יר"ה, וואָס שייט זיך כמעט ניט אָפּ פון אונזער היינטיקן פּאָלקס-לשון. וואָרים הגם די מעשה איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן ערשט אין יאָר 1838 (אין סעדעלקאַו און איבערגעדרוקט אין 7 יאָר אַרום אין ווילנע), איז דאָך ניט אַנצונעמען, אַז די אַרויסגעבער האָבן געענדערט דעם נוסח פון פתב-יה.

45. פעסט איינצופירגען זיך אין דער ליטעראַטור אַנשטאַט דעם אַרכאַ-אַישן עברי-טייטש הייבט די לעבעדיקע יידישע פּאָלקסשפּראַך ערשט אָן אויף דער שוועל פון XIX יר"ה, אין דער עפּאָכע פון דער אויפגעבליטער חסידישער באַוועגונג און דער פאַרשפּרייטונג פון דער השכלה אין פּוילן און רוס-לאַנד. דער חסידיזם מיט זיין נייער באַציאונג צו יידיש ווי צו דער לעבעדיקער שפּראַך פון דעם פשוטן פּאָלק האָט געהאַט אַ גינסטיקע השפּעה אויף דער אַנט-וויקלונג פון דער יידישער ליטעראַרישער שפּראַך. אין די חסידישע ווערק אויף יידיש געפינען מיר שוין די עכטע לעבעדיקע פּאָלקסשפּראַך, ווי מיר קענען זי ביי היינטיקן טאָג. און אויך די געציילטע משפּילים פון פּוילן און רוסלאַנד, אויף וויפיל זיי האָבן געפרובט זיך באַנוצן מיט דער יידישער שפּראַך פאַר ליטעראַרישע צוועקן, האָבן זיי געגעבן אין איר אמתער פּאָלקסטימלעכער געשטאַלט. אין דער איבערזעצונג פון „משלי“ און „קהלת“ פון מענדל לעפּין סאַטאַנאווער האָבן מיר שוין דאָס עכטע וואָלינער יידיש, און אויב אין אַזעלכע ווערק, ווי „דיא ענטדעקונג פאַן אַמעריקאַ“ פון מרדכי-אהרן גינצבורג און „סמא דחיים“ פון ר' מנשה איליער איז נאָך די שפּראַך אַדער דייטשמעריש (ביים ערשטן אַדער בכלל צו שווער, כדי צו זיין פּאָלקסטימלעך) (ביים צווייטן), איז עס שוין אַבער ניט דער פּאַל ביי די השכלה-שרייבער פון פּוילן און וואָלין, וואָס נאָך זיי.

ריין יידיש, פאָלקסטימלעך און קלאַר אין, למשל, דער ריב"ל (ר') יצחק-בער
 (לעווינאָן) אין זיין איינציקן יידישן ווערק, דער סאַטירע „די הפקר-וועלט“ (גע-
 שריבן אין יאָר 1828, הגם אַרויסגעגעבן ערשט אין אַ סך יאָרן אַרום), ניט
 קוקנדיק אויף דעם, וואָס דער „מענדעלסאָן פון די רוסישע יידן“ האָט זיך, ווי
 דאָס רוב משכילים, באַצויגן צו יידיש מיט ניט ווייניקער שנאה ווי דער פּילאָ-
 סאָף פון דעסוי.

46. אין דעם צווייטן פערטל פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט באַקומט
 דאָס מאָדערנע יידיש איר ערשטן שפראַכקינסטלער אין דער פּערזאָן פון ד"ר
 שלמה עטינגער. ער איז געווען איינער אפשר צווישן די שריפט-
 שטעלער = משכילים, וואָס איז אַזוי ווייניק מיטגעשלעפט געוואָרן מיטן
 שטראָם פון דער השכלה-באַוועגונג, וועלכע האָט פאַרשפּרייט איר השפּעה אי-
 בער די באַדייטנדיקסטע פאַרשטייער פון דער נייער יידישער קולטור אין רוס-
 לאַנד און גאַליציע. מיט אַ מערקווירדיקן באַוואוסטזיין האָט ער זיך באַצויגן צו
 דער יידישער שפראַך און האָט זי געמאַכט פאַר זיין איינציקן קינסטלערישן
 אינסטרומענט. אַן אויסגעצייכנטער העברעער און קענער פון דייטש, האָט ער
 דאָך זיין גאַנצע ליטעראַרישע טעטיקייט געווידמעט דער שאַפונג אין יידיש,
 און געבענטשט מיט דעם טאַלענט פון אַן אמתן קינסטלער, איז ער געוואָרן איי-
 נער פון די שאַפער פון דער יידישער מאָדערנער ליטעראַרישער שפראַך. עטינג-
 גערס שפראַך, דאָס זאַפטיקע און קערנדיקע פּוילישע יידיש, איז אינגאַנצן
 פריי פון גערמאַניזמען, און אויב עס פעלן אים פאַר אַ געוויסן באַגריף ווער-
 טער אין יידיש, פרובט ער זי שאַפן אין גייסט פון דער שפראַך (ער שרייבט
 למשל, אויפציה אַנשטאַט אויפצוג, אַקט, אַרײַנקום אַנשטאַט אויפטרײט,
 סצענע, זוכצעטל אַנשטאַט אינהאַלטפאַרצייכעניש, רעגיסטער). די שפראַך
 אַליין רופט ער ניט זשאַנגאָן און ניט יידיש-טייטש, נאָר פשוט יידיש (דווקא
 מיט צוויי יודן).

47. אין איין צייט מיט עטינגערן זיינען אויך געשאַפן די ווערק פון
 ישראל אַקסנפעלד, אין וועלכע מיר האָבן דאָס עכטע, אַ ביסל שוין צו רוע,
 ניט פאַרליטעראַרישטע אוקראַינישע יידיש.

48. אונטער דער השפּעה פון מענדל לעפינס און עטינגערס יידישע ווערק
 האָט אויך אָנגעהויבן צו שרייבן אין יידיש אברהם-בער גאַטלאָבער, און אין
 מיטן פון XIX יר"ה באַקומט יידיש צוויי גרויסע פּאָלקסדיכטער, וואָלף ערנ-
 קראַנץ (וועלוול זבאָרושער) אין גאַליציע און אברהם גאַלדפּאָדן אין דרום-
 רוסלאַנד. אין דער אייגענער צייט מיט גאַלדפּאָדענען הייבט אָן זיין ליטעראַ-
 רישע טעטיקייט דער גרויסער יידישער סאַטיריקער יצחק-יואל לינעצקי, וואָס
 האָט אין זיין „חסידישן ייגל“ (1863) געגעבן אונז גאַנצע אוצרות פון דעם
 דרומדיקן יידיש.

49. אין דער ליטע פּירט דאָן אַ אינטענסיווע ליטעראַרישע טעטיקייט

אין יידיש אייזיק-מאיר דיק, וועלכער פארדארבט די יידישע שפראך דורך דער שטרעבונג זי צו פארדייטשערן און שאפט דעם אומגעלומפערטן דייטשמערישן סטיל, וועלכן עס קולטיווירן אויך שפעטער די שונד-שרייבער מיט שמ"ר בראש.

50. די אלע אויבנדערמאנטע שריפטשטעלער, צו וועלכע מ'דארף נאך צורעכענען דעם דיכטער פון דער השכלה מיכל גארדאן, דעם מוסר-שרייבער אליעזר-צבי הכהן צווייפל, דעם ראמאניסט יעקב דינעוואן אין דעם ערשטן פע-ריאד פון זיין שאפן ("דער שווארצער יונגערמאנטיק") און דעם בארימטן העב-רעאישן משורר יהודה-לייב גארדאן, וועלכער האט מיט זיינע "שיחת-חולין" אין יידיש פארנומען אן ארט אויך אין דער יידישער ליטעראטור—האָבן צוזאמען און אין אַ געוויסער מאָס אַדאנק צעדערבוים וואַכנבלאַט "קול מבשר" (1862—1871) צוגעגרייט אַ באַדן פאַר דעם גרויסאַרטיקן אויפבלי פון דער יידישער ליטערא-טור-שפראַך, וועלכער הייבט זיך אָן מיט מענדעלע מוכר-ספרים, ערשט אונטער דער פען פון דעם דאָזיקן גרויסן וואָרט-קינסטלער איז דאָס שריפטלעכע יידיש וואָס האָט ביזאָהער אָפגעשפיגלט אין אַ מער אַדער ווייניקער טרייער פאַרם נאָר דעם יידישן פאַלקס-אידיאָם, אויסגעלייטערט געוואָרן ביז צו דער מדרגה פון אַ ליטעראַריש-געשליפענער און געטאַקטער שפראַך, מענדעלע מוכר-ספרים איז געווען דער גרויסער שאַפער פון דעם עכטן ליטעראַרישן נוסח אין יידיש, דער גרויסער שאַפער פון דעם יידישן ליטעראַרישן סטיל.

51. מענדעלעס נאָכקומער אין דער שפראַך, שלום-עליכם, האָט אין זיינע אומצייליקע ווערק אַנטפלעקט אונז די גאַנצע טיפּקייט און ברייטקייט פון די יידישע שפראַך-אוצרות. דער גרעסטער הומאַריסט אונזערער האָט אין געשריבע-נעם וואָרט פאַראייביקט די גאַנצע עשירות, וואָס דאָס יידישע פאַלק אין אלע זיינע שיכטן און גראַדן, האָט אַריינגעלייגט אין זיין לעבעדיקן לשון.

52. אַ הויכע מדרגה פון אויסבילדונג דערגרייכט די יידישע ליטעראַרישע שפראַך ביי דעם דריטן גרויסן דיכטער אונזערן, יצחק-לייבוש פּרץ, וועלכער האָט איר צוגעגעבן אַ באַזונדערע איידלקייט, שיינקייט און גלאַנץ, אַ באַזונ-דערע אויסדריקלעכקייט, בייגעוודיקייט און קורצקייט.

53. גלייכצייטיק האָבן שמעון-שמואל פּרוג, מאָריס ווינטשעווסקי, מאָריס געבילדעט די געמאַסטענע שפראַך פון דעם יידישן פּערז און געשאַפן די נייע עפאַכע אין דער געשיכטע פון דער יידישער מעטריק.

54. מיט דער אַנטשטייאונג פון די מאַדערנע געזעלשאַפטלעכע באַווע-נונגען אונזערע, דער נאַציאָנאַלער און סאָציאַלער, הייבט זיך אָן אויסצובילדן אַ יידישער סטיל אויך פאַר פּובליציסטישע און וויסנשאַפטלעכע טעמעס. דער דאָזיקער פּעריאָד אין דער געשיכטע פון דער יידישער שפראַך, וועלכער איז פאַרבונדן מיט דעם אויפקומען פון אַ יידישער פּרעסע און אַ פּובליציסטיש-וויסנשאַפטלעכער ליטעראַטור, כאַראַקטעריזירט זיך מיט דער באַרייכערונג פון

יידיש דורך אַ גאַנצער מאַסע פרעמדע ווערטער, און אויף וויפיל זיי וויינען גענומען פיקס און פארטיק פון מאָדערנעם דייטש, האָבן זיי אָפט אַריינגע-בראַכט אין דער יידישער שפראַך אַ ניט-אַסימילירעוודיקן עלעמענט, וואָס האָט געשאַדט דער ריינקייט און זאַפטיקייט פון דעם עכטן יידיש.

55. די לעצטע צייט אָבער מערקט זיך אַלץ אַ בולטערע טענדענץ צו באַפרייען זיך פון דעם דאָזיקן פרעמדן עלעמענט אין אונזער ליטעראַרישן יידיש. דאָס דייטשמערישע ווערט אַלץ שוואַכער אין דער שפראַך און אויף זיין אָרט ווערט זי אַלץ מער באַרייכערט פון אירע אייגענע מקורים און מיט-לען—פון דער לעבעדיקער פּאָלקסשפראַך, פון דער עלטערער ליטעראַטור, ווי אויך דורך נעאַלאָגיומען, געפילדעטע אין גייסט פון דער שפראַך, וועלכע שטופן אַרויס וואָס אַמאָל מער באַרבאַריזמען, מיט וועלכע יידיש איז אַזוי פאַר-פלייצט געוואָרן דורך דעם אומגעוויינלעכן וואוקס פון דער יידישער פרעסע.

56. ביי די נייסטע פאַרשטייער פון דער יידישער ליטעראַטור ווערט שוין די שפראַך אַלץ מער בייגעוודיקער און רייכער אויף אַלע געביטן פון ליטעראַרישן שאַפן. דאָס מאָדערנע יידיש האָט שוין אויפצוווייזן אַזעלכע שפראַכקינסטלער, ווי בערגעלסאָן, דער נסתר, יצחק רייז אין דער בעלעטריסע-טישער פּראָזע, איינהאַרן, שניאור, יעקב שטיינבערג, אימבער, מאַני-לייב, ל. האַלפערן, זישא לאַנדוי אין דער פּאָעזיע, בעל-מחשבות, ניגער, בעל-דמיון אין דער ליטעראַרישער קריטיק, ד״ר חיים זשיטלאָווסקי, חיים טשעמערינסקי, ד״ר מעריסאָן אין דעם וויסנשאַפטלעכן סטיל, ד״ר יוסף לוריא, ש. ראָזנפעלד, ח. ד. נאָמבערג, הלל צייטלין, ד״ר נתן בירנבוים, נח פּרילוצקי אין דער פּובליציסטיק.

57. מיטן אויפקומען פון דער מאָדערנער יידישער שול מיט יידיש אַלס שפראַך פון אַלע לימודים ווערט דער פּראָצעס פון באַרייכערן די יידישע שפראַך אַלץ אינטענסיווער און פּרוכטבאַרער, צוואַגנדיק אונז די שענסטע רע-זולטאַטן פאַר דער אויסבילדונג און פאַרפיינערונג פון אונזער לשון.

די ליטעראַטור-שפראַך און די דיאַלעקטן.

58. שטודירנדיק די ליטעראַטור-שפראַך אין איר מינדלעכן און שריפט-לעכן געברויך, ווי אַזוי זי קומט צום אויסדרוק אין די ווערק פון אונזערע בעסטע שריפטשטעלער. זעען מיר, אַז דער נאַטירלעכער פונדאַמענט פון דער ליטעראַ-רישער שפראַך, דער באָדן, פון וואָנען זי ציט פּסדר יניקה און פּרישן חיות, איז און בלייבט דער לעבעדיקער לשון פון פּאָלק. אָבער דער דאָזיקער לע-בעדיקער פּאָלקס-לשון שטעלט זיך אונז פאַר ניט אין דער געשטאַלט פון אַ איינהייטלעכער שפראַך, נאָר אין דער פאַרם פון פאַרשיידענע דיאַלעקטן און ריידענישן.

פון די דאָזיקע דיאַלעקטן און פּאָלקס-רידענישן שיינט זיך די אַלגעמיינע

ליטערארישע שפראך אָפּ מיט איר גרעסערער איינהייטלעכקייט, רייניקייט, גראַ-
מאַטישער אויסבילדונג און רעגלמעסיקייט, וועלכע זיינען אַלע אַרעזולטאַט פון
אַ מער אָדער ווייניקער קינסטלעכער באַאַרבעטונג. די אויפגאַבע פון דער
שריפטלעכער שפראַך איז צו דינען אַלס בינדגליד פאַר די דיאַלעקטיש פאַרשיי-
דענע קיבוצים פון דעם פּאָלק, דערהויפּט פאַר דעם צוועק פון אַ אַלגעמיינער
באַציאָנאַלער ליטעראַטור, בכלל אָבער—פאַר יעדן מין שריפטלעכן און מינד-
לעכן מגע-ומשא, דאָס, וואָס איז שותפיש פאַר אַלע דיאַלעקטן, נעמט איבער די
שריפטלעכע שפראַך און קולטיווירט; אַקעגן-זשע שטרעבט זי זיך אויפצוהייבן
איבער די אונטערשיידן פון די באַזונדערע דיאַלעקטן, אָנגעמענדיק דעם צו
דאָ פון דעם דיאַלעקט, דאָ פון יענעם, אָדער שאַפנדיק אַ זעלבשטענדיקע נייע
פאַרם.

59. אָבער דער אַמאָליקער קוק, אַז דער דיאַלעקט איז אַ פאַרדאָרבענע
ליטעראַרישע שפראַך, איז דורכאויס אַ פאַלשער. די מאָדערנע שפראַכוויסנשאַפט
לייגט אַלץ מער און מער אַכט אויף די דיאַלעקטן, זעענדיק אין זיי דאָס אמתע
לעבן פון דער שפראַך, און דווקא אַדאַנק דעם האָט די לינגוויסטיק פאַר די
לעצטע יאָרן אַזויפיל אויפגעטאָן. די וויסנשאַפטלעכע גראַמאַטיק קען דעריבער
ניט אינגאָרירן די דיאַלעקטן און שאַפן אַ מהיצה צווישן זיי און דער ליטעראַ-
טור-שפראַך, און דאָס קען נאָטירלעך אויך ניט טאָן די יידישע גראַמאַטיק.

די יידישע דיאַלעקטן.

60. אַזוי ווי יעדער אַנדער לשון, בפרט נאָך קלינגענדיק אויף אַזא אומ-
געזעהערן שטח און שטייענדיק אונטער דער השפעה פון פאַרשיידענע סאָציאַלע,
פּאָליטישע און עטנאָגראַפישע פאַקטאָרן, צעפאַלט די יידישע שפראַך אויף אַ ריי
דיאַלעקטן. אויף וויפיל די דאָזיקע דיאַלעקטן זיינען אַ ירושה, אַ מיטגעבראַכטע
אויס דעם מוטערלאַנד פון דער יידישער שפראַך—דייטשלאַנד, און אויף וויפיל
זיי זיינען אַרעזולטאַט פון אַ זעלבשטענדיקער אַנטוויקלונג, דאָס איז נאָך ווי
געזעהריק ניט אויסגעפאַרשט געוואָרן פון דער יידישער פּילאָלאָגיע. אויך די
געאָגראַפישע גרעניצן פון די יידישע דיאַלעקטן זיינען נאָך גענוי ניט אָנגע-
צייכנט און ס'איז נאָך אפילו ניט פעסטגעשטעלט אַ ענדגילטיקע קלאַסיפיקאַציע
פון זיי.

61. לויט דער אָנגענומענער קלאַסיפיקאַציע צעפאַלט די יידישע שפראַך
אויף 3 הויפט-דיאַלעקטן: דעם ליטווישן, דעם פּוילישן און דעם דרומדיקן. דער
ליטווישער דיאַלעקט ווערט גערעדט צו צפון פון דער ליניע סובאַלק—קיעוו,
אין דער עטנאָגראַפישער ליטע, אין ווייסרוסלאַנד, אין גרויסרוסלאַנד, ווי אויך
אין די באַלטישע פּראָווינצן (קורלאַנד און ליפלאַנד). דער פּוילישער דיאַלעקט
איז פאַרשפּרייט אין פּוילן, מערב-גאַליציע און טיילווייז מורח-גאַליציע, דער
דרומדיקער דיאַלעקט נעמט אַרום די רייזענישן אין דרום-רוסלאַנד, דרום-

מערב-רוסלאנד (וואַלין), אַ טייל מזרח-גאַליציע, בוקאווינע, בעסאַראַביע און רומעניע. צו דעם פּוילישן דיאַלעקט פון איין זייט און דעם דרומדיקן פון דער אַנדערער שליסט זיך צו דער שטאַרק מאַדיפיצירטער דיאַלעקט פון די יידן אין צפון-און מזרח-אונגאַרן. אַ באַזונדערע גרופע בילדן די דיאַלעקטן פון די מערב-אייראָפּעאישע יידן (אויף וויפּיל ביי זיי האָבן זיך נאָך דערהאַלטן רעשטלעך פון דער יידישער שפּראַך, ווי, למשל, אין ביימען, אין מערן, אין בייערן, אין עלזאס).

62. בכלל פאַרנעמען ניט די דיאַלעקטן שאַרף אָפּגעגרעניצטע טעריטאָריעס, נאָר זיי וואַריאירן פון קאַנט צו קאַנט, פון שטאַט צו שטאַט און אַפילו פון שטעטל צו שטעטל, בילדנדיק אַ גאַנצע ריי איבערגאַנגס-דיאַלעקטן, דער-הויפּט אויף די גרעניצן צווישן איין דיאַלעקטישער גרופע און דער אַנדערער. מיט דער יידישער עמיגראַציע און אינווייניקסטע וואַנדערונגען האָבן זיך די געאַגראַפישע גרעניצן פון די דיאַלעקטן נאָך מער אָפּגעווישט און די דיאַלעקט-טישע גרופעס זיך מער אַדער ווייניקער אויסגעמישט. אזוי, למשל, האָבן מיר אין ניו-יאָרק, מיט זיינע איבער אַ מיליאָן יידיש-ריידער, פאַרשטייער פון אלע יידישע דיאַלעקטן.

63. מאַרפּאָלאָגיש, סינטאַקטיש און לעקסיקאליש זיינען אלע 3 דיאַלעקטן כמעט אידענטיש צווישן זיך, אַחוץ קליינע אויסנאַמען. די אונטערשיידן, וואָס שפאַלטן די יידישע שפּראַך אין באַזונדערע דיאַלעקטן, ליגן אין דער ספּעריע פון די קלאַנגען, דערהויפּט פון די וואָקאַלן. דער ליטווישער דיאַלעקט כאַראַקטעריזירט זיך דורך זיין איינפאַכן וואָקאַליזם, וועלכער ווייס ניט פון לאַנגע וואָקאַלן, מאַכט ניט קיין אונטערשייד אין דער אויסשפּראַך פון דעם קמץ, וועלכער אַנטשפּרעכט דעם קורצן o, און דעם קמץ, וועלכער שטאַמט פון לאַנגן a (למשל, האָבן, שלאָפן, זאָגן, ציָקּה), צווישן דעם חולם, וואָס שטאַמט פון לאַנגן o אָדער au, און דעם צירה (למשל, גרויס=גרייס, קונה=קיינע, קוימען—קוימען, רויך—רייך, קולות—קילעס). דער פּוילישער דיאַלעקט איז אַ סך רייכער אין וואָקאַלישע ניואַנסן, האָט אויך לאַנגע וואָקאַלן און איז מבחין צווישן דעם קמץ, וואָס אַנטשפּרעכט דעם קורצן o, און דעם קמץ, וועלכער שטאַמט פון לאַנגן a, אויסריידנדיק דעם לעצטן ווי אַ מלאָפּום, ווי u (למשל, האָפּן—שלוֹפּן, זוגן, צדקה—צדוקע), צווישן דעם חולם און דעם צירה (למשל, גרויס—גראַיס, קונה—קאָינע, קוימען—קאָימען, רויך—ראַיך א. א. וו.). דער מלאָפּום ווערט אין פּוילישן דיאַלעקט דורכאויס אַרויסגערעדט ווי אַ חיריק (למשל, גוט—גוט, בולקע—בילקע, בושע—בישה). דער דרומדיקער דיאַלעקט איז גלייך צו דעם פּוילישן אין דער אויסשפּראַך פון דעם קמץ, דעם חולם, דעם מלאָפּום, נאָר אונטערשיידט זיך פון אים אין דער אויסשפּראַך פון דעם דיפּטאַנג יי—ei אין דעם פּוילישן דיאַלעקט ווערט דער דיפּטאַנג יי, דער צירה, אויסגערעדט יי (אי), למשל, גיין, שטיין, חדר (חאידער), און דער דיפּטאַנג יי (אי) ווי אַ לאַנגער פתח, למשל, צאָט, שראַבן (צייט, שרייבן); אין דרומדיקן דיאַלעקט

איז די אויסשפראך פון יי אַזוי ווי אין ליטווישן יידיש, די אויסשפראך פון יי—אַזוי ווי אין פּוילישן, הגם דער פתח איז ווייניקער אויסגעצויגן.

64. די אָנגעוויזענע אונטערשיידן אין דער ספּערע פון דעם וואָקאַליזם זיינען די וויכטיקסטע און די גרונדלייגדיקע פאַר דער קלאַסיפיקאַציע פון די דיאַלעקטן. די איבעריקע דיאַלעקטישע דיפּערענצן אין דעם וואָקאַליזם זיינען שוין מער ספּאַראַדיש און צופּעליק, דערמאָנט זאָל דאָ נאָך ווערן די פאַרשיידענע דיאַלעקטן פון דעם וואָקאַל פאַר ר און כ (למשל, ליכט—לעכט—לאַכט, דורך—דאָרעך, טישלעך—טישלאַך—טישלאַך א. א. וו.)

65. בנוגע די קאָנסאָנאַנטן אונטערשיידן זיך די דיאַלעקטן אין דער אויסשפראך פון דעם אָ, וועלכער איז בדרך-כלל אין ליטווישן יידיש האַרט, בשעת ווען דער פּוילישער דיאַלעקט און דער דרומדיקער האָבן אי דעם האַרטן אָ אי דעם ווייכן. די איבעריקע אונטערשיידן אין דער ספּערע פון דעם קאָנסאָנאַנטן טיזם זיינען היין לאַקאַלע פּראָווינציאַליזמען, ווי, למשל, די פאַרשיידענע אויסשפראך און ניואַנסירונג פון דעם ר-קלאַנג, די ניט ריינע אויסשפראך פון ס—ש, ז—זש אין מאַנכע ליטווישע ריידענישן, די אויסשפראך פון נג און נק פאַר דעם טראַפּילדנדיקן ן און אייניקע אַנדערע פּאָנעטישע ערשיינונגען.

66. אַ שאַרפע גרעניץ צווישן דעם ליטווישן יידיש און די איבעריקע יידישע דיאַלעקטן בילדעט אויך דער געברויך פון דעם גראַמאַטישן מין, ליטוויש קען אינגאַנצן ניט דאָס מיטעלע געשלעכט, בשעת ווען דער פּוילישער דיאַלעקט און דער דרומדיקער ווייזט דווקא אַרויס אַ באַזונדער נייגונג צו אים. עס מערקן זיך אויך קליינע געוויסע אָפּווייכונגען ביי דער פּלעקסיע און וואָרט-בילדונג, אין דעם געברויך פון אייניקע סינטאַקטישע פאַרמען און אין דעם וואָרט-אוצר. אַחוּצדעם זיינען דאָ מוזיקאַלישע אונטערשיידן צווישן דעם זינגעוודיקן טאָן פון דעם פּוילישן יידיש, דעם האַרטן, אַלעמאַל אָפּגעהאַקטן ריידן פון דעם ליטוואַק און דער שפּראַך פון דרום, וואָס האַלט זיך אין דער מיט צווישן זיי.

67. בכלל אָבער גענומען, זיינען די יידישע דיאַלעקטן ניט אַזוי ווייט דיפּערענצירט צווישן זיך, אַז די צוגעהעריקע פון איין דיאַלעקט זאָלן ניט פאַרשטיין דעם אַנדער דיאַלעקט, ווי עס איז אָפט דער פאַל מיט די דיאַלעקטן פון אַנדערע שפּראַכן.

אגב ווערן די פּאָנעטישע אונטערשיידן פון די דיאַלעקטן אין דער שריפט ניט פּיקסירט; דאָס ליטעראַרישע יידיש ווערט אויסגעלייגט מער אַדער ווייניקער איינהייטלעך, הגם דער פאַרשטייער פון יעדן דיאַלעקט קאָן דאָס זעלביקע שריפטבילד לייענען אויף זיין שטייגער. די דאָזיקע מעלה פון דער יידישער טראַנסקריפציע האָט געשפּילט די גרעסטע ראָלע אין דער פאַרשפּרייטונג פון דער יידישער ליטעראַטור צווישן אַלע יידיש-ריידער, אומאָפּהענגיק, צו וועלכער דיאַלעקטישער גרופּע זיי געהערן.

די השפעה פון די דיאלעקטן אויף דער יידישער ליטעראטור-שפראך.

68. אלס יסוד פון דעם מאָדערנעם ליטעראַרישן יידיש איז גענומען דער-
עיקרשט דער ליטווישער דיאלעקט אַדאַנק דעם, וואָס דער גרינדער פון דער
מאָדערנער יידישער ליטעראַטור, מענדעלע מוכר-ספרים, איז אַ געבירטיקער
פון דער ליטע, און אויך מחמת דעם, וואָס דער ליטווישער וואַקאַליזם שטייט
נעענטער צו דער דייטשער שפראַך, וואָס אונטער איר השפעה האָבן זיך גע-
פונען די שאַפער פון אונזער נייער ליטעראַטור. אָבער אויך דער דרומדיקער
עלעמענט און דער פּוילישער זיינען שטאַרק פאַרטראַטן אין דעם מאָדערנעם
ליטעראַרישן יידיש. דער דרומדיקער דיאלעקט איז אפילו געווען דער הערשנ-
דיקער אין אונזער ליטעראַטור אין דעם פּעריאָד, וואָס ערב דער נייסטער
תּקופה אירער; אין דעם דאָזיקן דיאלעקט איז געשאַפן די ערשטע עכט-יידישע
צייטונג, דער "קול מבשר"; אין אים האָט געשריבן לינעצקי זיין "חסידישן
יינגל", אברהם גאַלדפּאָדן—זיינע פּאָלקסטימלעכע לידער, יהושע-מרדכי ליפ-
שיץ—זיינע אויסגעצייכנטע ווערטערביכער, און אפילו מענדעלע מוכר-ספרים,
וועלכער האָט זיין גאַנץ לעבן, פון 17 יאָר אָן, פאַרבראַכט אין וואַלין און
דרום-רוסלאַנד. אַזוי אַלס שפראַכמייסטער אויך געשטאַנען אונטער דער ווירקונג
פון דעם דרומדיקן יידיש. אויך די יינגערע שריפטשטעלער, ווי שלום-עליכם,
מ. ספּעקטאָר, י. ת. ראַבניצקי, האָבן באַרייכערט די יידישע ליטעראַטור-
שפראַך מיט עלעמענטן פון זייער גערעדטן דיאלעקט—דעם וואַלינער-יש-דרום-
דיקן יידיש.

69. דער פּוילישער עלעמענט, וואָס האָט אין דער עלטערער ליטעראַ-
טור געהאַט אַזא באַדייטנדיקן פאַרטרעטער ווי ד"ר שלמה עטינגער, האָט זיך
פאַרשטאַרקט אין דער אַלגעמיינ-יידישער ליטעראַטור-שפראַך ערשט דורך די
שאַפונגען פון אַזעלכע עכט-פּוילישע שריפטשטעלער, ווי פּרץ, אַש, ווייסנבערג.
70. די שפראַך פון די גאַליצישע שריפטשטעלער האָט זיך נאָך ניט בא-
פּרייט פון דער השפעה פון דער דייטשער ליטעראַטור-שפראַך, אָבער אויף
וויפיל זיי האָבן שוין געווירקט אויף דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער ליטע-
ראַרישער שפראַך דורך די ווערק פון אַזעלכע פאַרשטייער פון דער גאַליציש-
יידישער ליטעראַטור, ווי ד"ר נתן בירנבוים, שמואל-יעקב אימבער, ישעיה-
דוד זילבערבוש א. אַנד., ברענגט די דאָזיקע ווירקונג אַריין די פּוילישע ניואַנסע
אין אונזער ליטעראַרישן יידיש.

71. אַ באַזונדער שאַטירונג איז אין דער יידישער ליטעראַרישער שפראַך
אַריינגעבראַכט געוואָרן פון די יידישע שריפטשטעלער אין אַמעריקע; די
שפראַך פון אַזעלכע דיכטער, ווי מאַריס ראָזנפּעלד, קאַברין, ליבין, זעווין,
פּאַסטאַשו האָט אין זיך עלעמענטן פון דעם ספּעציפישן אַנגליזירטן יידיש.

72. אינגאַנצן ניט פאַרטראַטן אין אונזער ליטעראַטור-שפראַך זיינען די
דיאַלעקטן פון רומעניע און אונגאַרן, אין וועלכע עס זיינען בכלל ניט גע-

שאפן געוואָרן קיין שום ווערק, וואָס זאָלן געהערן צו דער אַלגעמיינ-יידישער ליטעראַטור.

73. צום סוף איז פּדאי צו באַמערקן, אַז ניט גאַר די דיאַלעקטן פון דעם לעבעדיקן פּאָלקס-לשון ווירקן אויף דער ליטעראַרישער שפראַך, נייערט אויך פאַרקערט—זיי ווערן מושפע פון דער ליטעראַטור און פּרעסע, אַזוי, למשל, איז די זייער אייגנאַרטיקע יידישע אומגאַנגס-שפראַך פון וואַרשע פאַר דער לעצטער צייט אין געוויסע שיכטן און קרייזן אַ ביסל פאַרענדערט און אַסימילירט געוואָרן, זיך צופאַסנדיק אין אייניקע ערשיינונגען צו דער ליטווישער, ליטעראַריש מער אָנגענומענער שפראַך—אונטער דער ווירקונג פון דער יידישער ליטעראַטור און דערהויפּט פון דער יידישער פּרעסע, ווי אויך אונטער דער השפּעה פון דער מינדלעכער שפראַך, דורך דעם אָנפלייץ פון ניט-פּוילישע עלעמענטן אין דער רעזידענץ פון פּוילן. אַדאנק דער דאָזיקער קעגנזייטיקער השפּעה ווערט די ליטעראַרישע שפראַך אַלץ מער באַרייכערט מיט נאָאָקסימילעכע עלעמענטן פון די דיאַלעקטן און די דיאַלעקטישע אָפּגעזונדערטע קיבוצים—אַלץ מער פאַראייניקט דורך דער אַלגעמיינ-יידישער ליטעראַרישער שפראַך.

74. אונזער יידישע שפראַך, סיי די גערעדטע, אַזוי אויך די ליטעראַרישע, וואַקסט און אַנטוויקלט זיך כּסדר, אַזוי ווי יעדער לעבעדיקער אָרגאַניזם. זי קאָן אַלאַז ניט באַטראַכט ווערן ווי אַ טויטער לשון און בנוגע צו איר מוז גילטן דער פּרינציפּ, אַז טיילמאָל קענען אויך געמאָלט זיין צווייערליי נוסחאות, ד.ה. אַז פון צוויי וואַקלדיקע פאַרמען קענען ביידע זיין גלייך ריכטיק און גלייך באַרעכטיקט; וואַרים אין דער אַנטוויקלונג פון דער שפראַך מוז זיין אַ צייט, ווען צוויי פאַרמען זיינען גלייכע מיוחסים, ביז אין דעם קאַמף צווישן זיך איז איינע סוף-בל-סוף מנצח די אַנדערע און קומט צו דער גאַנצער ממשלה. פון דעם דאָזיקן שטאַנדפּונקט אויס איז ניט באַרעכטיקט, למשל, די הנחה, אַז דאָס ליטווישע יידיש מוז אָנערקענט ווערן פאַר דעם גרונד פון דער אַלגעמיינער יידישער שפראַך און די ליטווישע אויסשפראַך—פאַר דער איינציק ריכטיקער. שוין אַוועקגעקוקט פון דעם, וואָס די צוגעהעריקע פון דעם ליטווישן דיאַלעקט האָבן דערויף קיין רעכט ניט לויט זייער צאָל, בילדנדיק בלויז אַ פּערטל און אפשר גאַר אַ פינפטל פון אַלע יידיש-ריידער, קען מען אויך ניט אָנערען קענען, אַז די איבעריקע יידישע דיאַלעקטן זאָלן שטיין נידעריקער פאַר אים לויט זייער אינווייניקסטן עצם און ווערט.

די יידישע גראמאטיק קען דעריבער אין אַ סך אופנים ניט נעמען אויף זיך די ראַלע פון אַ געזעצגעבערין. אויסלייגנדיק די געזעצן און פּללים, וואָס הערשן אין דער שפראַך, מוז זי אָפט אויך פּעסטשטעלן די אָפּווייכונגען און די וואַקלדיקע פאַרמען אין די פאַרשיידענע דיאַלעקטן, איבערלאָזנדיק דעם גוטן שפראַכגעפיל און דער נאַטירלעכער אַנטוויקלונג מכריע צו זיין, וועלכן נוסח אָפּצוגעבן די בכורה. די קאָדיפיקאַציע פון אַ לעבעדיקער שפראַך, וועלכע האַלט

זיך אין איין אנטוויקלען, קען בכלל געמאָלט זיין נאָר בײַ אַ געוויסן גראַד און
איז אַ פּראָצעס נײַט קײן אָפּגעשלאָסענער, נײַט קײן פּאַרענדיקטער. בפרט איז
עס דער פּאַל אין דער ײִדישער שפּראַך, וואָס איז נאָך אַזױ בלוט-יונג אין איר
אַנטוויקלונג אויף דעם וועג צו אַ הויך אױסגעבילדעטער קולטור-שפּראַך.

75. בלויז פון דעם קורצן, אין די סאַמע אַלגעמײַנע שטריכן אָנגעוואָרפּענעם
איבערבליק איבער דער אַנטשטייאונג און אַנטוויקלונג פון ײִדיש קען געדרונג
גען זײַן, אַז בײַם פּאַטראַכטן די געזעצן און כללים פון דער ײִדישער שפּראַך
מוז די גראַמאַטיק באַנוצן פּאַלגנדיקע הויפט-מקורים: א) די לעבעדיקע פּאַלקס-
שפּראַך מיט אַלע אירע דיאַלעקטן און רײדענישן; ב) די ווערק פון דער ײִדיש-
שער ליטעראַטור; ג) דאָס אַלטע עברי-טייטש, וואָס האָט זיך דערהאַלטן אין די
שריפטלעכע מאַנומענטן און אין די טײַטשווערטער פון די מלמדים. דערבײַ
מוז זי אָבער טײַלמאַל אויך אָנקומען צו די שפּראַכן, פון וועלכע ײִדיש האָט
זיך אַנטוויקלט. — צו דײַטש, העברעאיש, סלאַוויש, פּדי צו דערקלערן די אָדער
יענע ערשיינונג, וואָס איר שורש לאָזט זיך נײַט אױסגעפּינען אין דעם גבול פון
דער ײִדישער שפּראַך גופא.

קאפיטל איינס.

פאָנעטיק.

די פאָנעטיק און די פּיזיאלאָגיע פון די שפראַך-קלאַנגען.

1. די יידישע שפראַך, אזוי ווי יעדער אנדערער מענטשלעכער לשון באַשאַטייט פון ווערטער. אין יעדען וואָרט שיידן מיר אונטער צוויי זייטן—א אינווייניקסטע און אַ אויסווייניקסטע. די אינווייניקסטע זייט—די לאַגישע—גיט אונז דעם געדאַנק אָדער דעם באַגריף, וואָס שטעקט אין דעם וואָרט; די אויס-ווייניקסטע—די פאָנעטישע—שטעלט אונז פאַר די קלאַנגען פון דעם וואָרט. צי די קלאַנגען ווערן אויסגערעדט באַזונדער, צי זיי ווערן צוזאָמגעגאַסן איינער מיט דעם אנדערן—סיי ווי סיי בלייבן זיי די איינפאַכסטע עלעמענטן, וואָס בילדן די שפראַך.

דער טייל פון דער גראמאטיק, וואָס פאַרנעמט זיך מיט די קלאַנגען, הייסט פאָנעטיק.

2. די מאַדערנע פאָנעטיק באַזירט אויף דער פּיזיאלאָגיע פון די שפראַך-קלאַנגען, ד. ה. אויף דער וויסנשאַפט, וואָס לערנט די קאָנסטרוקציע פון דעם רייז-אפּאַראַט, די פונקציעס פון זיינע באַזונדערע טיילן (אַר-גאַנען) ביים אַרויסברענגען דעם אָדער יענעם קלאַנג, ווי אויך די אַקוסטישע טבע פון די קלאַנגען גופא. סיי פּיזיאלאָגיש—ווי אזוי זיי ווערן געביל-דעט, סיי אַקוסטיש—ווי אזוי זיי ווירקן אויפן געהער, קאָנען די קלאַנגען געפאַרשט ווערן מיט רייז-אַפּיעקטיווע מיטלען און ספעציעלע אינסטרומענטן: מיטן קאַמערטאָן, מיטן שפּיגל פון גאַרגל, מיט רעזאָנאַטאָרן, מיטן דופק, מיטן האַרצקלאַפן, מיט מאַטעמאָטישע קרוון א. א. ו. די פאָנעטיק איז דעריבער ביי היינטיקן טאַג דער עקספּערימענטאַלער, דער נאַטורוויסנשאַפטלעכער און אַלזאָ אויך דער גרינדלעכסטער טייל פון דער שפראַכוויסנשאַפט, פאַרנעמענ-דיק דאָס גרעניץ-געביט צווישן לינגוויסטיק, פּיזיאלאָגיע און פיזיק.

די אויפגאַבע פון דער פאָנעטיק איז—צו באַשרייבן, ווי אזוי די קלאַנג-גען פון דעם מענטשלעכן לשון ווערן אַרויסגעבראַכט, ווי אזוי זיי אַנטוויקלען זיך, זיינען משפיע איינער אויפן אנדערן און פאַרבינדן זיך אין טראַפן (ויל-בעס, הברות), ווערטער און זאַצן.

3. די פאָנעטיק שפּילט איינע פון די וויכטיקסטע ראָלן אין די אויספירן וואָס די שפּראַכ־וויסנשאַפט מאַכט וועגן דעם לעבן און דער אַנטוויקלונג פון די פאַרשיידענע לשונות. די באַקאַנטשאַפט מיט דער פיזיאלאָגיע פון די קלאַנגען האָט נאָך דערצו אויך אַ ריין פּראַקטישע באַטייטונג, למשל, ביים לערנען פּרעמדע שפּראַכן (וועלכע האָבן אַפט אַזעלכע קלאַנגען, וואָס פעלן אין דער מיטערשפּראַך אינגאַנצן אָדער זיינען מער-ווייניקער ניואַנסירט), ביים אויסבעסערן די פעלערן פון דער אויסשפּראַך, ביים באַזייטיקן די שטאַמלעריי און דערהויפּט ביים לערנען ריידן די טויבשטומע.

דער מענטשלעכער רייד-אפּאראַט.

4. אַלע קלאַנגען פון דער מענטשלעכער שפּראַך ווערן געפּילדעט דורך דער לופט, וואָס מיר עטעמען אַרויס דורך דער עפענונג פון מויל אָדער דורך די נאָזלעכער. אָבער ביים רואיקן געוויינלעכן עטעמען איז ניט צו פאַרנעמען קיין שום קלאַנג. פּדי אַרוסצוברענגען שפּראַך-קלאַנגען, פּדי צו ריידן, מוז מען דעם אַרויסגעעטעמען לופט-שטראָם צונויפּרעסן, מאַכן געדיכטער, אַוועק-שטעלנדיג מוחיצות ביי זיין דורכגאַנג דורך דעם גאַרגל און מויל אָדער גאַרגל און נאָז אָדער גאַרגל, מויל און נאָז.

5. די מוחיצות, וואָס פּרעסן צונויף דעם לופט-שטראָם—אַמאָל שטייפּער, אַמאָל שוואַכער—און פאַרוואַנדעלן אים אַזוי אַרום אין שפּראַך-קלאַנגען, ווערן געמאַכט דורך די רייד-אַרגאַנען: די שטימבענדער, דעם גומען, דער צונג, די ציין און די ליפּן.

6. די שטימבענדער זיינען צוויי עלאַסטישע בענדער, וואָס זיינען אָנגע-העפּט אין גאַרגל ביים אַרויסגאַנג פון שלינג (קעל), מיט אַ ברייטן שפּאַלט צווישן זיי—דעם אַזויגערוּפּענעם שטימשפּאַלט. דורך די מוסקלען פון גאַרגל קאָנען די שטימבענדער אָנגעשטעלט ווערן אויף פאַרשיידענע אופנים. ווען די שטימבענדער ווערן ביים ריידן אַזוי שטאַרק צונויפּגעדריקט, אַז זיי הייבן אָן פון דער אַרויסשטראָמענדיקער לופט צו וויברירן, צו ציטערן אַזוי ווי אַ סטרוּנע, קומט דאָן אַרויס דער אַזויגערוּפּענער טאָן אָדער קול (הילך).

7. דורכגעגאַנגען דורך דעם גאַרגל, קאָן דער לופט-שטראָם אַרויס דורך דעם מויל אָדער דורך דער נאָז אָדער דורך דעם מויל און נאָז צוגלייך. דורך דער נאָז קאָן דער לופט-שטראָם אַרויסשטראָמען נאָר דאָן, ווען דאָס צינגל פון דעם גומען אָדער דאָס גומענבלעטל (די אובולע) הענגט שלאָף אַראָפּ. דער גומען באַשטייט פון דעם האַרטן גומען (דער פּאָדערשטער האַרטער אומבאַוועגלעכער טייל) און דעם ווייכן גומען (דער הינטערשטער באַוועגלעכער טייל).

8. דאָס צאַנפלייש הינטער די פּאָדערשטע ציין רופט מען די אַל-וועאַלן (יאַטלעס).

9. די צונג איז א דיקע מוסקל-מאסע, וואָס באַזימט זייער אַ גרויסע באַ-
וועגלעכקייט און קאָן דעריבער אָננעמען פילערליי פאַרמען. ווען מען רעדט אַרויס
אַ גאָדער אַ ק, הייבט זיך די צונג אויף צום גומען און פאַרשפאַרט אויף אַ
רגע דעם לופט-שטראָם דעם וועג. ביים אויסריידן אַ מ, הייבט זיך די צונג
אויך אויף צום גומען, אָבער באַרירט אים ניט, און עס באַקומט זיך אַ שמאַ-
לער דורכגאַנג, דורך וועלכן די לופט שטראָמט אַרויס. אין אזאָ מיין פּאָזיציע
פון דער צונג ווערט אַלואַ דער לופט-שטראָם פאַרהאַלטן ניט אינגאַנצן,
נאָר אַ ביסל.

אזוי ווי פּמעט אַלע טיילן פון צונג (דער שפיץ צונג, דאָס בלאַט פון
צונג, דער פּאָדערשטער טייל, דער הינטערשטער) קאָנען זיך אויפהייבן צום
גומען, איז דורכדעם געגעבן די מיגלעכקייט אַרויסצוברענגען זייער אַ גרויסע
צאָל קלאַנגען.

10. אויך די ליפן קאָנען פאַרהאַלטן דעם שטראָם אינגאַנצן אָדער אַ
ביסל. ווען מ'רעדט אַרויס אַ ב, ווערט דער לופט-שטראָם דורך די ליפן אויף
אין מאַמענט אינגאַנצן פאַרהאַלטן. ביי אַ וו ווערט דורך די אייבערשטע ציין
און דער אונטערשטער ליפ געבילדעט אַ שמאַלער דורכגאַנג, דורך וועלכן די
לופט ווערט אַדורכגעפרעסט.

דורך דער באַוועגלעכקייט פון דער צונג, די ליפן, דעם ווייכן גומען און
דער אונטערשטער קינבאַק איז מיגלעך צו בילדן אַ גרויסע צאָל קלאַנגען.

11. אחוץ די רייד-אַרגאַנען, וואָס פאַרהאַלטן—אינגאַנצן אָדער טיילווייז—
דעם אַרויסגעטעמטן לופט-שטראָם, פאַרוואַנדלענדיק אים דורכדעם אין שפּראַך=
קלאַנגען, געהערן נאָך צו דעם רייד-אַפּאַראַט אויך די רעזאָנאַנס-אַראַגאַ-
נען—דער גאַרגל, דער חלל פון מויל און דער חלל פון נאָז. מיט יעדער פּאַר-
ענדערונג פון די אייגנטלעכע רייד-אַרגאַנען ענדערן זיך אויך די רעזאָנאַנטאַרישע
אַרגאַנען. דער חלל פון מויל האָט, למשל, ביים י אַ אַנדער פּאַרם ווי ביים י,
וואָרים ביי די דאָזיקע קלאַנגען זיינען די צונג און די ליפן אַנדערש אָנגעשטעלט.

12. יעדער קלאַנג פון דער מענטשלעכער שפּראַך איז אַלואַ אַ רעזולטאַט
פון דער טעטיקייט פון דעם לופט-אַפּאַראַט (דעם ברוסטקאַסטן מיט די לונגען
דערינען), וועלכע ווערט פלאַנמעסיק און קונציק רעגולירט דורך די ווירקונגען
פון דעם רייד-אַפּאַראַט (דעם גאַרגל, דעם שלינג, דעם חלל פון מויל מיט די
ציין, גומען, צונג און ליפן, און דעם חלל פון נאָז). די דאָזיקע רעגולירונג
פון די קעגנזייטיקע ווירקונגען פון דעם לופט-אַפּאַראַט און רייד-אַפּאַראַט אין
אַלע אירע טיילן הייסט אַרטיקולאַציע, און די דורכדעם אַרויסגעבראַכטע
קלאַנגען—אַרטיקולירטע קלאַנגען. אין ענגערן זין באַצייכנט מען מיט דעם
וואָרט אַרטיקולאַציע נאָר די לאַגע, וואָס די אָדער יענע טיילן פון דעם רייד-
אַפּאַראַט פאַרנעמען ביים אַרויסברענגען אַ געוויסן קלאַנג.

13. דער רייד-אַפּאַראַט דינט צוגלייך אויך צום עטעמען. אַלס אַרנאָל

צום עטעמען איז ער אין שטענדיקער טעטיקייט, אלס רייד-אפאראט-נאָר בשעת דעם רייזן.

בשעת דעם רואיקן עטעמען געפינט זיך דער רייד-אפאראט אין דער אַזוי-גרופענער לאַגע פון רו אָדער אינדיפערענץ, וועלכע מאַכט מיגלעך, דער לופט-שטראָם זאָל באַקוועם אַרויסגעטעמט ווערן. די דאָזיקע לאַגע פון רו איז דער נאטירלעכער יסוד פאַר די באַזונדערע אַרטיקולאַטאָרישע באַוועגונגען פון דעם רייד-אפאראט און ווערט דעריבער אויך אַנגערופן אַרטיקולאַטאָרישער באַזיס. אַזוי ווי דער גאַנצער קערפערבוי איז פאַרשיידן ביי די פאַרשיידענע פעלקער און דיאַלעקטישע גרופעס, און אַפילו ביי איינציקע אינדיווידן פון איין פּאָלק, אַזוי איז אויך פאַרשיידן זייער אַרטיקולאַטאָרישער באַזיס. דער אַרטיקולאַטאָרישער באַזיס שפּילט אָבער זייער אַ גרויסע ראָלע אין דער אַרטיקולאַציע, און כּדי טיפּער צו באַנעמען די ספּעציפּישע פיזיאָלאָגיש-אָנאַטאָמישע נאַטור פון די יידישע קלאַנגען, איז אומגעהייער וויכטיק אויסצופאַרשן און פעסט-צושטעלן דעם אַרטיקולאַטאָרישן באַזיס ביי יידן בכלל און ביי פאַרשיידענע יידישע קיבוצים פון פאַרשיידענע קאַנטן בפרט. דאָס איז איינע פון די גרונד-פּראָבלעמען, וואָס די יידישע פּאָנעטיק האָט צו באַשיידן.

די קלאַסיפּיקאַציע פון די שפּראַך-קלאַנגען.

14. ווי ס'איז באַוואוסט פון דער פיזיק, קענען אַלע קלאַנגען פון דער נאַטור איינגעטיילט ווערן אין דריי גרופעס: אויפרייסן, שאַרפן און טענער. אויפרייסן באַקומען זיך, ווען קערפערס גיבן זיך אַ קלאַפּ איינער אַן דעם אַנדערן אָדער ווען די לופט צי אַן אַנדער גאַז רייסט זיך פּלוצלונג אַרויס מיט זיין גאַנצער מאַסע פון אַ פּלי, וואו עס איז געווען פאַרשפּאַרט, אַ שטייגער, ווען מעפנט אַ פּלאַש מיט סעלטער-וואַסער. שאַרפן באַקומען זיך, בשעת קערפער פערס רייבן זיך אָן אַנאַנד, למשל, ווי אַ זעג אָן האַלץ אָדער די טיילכעלעך פון דער לופט אָן די ווענטלעך פון אַ טרומייט. טענער באַקומען זיך, ווען אַ וועלכער עס איז קערפער, למשל, אַ סטרונע, וויברירט, ד.ה. ציטערט מיט אַ גע-וויסער גיכקייט (פון 16 ביז 30000 ציטערונגען אין אַ סעקונדע). וואָס גיכער די ציטע-רונגען קומען פאַר, אַלץ העכער איז דער טאָן, וואָס ברייטער עס איז די וויברירונג—אַלץ שטאַרקער איז דער טאָן. גלייכצייטיק מיטן הויפט-טאָן, וואָס מ'קען אים דייטלעך אַרויסהערן, קען דער וויברירנדיקער קערפער אַרויסגעבן נאָך עטלעכע אַנדערע טענער, וואָס זיינען העכער פאַרן גרונד-טאָן, נאָר שטילער, שוואַכער פאַר אים. די דאָזיקע טענער הייסן אייבער טענער. די אייבער-טענער נעמען זיך דערפון, וואָס באַזונדערע טיילן פון דעם וויברירנדיקן קערפער וויברירן אומאָפהענגיק פון דעם גאַנצן קערפער און דערצו נאָך מיט אַ סך אַ גרעסערער געשווינדקייט. די אייבער טענער

קען מען געוויינלעך ניט הערן אָן באַזונדערע אינסטרומענטן, רעזאָנאַטאָרס, וואָס פאַרשטאַרקן דעם קלאַנג.

15. די אייגענע גרופעס קלאַנגען האָבן מיר אויך אין דעם מענטשלעכן לשון. די אויפרייסן באַקומען זיך דאָן, ווען געוויסע רייז-אַרגאַנען ווערן אַפּריער באַהעפט צווישן זיך און נאָכדעם פּלוצלונג אָפּגעריסן, און דער פאַר-האַלטענער לופט-שטראָם רייסט זיך אַרויס פון מויל-חלל. די שאַרכן אָדער די רייב-קלאַנגען ווערן אַרויסגעבראַכט דורך דער רייבונג פון דעם לופט-שטראָם, ווען ער דאַרף זיך דורכשפּאַרן דורך דעם שמאַלן שפּאַלט צווישן די צונויפּע-רוקטע אַרגאַנען. די טענער אין דער שפּראַך זיינען די קלאַנגען, וואָס ווערן אַרויסגעבראַכט דורך דער וויבראַציע פון די שטימבענדער אין גאַרל.

16. די אזוי אַרום אַנטשטייענדיקע קלאַנגען פון דער שפּראַך קען מען קלאַסיפּיצירן פון די פאַרשיידנסטע שטאַנדפּונקטן אויס, פאַר פּראַקטישע צוועקן אָבער נעמט מען אָן אַלס יסוד די אַלטע איינטיילונג אין וואָקאַלן (זעלבסט-הילכער) און קאָנסאָנאַנטן (מיטקלינגער).

קיין שטרענג אָביעקטיווער, פיזיאלאָגישער פּרינציפּ פאַר דער איינטייל-לונג פון די שפּראַך-קלאַנגען אין די דאָזיקע צוויי גרופעס לאָזט זיך, אין תּוך גענומען, ניט אויפשטעלן. די נפּא-מינה צווישן זיי איז דערהויפּט אַ אַקוסטישע און באַשטייט אין דעם, וואָס ביים אַרויסריידן די וואָקאַלן בילדן זיך אין חלל פון מויל עטלעכע רעזאָנאַטאָרס, וועלכע טיילן אַרויס פון דער הילכיקייט (פון דעם גאַנצן טאָן-קאָמפּלעקס פון דעם וואָקאַל) די נייטיקע אייבערטענער, בשעת ווען ביים אַרויסריידן די קאָנסאָנאַנטן שפּילט דער חלל פון מויל אַלס רעזאָנאַטאָר (איינ רעזאָנאַטאָר, און ניט—עטלעכע) אָדער גאַר קיין שום ראַלע ניט, אָדער ער דינט נאָר צום פאַרשטאַרקן דעם קלאַנג פון דער הילכיקייט (ביי גמ, ר).

אויף וויפּיל ס'איז ניטאָ קיין פעסטע גרעניץ צווישן וואָקאַל און קאָנסאָ-נאַנט, קען מען זיך איבערצייגן, למשל, פאַרגלייכנדיק די אויסשפּראַך פון איד און יי, די אינגער און יינגער, טעות-טאַעס און טאַוועס. אַנגעשטעלט דאָס מויל אויף אַרויסצוריידן דעם וואָקאַל י, איז גענוג נאָר אַ ביסעלע העכער אויפהייבן די צונג צום גומען, פּדי צו באַקומען דעם קאָנסאָ-נאַנט j, וואָרים דערנענטערנדיק די צונג צום גומען בייטן מיר אום די פאַרם פון די רעזאָנאַטאָרס און זיי הערן אויף אויסצוטיילן די אייבערטענער. דאָס אייגענע, ווען מיר האָבן אַנגעשטעלט דאָס מויל אויף אַרויסצוואַגן דעם וואָקאַל י, איז ווי נאָר מיר וועלן אַ ביסל צונויפּרוקן די ליפּן, וועלן מיר צע-שטערן די פאַרם פון די רעזאָנאַטאָרס און מיר וועלן באַקומען דעם קאָנסאָנאַנט וו.

וואָקאַלן.

17. אַלע וואָקאַלן ווערן אַרויסגעבראַכט דורכדעם, וואָס די שטים וויברירט און דער לופט-שטראָם גייט פּריי אַרויס דורך דעם געעפּנטן חלל פון מויל.

זייער פארשיידענע קלאנגפארב אָדער קוואליטעט, ד.ה. דאָס, וואָס איין וואָקאל איז אַ, דער אנדערער—אַ, דער דריטער—ו, דער פערטער—י, דער פינפטער—ע, באַקומט זיך נאָר דערפון, וואָס דער חלל פון מויל נעמט אָן פאַרשיידענע פאַרמען צוליב דער פאַרשיידענער לאַגע פון דער צונג, גומען און ליפן ביים אַרויסברענגען דעם אָדער יענעם וואָקאל און דער קול באַקומט דורכדעם אַ פאַרשיידענעם רעזאָנאַנס.

18. לויט דעם גראַד, אויף וויפיל די צונג איז אויפגעהויבן צום גומען, אונטערשיידן מיר הויכע וואָקאלן, מיטעלע און נידעריקע. לויט דעם אָרט, צו וועלכן די צונג איז אויפגעהויבן, אונטערשיידן מיר וואָקאלן פון דער פּאָדערשטער ריי אָדער פּאַלאַטאַלע: י—ע (די צונג איז אויפגעהויבן צו דעם פּאָדערשטן, האַרטן גומען—אויף לאַטייניש palatum), און וואָקאלן פון דער הינטערשטער ריי אָדער וועלאַרע: אַ—אָ (די צונג איז אויפגעהויבן צום הינטערשטן, ווייכן גומען, אויף לאַטייניש velum). צווישן די פּאַלאַטאַלע און וועלאַרע איז נאָך דאָ אַ מיטלסטע ריי וואָקאלן—פּאַלאַטאַוועלאַרע, ווען די צונג איז אויפגעהויבן צום מיטלסטן טייל גומען, ווי למשל, ביי דער אויסשפראַך פון ע אין פּאַטער (ענלעך צום רוסישן в, צום פּוילישן c).

19. אָבער ניט נאָר די צונג באַטייליקט זיך ביי דער בילדונג פון וואָקאלן. נייערט אויך די ליפן.

ביי דער אויסשפראַך פון די וואָקאלן קענען די ליפן זיין אַרויסגערוקט פאַראַויס און פאַרקייילעכדיקט (ווי, למשל, ביי דער אויסשפראַך פון ו און אַ), דאָן האָבן מיר פאַרקייילעכדיקטע, לאַביאַליזירטע וואָקאלן; אָדער די ליפן פאַרברייטערן זיך נאָר אין דער פאַרם פון אַ שפּאַלט, ווי ביי דער אויסשפראַך פון י און ע, וועלכע ווערן אַלואַ גיט לאַביאַליזירט. אָבער די לאַביאַליזאַציע קען אויך פאַרקומען ביי י און ע, דאָן ווערן זיי אין זייער אויסשפראַך מער אָדער ווייניקער מאָדיפּיצירט.

20. אויך די לאַגע פון דעם גומענבלעטל שפּילט אַ געוויסע ראָלע ביי דער אויסשפראַך פון די וואָקאלן, און אָפהענגיק דערפון קענען זיי באַקומען אַ נאַזאַלירטן טאָן, ווען זיי גייען אַדורך ניט נאָר דורכן מויל, נאָר אויך דורך דעם חלל פון דער נאָז. אַזעלכע וואָקאלן הייסן גענעזולטע אָדער נאַזאַלירטע וואָקאלן.

21. ענדלעך דאַרף מען נאָך ביי דער אויסשפראַך פון די וואָקאלן גע-מען אין אַכט די קראַפט פון דער אַרטיקולאַציע. די מוסקלען פון דער צונג קענען זיין אָנגעצויגן, געשפּאַנט, שטאַרקער אָדער שלאַפּער. דורכדעם קומען אַרויס ענגע, געשלאַסענע וואָקאלן אָדער ברייטע, אָפּענע.

22. די דאָזיקע אַלע באַדינגונגען, פון וועלכע עס הענגט אָפּ די קוואַליטעט פון די וואָקאלן, קענען פאַרקומען אין די מיגלעכסטע קאָמבינאַציעס, וואָס זייער צאָל ווערט נאָך פאַרמערט דורך דער פאַרשיידענער קוואַליטעט פון די וואָקאלן (ד.ה. צי ווערן די וואָקאלן אויסגערעדט לאַנג, קורץ אָדער

זייער קורץ). ס'איז אלווא קלאר, אז די וואקאלן קאָנען זיין ניוואנסירט אויף אַן אַ שיעור אופנים, אזוי אז די געוויינלעכע שריפט האָט אפילו גאָר די מיגלעכקייט גיט איבערצוגעבן די דאָזיקע אלע ניוואנסן.

קאָנסאָנאָנטן.

23. די קאָנסאָנאָנטן זיינען קלאנגען, וועלכע ווערן ארויסגעבראכט דורכדעם, וואָס דער לופט-שטראָם ווערט ערגעץ-וואו אין מויל פארהאלטן אָדער דורך פאָרשליסן די רייד-אַרגאָנען אָדער דורך בילדן אַ שמאָלן שפּאַלט צווישן די אָרגאָנען.

לויט דעם דאָזיקן שטייגער פון זייער אַרטיקולאַציע ווערן די קאָנסאָנטן באַנטן אַיינגעטיילט אין צוויי גרופעס: רייב-קלאנגען אָדער פּריקאַט־ווע (זיי הייסן אויך ספּיראַנטן), וועלכע ווערן געבילדעט דורך דער רייבונג פון דעם לופט-שטראָם ביי זיין דורכגאנג דורך דעם שמאָלן שפּאַלט צווישן די אַרטיקולירנדיקע אָרגאָנען: פּ, וו, ס, ז, ש, זש, צ, דז, טש, דזש, ח, כּ, און אויפרייס-קלאנגען אָדער עקספּלאָזיווע, וועלכע ווערן געבילדעט דורך דער פּלוזלונגער אַפּרייטונג פון די נאָר-וואָס פּאַרשלאָסענע אָרגאָנען, ווען דער פּאַרהאַלטענער לופט-שטראָם רייסט זיך מיט אַמאָל אַרויס פון דעם מויל-חלל: פּ, בּ, מ, ד, ק, ג, א.

24. די רייב-קלאנגען קענען געצויגן ווערן מיטן אָטעם סעקונדנלאַנג, זיי זיינען אַלואַ געדייער-קלאנגען (אייגנטלעך געדייער-קאָנסאָנאָנטן, וואָרים אויך די וואַקאלן זיינען דאָך געדייער-קלאנגען); אָקען-זשע, די אויפרייס-קלאַנגען, וועלכע עקספּלאָדירן מיט אַמאָל, מוזן אויסגערעדט ווערן זייער קורץ; זיי זיינען מאַמענט-קלאנגען.

באַזונדער פון די דאָזיקע צוויי קאַטעגאָריעס שטייען די אַזוי-גערופענע סאָנאָרע קאָנסאָנאָנטן ר-ל און נ-מ.

25. ווייטער ווערן די קאָנסאָנאָנטן אַיינגעטיילט לויט דעם אָרט פון דער אַרטיקולאַציע, ד.ה. לויט דעם אָרט, וואו דער חלל פון מויל ווערט פאַרשלאָסן אָדער פאַרענגט פאַר דעם לופט-שטראָם דורך אַ מחיצה. די מחיצה ווערט געבילדעט דורך די ליפן אָדער דורך דער צונג.

פּ און ב ווערן געבילדעט דורך פאַרשליסן ביידע ליפן, פּ און ב זיינען ליפּנדיקע קלאנגען אָדער בילאַביאַלע. ביי מ און ד ווערט די מחיצה געבילדעט הינטער די אייבערשטע אָדערשטע ציין, הייסן זיי צאַנגניקע אָדער דענטאַלע. ביי ק און ג ווערט די מחיצה געבילדעט ביים ווייכן גומען, הייסן זיי גומענדיקע קלאנגען אָדער וועלאַרע (אויך גוטוראַלע). ביי פּ און וו ווערט דער שפּאַלט געבילדעט דורך די אייבערשטע ציין און דער אונטערשטער ליפּ; די דאָזיקע קלאנגען הייסן דעריבער ליפּנאַנגניקע אָדער לאַביאַלע דענטאַלע.

26. ביי ן ווערן פארשלאָסן די ליפן, בשעת ווען דאָס גומענבלעטל (דער ווייכער גומען) לאָזט זיך אַראָפּ און די לופט שטראַמט אַרויס פון נאָז; ן איז אַלואַ אי אַ ביאָלאָג אַל אי אַ נאַזאַל (א ליפנדיקער קלאַנג און אַ נאָזדיקער).

ביי נ גייט דער לופט-שטראָם דאָסגלייכן אַרויס דורך דער נאָז, אָבער די מחיצה ווערט געבילדעט דורך דער צונג און די אייבערשטע פּאָדערשטע ציין; נ איז אַלואַ אַ דעֶן־טאַל און אַ נאַזאַל (א צאָניקער קלאַנג און אַ נאָזדיקער).

אין יידיש איז אויך דאָ אַ פּאַלאַטאַליזירטער נ-קלאַנג, דערהויפּט אין סלאַווישע ווערטער, ווי, למשל, דער נ אין היניען, גאַטעניו א. אַז. וו. 27. פאַר נ און ק און נאָך כ, ג, ק ווערט די מחיצה פאַר דעם נ אין יידיש געבילדעט דורכדעם, וואָס די צונג הייבט זיך אויף צום גומענבלעטל, דאָס גומענבלעטל לאָזט זיך אַראָפּ און דער לופט-שטראָם גייט אַרויס דורך דער נאָז. דער דאָזיקער נ איז אַלואַ אי אַ נאַזאַל אי אַ וועל אַר (אַזא מין נ באַגעגנט זיך נאָך אין פּוילישן יידיש אויך אין דער אויסשפּראַך פון אַזעלכע ווערטער, ווי, למשל, מעשה-מאַנסע, דאגה-דאַנגע).

28. ביי ו אַלס קאָנסאָנאַנט (י, נ, ווי אין יעדער) ווערט דער שפּאַלט געבילדעט דורך דעם פּאָדערשטן טייל פון דער צונג און דעם האַרטן גומען; ו איז אַ פּאַלאַטאַל (פון האַרטן גומען).

29. דער כ אין יידיש איז אַ געכאַרכלטער, אַ געגאַרגלטער קלאַנג, וואָס ווערט געבילדעט אין שטימשפּאַלט (גאַרגלשפּאַלט) און הייסט לאַר ינגאַלער. אחוץ דעם דאָזיקן כ איז נאָך פאַרהאַן אַ ווייכער פּאַלאַטאַלער כ (אין דייטש דער-ich=קלאַנג), וואָס ווערט געבילדעט ביים פּאָדערשטן האַרטן גומען, און אַ וועל אַרער כ (דער רוסישער x אָדער דער דייטשער ach=קלאַנג), וועלכער ווערט אַרויסגעבראַכט ביי דעם הינטערשטן ווייכן גומען.

30. די קאָנסאָנאַנטן ש, ר הייסן פּליציקע אָדער ליקוידע. ביי ל ווערט געבילדעט אַ מחיצה דורך די אַלוועאַלן פון די אייבערשטע ציין און דעם שפיץ צונג, די שטימבענדער הייבן אָן צו וויברירן און דער לופט-שטראָם גייט אַרויס דורך די צוויי שפּאַלטן צווישן די צונג-רענדער און די באַקציין.

אין די פּוילישע און דאָס רוב דרומדיקע דיאַלעקטן איז דער ש אַ ווייכער, אַ פּאַלאַטאַליזירטער, הגם ניט אַלעמאַל, אָפהענגיק פון דעם קלאַנג, מיט וועלכן ער איז פאַרבונדן. אין ליטווישן יידיש איז דער ש דאָס רוב האַרט, אחוץ אין די ווערטער, וואָס קומען פון סלאַוויש מיט אַ פּאַלאַטאַליזירטן ש, למשל, שליאַך.

31. דער ר איז אָדער אַ צונגענדיקער ר (אַ וועל אַל אַרער) אָדער אַ געכאַרכלטער, געגאַרגלטער (אַ לאַר ינגאַלער). ביי דעם צונגענדיקן ר וויברירט דער שפיץ צונג, וועלכער דייבט זיך אויף צו די אייבערשטע אַלווע-

אלן; דאָס איז דער ווייכער רוכישער ק; ער פאָגעגנט זיך אויך ביי יידן, וועגן וועלכע מ'זאָגט, אַז זיי רייַדן מיטן ״ריש״, רירט אָבער דער שפיץ צונג אָן ניט די אַלועאַלן, נאָר דעם האַרטן גומען, באַקומט זיך דער פּאַלאַטאַלער אידעלער ר, וואָס קלינגט פּמעט אין אַלע פּוילישע דיאַלעקטן.

ביי דעם געכאַרכלטן ר וויבירט ניט דער שפיץ צונג, נאָר דאָס ג- מענבלעטל, דערביי ווערט דער הינטערשטער טייל צונג אויפגעוויבן צום ווייכן גומען. ביי אַ שטאַרקער אַרטיקולאַציע קלינגט דער דאָזיקער ר פּמעט אזוי ווי כ. דער געכאַרכלטער ר איז דער כאַראַקטעריסטישסטער פאַר דער יידישער שפּראַך.

32. דער ה איז דער צום ווינציקסטן אַרטיקולירטער קלאַנג, וועלכער באַקומט זיך דורכדעם, וואָס דער לופט-שטראָם, וועלכער ווערט אַרויסגעבראַכט ביים נאַטירלעכן עטעמען, ווערט פאַרשטאַרקט, דער שטימשפאַלט פאַרענגט און דער גאַרגל אַ ביסל פאַרקלענערט. דער ה איז אויך אַלואַ אַ גענאַרגלטער (אַדער אַ לאַרינגאַלער) קאָנסאָנאַנט, וועלכער שייַט זיך אָפּ פון אַנדערע קאָנסאָנאַנטן דורכדעם, וואָס ער ווערט אַרויסגערעדט אָן דער בילדונג אַדער אוועק-געמונג פון אַ מחיצה; דעריבער איז ביים אויסריידן אַ ה די צונג אָנגעשטעלט אזוי ווי ביי אַ וואַקאַל.

33. אַנטקעגן דעם געכאַרכלטן רייב-קלאַנג ה האָבן מיר אויך אַ גע-כאַרכלטן אויפרייס-קלאַנג, דעם לאַרינגאַלן קאָנסאָנאַנט אַ, וואָס איז דאָ, למשל, אין העברעאיש, אין אַזעלכע ווערטער, ווי, אַ שטייגער, יאַטם, די אייראָפּעער שרייבן ניט דעם דאָזיקן קלאַנג, הגם זיי ווייסן פון אים און רופן אים אָן גאַר גל-עקספּלאַזיווער הילך. דאָס איז דער קלאַנג פון אַ לייכטן הוסטל, ווען מיר כאַרכלען זיך, למשל, אויס פאַרן אָנהייבן רייַדן. ער ווערט אַרויסגעבראַכט דורכדעם, וואָס דער שטימשפאַלט ווערט אויף איין מאָמענט פאַרשלאָסן און מיט אַמאָל אָפּגעעפנט; דאָס קומט, למשל, פאַר פאַרן אַרויסריידן באַטאַנטע וואַקאַלן, וואָס הייבן אָן אַ נייעם טראַף אין אַ צונויפגעזעצטן וואָרט, אַ שטיי-גער, אין אַזעלכע ווערטער, ווי פאַר'אומערן (ניט פאַ-רומערן), פאַר'איינן (ניט פאַ-ריינן), er'innern (ניט e-rinnern), e-связать (ניט e-связать).

34. געווענדט אָן דעם, צי ביים אַרויסברענגען די קאָנסאָנאַנטן וויבירן די שטימבענדער אַדער ניט, ווערן זיי איינגעטיילט אין דומפע און הילכיקע. ביים אַרויסריידן די דומפע קאָנסאָנאַנטן, למשל, פּ, מ, ס, איז דער שפאַלט צווישן די שטימבענדער ברייט געעפנט און די לופט גייט אַדורך דורך אים אָן אַ שום גערויש; עס הערט זיך נאָר דער גערויש פון די רייד-אַרגאַנען. ביי די הילכיקע קאָנסאָנאַנטן ווערט צו דעם גערויש, וועלכער ווערט אַרויסגעבראַכט דורך די רייד-אַרגאַנען, נאָך צוגעמישט דער מוויקאַלישער טאָן פון די וויב-ריירנדיקע שטימבענדער. דער דאָזיקער טאָן (קול, שטים אַדער הילכיקייט) בייט אום דעם קלאַנג: פון פּ ווערט פּ, פון מ ווערט מ, פון ס ווערט ס א. א. ו. ו. יעדער דומפער קאָנסאָנאַנט האָט אַלואַ זיין בן-זיווג אַ הילכיקן, הגם עס זיינען

אויך פאראן קאנסאָנאָנטן אָדער נאָר הילכיקע, ל. מ. נ. ר. (וואָס זיינען צוליב זייער הילכיקייט ענדלעך צו וואַקאלן) אָדער נאָר דומפע: צ. מ.ש. איבעריקנס האָבן מיר אין יידיש אַ הילכיקן בן-זיווג פון צ. אין דעם קלאַנג רז (אונדז, האַלדז) און אַ הילכיקן בן-זיווג פון מ.ש.—אין דעם קלאַנג דזש (אין אייניקע סלאַווישע ווערטער, ווי, למשל, בלאַנדזשען).

אזוי ארום באַקומען מיר פּאָלגנדיקע טאַבעלע פון די יידישע קאָנסאָנאָנטן לויט זייער הילכיקייט:

הילכיק: ב, ו, ד, ה, זש, ג, דז, דזש.

דומפּ: פ, פּ, מ, ס, ש, ק, צ, מ.ש.

די אלטע גראַמאַטיקער האָבן אָנשטאַט הילכיק און דומפּ באַצייכנט די קאָנסאָנאָנטן מיט די נעמען האַרטע און ווייכע. באַראַכאַוו באַנוצט די טערמינען הילכיק און שטום. אין דייטש הייסן זיי איצט שטימ האַפט און שטימלאָז, וואָס קען אין יידיש איבערגעגעבן ווערן דורך שטימיק און אָנ-שטימיק.

35. פאַר דעם לינגוויסטישן טייל פון דער פּאָנעטיק איז נאָך באַזונדערס אויכטיק די אַקוסטישע איינטיילונג פון די קלאַנגען אין גערױש-קלאַנגען (אדער רעש-קלאַנגען) און סאָנאַרע קלאַנגען. די גערױש-קלאַנגען זיינען די קלאַנגען, וואָס דער עיקר אין זיי איז דער גערױש און ניט דער טאָן; דאָס זיינען די עקספּלאָזיווע און פּריקאַטיווע קאָנסאָנאָנטן, סיי די הילכיקע סיי די דומפע; די סאָנאַרע קלאַנגען זיינען ריינע קול-טענער (לויט באַראַכאַוו טער-מינאָלאָגיע). ד. ה. זיי באַשטייען פון ריינער הילכיקייט, אָן אַ שום צומיש פון גערױש. זיי ווערן, ווי שוין געזאָגט, געבילדעט דורך דער ריטמישער וויבראַציע פון די שטימענדער. אַחוץ די וואַקאלן געהערן צו די סאָנאַרע קלאַנגען די פּלייציקע קאָנסאָנאָנטן ל. ר. און די נאַזאַלירטע קאָנסאָנאָנטן (נאָז-קלאַנגען) מ, נ.

אַלע סאָנאַרע קלאַנגען קענען בילדן אַ טראַף, אַ זילבע, זיי זיינען אַלזאָ טראַפּילדנדיקע (אָדער זילבישע) קלאַנגען; אין יידיש בילדן געוויינלעך אַ טראַף נאָר די פּאָלגנדיקע: אַ, אָ, ע, י, ה, ו, און נ, ד, ה, ל און ג זיינען אין יידיש וואַקאלן, ווייל זיי זיינען טראַפּילדנדיק (אין דער ביז דער לעצטער צייט אָנגענומענער יידישער אַרטאָגראַפיע, וועלכע לייגט אויס, למשל, שרייבען, טישעל, איז עס ניט קענטיק, ווייל עס באַקומט זיך, אַז דער טרענער פון דעם צווייטן טראַף איז ע; אין דער אמתן אָבער איז דאָ קיין שום ע ניטאָ, און דער צווייטער טראַף איז דאָ געבילדעט פון די סאָנאַרע קאָנסאָנאָנטן ן (שריי—בן) און ם (טי—של).

36. ענדלעך דאַרף נאָך אָנגעוויזן ווערן, אַז אייניקע פון די שוין באַ-האַנדלטע קלאַנגען זיינען קאַמבינירטע, וואָס זיינען צונויפגעזעצט פון צוויי קלאַנגען: קאַמבינירטע וואַקאלן אָדער דיפּטאַנגען עי (י), אי (י), אָי (וי) און קאַמבינירטע קאָנסאָנאָנטן אָדער אַפּריקאַטן, וועלכע זיינען צונויפגעגאַסן

פון אַ עקספּלאַזיוון קלאַנג און אַ פּריקאַטיוון: צ (ט און ס), טיש (ט און ש), דז (ד און ז), דזש (ד און זש).

די פאַרענדערונגען פון די קלאַנגען.

37. די קלאַנגען פון דער שפראַך בלייבן ניט אייביק דינעלביקע, נייערט זיי פאַרענדערן זיך אין משך פון דער צייט. די דאָזיקע פאַרענדערונגען, ווי בכלל די גראַמאַטישע ערשיינונגען פון יעדער שפראַך, דאַרף מען קודם-כל פאַרשן אין גבול פון דער שפראַך גופא. אָבער ניט אַלעמאַל ברענגט עס צו אַ פּולקומער אויפקלערונג פון די ערשיינונגען אין דעם לעבן פון דער שפראַך; טיילמאַל מוז מען דערביי אַנקומען צו דער פאַרגלייכונג מיט גאַנצע שפראַכן. אזוי, למשל, איז אַן אַ פאַרגלייך מיט דייטש (גענויער—מיטלהויכדייטש) אומפאַרשטענדלעך, פאַרוואָס זאָגט דער ליטווישער ייד צוויי מיט אַ צירה (צוועי) און דריי מיט אַ פּתח (דראַי), אָדער פאַרוואָס רעדט דער פּויליש-וואַלינער ייד אַרויס האַפּן מיט אַ קמץ און שלאַפּן מיט אַ מלאפּום (שלופּן). ערשט די פאַרגלייכנדיקע גראַמאַטיק פון יידיש און דייטש דערקלערט די דאָזיקע ערשיי-נונגען, אויפוויינדיק זייער שורש.

38. אַנווענדנדיק דעם דאָזיקן היסטאָריש-גענעטישן אַנאַליז ביים שטודירן די פאַרענדערונגען פון די יידישע קלאַנגען, פאַרגלייכן מיר דעם איצטיקן צושטאַנד פון אונזער שפראַך מיט אַ פּריערדיקן, וואָס איז פאַרפיק-סירט אין שריפטלעכע מאָנומענטן, אָדער—מיט דער פּאַנעטיק פון די לשונות, פון וועלכע זי האָט זיך אַנטוויקלט, פאַרשן אויס די פּאַנעטישע ערשיינונגען אין די יידישע פּאַלקסדיאלעקטן גופא, און מיר קומען דאָן צום אויספירן אז פּאַנעטיש ווייכט די יידישע שפראַך מער אָדער ווייניקער אָפּ סיי פון דעם אַלטן יידיש-דייטש, אויף וויפיל מיר קאָנען עס פון דער אַלטער יידישער ליטעראַטור, סיי פון די שפראַכן, וואָס פון זיי האָט זיך יידיש אַנטוויקלט, גע-שעפט איר וואָרט-אוצר (דייטש, העברעאיש, סלאַוויש א. אַנד.), און אז אויך אין גבול פון מאָדערנעם יידיש גופא האָבן מיר פּאַנעטישע אונטערשיידן אין די פאַרשידענע יידישע דיאלעקטן.

39. די פּאַנעטישע פאַרענדערונגען זיינען דאָס רוב אַנאַטאָמיש-פּיזיאלאָגישע, האָבנדיק זייער שורש אין דער ספּערע פון דעם רייד-אַפּאַראַט. פאַרהאָן אָבער אויך אַקוסטישע פאַרבייטונגען, וואָס נעמען זיך פון דער שמיעה, וואָרים די קלאַנגען ווערן ניט נאָר גערעדט, נאָר אויך געהערט. מ'דאַרף אויך ניט פאַרגעסן, אז סיי אין די אַרויסגע-רעדטע קלאַנגען סיי אין די געהערטע האָט אַ געוויסן חלק אויך דער פּסיכישער מאָמענט, וואָרים דעם אימפּולס צו דער אַרטיקולאַציע פון די קלאַנגען גיט דאָך די טעטיקייט פון מוח.

40. די אַנאַטאָמיש-פּיזיאלאָגישע פאַרענדערונגען פון די קלאַנגען קאָנען

זיין ספאנטאנישע, ווען זיי שטאמען פון דער טבע פון דעם פארענדערטן קלאנג גופא, און קאמבינאטארישע, ווען זיי זיינען ארויסגערופן דורך דער השפעה פון די שכנישע אָדער נאָענטע קלאנגען. דער איבערגאנג פון יעדן לאנגן a אין אַ יידישן קמץ, למשל, איז אַ אנאטאָמיש-פּיזיאלאָגישע פארענדערונג און אַ ספּאָנטאַנישע, ווייל די סיבה פון דעם דאָזיקן איבערגאנג ליגט אין דער טבע פון דעם לאנגן a גופא, קיין נפּקא-מינה ניט, מיט וואָס פאַר אַ קלאנגען דער דאָזיקער a קאָמבינירט זיך (פאַרגלייך, למשל, אַזעלכע פאַרשיידענע קלאנג-גען-קאָמבינאַציעס, ווי שלאָף, נאַז, טאַל, טראָגן, באַרוועס, אָוונט, בראַטן, צדקה, נדבה, ברוך, סאָד, בראָם, סטאַן, וואו מיר האָבן אַ קמץ אָנשטאַט דעם לאנגן a אין די מקור-שפראַכן).

דער איבערגאנג פון יעדן הילכיקן קאָנסאָנאַנט אין זיין דומפן בן-זיווג (אין אַזעלכע פאַרמען, למשל, ווי לעבן—לעפט, פּרוּבן—פּרופּט, שניידן—שנייטט, בלאָזן—בלאַסט, ברענגען—ברענקט) איז אויך אַ אנאטאָמיש-פּיזיאלאָגישע פאַר-ענדערונג, אָבער אַ קאָמבינאַטאָרישע, ווייל דער דאָזיקער איבערגאנג קומט פאַר נאָר אין שכנות, אין קאָמבינאַציע מיט געוויסע קלאנגען, ווי אין דעם פאַל—פאַר אַ מ. אַ ביישפּיל פון אַ קאָמבינאַטאָרישער פאַרענדערונג איז, למשל, אויך דער איבערגאנג פון נ אין מ אין אַזעלכע ווערטער, ווי געבס (געבן), חשבס (חשבון), ליפס (ליפן), ווייל דער דאָזיקער איבערגאנג מערקט זיך נאָר נאָך אַ ליפּנדיקן קלאנג (ב אָדער פ).

41. אַלס דוגמא פון די אַקוסטישע פאַרבייטונגען אין יידיש קען דינען די אויס-שפראַך פון אַזעלכע ווערטער, ווי, למשל, באַלטן (אָנשטאַט באַלקן), דראַפען (אָנשטאַט גראַפען), וואו דאָס געהער האָט אָנשטאַט איין קאָנסאָנאַנט אונטערגעשטעלט אַן אַנדערן, אַ נאָענטן. פאַרקערט, אין דער קינדער-שפראַך, וואו דאָס פאַרבייטן אַ ק אויף אַ מ אָדער אַ נ אויף אַ ד איז זייער אָפּט (טאָפּעלע טוטעריטו!). זיינען אַזעלכע מיני פאַרבייטונגען אַנאטאָמיש-פּיזיאלאָגישע.

42. בנוגע די פּיזיאלאָגישע פאַרענדערונגען פון די קלאנגען באַמערקן מיר, אַז זיי קומען פאַר ניט צופּעליק, ניט ספּאַראַדיש, נייערט פּסדר און אומע-טום, אין אַלע ווערטער, וואָס שטעלן פאַר אַלצאיינע באַדינגונגען פאַר דער אויסשפראַך פון דעם אָדער יענעם קלאנג, ווי, למשל, דער שוין דערמאָנטער איבערגאנג פון דעם לאנגן a אין אַ קמץ, אָדער די פאַרדומפונג פון אַ קאָנ-סאָנאַנט פאַר אַ מ.

אַקעגן-זשע די אַקוסטישע פאַרבייטונגען קומען פאַר ניט אין אַלע ווערטער, וואָס שטעלן פאַר די זעלביקע קאָמבינאַציע פון קלאנגען, נאָר ספּאַראַדיש: אין דעם אָדער יענעם וואָרט האָט דאָס געהער אָנשטאַט דעם לכתחילהדיקן קלאנג אונטערגעשטעלט אַן אַנדערן, אַקוסטיש אַ ענלעכן, און אין דער דאָזי-קער געענדערטער אויסשפראַך איז דאָס וואָרט, אַלס יוצא-מן-הפלל, אַריין אין דעם אַלגעמיינעם געברויך.

43. די ערשיינוגען פון דעם דאָזיקן סוג נעמען זיך, אגב, ניט אַלעמאָל.

פון דעם אקוסטישן מאַמענט; טיילמאָל האָט מען זיי צו פאַרדאַנקען דער אומ-גענויקייט פון דעם זכרון ביים איבערזאָגן דאָס וואָרט; דאָס קומט דערהויפּט פאַר מיט אויסטערלישע אָדער נייע ווערטער, וואָס האָבן אין דער שפראַך קיין אַלטגעזעסענע קרובים ניט. דאָס וואָרט פערפענדיקל (דער אומרו פון אַ זייגער) קלינגט, למשל, אין דער יידישער פּאַלקס-שפראַך פּאַמפעדיקל (מינסק) אָדער פּאַמפעטיטל (ווילנע), און די דאָזיקע אַקוסטישע פאַרבייטונג פון די קלאַנגען נעמט זיך דערפון, וואָס דער זכרון האָט ניט געקענט איבערגעבן גענוי די קלאַנגען פון דעם פּרעמדן וואָרט.

44. אויף דעם ביישפּיל מיט דעם וואָרט פּאַמפעדיקל קענען מיר אויך באַמערקן, ווי אזוי צו דעם אַקוסטישן פּאַקטאַר קומט נאָך צו די ווירקונג פון דער אַזויגערופענער פּאַלקס-עטימאָלאָגיע, וועלכע באַשטייט אין דעם, אז אַ וואָרט, וואָס איז ניט דייטלעך אין זיין שורש אָדער וואָס קלינגט בכלל אויסטערליש, ווערט אין דעם פּאַלקסמאָל פּאַנעטיש דערנעענטערט צו אַן אַנדערן, ענלעך קלינגענדיקן וואָרט, מיט וועלכן עס האָט עטימאָלאָגיש קיין שום שייכות ניט. אין דעם וואָרט פערפענדיקל, למשל, האָט די פּאַלקס-עטימאָלאָגיע איבערגעפורימט די קלאַנגען, זעענדיק אין זיי אַ צוזאַמענהאַנג מיט דעם אַלטן באַקאַנטן וואָרט פּאַמפע.

45. ניט אַלע מאָל אַלזאָ לאָזט זיך פּעסטשטעלן, צו וועלכן טיפּ די פּאַ-נעטישע פאַרענדערונגען געהערן. נעמען מיר, למשל, דאָס וואָרט בעל-מצווה: מיר קענען דאָ האָבן אַ אַקוסטישע פאַרבייטונג פון דעם ר אויף דעם צו אים נאָענטען קלאַנג ל (אזוי ווי, למשל, מיר האָבן דעם ר פאַרביטן אויפן ל אין וואָרט קאָלידאָר); און ס'קען זיין, אז אין דעם, וואָס דאָס פּאַלק רעדט אַרויס בעל-מצווה, ניט בר-מצווה, האָט די הויפטראַלע געשפּילט ניט דער אַקוסטישער מאַמענט, נאָר די פּאַלקס-עטימאָלאָגיע, די אַנאַלאָגיע מיט אַזעלכע ווערטער. וואָס זיינען צונויפגעזעצט מיט בעל (בעל-הבית, בעל-שמה א. א.נד.), אָדער אין דער פּאַלקסטימלעכער אויסשפראַך גן-אידים אַנשטאָט גן-עדן איז די אַקוסטישע פאַרבייטונג פון דעם נ אויף דעם צו אים נאָענטן קלאַנג ס אויך אַרויסגעקומען דורך דער ווירקונג פון דער פּאַלקס-עטימאָלאָגיע, וואָס האָט דאָ געזעען אַ אַנאַלאָגיע מיט אַזעלכע ווערטער, ווי איידים, בוידים א. א.נד. אַקעגן-זשע איז אין אַזעלכע ווערטער, ווי בוידים, בעזים א. א.נד. געבליבן דער אַל-טער קלאַנג כ אַנשטאָט דעם ניייהויכדייטשן נ (Besen, Boden), ווייל דאָ האָט געווירקט די ענדונג ים, וועלכע איז אזוי אָפט אין די העברעאישע ווערטער, וואָס זיינען דאָ אין יידיש. די זעלביקע ווירקונג זעען מיר, למשל, אויך אין דער פּאַלקסטימלעכער אויסשפראַך תפילים אַנשטאָט תפילין.

46. דער שורש פון די פּאַנעטישע פאַרענדערונגען ליגט אין די אַנאַ-טאַמיש-פּיזיאלאָגישע און אַקוסטישע פּאַקטאַרן, וואָס ווירקן אין דער שפראַך, אין דער ווירקונג פון די שכנישע קלאַנגען, אין די פּאַדערונגען פון דעם

וואוילקלאנג, אין דער השפעה פון דער באַטאָנונג און דעם טעמפ פון דער רעדע, ווי אויך אין אַנדערע סיבות.

47. אַחוץ די שוין אָנגעווויזענע טיפן פאַרענדערונגען זיינען נאָך פאַרהאַן פאַרענדערונגען מאָרפּאָלאָגישע, וועלכע קומען פאַר ביי דער וואָרט=ביל=דונג און ווירקן אויף דער אינווייניקסטער זייט פון דעם וואָרט, ענדערנדיק זיין באַטייט (למשל, האַמער—העמעראל, גראָבער און גרעבער, חנען זיך און חנדלען זיך א. א. וו.).

48. אַגרוויסע ראַלע אין די פאַרענדערונגען, וואָס די שפראַך מאַכט דורך, שפילט אויך דער פאַקט, וואָס די שפראַך ווערט איבערגעענטפערט פון דור צו דור, און די קינדער נעמען זי ניט איבער גענוי אין דער פאַרם, ווי זי ווערט גערעדט פון די דערוואַקסענע, נאַטירלעך איז דער דאָזיקער פראָצעס, וואָס פאַרענדערט די שפראַך, זייער אַ לאַנגזאַמער, וואָס גייט בהדרגה אין משך פון הונדערטער יאָרן.

ט ר אַ ף (זיַלבע, הברה).

49. איין קלאַנג אָדער אַ גאַנצע גרופע קלאַנגען, וואָס קען אַרויסגעבראַכט ווערן מיט איין אַטעם=שטויס, הייסט זילבע אָדער—לויט טשעמערינסקיס אַיינפיר—מיט דעם חדר=נאָמען ט ר אַ ף (הברה).

אַ טראַף קען געבילדעט ווערן אָדער פון אַ וואַקאַל אַליין, למשל, אַ, אַי, אָדער פון איין אָדער מער קאָנסאָנאַנטן אין דער פאַרבינדונג מיט אַ וואַקאַל (אַ נקודה), למשל, רו, ער, ברען, שפּרינגסט, אָדער פון קאָנסאָנאַנטן אַליין, למשל, קש, פס, גע—בן רע—דל.

50. אַ טראַף, וואָס ענדיקט זיך מיט אַ וואַקאַל, הייסט אַן אַ פּע נ ע ר, למשל, באַ—בע, בֶּ—קֶ—שֶׁה; אַקעגן=זשע, די טראַפן, וואָס שליסן זיך מיט אַ קאָנסאָנאַנט, זיינען געשלאָסענע, למשל, וואָר—טן, קעל—טער, סוח—ריס.

51. לויט דער צאָל טראַפן הייסט דאָס וואָרט אָדער אַ יי נ ט ר אַ פּ י ק (איינזילביק), אָדער צוויי טראַפּיק, דריי טראַפּיק א. א. וו. למשל, און, קאַרט, סוף, גרויס; אַיי—זן, אַיי—בער, פֿ—חד; אי—דע—ע, ת—ך—ריס; באַ—העל—טע—נישן; פונ—אַנ—דער—גע—שפּריי—טער—הייט (זיבנטראַפּיק).

52. ביים ריידן איז די צעטיילונג אויף טראַפן ניט שטענדיק די אייגענע ווי אַנגעשריבענערהייט, למשל, וועט ער = ווע—טער, קומט זי = קומ—טוי.

53. דער ערשטער קלאַנג פון טראַף הייסט טראַף=אַיין, דער לעצטער—טראַף=אויס, יעדער אַנדערער—טראַף=אין.

54. לויט דער באַטייטונג צעפאלן די טראַפן אין שוורשיקע אָדער שטאַמטראַפן, למשל, אויס—לעב—ן, בערג—ל, און בילדונגס=טראַפן, למשל, חנ—עוון—דיק, באַ—לייכט—ן, די בילדונגס=טראַפן (פרע=פיקסן), ווען זיי שטייען פאַר דעם שטאַמטראַף, למשל, אונט—חן, פאַר—

צויגן, אָדער נאַכטראַפּן (טופּיקסן און פּלעקסיעס), ווען זיי שטייען נאָך דעם שטאַמטראַף, למשל, קלוג-שאַפּט, דעם רב-ס.

טראַפּ (מאָן, אַקצענט, נגינה).

55. טאַן אָדער אַקצענט—אויף יידיש טראַפּ אָדער נגינה—איז דער גראַד פון דער אינווייניקסטער שטאַרקייט, מיט וועלכער דער שפראַך-קלאַנג ווערט אויסגערעדט, אָדער די אויפהייבונג און אַראַפּלאָזונג פון דעם קול ביים אויסריידן די קלאַנגען. ווער עס רעדט אָדער לייענט גוט, וועט אַלעמאָל באַטאָנען אין אַ פּילטראַפּיקן וואָרט—איין טראַף לגבי דעם אַנדערן, אין אַ זאָץ—איין וואָרט לגבי דעם אַנדערן און אין אַ לענגערן פּעריאָד—איין זאָץ לגבי דעם אַנדערן. די דאָזיקע באַטאָנונג פון די פאַרשיידענע טראַפּן אָדער ווערטער הייסט דער דינאַמישער אַקצענט אָדער טראַפּ.

56. דער טראַפּ אין ענגערן זין איז דער קוועטש, וואָס מיגט אַ געוויסן טראַף פון וואָרט ביים אויסריידן דאָס גאַנצע וואָרט. למשל, אין די ווערטער ריי—דן, באַ—העל—טע—ניש, צד—קה, לאַ—פע—טע, קוועטשן מיר מיטן טראַפּ די טראַפּן ריי, העל, צך, לאַ.

57. אין יעדן צוויי אָדער מערטראַפּיקן וואָרט מוז איין טראַף האָבן אויף זיך דעם טראַפּ, וועלכער איז אַ מין באַנד, וואָס פאַרבינדט די איינצלנע טראַפּן אין איין וואָרט-גאַנצהייט. דער טראַף, וואָס האָט אויף זיך דעם טראַפּ, הייסט באַטאָנטער טראַף. די איבעריקע טראַפּן פון וואָרט קענען זיין שוואַכער באַטאָנטע אָדער גאַר אומבאַטאָנטע. אזוי, למשל, איז אין דעם וואָרט הויפטזאך דער טראַף הויפּט באַטאָנט, דער טראַף זאך שוואַכער, אָבער דאָך באַטאָנט; אָבער אין דעם וואָרט האַנטאָך איז דער טראַף האַנטאָנט באַטאָנט. דער טראַף טאך אינגאַנצן אומבאַטאָנט.

58. די פּללים פון טראַפּ זיינען ניט פאַר אַלע שפראַכן גלייך. אין העבֿרעאיש, למשל, איז דער פּלל—נגינה מלרע, ד. ה. טראַפּ—אויפן לעצטן טראַף (מיט געוויסע אויסנאַמען), אין פּויליש שטייט דער טראַפּ אויפן פאַרלעצטן טראַף, אין פראַנצויזיש—אויפן לעצטן; דאָס איז דער פּאָנעטיש=אַפּגע=האַקטער טראַפּ. אין רוסיש און ענגליש איז דער טראַפּ אומרעגלמעסיק. אין יידיש און דייטש איז דער טראַפּ נאַטירלעך, אויסטיילנדיק דעם וויכטיקסטן טראַף פון גאַנצן וואָרט.

דער יידישער וואָקאַליזם.

59. די קלאַנגען פון דער שפראַך ווערן, ווי מיר ווייסן, איינגעטיילט אין וואָקאַלן און קאָנסאָנאַנטן. בהסכּם מיט דעם צעפּאַלט די פּאָנעטיק אויף דעם חלק ערשיינונגען אין דער ספּערע פון וואָקאַלן (וואָקאַליזם) און אויף דעם חלק ערשיינונגען אין דער ספּערע פון קאָנסאָנאַנטן (קאָנסאָנאַנטיזם).

60. די יידישע שפראך האָט אין גרויסן און גאַנצן אויסגעארבעט איר קלאַנגענסיסטעם פון דער דייטשער שפראך. אין איר קאַנסאַנאַנטיזם שטימט די דאָזיקע קלאַנגענסיסטעם בדרך-כלל מיט דעם קאַנסאַנאַנטיזם פון ניי־הויכדייטש. די אַוויגערופענע איבעררוקונג פון די קלאַנגען (Lautverschiebung) וואָס כאַראַקטעריזירט דעם גרונד-אונטערשייד צווישן הויכדייטש און נידערדייטש האָט יידיש בשותפות מיט דער ניי־הויכדייטשער שפראך. די פּאַנעטישע אונטערשיידן, וואָס טיילן אָפּ יידיש פון ניי־הויכדייטש, ליגן דערהויפּט אין דער ספּעציע פון דעם וואָקאַליזם.

61. אַנטוויקלענדיק איר וואָקאַליזם אויס דעם וואָקאַליזם פון דער דייטשער שפראך (ריכטיקער געזאָגט—פון די דייטשע דיאַלעקטן) לויט געוויסע געזעצן, האָט די יידישע שפראך אַרונטערגעפירט אונטער די דאָזיקע געזעצן אויך דעם וואָקאַליזם פון אַנדערע לשונות, וואָס זיינען אַריין אין איר באַשטאַנד ד. ה. פון העברעאיש, סלאַוויש (פּויליש, אוקראַיניש, רוסיש) א. אַנד. אומאַפהענגיק פון זייער לינגוויסטישן מקור, ווערן די ווערטער פון דער יידישער שפראך צוגעפאַסט אין זייער וואָקאַלנסיסטעם צו די אַלגעמיינע געזעצן פון דעם יידישן וואָקאַליזם, דערביי ווערט אַפּגעהיט אַ רעגלמעסיקע קאַרעספּאָנדענץ צווישן די וואָקאַלן פון די פאַרשיידענע יידישע דיאַלעקטן.

62. די אייגענע געזעצן, וואָס גילטן אין דעם וואָקאַליזם פון דער יידישער שפראך, האָבן די יידיש-רייזער אַריבערגעטראָגן אויך אויף העברעאיש. אַזוי אַז אפילו אַ דורכאויסקער העברעאישער טעקסט ווערט פון די יידיש-רייזער געלייענט אַזוי ווי יידיש, אַהויך גאַנץ קליינע אויסנאַמען (למשל, קול; אין יידיש—קאַל, אין העברעאיש—קויל, יום-טוב—אין יידיש יאָנטעף, אין העברעאיש יום-טויוו א. אַנד.).

דער וואָקאַל א.

63. דער וואָקאַל אַ אין יידיש שטאַמט בדרך-כלל פון דעם קורצן a און בלייבט אין אַלע יידישע דיאַלעקטן אומפאַרענדערט—אַ. למשל, שלאָף (schlafen) קאַפּען (капать), קאַטשקע (качка).

64. נאָר אין בעסאַראַביש-רומענישן דיאַלעקט און ערטערווייז אין אוקראַינישע און דרום-רוסלאַנד, ווי אויך אין אונגאַרן ווערט דער אַ אויסגעזעצט נאָענט צו אַ (דער וועלאַרער אַ). ענלעך צו דעם ענגלישן a=קלאַנג אין אַזעלכע ווערטער, ווי למשל, all righth: all (אַלרייט), למשל, האָנט, אַלץ, וואָלד, טאַטע, מאַמע.

דער דאָזיקער קמץ איז אין דער ליטעראַטור פּיקסירט, למשל, אין אייניקע אויסגאַבן פון לינעצקיס "חסידישן יינגל". בכלל אָבער איז ער קעגן דעם פּיינעם יידישן שפראך-געפיל.

65. אין נייע ווערטער, מעגן זיי אפילו קומען פון דייטש, האָבן מיר אין יידיש

פֿאַן אַ אפילו ווען אין מקור איז דער a אַ לאַנגער, למשל, באַן, שטראַל, אַנטזאָגן (פֿרנל. מיט אַפּאָגן).

אפילו די שוין אין יידיש געענדערטע פרעפיקסן, ווען זיי קומען פֿאַרבונדענע מיט נייע ווערטער, לאָזן זיך אָפּט ניט ענדערן אין זייער קלאַנגפֿאַרב, פֿאַגעגענענדיק אַ ווידערשטאַנד אין דער פרעמדקייט פֿון דעם גאַנצן וואָרט, למשל, אַנשטאַלט (ניט אַנשטאַלט), אַנגענעם (אַנגענעם), קלינגט געקוינסטלט; בעסער איז שוין די פֿאַלקסטימלעכע פֿאַרם איינגענעם אָדער איינגענעמען). דאָך מוז מען ווי ווייט מיגלעך אויסמיידן ענלעכע דייטשמערוימען, בפרט אין אַזעלכע ווערטער, וואָס זיינען אפילו ניי אַריינגענומען, אָבער וואָס זייערע באַזונדערע טיילן זיינען שוין דאָ אין יידיש, למשל, אַפּטיילונג, ניט אַפּטיילונג, אַנשטעקן, ניט אַנשטעקן, אַנמערקונג, ניט אַנמערקונג, אַנטייל, ניט אַנטייל, אַנזיכט, ניט אַנזיכט ופֿרומה.

66. אויסגערעדט אַ אָבער לאַנג, אויסגעצויגן) ווערט אין פּוילישן און דרומדיקן יידיש דער דיפּטאַנג יי, למשל, צאַט, שראַפּן, ראַסעראַ (צייט, שרייבן, רייסעריי) און אין אונגאַרישן יידיש—דער דיפּטאַנג יי, למשל, פּלאַש, קלאַד (פּלייש, קלייד).

67. דעם אַ פֿאַר די געאַגראַלטע קלאַנגען ר און כ קענען אין די מקור=שפראַכן אַנטשפּרעכן אויך אַנדערע וואָקאַלן, למשל, באַרג (Berg), באַרדיטשעו (Бердичевъ), דאַרפֿן (dürfen), דאָר (dorr), א. א. וו.

דער וואָקאַל אַ.

68. דער וואָקאַל אַ ווערט אין ליטווישן דיאַלעקט אַלעמאַל אויסגערעדט ווי o, אין די איבעריקע יידישע דיאַלעקטן—אַמאַל ווי o און אַמאַל ווי u; דאָס נעמט זיך דערפֿון, וואָס דער אַ אַנטשפּרעכט צוויי קלאַנגען אין די מקור=שפראַכן, פֿון וועלכע די יידישע ווערטער קומען, דהיינו: דעם קורצן o, למשל, אין די ווערטער אָדער (oder), האָפֿן (hoffen), גאָט (Gott), קאָפּ (Kopf), האָרעווען (horowac), לאַפּעטע (лопата), קאָטשערע (kochepra); און דעם לאַנגן a, ווי למשל, אין די ווערטער אָדער (Ader), שלאָפֿן (schlafen), זאָגן (sagen), אָונט (Abend), סאָד (садъ), בראָם (brama), סטאַן (станъ).

69. דער שרייבצייכן אַ גיט אַלואַ איבער צוויי קלאַנגען (אין פּויליש=וואַ=לינערישן דיאַלעקט). דעריבער האָט מען אין דער יידישער שרייב=סיסטעם גע=מאַכט אייניקע פרובן צו דיפּערענצירן זיי. אַזוי האָט מען אין אַלט=יידיש אָפּט איבערגעגעבן דעם אַ, וואָס שטאַמט פֿון קורצן o, דורך אַ חולם=וואָו ו, למשל, אודר=אָדער (oder). אין דער נייער צייט האָט עס געפֿרובט איינפירן נח פֿרי=לוצקי, למשל, אין זיין בוך "קונסוואַנטיום". י. מ. ליפּשיץ האָט פֿאַרקערט אַיינגעפירט אַ באַזונדערן צייכן פֿאַרן לאַנגן o—אָ, איבערלאַזנדיק דעם אַ דווקא פֿאַרן קורצן. לויטן פֿאַרשלאַג פֿון זשיטאַמירסקי, האָט האַכבערג איינגע=

פירט פארן קורצן אָ אַ חטף-קמץ, איבערלאָזנדיק דעם אָ פארן לאנגן אָ למשל, האָפן, אָבער שלאָפן.

70. די דאָזיקע צווייערלייאיקע אויסשפראַך פון אָ איז איינער פון די הויפט-אונטערשיידן, וואָס דיפערענצירן דעם ליטווישן דיאלעקט פון דעם פּויליש-לישן און דרומריקן.

71. אין די ווערטער זאָטל, וואָפן, יאָמער, לאָזן האָבן מיר אַן אָ, וואָס אַנטשפּרעכט אין ניייהויכדייטש דעם קורצן a (Sattel, Waffe, lassen, Jammer). ביט דעם לאַנגן; דאָך איז עס ניט קיין סתירה צו דעם אַלגעמיינעם פּלל, וואָרים יידיש האָט זיך אַנטוויקלט פון מיטלהויכדייטש, און אין מיטלהויכ-דייטש איז דער a=קלאַנג אין די דערמאָנטע ווערטער דער אייגענער a, וואָס אין יידיש איז ער אַריבער אין אָ.

72. אין אַ ריי נייע ווערטער איז דער לאַנגער a אין יידיש ניט אַרי-בערגעגאַנגען אין אָ, למשל, געפאַר, אַנונג, באַן, שטראַל, אַדל, באַר (מוזמן), וואַרע, לאַגע, פּראַגע א. אַנד. אייניקע ווערטער קומען פאַר אין צוויי נוסחאות—מיט אַ און מיט אָ, למשל, מאַגער און מאַגער, ראַט און ראַט, וואַר-הייט און וואַרהייט א. אַז. וו. יידיש לעכער איז אָבער דער נוסח מיט אָ.

73. אין אייניקע ווערטער זיינען די פאַרמען מיט אַ אָדער אָ דיפערענ-צירט דיאלעקטיש, למשל, קלאַפן (ליטוויש און פּויליש) און קלאַפן (אוקראַיניש), דערמאַנען (פּויליש) און דערמאַנען (ליטוויש), סאַפען (פּויליש) און סאַפען (ליטוויש).

74. אין דעם טראַף אָר פון די ווערטער גאַרגל, דאָרשט, וואָרים, וואַרצל, פאַרכט האָט זיך דער אָ (אין אַלע דיאַלעקטן אויסגערעדט ווי אַ קור-צער o) אַנטוויקלט פון u אונטער דער השפּעה פון r (פּרגל. מיטן § 67).

75. אַ אַנשטאַט u האָבן מיר אויך אין די ווערטער שאַס (Schuss), פאַר-דראַס (אַנשטאַט פאַרדרוס), שלאַס-קייס (ד. ה. שלוס-מיס—ענדע-מיס), אַפּגע-צווייגט פון געשאַסן, פאַרדראַסן, געשלאַסן, אזוי ווי בראַך, שפּראַך (אַנשטאַט ברוך, שפּרוך)—פון געבראַכן, געשפּראַכן. אַנאַלאָגיש וואַלטן דעריבער אַזעלכע נייע ווערטער, ווי גענוס, באַשלוס, געקענט פאַריידישט ווערן אין דער פאַרם גענאַס, באַשלאַסן; איבעריקנס האָבן מיר אויך אַזעלכע אַלטגעזעסענע ווערטער, ווי גוס (אַנשטאַט גאַס), פּלוספּעדערן (אַנשטאַט פּלאַספּעדערן). אַ אַנשטאַט u באַגעגענען זיך אויך אין אייניקע אַזעלכע ווערטער, ווי שפּראַדלען (אַנשטאַט שפּרודלען).

דער וואַקאַל ע.

76. דער וואַקאַל ע אין באַטאַנטן טראַף ווערט אין ליטווישן יידיש אַלע מאַל אויסגערעדט ווי אַ סגול—e, אין פּוילישן און דרומדיקן, ווי אַ סגול, אויב ער איז קורץ למשל, ווילט, פעלד, מעסער, בעטן (אַ בעט), דעקן, ברעג, און

ווי אַ צירע—ei, אויב ער איז לאַנג, למשל, פעדער—פעידער, געבן—געיבן, לעבן—לעיבן, שטעטל—שטעיטל, שרעטעלע—שרעיטעלע, זעען—זעייען, געשעען—געשעייען.

76. קורץ איז דער ע דאָס רוב אין געשלאָסענעם טראַף, לאַנג—דאָס רוב אין אָפּענעם, אָבער קיין פּלל איז דאָס ניט אין יידיש; אַזוי, למשל, איז אין שרע—קן דער ערשטער טראַף אָפּן, אָבער דער ע איז קורץ; פאַרקערט אין ברעם—איז דער טראַף געשלאָסן, אָבער דער ע איז לאַנג.

77. דער שרייבזייכן ע גיט אַלזאָ איבער צוויי קלאַנגען (אין פּויליש=דרומדיקן יידיש); און אויב דער פּוילישער דיאלעקט, וואָס רעדט אַרויס דעם צירע יי מיט אַ פּתח—ai, איז מבחין צווישן דעם לאַנגן ע און דעם יי, איז עס אָבער אין דרומדיקן יידיש ניט דער פּאַל; למשל, די ווערטער בעטן (א בעט), און בעטן (האַבן אַ בקשה), ווערן אין ליטוויש אויסגערעדט אַלצאיינס, אין פּויליש=וואַלינעריש קלינגט דער ע אין ערשטן ביישפּיל אויך e, אין צווייטן ביישפּיל—ei; אָבער בשעת ווען דער פּוילישער מאַכט אַ אונטערשייד אין דער אויסשפּראַך פון בעיץ—בעיטן און בייטן (אין אַ גאַרטן)—באייטן, קלינגען ביידע לעצטע ווערטער אין דרומדיקן יידיש אַלצאיינס—בעיטן.

ס'איז דעריבער געמאַכט געוואָרן אַ פרוב (פון י. מ. ליפשיץ, לינעצקי) דעם לאַנגן ע צו באַצייכענען דורך עי, און דעם צירע, וואָס קלינגט אין ליטוויש עי און אין פּויליש אַי—דורך יי; אָבער ס'האַט זיך ניט אָנגענומען, אויך איז ניט דורכגעפירט געוואָרן דער פאַרשלאַג צו באַצייכענען דעם קורצן e דורך ע און דעם לאַנגן דורך ע (גענויער וועגן דעם—ווייטער).

78. אין אַ סך פּאַלן האָט זיך דער לאַנגער ע אין יידיש אַזוי אויסגעצויגן, קוואַנטיטאַטיוו, אַז זיין קלאַנגפאַרב, זיין קוואַליטעט האָט זיך אינגאַנצן געענ=דערט, זיך דיפּטאַנגיזירט, אַריבערגייענדיק אין יי—ei פאַר דער ליטווישער און דרומדיקער אויסשפּראַך און אין יי—ai פאַר דער פּוילישער, למשל, וויידל (wedel), ליידיק (ledig) א. אַנד.

פאַרקערט, האָבן מיר אין די פאַרמען קלענער, שענער, העכער, גרעסער אַ פאַרקירצונג פון די דיפּטאַנגן יי אָדער וי (קליין, שיין, הויך, גרויס) אין אַ קורצן ע. אַ קורצן ע אַנשטאַט דעם לכתחילהדיקן דיפּטאַנג האָבן מיר אויך אין עמער (eimer), עקדיש (eidechse).

79. אין אַ ריי ווערטער אַנטשפּרעכט דער ע אין דייטש ניט דעם e-קלאַנג (ö, a, e), נאָר פאַרשיידענע אַנדערע וואַקאַלן, דהיינו: דעם a—עפּל (אָבער דער a פון Apfel געבליבן אין שוואַרצאַפּל), טענענבוים (Tanne), ענטפּער (פון אַנטוואָרט), מען (man), ווען (wann), קעמל (Kamel), פון העבר, גמל, קרעל (נאָגל פון אַ חיה—Kralle, אויך קרעלן—קאַראַלן), מעקלער אָג=שטאַט מאַקלער, פּרעגן (fragen); דעם o: פּעדערשטער (פּויליש=אוקראַיניש—אַנשטאַט ליטוויש=דייטש—פּאַדערשטער), קעסט (Kost), אַזעלכער (ein solcher), אין אַזעלכע פאַראַלעלע פאַרמען, וואַלגערן און וועלגערן, וואַגן און

דערוועגן זיך, קעמען און קאמען, עטעמען און אָטעמען, באלעגערן און באלאָ-
גערן, מעגן און מאַגן, די עלטער (das Alter) קען מען זען די ווירקונג ווון
וואַקאַלישן אומבייט (וועגן דעם ווייטער).

אין קענען און קאַנען (דערקענען און דערקאַנען, באַקענען און באַקאַ-
נען, אָבער אָנעוויקענען, ווייל אַ ניי וואָרט) האָבן זיך צונויפגעמישט צוויי ווער-
טער: Kennen און Können (פונקט ווי אין קלאַפן האָבן מיר די דייטשע
klopfen און klappen), אין דעם ליטווישן שנעל (אַ שנעל טאַן) אַנטקעגן דעם
פּויליש-וואָלינערישן שנאַל (Schnall) האָבן מיר אפשר אַ אַנאַלאָגיע צו שנעל-
פונקט ווי אין שטאַלצן (גיין אויף שטאַלצן) אָנשטאַט Stelzen האָבן מיר אַ
אַנאַלאָגיע צו שטאַלץ-גאווהדיק.

דעם ע אָנשטאַט i האָבן מיר אין ברענגען (bringen) פענזל (pinsel,
איבעריקנס אין מיטלהויכדייטש pensel), ביי לינעציי-אַרומגערענגלט (אָנשטאַט
אַרומגערינגלט) און אין דעם דיאַלעקטישן עם אָנשטאַט אים.
באַזונדערס אָפט אָבער איז דער ע אָנשטאַט i (אָדער ü) פאַר דעם גע-
גאַרגלטן ר, למשל, פערטער (אָבער פיר), טערקיי (Türkei), ווערגן (Würgen)
א. אַנד, און דיאַלעקטיש אויך פאַר כ, למשל, געך (גיך), לעכט (ליכט), זע-
כער (זיכער) א. אַז, וו. דעם ע אָנשטאַט ו האָבן מיר אין צעבער (אָנשטאַט
צובער) און אפשר אין רענדל (פון רונדז).

דער וואַקאַל י.

80. דער וואַקאַל י אַנטשפרעכט אין דייטש יסיי דעם i, דעם קורצן. ווי
דעם לאַנגן, סיי דעם מעטאָפּאָנישן ü, דאָך מאַכט די יידישע אויסשפראַך אַ
אונטערשייד צווישן דעם i, וואָס אַנטשפרעכט דעם קורצן i, און דעם י, וואָס
שטאַמט פון לאַנגן i אָדער מעטאָפּאָנישן ü. דער ערשטער י ווערט אויסגע-
רעדט האַרטער, ווי אַ פּאַלאַטאָוועלאַרער i, ענלעך צו דעם רוסישן и (דער
דאָזיקער וואַקאַל-קלאַנג באַקומט זיך, ווען מיטטעלט אָן די צונג אַרויסצווייזן
ו און די ליפּן--אַרויסצווייזן i), למשל, דיר, אָבער דין (דיין), טיר, אָבער
טיש (טיש).

דערביי זעקן זיך אָבער דיאַלעקטישע אונטערשיידן, בפרט אין דעם
ליטווישן יידיש, וואו דער צווייטער י האָט די נטיה אַרויסגערעדט צו ווערן
פּאַלאַטאָוועלאַר, האַרטער, ווי אין פּויליש-דרומדיקן דיאַלעקט, למשל, ליט-
וויש--לוגד, פּויליש-דרומדיקן--ליד א. אַז. ו.

דיפּערענצירן די דאָזיקע צוויי י-קלאַנגען אין דער שריפט האָט געפרובט
ליפּשיץ, אָנווענדנדיק דעם צייכן י פאַר דעם ערשטן און דעם צייכן י פאַר
דעם צווייטן.

81. אין אייניקע קאַנטן, ווי למשל, אין קיעווער גובערניע, אַנטשפרעכט
דער י אין מאַנכע ווערטער די אַלגעמיינ-יידישע וואַקאַלן ע און א, למשל,
אילע, אילעמען (אַלע, אַלעמען), פירד, יירלעך, געזיגענען (פערד, יעולעך,

געזעגענען). דעם דאָזיקן פראָווינציאַליזם באַגעגענען מיר אפילו ביי שלום-עליכמען, אין אַזעלכע ווערטער, ווי טריטן, געגיבן (אַנשטאַט טרעטן, געגעבן). זאָל דאָס זיין אַ השפּעה פון דעם וואַקאַליזם פון דער אוקראַינישער שפראַך? (פּרג. i. למשל, דעם אוקראַינישן місяц מיט דעם רוסישן мѣсяц).
אין דער ליטווישער פאָרם שילטן האָבן מיר אַ י אַנשטאַט דעם פּויליש-דרומדיקן ע פון שעלטן (schelten).

דער וואַקאַל ו.

82. דער וואַקאַל ו ווערט אויסגעווערט מיטן מלאפּום — u נאָר אין דער ליטע; אין די איבעריקע יידישע דיאַלעקטן, וואו דער מלאפּום איז דער אַ, וואָס שטאַמט פון לאַנגן a (וואַגן—זוגן), ווערט דער וואַקאַל ו אויסגעווערט מיטן חיריק—i, למשל, ביר, קימען, באַהאַנדלינג, באַוועגינג, בילקע א. א.וו. דערביי גיט זיך ו, וואָס שטאַמט פון לאַנגן u, דעם קלאַנג i, און דער ו, וואָס שטאַמט פון קורצן i—דעם קלאַנג u, למשל, שטול—שטיל, אָבער פּוטער—פּוטער.

83. צונויפמישנדיק דעם ו מיטן י, מוזן די פּויליש-וואַלינער פּלאַנטערן די שווייבזייכנס ו און י; דאָס מערקט זיך אָפט אין דער אויסלייגונג פון די פּאַלקטימילעכע אויסגאַבן, וואו טיילמאַל ווערן געשריבן מיט ו אפילו אַזעלכע ווערטער, וואָס האָבן אין ליטווישן נוסח דווקא אַ חיריק, בהסכּם מיט דעם i אָדער u אין דייטש. פאַראַן אפילו ביכער (דערהויפּט צווישן די רומל-אויסגאַבן אין גאַליציע), וואו קיין י איז אויף אַ רפואה ניטאַ.

84. די אייגענע ערשיינונג מערקט זיך אויך אין דער מינדלעכער אויסשפראַך פון די פּויליש-וואַלינער, וועלכע שטרעבן צו ריידן מיט דעם ליטע-זוישן נוסח, און דאָס ברענגט זיי צו אַזעלכע טעותן, ווי לוטוואַק (ליטוואַק), קוך (קיר), איך קען נישט געפונען (אַנשטאַט געפינען) א. א.וו.

85. אַ פאַרקערטע פאַרגריינונג האָבן מיר אין ליטוויש אין אַזעלכע ווערטער ווי רונג (אַנשטאַט רינג), לופ (ווילנער פראָווינציאַליזם—אַנשטאַט ליפּ; אויך אין מינסק—אין דעם אויסדרוק „מאַכן לופעס“, ד. ה. אַנשטעלן די ליפּן צום וויינען).

86. לגבי דעם נייהויכדייטשן קורצן o איז אין יידיש געבליבן דער אַל-טער מיטלהויכדייטשער u: א) פאַר אַ געטאַפּלטן נאַזקלאַנג mm אָדער nn, אין די ווערטער זומער, פרום, טרומייט, קומען, גענומען, געשוואומען (Sommer, Drommete, kommen. א. א.וו.); דונער, זון, טון, געוואונען, פאַרגונען, גע-רונען, אנטרונען, געשפונען (Tonne, Sonne, Donner), אָבער אין דער אינ-טערנאַציאָנאַלער באַטייטונג אַלס שיפּס-מאַס אויך אין יידיש ניט טון, נאָר טאַנען; gönnen, gewoanen. א. א.וו. ב) זעלטענער—בכלל פאַר אַ געטאַפּלטן קאַנג-טאַנאַט אין די ווערטער דול, פול, טרוקן, קופערט (trocken, voll, toll. א. א.וו.), און ו) אין איינצלע אַנדערע פאַלן, אין די ווערטער באַזונדער, זונדערן (besonder), פורים (פאָרם), פון (von), זון (Sohn) און וואו (wo).

87. אויפן גרונד פון דער דאָזיקער פּאָנעטישער ערשיינונג קענען אין יידיש

געמאָלט זיין נאָר די פּאַרמען פּולקום און געזונען (ניט פּאַלקאַם און געזאַנען).
88. אַקעגן=זשע, אין די ווערטער אומזיסט און זיסט (אַניט, ווען ניט)

האַבן מיר אַ י אַנשטאַט דעם קורצן o אין ניייהויכדייטש (אומזאַנסט, זאַנסט) און
דעם u אין מיטלהויכדייטש.

89. לגבי דעם דייטשן u האָבן מיר אין יידיש אַ ו (וועלכער איז נאָטיר=

לעך נאָר קענטיק אין דער ליטווישער אויסשפּראַך) פאַר אַ ק אין די ווערטער
בוקן, רוקן, מוק, פאַרוק (אַבער בריק; ברוק מיט דיפּערענצירטער באַטייטונג:

שטיין=פּלאַסטער; גליק, צוריק, שטיק; מונדשטוק אַלס פּרעמדוואָרט, וואָס איז
אַריין אין יידיש דורך דער פאַרמיטלונג פון רוסיש) און אין קובל (פּויליש=

יידיש—עמער, אויסגערעדט קיבל), בופּלאַקס, מוון, אַ פּולע (müssen, Buffel, Kubel,
eine Fülle). פאַרקערט אין רימפלען (גרילצן) האָבן מיר אַ י אַנטקעגן דעם ניייהויכ=

דייטשן און מיטלהויכדייטשן u (אַבער רומפל—גאָר אין אַן אַנדער באַטייטונג:
דער ערשטער שבת נאָך דער חתונה, ווען מ'פירט דאָס יונגע ווייבל אין שול אַריין).

דער דיפּטאַנג וי.

90. דער דיפּטאַנג וי ווערט אויסגערעדט אויף צווייערליי אופנים: א) אַי

אין פּויליש=דרומדיקן יידיש און עי אין ליטווישן אין אַזעלכע ווערטער ווי,
למשל, גרויס, ברויט, טויב (וואָס הערט ניט); ב) אַו אין פּויליש=דרומדיקן

יידיש און אַי אין ליטווישן, אין אַזעלכע ווערטער ווי, למשל, בויך, פּויל,
טויב (דער פּויגל),—עס ווענדט זיך, פון וועלכן קלאַנג דער דיפּטאַנג וי

האַט זיך אַנטוויקלט.

91. ווי אין דעם ערשטן פּאַל ווערט דער וי אויסגערעדט, אויב ער האָט

זיך אַנטוויקלט פון דעם לאַנגן o, למשל, אויב, אויבל, אויבס, אויוון, בלויו,
בוידים, ברויט, גרויס, הויך, הויזן, הויל, הויף, וואויל, וואוינען, זויל (פּאַדעש=

ווע), טויט, לויבן, לויט (אַ געוויכט Lot), לוינען, נויט, פאַרשוין, פּויגל, פּוילן,
קויט, קויל (צום ברענען), רויג, רויט, שוין, שוינען, שויט (אַרבעט=הילזן), שויס,

שטויס, שרויט, געהויבן, געפּלויגן, געצויגן א. אַנד. (פאַרגלייך מיט די אַנט=

שפּרעכענדיקע דייטשע ווערטער: Ofen, Obst, ob א. אַז. וו.); טויק, בּנין צום דרע=

שן, טויבל, סטויג, פּלויט, קוילן, קויש, קוימען (פאַרגלייך מיט די אַנטשפּרעכע=

דיקע סלאַווישע: Komin, кошъ, колоть, плотъ, стогъ, соболь, токъ).
92. דאָרט, וואו דער לאַנגער o אין דייטש האָט זיך אַנטוויקלט פון לאַנגן

a, בלייבט אויך אין יידיש אַ, ווי, אַן, מאָן, מאָנאַט, מאָנטאַג a, ohne, Monat)
Mohr פון די מיטלהויכדייטשע (Montag, (ane, mane, manot)—דער טאָג פון

דער לבנה, (מיטלהויכדייטש mant—מאָנד).
מאָנאַט קען אין יידיש אויך באַטראַכט ווערן, ווי אַ ניי, ניט פּאַלקס=

טימלעך וואָרט (חודש), און אַזעלכע ווערטער ענדערן געוויינטלעך ניט זייער
וואַקאַל, למשל, טראַן, שטראַם, הגם לויטן כלל דאָרפן זיי געבן אין יידיש די

פארמען טרוין, שטרוים; נאך ווייניקער לאָזן זיך פאריידישן דורך ענדערן די וואָקאלן—נייע אינטערנאציאנאלע ווערטער (למשל, לויט—א געוויכט, אָבער לאַט—אינסטרומענט צום מעסטן די טיף פון ים).

93. דער קורצער *o* בלייבט אויך אין יידיש אָ, למשל, האָפן, שלאָס, האָרעווען), הגם פּרץ געברויכט, למשל, צויט (קאָלטן—פון *Zotte*, מיט קורצן *o* ווייל פאַר אַ געטאַפלטן *t*).

94. אין פּויבסט האָבן מיר דעם דיפּטאַנג וי אויפן אָרט פון לאַנגן *a* (אפּשר על-פי אַנאַלאָגיע מיט אויבס). אין אייבער, אייבערשטער האָבן מיר אויפן אָרט פון לאַנגן *o* (*ober, oberster*) דווקא יי.

95. ווי אין דעם צווייטן פאַל ווערט דער וי אויסגע־רעדט, אויב ער האָט זיך אַנטוויקלט גיט פון לאַנגן *o*, נאָר פון לאַנגן *u*, וואָס האָט אין ניי־הויכדייטש זיך דיפּטאַנגיוזירט אין *au*, למשל, הויב, הויז, הויט, טויב (דער פּויגל), טרויערן, מויל, מוין, מויער, פּויק, קויל (צום שיסן), קלויז (פאַרגלייך מיט *kluse, hube, hus, hut*), וועלכע האָבן אין ניי־הויכדייטש אַנשטאַט *au—u* Haut: *au*. אַז. וו.

96. דער דאָזיקער אַלטער *u* איז געבליבן ערטערווייזן אין דרום-רוסלאַנד אין דער אויסשפראַך פון אַזעלכע ווערטער, ווי בוך, טוב (אַנשטאַט בויך, טויב).

97. אָבער אַחוץ דעם *au*, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט פון מיטלהויכדייטשן *u*, איז אין ניי־הויכדייטש דאָ אַ דיפּטאַנג *au*, וואָס אַנטשפּרעכט אין מיטל-הויכדייטש דעם דיפּטאַנג *ou*; דער דאָזיקער קלאַנג גיט אין יידיש וי, וואָס איז אין דער אויסשפראַך גלייך צו דעם וי, וועלכער שטאַמט פון לאַנגן *o* ד. ה. אָי אין פּוילישן און דרומדיקן יידיש און עי אין ליטווישן, למשל, אויג, אויך, בוים, הויפט (דערהויפט), טויב, לויפן, קויפן, רויך, שטויב, א. אַז. וו. (פּרגל. מיט די ניי־הויכדייטשע *Auge, Baum, Staub* און די מיטלהויכדייטשע *boum, ouch, ouge* א. אַז. וו.).

98. אין אונגאַרישן יידיש ווערט דער דאָזיקער וי אויסגע־רעדט גיט ווי אין ליטוויש (עי) און גיט ווי אין פּויליש-דרומיש (אָי), נאָר ווי אַ לאַנגער אָ, למשל, אַג, באַם, טאַב, קאַפּן, לאַפּן (אויג, בוים, טויב, קויפן, לויפן).

99. דער מיטלהויכדייטשער *u* האָט אַלואַ אין ניי־הויכדייטש געגעבן דעם דיפּטאַנג *au*, אין יידיש—דעם דיפּטאַנג וי, אין די ווערטער גומען, טומל, שופל, הוקען איז אין יידיש געבליבן דער אַלטערן לגבי דעם ניי־הויכדייטשן *au* (*Tauml, Gaumen* א. אַז. וו.); פאַרקערט אין קויף (אַ פאַס), בויד האָבן מיר דעם דיפּטאַנג וי אַנשטאַט דעם ניי־הויכדייטשן *u* (*Bude, Kufe*).

100. דעם צוזאַמענהאַנג צווישן ו און וי קענען מיר אויך אויסגע־פּינען דורך אַ פאַרגלייך גיט מיט מיטלהויכדייטש, נאָר מיט די סלאַווישע שפּראַכן, ווי למשל, בויד (*будка*), בויערן (*буравить*), מויערן (*замуравить*) הוידען (*husdac*).

101. אין בלוי, גרוי (אויסגע־רעדט אויך בלאָ, גראָ) אַנטשפּרעכט דער וי דעם מיטלהויכדייטשן *aw* (*graw, blaw*); די דאָזיקע אַלטע אויסשפראַך איז גע-

בליבן אויך אין מאַנכע יידישע דיאַלעקטן, דרומדיקע און ליטווישע, וועלכע געברויכן זיי אין דער פּאַרם בלאָוו, גראָוו (מיט אַ מלאפּום=אָ).

102. דעם קלאַנג אָוו אָנשטאַט דעם צווייטן וי האָבן מיר אין דרומדיקן יידיש בדרך-כלל פאַר דעם וואַקאַל ע, למשל, מאָווער (מויער), זאָווער (זויער), געדאָווערן (געדויערן), פּאָווער (פּויער), טראָווערן (טרויערן). אין ליטווישן יידיש איז די דאָזיקע ערשיינונג דיאַלעקטיש, און דווקא ביים ערשטן וי, למשל, עווער, טעווער.

103. אין אייניקע ווערטער, ווי טוי, טויפן, פרוי, אין דעם נייעם וואָרט טרוים האָבן מיר דעם צווייטן דיפּטאַנג וי, הגם ער אַנטשפּרעכט אין מיטל־הויכדייטש דעם קלאַנג ou (ou, frouwe, troum); פאַרקערט אין אויף, טויגן האָבן מיר דעם ערשטן וי, הגם אין מיטלהויכדייטש קלינגען זיי u; אין גרויל און קנויל אַנטשפּרעכט דער וי אין מיטלהויכדייטש דעם קלאַנג iu (kniul, griul), הגם בדרך-כלל גיט דער דאָזיקער מיטלהויכדייטשער iu אין יידיש דעם דיפּטאַנג יי (וועגן דעם ווייטער).

אַ יוצא-מן-הכלל איז אויך דער וי אין שויב, די פּויליש-דרומדיקע פּאַרם קלויבן איז רעגלמעסיקער פאַר דעם ליטווישן-קלייבן, אַנטשפּרעכנדיק אין מיטלהויכדייטש דער פּאַרם kluben.

104. דער וי פאַר מ ווערט דיאַלעקטיש אויסגערעדט אַ אין ליטווישן יידיש און אַ אין דרומדיקן, למשל, קוים—קאָם—קאָם, רוימען—ראַמען—ראַמען, גערוים—געראָם—געראָם, שוים—שאָם—שאָם, פּלויים (אויך אין ליט־וויש)—פּלאָם, מילגרוים (אויך אין ליטוויש)—מילגראָם, צוים—צאָם—צאָם (פאַרקאַן, אָבער צוים פון אַ פּערד) און צויםען—צאָמען—צאָמען, זוימען זיך—זאָמען זיך, זאָבער זוים (אָבער זוים—שליאַק, זוימען אָדער זאָמען—זריעה); שוואוים—ליטוויש, שוואָם—אוקראַיניש, שוואָם—פּויליש.

דער דיפּטאַנג יי.

105. דער דיפּטאַנג יי שטאַמט פון צווייערליי מקורים: פון דעם אַלטן (נאָך גאַטישן און אַלטהויכדייטשן) דיפּטאַנג ai, וועלכער איז אין מיטלהויכדייטש אַריבער אין ei, און פון דעם לאַנגן מיטלהויכדייטשן i, וועלכער האָט זיך אַנטוויקלט אין ei אַרום XI—XII יר"ה. די ניייהויכדייטשע שפּראַך האָט סיי אין שריפט סיי אין דער אויסשפּראַך צונויפגעמישט די דאָזיקע ביידע קלאַנגען, אויסריינדדיק זיי אַלצאיינס—ai (אַ). יידיש אָבער האָט יאָ אויפגעהיט דעם אונטערשייד אין דער אויסשפּראַך. דער ערשטער יי ווערט אויסגערעדט ווי עי (ei)—אין ליט־ווישן און דרומדיקן דיאַלעקט, למשל, פּלעיש, קלעיד, שטעין, און ווי אַי (ai) אין פּוילישן יידיש, למשל, פּלאַיש, קלאַיד, שטאַין, אין אונגאַרישן יידיש—ווי אַן אויסגעצויגענער אַ: פּלאַש, קלאַד, שטאַן. דער צווייטער יי ווערט אויסגערעדט ווי אַי אין ליטווישן און אונגאַרישן יידיש און ווי אַן אויסגעצויגענער אַ אין פּוילישן און דרומדיקן, למשל, ווייו, בלייבו (וואיו, בלאיבו אוו וואו, בלאבו).

106. די דאָזיקע פארשיידענע ייִ=קלאַנגען האָבן זיך אין דער שריפט אונטיפאַרמירט, הגם מ'האָט זיי געפרובט דיפערענצירן, באַצייכענענדיק דעם ייִ פון ערשטן קרייז דורך אַ צירה—!! און פון דעם צווייטן דורך אַ פתח—י. ליפשיץ האָט דעם ייִ=קלאַנג אָפּט איבערגעגעבן דורך עי. בכלל אָבער גענומען, ווערן די פאַרשיידן אויסגערעדטע ייִ=קלאַנגען געשריבן אַלצאיינס דורך יי.

107. דער ייִ=דיפּטאַנג (אויסגערעדט עי אין ליטווישן און דרומדיקן ייִדיש, אַי אין פּוילישן און אויסגעצויגן אַ אין אונגאַרישן) אַנטשפּרעכט אין דייטש בדרך־כלל דעם ei, (וועלכער איז אויך אין מיטלהויכדייטש ei), למשל, איי (ביצה), אייטער (מאַטערע פון אַ וואונד), ברייט (קעגנזאָץ פון שמאַל), וויינען (קלאַנג), ווייס (איך ווייס), טייג (פאַרקעטעכטס), גיין (גיט), פלייש, קליין שטיין (פּרגל. מיט breit, Eiter, ei א. אַז. וו.)

108. אין אַ ריי פּאַלן איז אָבער דער דאָזיקער ייִ=קלאַנג אַ רעזולטאַט פון אַ דיפּטאַנגזירטן ע=קלאַנג, וועלכער אַנטשפּרעכט אין דייטש די פּאַלגנדיקע וואָקאַלן:

e וואָרט=אָיך; איי, איינעכטן, אייערנעכטן, איידער (די ערשטע צוויי ווערטער נאָר אין פּוילישן ייִדיש), אייביק, איידל, אייזל, אייל (אַ מאָס), איילנ=בויגן (אין פּוילישן און דרומדיקן ייִדיש—עלנבויגן), אייניקל (פּרגל. מיט eher, ehel, Enkel, Elle, ewig א. אַז. וו.), דערפאַר אויך עמיצער—אין ליטוויש איימיצער. e וואָרט=אין: הייבן, הייוון, וויידל, ווייניק, לייגן, ליידיק, ריידן (אין ליטוויש מיט ע, ווען נאָכן ד קומט אַ קאָנסאַנאַנטישער קלאַנג: רעדסט, רעדט, גערעדט; רעדע איז אַ פרעמוואָרם; אין פּוילישן און דרומדיקן ייִדיש מיט ייִ נאָר אַלס שם=עצם—רייד, אַזוי דורכאויס מיט ע), קייט (פּרגל. מיט heben, Hefe, legen, Kette א. אַז. וו.)

ee: בייט (אין גאָרטן), זייל (מיט לייב און זייל; זעלע—אַלס פרעמד=וואָרט), טיי, רייסטער, שניי (פּרגל. מיט Beet, Tee א. אַז. וו.) פון די פרעמווערטער אויף ee=אויס האָט זיך די ענדונג צונויפגע=צויגן אין ייִ אין אַרמיי, קאַפּיי, שאַסיי; אין די איבעריקע איז די ענדונג ee צווייטראַפיק און ווערט איבערגעגעבן דורך עע, למשל, אידעע, אַלעע, ליורעע. פעע.

eh: גיין, דרייען, וויי, ווייען, זייער, ליים, פיי (פעלצוואַרג פון וועווער=קעס), שטיין (פּרגל. מיט stehen, sehr, Weh, gehen א. אַז. וו.) äh—ä: אומפלייט (אומרייניקייט), וויילן, געליימט (פאַראַליזירט), זייען (מזריע זיין), מיידל, גייען, ציילן (דערציילן), ציין, שייילן (פּרגל. מיט unflätig zählen, säen, א. אַז. וו.)

öh—ö: אייל, איילבערט, בייו, געוויינען זיך, געוויינטלעך, הייל, לייב, לייזן, לייטן, פלייצן, פלייט, פריילעך, קנייטשן, קניידל, רייטשן (פּרעגלען=בראַטן—נאָר אין פּוילישן ייִדיש), שייין (פּרגל. מיט schön, lösen, böse, öe א. אַז. וו.) Löwe א. אַז. וו.)

אין טרייסט האָט זיך דער ייִ דיפטאָנגזירט, ווייזט אויס, פון דער פּאַרם trösten און ניט פון Trost, אַניט וואָלט עס קלינגען אין פּוילישן און דרומדיקן ייִדיש—טרויסט; אין זיי—פון (sie) ie, אין לייגן (זאָגן אַ ליגן)—פון lügen, אין טייטל און פליין אַנטשפרעכט דער ייִ דעם a=קלאַנג (Plan, Dattel), אין ענגליש אין דער אייגענער באַטייטונג—plane—פלאַך, פלאַכלאַנד).

109. אונטער דער השפעה פון דעם נאָקומענדיקן נאָזאלירטן קלאַנגען—קאָמפלעקס נג און נק ווערט דער ע דיפטאָנגזירט אין עי, וואָס גיט אָבער ניט אין פּוילישן ייִדיש דעם אַיִ=קלאַנג; דעריבער ווערט דער דאָזיקער דיפטאָנג—גזירטער ע ניט פיקסירט אין דער שריפט דורך ייִ (למשל, ענג, ברענגען, שענקען), פונקט ווי דער דיפטאָנגזירטער ע אין אַזעלכע ווערטער, ווי למשל, פעדער=פעידער, קנעטן=קנעיטן, ווערט ניט פיקסירט דורך ייִ, ווייל אין ליטווישן ייִדיש איז די דאָזיקע דיפטאָנגזירונג, אויסציאונג פון ע ניטאָ; וואָרים דער כאַראַקטעריסטישסטער סימן פון ייִ=דיפטאָנג איז די אויסשפראַך עי—אין ליטווישן און דרומדיקן ייִדיש און אַיִ—אין פּוילישן.

110. דעם ייִ=קלאַנג גיבן אויך די סלאַווישע e, b, און ia: טרייסלען (מיט ע—טרעסען) = трясти, פלייצע = плечо, קוויט = kwiat, קלייט = клі́тъ.

111. דער ייִ=דיפטאָנג (אין ליטווישן און אונגאַרישן ייִדיש—אַיִ, אין פּוילישן און דרומדיקן—אויסגעצויגן אַ) אַנטשפרעכט אין דייטש אויך דעם ei = קלאַנג; אָבער דער דאָזיקער ei איז ניט דער לכתחילהדיקער דיפטאָנג ei, נאָר דער, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט פון לאַנגן i, למשל, אַיילן, אַיין, בייטן, ווייזן, וויין, ווייב, צייט, שיין (פּרגל. מיט די מיטלהויכדייטשע isen, ilen, win. א. אַז. וו.).

112. דער צוזאַמענהאַנג פון ייִ מיט דעם לאַנגן i קען דערווייזן ווערן ניט נאָר דורך די פאַראַלעלע פאַרמען אין מיטלהויכדייטש, נאָר אויך דורך אַ עטימאָלאָגישן פאַרגלייך מיט אַנדערע אינדאָגערמאַנישע שפּראַכן, למשל, ענגליש (זייט—side), רוסיש (פייג—фига, דריי—три, מייל—миля), פּויליש (פּייל—pila) א. אַז. וו.

אָבער אויך אין גבול פון דער ייִדישער שפּראַך האָבן מיר דעם דאָזיקן צוזאַמענהאַנג פון ייִ און i אין אַזעלכע פאַרמען, ווי ווייזן—געוויזן, שניידן—געשניטן, דריי—דריטער א. אַז. וו.

113. אָבער ניט נאָר פון לאַנגן i שטאַמט אונזער ייִ=דיפטאָנג; אויך דער מיטלהויכדייטשער iu, וואָס אַנטשפרעכט אין נייִהויכדייטש דעם eu=קלאַנג, האָט אין ייִדיש געגעבן ייִ, למשל: אַיטער (ביי אַ קו), אַיך, אַיער, בייטל, בייטן, בייל, היינט, הייער (הייִ=יאָר, ד. ה. היינטקס יאָר = hiu jaru), טייוול, טייטן, טייטש, טיער, טריי, לייט, לייכטן, ניי (פּרגל. ניי=יאָרק, ד. ה. ניי=יאָרק), ניי (9), פייכט, פיער, פריינד, קייכן, שטייער, שיען זיך (אַפּשיי, געשייט), שיער.

שנייצן (פרגל, מיט די מיטלהויכדייטשע = ניייהויכדייטשע euer-iuwer, iuch-euch Euter-iuter א. א. ז. ו. 1).

דעריבער איז דאס נייע וואָרט אין יידיש אומגעוויינער ריכטיקער ווי אומ-געווינער (ungehiure-ungeheuer).

114. דער ניייהויכדייטשער eu, וואָס גיט אין ליטוויש עי און אין פויליש אַי, אַנטשפרעכט אין מיטלהויכדייטש ניט דעם דיפּטאָנג iu, נאָר דעם קלאַנג õ (איבערקלאַנג פון ou), למשל, היי, היישעריק, לייקענען, פרייד, פרייען זיך (Heu-höu א. א. ז. ו. 1).

115. שייערן שטאַמט פון נידערדייטשן schüren. שפריי (פלעוועס), אויס-גערעדט (אין ליטוויש) שפרעי, הגם אין מיטלהויכדייטש spriu—מסתמא על-פי אַנאַלאָגיע מיט שפרייען—שפריצן (שפריי-רעגעלע), אין מיטלהויכדייטש spraejeu.

לייכטן קומט אויך פאַר אין יידיש אין דער פאַרם לויכטן, הגם עס שטאַמט פון מיטלהויכדייטשן liuhten, פון קלייבן איז רעגלמעסיקער די פוי-ליש-דרומדיקע פאַרם קלויבן (ווייל עס שטאַמט פון מיטלהויכדייטשן kluben). אין ברייען (ביר, דעריבער בירברייער, ניט בירברויער) און קייען אַנטשפרעכט דער יי די מיטלהויכדייטשע פאַרמען briuwen און kiuwen, בשעת ווען די ניייהויכדייטשע kauen, brauen שטימען מיט די פאַראַלעלע פאַרמען אין מיטלהויכדייטש kuwen, bruwen. אין פאַרדייען איז דער יי אַ קלאַנג, שטאַמענדיק פון מיטלהויכדייטשן verdöuwen.

אין ויפצן האָבן מיר אַנשטאַט דעם דייטשן eu (seufzen) — א. י.

דער יידישער וואָקאַליזם און די דייטשע דיאַלעקטן.

116. די פּאָנעטישע אונטערשיידן אין דער ספּעציע פון דעם יידישען וואָ-קאַליזם קען מען געפינען אויך אין פאַרשיידענע דייטשע דיאַלעקטן, און מאַנכע לינגוויסטן, ווי, למשל, דער באַרימטער יידיש-רומענישער שפּראַכפּאַרשער סענעאַן, וועלכער האָט דער ערשטער סיסטעמאַטיזירט די הויפט-אונטערשיידן צווישן די יידיש-דיאַלעקטן, האָט די דאָזיקע אונטערשיידן געפרובט דערקלערן מיט אַנטשפרעכט-דיקע ערשיינונגען אין דעם אָדער יענעם דייטשן דיאַלעקט, דערהויפּט פון דער אַלעמאַנישער און בייערש-עסטרייכישער גרופּע. אַזוי, למשל, געפינט סענעאַן דעם ו אַנשטאַט a פון דעם פויליש-דרומדיקן יידיש (זאָגן=sagen) אין דעם ריידע-ניש פון גאַטשע אין קערנטן; דעם וי אַנשטאַט o (ברויט=Brot) אין די דיאַ-לעקטן פון ביימען (אַבערפלאַן) און טיראַל (פּוסטערטאַל); דעם אַ אַנשטאַט a פון ליטווישן יידיש (זאָגן=sagen)—כמעט אין אַלע דייטשע דיאַלעקטן א. א. ז. ו. אַבער גערעכט איז דער באַקאַנטער גערמאַניסט ריכאַרד לעווע, ווען ער שטעלט סענעאַנען די קשיא, ווי אַזוי האָט עס דער u פון איין קערנטנער ריי-דעניש, וואָס הערשט כמעט ביי אַלע יידן (אַחוץ די ליטווישע און מערישע), געקענט אַרויסשטויסן דעם o פון אַזוי פיל דייטשע דיאַלעקטן; די אורעלטערן

פון די מזרח-יידן האָבן דאָך ניט געקענט אלע שטאמען פון דער פארוואָרפע-
נער קליינער פראָווינץ גאַטשע. ערגעץ אין די אַלפנבערג. אַ סך פשוטער טוט
לעווע, אָננעמענדיק, אז דער ו פון דעם פוילישן און דרומדיקן יידיש איז
אויפגעקומען ערשט ביי די מזרח-דרומדיקע יידן גופא, זיך העכסט-וואָרשיינלעך
אַנטוויקלט פון דעם אָ, וואָס איז נאָך עד-היום געבליבן אין ליטוויש אָנשטאַט
דעם a.

מיר וואָלטן בכלל—באַמערקט ווייטער לעווע—געקומען צו אַ וויסטן
געפלאָנטער פון די באַזונדערע דייטשע דיאלעקטן אין גבול פון יידיש, ווען
מיר וואָלטן די פאַרשיידענע וואָקאַל-ניואַנסן פון די פאַרשיידענע יידישע דיאַ-
לעקטן געוואָלט דערקלערן מיט דיאלעקטישע אייגנטימלעכקייטן, וועלכע זיינען
שוין דערוואָרפן געוואָרן אין דייטשלאַנד. ניט דער ערך פשוטער און מער
קרוב לאמת איז די השערה, אַז ערשט אין די פאַרשיידענע טיילן פון מזרח-
אייראָפּע האָט די יידישע שפראַך אירע וואָקאַלן פאַרשיידן פאַרענדערט.
און אויך נח פּרילוצקי, איינער פון די בעסטע און גרינדלעכסטע קענער
פון דער יידישער דיאלעקטאַלאָגיע, קומט צום אויספיר, אַז:—ניט שווער איז
טאַקע צו געפינען באַריר-פונקטן צווישן איינצלנע דייטשישע און יידישע מונד-
אַרטן (דיאלעקטן). אָבער אוממעגלעך איז צו געפינען אַזאַ יידישע מונדאַרט,
וואָס זאָל אין אַלע הויפטליניעס פון דער פּאָנעטיק שטימען מיט דער אָדער
יענער דייטשער מונדאַרט. און דאָס באַטייט נישט מער און נישט ווייניקער,
ווי: די פּאָנעטיק פון די דייטשע מונדאַרטן און די פּאָנעטיק פון די יידישע
זענען רעזולטאַטן פון לגמרי פאַרשיידענע און זעלבשטענדיקע אַנטוויקלונגס-
פּראָצעסן, פון וועלכע די דייטשישע זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר דער
דייטשער שפראַך מיט אירע מונדאַרטן, די יידישע—פאַר דער יידישער
שפראַך מיט אירע מונדאַרטן.

מאַרפּאָלאָגישע פאַרענדערונגען פון די וואָקאַלן.

117. שוין פון די ביזאָהער אויסגעלייגטע דערקלערונגען וועגן די ער-
שיינונגען אין דער ספּערע פון דעם וואָקאַליזם, איז אויך גענוג קלאַר, אַז די
וואָקאַלן (אפילו די באַטאַנטע, וואָרים נאָר וועגן זיי איז דערוויילע געווען אַ
רייד) זיינען ניט קיין פעסטער שטאַנדאָהאַפטיקער עלעמענט אין דער שפראַך.
אָבער אַחוץ די ביזאָהער באַהאַנדלטע וואָקאַלישע פאַרענדערונגען, וואָס
געהערן פּמעט דורכאויס צו דער קאַטעגאָריע פון די פּיוואָלאָגישע און ספּאַנ-
טאַנישע און וואָס ווערן קענטיק ערשט דורך אַ עטימאָלאָגישן פאַרגלייך מיט
די מקור-שפראַכן אָדער דורך דיאַלעקטאַלאָגישע אַנטקעגנשטעלונגען, זיינען
נאָך דאָ אַ גאַנצע ריי ענדערונגען פון וואָקאַלן אין גבול פון דער שפראַך גופא,
פון יעדן דיאַלעקט באַזונדער, ענדערונגען מאַרפּאָלאָגישע, וואָס קומען פאַר
ביי דער פּלעקסיע (בייגונג און גייגונג פון די ווערטער) און ביי דער וואָרט-
בילדונג. וואָרים די ענדערונג פון וואָקאַל איז פאַר דער שפראַך זייער אַ

באקוועם מיטל צו דיפערענצירן און בילדן אויסדרוקן מיט נייע באטייטונגען, למשל, בלינד און בלענדן, האָן און הון, האַמער און העמערל, גראָב און גרעבער א. א.וו.

די דאָזיקע ענדערונגען לאָזן זיך קלאַסיפֿיצירן אין דריי קאַטעגאָריעס: דער וואַקאַלישער איבערבייט, דער וואַקאַלישער אומבייט און די אַזויגערופענע ברעכונג פון די וואַקאַלן.

וואַקאַלישער איבערבייט.

118. די פאַרשפּרייטסטע פאַרענדערונג פון די וואַקאַלן איז דער וואַקאַלישער איבערבייט (דער אַזויגערופענער אומלויט, איבער-קלאַנג אָדער מעטאָפּאָניע), ד. ה. דער איבערגאַנג פון אַ אין ע, פון אַ אין ע, פון ו אין י און פון וי אין יי. דער וואַקאַלישער איבערבייט האָט נאָך אין יידיש באַהאַלטן אַ גרויסע קראַפט, הגם ניט אין דער פולער מאָס ווי אין דייטש און מיט אַ גרעסערער שטאַנדאָפּטיקייט פון די שטאַמוואַקאַלן אין ליטווישן (און דרומדיקן) יידיש לגבי דעם פּוילישן.

119. דער וואַקאַלישער איבערבייט קומט פאַר דערהויפּט ביי דער פּלעק-סיע פון די ווערטער און ביי דער וואַרט-בילדונג, דהיינו:

(א) ביים בילדן דעם רבים אָן אַ באַזונדערער ענדונג, למשל, קאַץ — קעץ, קאַפּ — קעפּ, שוץ — שיק, טויוז — טייוז.
(ב) ביים בילדן דעם רבים אויף ער, למשל, האַרץ — הערצער, סאַד — סעדער, בוך — ביכער, הויז — הייזער.

(ג) ביים בילדן דעם רבים דורך די ענדונגען און אָ קומט דער איבערקלאַנג פאַר נאָר אַלס יוצא-מן-הפלל אין קראַפט — קרעפטן, וואַגן — וועגנס.

(ד) ביי דער קאַמפּאַראַציע פון די ביי-ווערטער, אָבער ניט בדרך-כלל, נאָר אין געוויסע ווערטער, למשל, לאַנג — לענגער — לענגסטער, שמאַל — שמעלער — שמעלסטער, טונקל — טינקעלער — טינקלסטער א. אַנד.

(ה) ביי דער בילדונג פון פאַרקלענער-ווערטער אויף אַ, עלע, למשל, באַרג — בערגל, דראַנג — דרענגל, שוור — שנירל, בויך — בייכל — אָפּווייכונגען אין דעם פאַל קומען פאַר נאָר אַלס יוצא-מן-הפלל, למשל, נאַרעלע, טאַוועלע, פּורל.

(ו) ביים בילדן שם-עצמם מיטן פרעפיקס גע און מיט די סופיקס ער, יי, ניש, אָבער ניט בדרך-כלל, נאָר בלויז אַלס אויסנאַמען אין געציילטע ווערטער, למשל, באַקן — געבעק, וואַשן — געוועש, זאַמלען — געזעמל, לאַכן — געלעכטער, יאַגן — געיעג, קאַכן — געקעכטס, שלאַגן — געשלעג, שפּאַטן — געשפּעט, בויען — געביי, זאַלץ — זעלצער, באַרשטן — בערשטער, באַד — בעדער, גלאָז — גלעזער, טראַגן — טרעגער, קראַם — קרעמער, שלאַגן — שלעגער; גראַף — גרעפּין, וואַשן — וועשין, שוואַגער — שוועגערין; באַהאַלטן — באַהעלטעניש, באַ-גראַבן — באַגרעבעניש, באַדאַרפּן — באַדערפעניש, פּאַנגען — געפּענגעניש, גע-ראַטן — גערעטעניש, טרוקן — טריקעניש.

(ז) ביים בילדן שם-עצמס פון א שם-התואר אָן שום סופיקס, למשל, לאַנג די לענג, גראַב די גרעב, קרום די קרים.

(ח) ביים בילדן שם-התוארס מיט די סופיקסן ערן, יק (יג), יש און לעך (ליך), אָבער ניט בדרך-כלל, נאָר אַלס אויסנאַמען אין געציילטע ווערטער, ווי גלאַז-גלעזערן, זאַט-זעטיק, קראַפט-קרעפטיק, הונט-הינטיש, קראַנק-קרענקלעך, גרויל-גריילעך, געפאַר-געפערלעך, גאַט-געטלעך, שאַד-שעדלעך, נוץ-ניצלעך.

(ט) ביים בילדן פעלים מיטן סופיקס ערן, למשל, אַלט-זיך עלטערן, פלאַט-בלעטערן, אָדער-עדערן, לאַך-לעכערן, ראָד-רעדערן.

(י) ביים בילדן פעלים אָן סופיקסן, למשל, גלאַט-גלעטן, פלאַט-פלעטן, קאַלב-קעלבן, קראַנק-קרענקען, שאַנד-שענדן, שמאַל-שמעלן, קאַפּ-קעפּן, קורץ-קירצן, קלוג-קליגן זיך, לויטער-לייטערן.

120. אייניקע וואָרטבילדונגען קומען פאַר אי מיט איבערקלאַנג אי אָן אים, דערהויפּט פּדי צו דיפּערענצירן די באַטייטונג אָדער אויסצודריקן פאַר-שיידענע גיזאַנסן, למשל, דרוקן און דריקן, מאַנטעלע-קליינער מאַנטל און מענטעלע-פון אַ ספּר-תורה, גרעבער-אין אייגנטלעכן זין און גראַבער-אין איבערגעטראַגענער באַטייטונג, קוכל און קיכל-פאַרשיידענערליי געבעקסן, שאַצן-דעם ווערט און שעצן-אַכטן, אָבער אויך אָן אונטערשייד אין באַטייטונג, למשל, נוצן און ניצן, וואַלגערן און וועלגערן (הגם דיאַלעקטיש אין ליטע אָן איבערקלאַנג אין דעם זין פון ניט האָבן קיין אָרט און מיט איבער-קלאַנג אין דעם זין פון קייקלען, קאַטשען), קאַמען און קעמען, שפּאַטן און שפעטן, אַטעמען און עטעמען (אַטעמען איז בכלל דייטשמעריש), קויקלען און קייקלען.

121. די גרעסטע שטאַנדאָפּטיקייט פון שטאַמוואַקאַל קעגן איבערקלאַנג ווייזט אין יידיש אַרויס דער אַ. דאָס מערקט זיך דערהויפּט ביי דער בילדונג פון פעלים, למשל, האַמערן, גלאַנצן, וואַרימען, פאַרבן, שאַרפּן, שוואַרצן, שטאַרקן א. אַז. וו. (אין דייטש גיבן די אַלע ווערטער אַ איבערקלאַנג, למשל, glänzen, hämmern א. אַז. וו. אין די ביישפּילן פון אַ ווערט די אַיינגע-שפאַרטקייט פון אַ נאָך פאַרשטאַרקט דורך דער ווירקונג פון ר-קלאַנג, לויט דעם § 67).

122. פאַרקערט האָבן מיר פאַלן, ווען יידיש האָט אַ איבערקלאַנג לגבי די אַנטשפּרעכנדיקע דייטשע פאַרמען אָן אומלויט, למשל, קעלבן זיך = kalben, בעדער = Bader, טעג = Tage א. אַנד.

123. די גרעסערע שטאַנדאָפּטיקייט פון דעם שטאַמוואַקאַל אין ליטווישן יידיש לגבי דעם פּוילישן באַמערקן מיר אין אַזעלכע פאַרמען, ווי טאַוועלע, מאַנטעלע, נאָדעלע, פּויערל, פּויערטע א. אַנד, וואָס אין פּוילישן יידיש גיבן זיי יאָ דעם איבערקלאַנג: טעוועלע, מענטעלע, בעדעלע, פּייערל, פּייערטע א. אַנד.

124. אין פויליש-דרומדיקן יידיש, וואָס האָט ניט דעם וואָס קלאַנג, קען דער איבערקלאַנג וי-י אינגאנצן ניט דערקענט ווערן (פּרגל. מיטן § 82).

125. בנוגע דעם איבערקלאַנג פון וי-י מוז מען אונטערשיידן צווישן די בייִדערליי וי-י דיפּטאַנגען. דער ערשטער וי-י האָט אַ גרויסע נטיה צום איבער-קלאַנג, פאַרענדערנדיק זיך אין דעם וי-י דיפּטאַנג, למשל, הויז-הייזער, מויל-מיילער, טויב-טייבל, קויל-קייכל א. א. וו.

126. וואָס איז שייך דעם צווייטן וי (וועלכער שטאַמט פון דעם ו-קלאַנג אָדער דעם מיטלהויכדייטשן ou, קען ער אין ליטווישן יידיש ניט געבן קיין איבערקלאַנג, ווייל ער ווערט דאָך דאַרט אויסגערעדט עי; למשל, דער איבערקלאַנג פון פּויגל, קרוין, בוים אין די פאַרקלענערטער פּייגעלע, קריינדל, ביימעלע, וועט אין ליטוויש ניט זיין קענטיק, ווייל אין דער פּאָליטווער פּאַרם ווערן זיי סיי ווי אויסגערעדט פּעיגל, קרעין, בעים. דאָ מוז שוין פּוסק זיין די פּויליש-דרומדיקע אויסשפּראַך, אין וועלכער דער איבערקלאַנג איז יאָ קענטיק: בוים-באָים—ביימעלע, פּויגל-פּאָיגל—פּייגעלע, קרוין-קראָין—קריינדל (מיט דעם איי-גענעם אונטערשייד פאַר דער אויסשפּראַך פון פּוילן און דרום, וועלכער גילט פאַר דעם וי-י דיפּטאַנג: פּאָיגעלע, קראַינדעלע, באַימעלע—אין פּוילישן יידיש און פּייגעלע, קרעינדעלע, בעימעלע אין—דרומדיקן יידיש).

127. נאָר דער איבערגאַנגס-דיאַלעקט צווישן ליטווישן און וואָליניערישן יידיש גיט ניט אין די דאָזיקע פּאלן קיין איבערקלאַנג, למשל, די בריסקער אויסשפּראַך: פּויגל-פּאָיגל—פּויגעלע-פּאָיגעלע, קרוין-קראָין—קרוינדל-קראַינדל, בוים-באָים—בוימעלע-באָימעלע.

128. בהסכּם דערמיט מוזן מיר אָננעמען, אַז די פּאַרמען מיטן איבערקלאַנג לויט דעם פּויליש-דרומדיקן נוסח זיינען מער באַרעכטיקט פאַר דעם ליטווישן נוסח אָן איבערקלאַנג אויך אין די איבעריקע גרופּעס, וואָס גיבן אַ איבערקלאַנג, דהיינו: אין דעם רביס פון אַזעלכע ווערטער, ווי פּויגל—פּייגל, בוים—ביימער, בוידים—ביידימער, ביי אַזעלכע וואָרטבילדונגען, ווי די הייך פון הויך, די גרייס פון גרויס, די רייט פון רויט (אַזוי ווי די גרעב פון גראַב), ווי גלייבן (פּעל פון גלויבן), גרייסן זיך, דערהייכן, טייטן (פּעל פון טויט), קריינען (פּעל פון קרוין), רייט-לען זיך, רייכערן, און אין דעם שם-התואר נייטיק און גענייטיק (פון נויט), הגם אין דעם דערמאָנטן איבערגאַנגס-דיאַלעקט בלייבן די דאָזיקע אַלע פּאַרמען אָן איבערקלאַנג: פּויגל (רביס), בוימער, די גרויס, די הויך, גלויבן (פּעל), גרויסן זיך, דערהויכן, טייטן (פּעל), קרוינען (פּעל), רונטלען זיך, רויכערן, גויטיק.

(אַנאַלאָגיש האָבן מיר אויך אין דעם דאָזיקן דיאַלעקט וי אָנשטאַט דעם מער באַרעכטיקטן וי אין אויבער, אויבערשטער, בוין (פּעל), הויבן).

וואָקאַלישער אומבייט.

129. אחוץ דעם איבערקלאַנג זיינען אין יידיש געבליבן אַ ריי פּאַרמען מיט אַ באַזונדערן וואָקאַלישן אומבייט, וועלכער איז אין דער דייטשער גראַ- מאַטיק באַקאַנט אונטערן נאָמען Ablaut. דעם דאָזיקן „אַפּלויט“ האָבן מיר אין אַזעלכע פּאַרמען, ווי בינד—בונד—באַנד, טרעטן—טריט—טראָט א. אַז. וו. אויפן באַדן פון דער יידישער שפּראַך האָט זיך דער דאָזיקער מין וואָקאַל-לישער אומבייט ניט אַנטוויקלט, נאָר זיך איינגעשרומפן, געבליבן דערהויפּט אין דער בילדונג פון מיטלוערטער ביי די פעלים פון דער אַזויגערופענער שטאַרקער נטיה, למשל, שעכטן—געשאַכטן, לינקען—געלונקען א. אַז. וו. און ביי אייניקע וואָרטבילדונגען, ווי למשל, גאַב פון געבן, צולאַג פון צולייגן, שטאָך פון שטעכן, שפּריכואָרט פון שפּרעכן, געדראַנג פון דרינגען, געזאַנג פון זינגען.

130. די דייטשע גראַמאַטיק איז מבחין צווישן דעם „אַפּלויט“ און אַ באַזונדערן פּאַל פון וואָקאַלישן אומבייט, וועלכער ווערט באַצייכנט מיט דעם נאָמען ברעכונג. דער פּראָצעס פון ברעכונג, וועלכער געהערט צו דער עלטסטער תקופה אין דער אַנטוויקלונג פון דער דייטשער שפּראַך, באַשטייט אין דעם, וואָס דער קדמונישער i איז אַריבערגעגאַנגען, געבראַכן געוואָרן אין e אָדער o און דער קדמונישער u—אין o.

131. אין גבול פון דער יידישער שפּראַך דעקלערן זיך מיט דעם פּראָצעס פון ברעכונג אַזעלכע פּאַרמען, ווי הילף—העלפן, גיב—געבן, מיגלעך—מעגן, הילצערן—געהילץ—האַלץ, געשווילעכץ—געשוואַלן, געוויקס—געוויקסיק—גע-וועקס, געשמילץ (ביי ליפשיצן—פעטס, חלב)—שמעלצן, גילדן—גילדען—גילטן (אַפּגילטן)—באַגולן—גאַלד, ריכטיק—רעכט, ווירקן—ווערק, וויטערונג (ביי מענדעלע מוכר-ספרים)—געוויטער—וועטער, געוויסער—וואַסער, קיניג, קיניגן—קעניג, קעניגן.

132. אייניקע פון די דאָזיקע פּאַרמען זיינען דיפּערענצירט דיאַלעקטיש: מיגלעך, קיניג—ליטוויש, מעגלעך, קעניג—פּויליש=וואַלינעריש (הגם אונטער דער ווירקונג פון דער ליטעראַרישער שפּראַך אלץ אָפּטער אויך אין דער אויסשפּראַך פון דער ליטע), הילצערן—ליטוויש און וואַלינעריש, האַלצערן—פּויליש. טאָן—ליטוויש און טון פּויליש=וואַלינעריש.

132. לגבי דייטש האָט יידיש אַרויסגעוויזן אַ איינגעשפּאַרטקייט קעגן דער ברעכונג אין אַ גאַנצער ריי פּאַרמען, ווי גילדערן, געהילץ, מיגלעך, קיניג, געוויקס (פרגל. מיט די בייהויכדייטשע בילדונגען gölden, Gehölz, möglich, Gewächs). אַהער געהערן אויך די פּאַרמען מיטן קדמונישן ן לגבי דעם ייגען ן (קומען אָנשטאַט א. אַז. וו. § 86).

133. פּאַרקערט, אין אַנדערע פּאַלן, וואו אין דייטש האָבן מיר דעם פּראָצעס פון ברעכונג, האָבן זיך אין יידיש די וואָקאַלן ניוועלירט, למשל, ערד—ערדיש, בערג—געבערג, נעמען—נעמסט, גילטיק—גילטן (ניט אירדיש—

געבירג, ניםטט, געלטן, ווי אין דייטש). מאַנכע געבראַכענע פּאַרמען פעלן בכלל אין יידיש, ווי למשל, Geschwister (פּאַרגל. מיט געשוועסטער=קינד), Gefilde (פון פעלד), Gefieder פון פעדער. אַקעגן=ושע, די פּאַרמען פּידעריג, פּידעריגקייט, פּידערן (ביי ליפשיצן—עלאַטיש, עלאַטישקייט, עלאַטיש זיין—פון פעדער) פעלן אין דייטש, הגם דער י לגבי דעם ע קען דאָ זיין ניט קיין פּאַל פון ברעכונג, נאָר אַ אַנאַלאָגיע צו אַזעלכע דרומדיקע פּאַרמען, ווי טריטן אַנשטאַט טרעטן, געליגן ווערן אַנשטאַט געלעגן ווערן א. אַז. ת. (פּאַרגל. מיטן § 81).

די באַטאָנונג אין יידיש.

134. די ביזאָהער באַטראַכטע ערשיינונגען אין דער ספּעציע פון דעם יידישן וואָקאַליזם זיינען שייך נאָר ביים באַטאָנונג פון טראַף. די וואָקאַלן פון אומבאַטאָנטן טראַף שטייען אונטער דער ווירקונג פון גאַנץ אַנדערע געזעצן. פּדי די דאָזיקע געזעצן גענויער צו דערפּאַרשן, מוזן מיר זיך אַפּשטעלן אויף די כללים פון דער יידישער באַטאָנונג, פון יידישן טראַפּ.

134. ווי שוין געזאָגט, איז דער טראַפּ אין דער יידישער שפּראַך נאָר אַ טייל פון דעם וויכטיקסטן דעם וויכטיקסטן טראַפּ פון וואָרט. דער וויכטיקסטער טראַפּ אין דעם וואָרט איז אָבער דער שורש. דער וואָרצל פון וואָרט, ד. ה. דער שותפישער עלטרעפּאַטער פון אַ גאַנצער משפּחה ווערטער. למשל, אין די ווערטער בינדן, בונד, באַנד, בענדל, געבונדענער איז דער שורש דער טראַפּ בינד, פון וועלכן עס שטאַמען די אַלע איבעריקע פּאַרמען.—שטייט דעריבער אויף דעם דאָזיקן טראַפּ אויך דער טראַפּ. דער דאָזיקער פּלל איז אין יידיש נאָך שטרענגער, ווי אין דער דייטשער שפּראַך, וועלכע קען אין דעם פּרט אַ אויסנאַם lebe'ndig, מיטן טראַפּ אַלזאָ אויף דעם טראַפּ en, אַנשטאַט דעם רעגעלטיקן יידישן לע/בנדיק (לע/בעדיק) מיטן טראַפּ אויפן שורש לע/ב.

136. אַזוי ווי אין אַ איינפאַכן וואָרט איז דער שורש געוויינלעך דער ערשטער טראַפּ, קען בנוגע דער באַטאָנונג אין יידיש אויפגעשטעלט ווערן דעו אַלגעמיינער פּלל: דער טראַפּ ליגט אויפן ערשטן טראַפּ, למשל, ווינטער, גראַפּשן, קלויגשאַפט א. אַז. וו.

137. דער דאָזיקער פּלל איז אויך חל אויף צונויפגעזעצטע ווערטער, למשל, טישקעסטל, גאַסנוינג, פּלע/דערמויז, קליינגעלט דרייפּוס א. אַז. וו.
138. אויך אין די ווערטער, וואָס זיינען געבילדעט מיט פּרעפּיקסן, גייט דער טראַפּ אַריבער פון דעם וויכטיקסטן שורש-טראַפּ אויף די פּרעפּיקסן. לויט דעם פּלל פון דער באַטאָנונג ביי צוזאַמענזעצונגען, למשל, איראייניקל, אינטערגאַנג, איינפאַל, פּיררויז, דורכהויף, אוימפּאַרן, אויסטיילן, ביי קומען, צווישניידן א. אַז. וו.

139. נאָר ביי די פּרעפּיקסן גע, באַ, אַנט, צע, דער, פּאַר—רוקט זיך דער

טראָפּ ניט איבער פון שורש אויפן פרעפיקס, למשל, געזעץ, באַזעצנס, אַנטוויינען, צעשניידן, דערווידער, פאַרדראָס.

140. דער פרעפיקס אומ (אונ, ניט) ציט אַריבער אויף זיך דעם טראָפּ אַלס ערשטער טייל פון אַ צונויפגעזעצטן וואָרט, למשל, אומחן, אומכבוד, אומגליק, אומרעכט, אומגערן. ביי פילטראַפיקע בייזערטער קען ער אָדער געקוועטשט ווערן מיטן טראָפּ אָדער איבעררוקן דעם טראָפּ אויף דעם שורש, כדי צו דערגרייכן אַ רעטאַרישע ווירקונג, למשל, אוממעגלעך און אוממעגלעך, אומגליקלעך און אומגליקלעך, אומדאַנקבאַר און אומדאַנקבאַר. ביי צונויפגעזעצטן מיט מיטלזעצטער בלייבט ער אומבאַטאַנט, למשל, אומגעוואָסן, אומגעזעצטן, אומגעזעסן א. אַז. וו.

141. די פרעפיקסן איבער און אונטער געהערן אין יידיש צו די, וואָס ציען אויף זיך דעם טראָפּ, למשל, איבערזעצן, איבערלייגן, אונטערהאַנדלען, און אומבאַטאַנט קומען זיי נאָר אין ניי אַרײַנגענומענע ווערטער, וואָס האָבן ניט פאַרלוירן זייער דייטשערישן כאַראַקטער, למשל, איבעראַשן, איבערצייגן, אונטערשיידן, אָפט אויך מיט דיפערענציאטער באַטייטונג, למשל, איבערזעצן—פון איין אָרט אויף דעם אַנדערן, איבערזעצן—פון איין שפראַך אין דער אַנדערער, איבערלייגן פון איין אָרט אויף דעם אַנדערן און זיך איבערלייגן—מיישב זיין זיך, אונטערהאַנדלען—צוהאַנדלען און אונטערהאַנדלען—פירן אונטערהאַנדלונגען, אונטערוואַרפן—צוואַרפן און אונטערוואַרפן זיך—אונטערגעבן זיך, הגם די פאַלקסטימלעכע אויסשפראַך איז קעגן דער דאָזיקער דייטשמערישער באַטאַנטונג און אויף וויפיל זי געברויכט די דאָזיקע פרעמדע ווערטער, קוועטשט זי זיי מיטן טראָפּ אויף דעם פרעפיקס: איבערזעצן (אויך אין צווייטן זין), איבערלייגן זיך, אונטערשיידן.

142. דער שפיל פון דער יידישער נגינה דערלויבט זיך אַמאָל באַטאַנטונגען קעגן כלל, למשל: טאַמער פאַרקערט?

132. אויך איינטראַפיקע ווערטער קענען האָבן אויף זיך דעם טראָפּ, אָבער נאָר דאָן, ווען זיי זיינען פאַרבונדן מיט אַנדערע ווערטער, למשל, פאַר זיך און פאַר זיך, מיט זיך און מיט זיך, טיילמאָל איז די באַטאַנטונג פון איינטראַפיקע ווערטער אַ מיטל צו דיפערענצירן די באַטייטונג, למשל, פאַר מיר (פריער פון מיר) און פאַר מיר (פון מיינטוועגן), אָן זייער הסכּם (זייער הסכּם איז ניטאָ), אָן זייער הסכּם (ווענדט זיך עס).

144. אַ יוצא-מן-הכלל איז די באַטאַנטונג פון דאָס רוב פּרעמדווערטער, למשל, אַדוואַקאַט, רעסטאָראַן, קאַפיטאַל, טיילמאָל בייט זיך אין אַזעלכע ווערטער דער טראָפּ, אַריבעררוקנדיק זיך ביי פאַרלענגערונגען פון איין טראַף אויף דעם אַנדערן, למשל, מיניסטער—מיניסטאַרן, כאַראַקטער—כאַראַקטאַרן, בוויק—מוזיקאַליש.

145. אַזוי ווי דאָס רוב זיינען די פּרעמדווערטער צו אונז געקומען אי—

בער רוסיש, האָבן זיי אָפּט דעם טראָפּ אזוי ווי אין רוסיש, למשל, מאַטעמאַטיק, פּאָעזיע, געאָגראַפיע (און ניט מאַטעמאַטיק, פּאָעזיע, געאָגראַפיע).

143. טייל פרעמדווערטער קומען אין יידיש פאָר אין צוויי פאָרמען, אַ פּאַלקסטימלעכער און אַ ליטעראַרישער, מיט פאַרשיידענער באַטאָנונג, למשל, ביבליאָטעקע און ביבליאָטעק, פאַבריקע און פאַבריק, פּאָליטיקע און פּאָליטיק.

147. ניט אויף דעם שורש האָבן אין יידיש דעם טראָפּ אויך די ווער= טער מיט די פרעמדע ענדונגען, נַי און יִרן, למשל, רייסעריי, מערקירן.

148. אין אַלטגעזעסענע סלאַווישע ווערטער שטייט דער טראָפּ—לויט דעם אַלגעמיינעם פּלל פון דער יידישער באַטאָנונג און ניט לויט די פּללים פון דעם טראָפּ אין די אַנטשפּרעכנדיקע שפּראַכן (רוסיש אָדער פּויליש)—דאָס רוב אויף דעם ערשטן טראָפּ, וועלכער פּאַלט אין די מייסטע פּאַלן צונויף מיטן שורש פון וואָרט, למשל, ציבעלע, לאַפּעטע, קאַטשערע, וועטשערע, טשערע= דע, מאַשלינקע, קאַריטע, סמעטענע, קעלישעק, פּאַסטור, האַרעווען, זשאַ= לעווען. דאָס בלייבט אויך פּלל אפילו ביי ווערטער מיט פרעפיקסן, אויב דער יידישער קענט אין זיי ניט דעם שורש, למשל, פּאַדקעווע, פּאַמעלע, זאַשלינ= קע, פּאַזימקע (פּרגל, מיט *poziemka, баслонка, помело, подкова*).

נאָר אין די סלאַווישע ווערטער, וואו דער שורש איז באַשיינפערלעך ניט דער ערשטער טראָפּ, שטייט דער טראָפּ אויפן צווייטן, למשל, אַבי, או= מיישע, פּאַוואַליע, וויגאַדע, פּאַדראַד (אַגב אַ ניי וואָרט).

149. אין מאַנכע ווערטער, אַנטליענע פון סלאַווישע שפּראַכן, איז די באַטאָנונג אין יידיש דיפּערענצירט דיאַלעקטיש, למשל, קאַפּאַטע, כאַליאַווע, פּאַדלאַגע (ליטוויש) און קאַפּאַטע, כאַליעווע, פּאַדלאַגע (פּויליש=יידיש). אינטערעסאַנט אין די דאָזיקע ביישפּילן איז, וואָס דווקא אין דעם יידישן דיאַ= לעקט פון פּוילן, וועלכער שטייט דאָך אונטער דער דירעקטער השפּעה פון דער פּוילישער שפּראַך, וואו דער טראָפּ איז אַלעמאַל אויף דעם צווייטן טראָפּ פון סוף, האָט זיך דער טראָפּ אין די געבראַכטע ווערטער איבערגערוקט אויף דעם ערשטן טראָפּ, בהסכּם מיט דעם שטייגער פון דער יידישער באַטאָנונג.

150. אין די סלאַווישע ווערטער אויף ער רוקט זיך דער טראָפּ אין דער מערצאַל=פּאַרם אַריבער פון דעם ערשטן טראָפּ אויף דער ענדונג ער, אין וועלכער עס ווערט דאָן צוריקגעשטעלט דער לכתחילהדיקער אַקלאַנג, למשל, סטאַליער — סטאַליאַרעס, מויליער — מויליאַרעס.

151. די דאָזיקע איבעררוקונג פון טראָפּ ביי דער בילדונג פון רביס האָבן מיר אויך אין אייניקע אַנדערע ווערטער, ווי, למשל, פּאַיעזד — פּאַיאָזדן, שטייול — שטייוואַלעס, שרייבער — שרייבאַרעס, אויגן — אויגאַנעס.

152. די סלאַווישע סופּיקסן ציען בכלל אַריבער אויף זיך דעם טראָפּ פון שורש, למשל, טרייפּנאַיק, פּרומאַק, בחורעץ, האַדעוואַניע, תּמעוואַטע, ציקאַווע, סקאַרבאַווע. דאָס איז אַבער ניט דער פּאַל ביי די סופּיקסן קע, יק=

עניו, ישי, ינקע, יטשקע, למשל, ברוי-דערקע, קלוי-זניק, גאָטעניו, מאַמישי, קליינינקע, שייניטשקע א. אָו. וו.

153. אינטערעסאַנט אין די אַריבעררוקונג פון טראָפּ אין אַזעלכע ווער-טער, ווי שלימז/לניק, בעל-מצות/הטניצע.

154. די ביזאָהער אויסגעלייגטע פּללים פון דער יידישער באַטאַנונג וויין אַלזאָ, אַז אין דאָס רוב פּאַלן שטייט דער טראָפּ אין יידיש אויבן ערשטן טראָפּ, זעליטע-נער—אויפן צווייטן, און נאָר אין פרעמדווערטער אויפן דריטן אָדער נאָך וויי-טער פון אָנהייב. אַזוי ווי די יידישע ווערטער באַשטייען געוויינלעך ניט מער ווי פון דריי טראָפּן און מערטראַפיק זיינען זיי נאָר אין צונויפגעצונגען מיט אומבאַטאַנטע פרעפיקסן, ביי וועלכע דער טראָפּ קומט אויס אַלזאָ אינמיטן וואָרט (למשל, געקוימענע, פּונאַנדערשפּרייטן א. אָו. וו.), זיינען דער יידישער שפּראַך דעריבער פרעמד אַזעלכע קלאַנגענאַמבינאַציעס, וואָס זאָלן באַטאַנט זיין ווייטער ווי אויפן דריטן טראָפּ פון סוף. דאָס איז די סיבה, וואָס צוויי-טראָפיקע ווערטער מיטן טראָפּ אויף דעם ערשטן טראָפּ קענען ניט פּאַרבונדן ווערן מיט דער צווייטראָפיקער אומבאַטאַנטער ענדונג עלע, למשל, פענס-טער—פענסטערל, אָבער ניט פענסטערעלע, ווייל דאָ וואָלט געדאַרפט באַ-טאַנט ווערן דער פּערטער טראָפּ פון סוף, וואָס דאָס איז קעגן די געוויינהייטן פון דער יידישער באַטאַנונג. איז אָבער אַ צווייטראָפיק וואָרט באַטאַנט אויפן צווייטן טראָפּ, דאָן איז ניטאָ קיין מניעה פאַר דער צוועצונג פון דער ענדונג עלע, למשל, פּאַפּיר—פּאַפּירעלע, ווערטער, וואָס קענען איבעררוקן דעם טראָפּ גע-ענטער צום סוף, קענען דורכדעם אויך באַקומען די מיגלעכקייט צו קאַמבינירן זיך מיט עלע, למשל, פון רעוואָלווער לאָזט זיך ניט בילדן די פּאַרם רע-וואָלווערעלע, אָבער פון רעוואָלווער—מיטן טראָפּ אויפן סוף—האַבן מיר יאָ די פּאַרקלענערונג רעוואָלווערעלע.

פאַרטונקלונג אָדער אַפּשוואַכונג פון וואָקאַלן.

155. ביי דעם נאַטירלעכן טראָפּ, וועלכער הערשט אין יידיש, ווערט אַלזאָ בדרך-כלל, די גרעסטע אַנשטרענגונג פון דער שטים געמאַכט ביי דעם וויכטיקסטן טראָפּ, מוז זי, די שטים, ביי די איבעריקע טראָפּן דעריבער זיך אַפּלאָזן, ווערן ווייניקער אַנגעשטרענגט. אָבער די קלענסטע אַנשטרענגונג איז אַרויסצוברענגען מיטעלע טענער (סיי די נידעריקע טענער און סיי די הויכע פּאָדערן שוין אַ גרעסערע אַנשטרענגונג). דערפון געמט זיך דער כלל, וואָס אין אַלע אמת יידישע ווערטער, וועלכע ווערן שוין פון אַלטע צייטן געברויכט ביים פּאַלק, זיינען די אומבאַטאַנטע וואָקאַלן פאַרטונקלט געוואָרן, זיך אַפּגעשוואַכט אין די מיטעלע טענער אַ און ע.

דער דאָזיקער כלל, וועלכער איז פאַרמולירט געוואָרן פון ב. באַראַכאָוו, איז איינער פון די גרונד-געזעצן פון דעם יידישן וואָקאַליזם, וואָס פון אים שטאַמען אויך אַנדערע צוויי הויפט-כללים:

(א) די יידישע דיאלעקטן שיידן זיך אונטער דערהויפט מיט די באטאָנטע וואָקאלן.

(ב) אַ ניי אַרײַנגענומען וואָרט טיילט זיך אויס פון די אַלטגעזעסענע, אמת פּאַלקסטימלעכע יידישע ווערטער דערהויפט אין דער פּאַרטונקלונג; אַ נײַט=פּאַרטונקלט וואָרט איז געוויס אַ נעאַלאָגיום.

156. די פּאַרטונקלונג פון דעם אומבאַטאָנטן וואָקאל אין אַ קומט פּאַר דערהויפט אין פרעפיקסן און בכלל אין אָנהייב וואָרט. די דאָזיקע פּאַרטונקלונג האָבן מיר אין די פרעפיקסן אַנט און ב, אַ, למשל, אַנטלויפן, באַהאַלטן (אַנט=שטאַט ענטלויפן, בעהאַלטן). אין פרעפיקס פּאַר (למשל, פּאַראַרימט אָנשטאַט פּעראַרימט) איז די פּאַרטונקלונג באַגינסטיקט געוואָרן דורך דער פּאַלקס-עטי=באַלאָגיע מיט דעם פּאַרוואָרט פּאַר, וואו דער אַ האָט זיך אַנטוויקלט פון ü אונטער דער השפּעה פון ר-קלאַנג (אזוי ווי מיר האָבן עס, למשל, אין גאַרטל פון Gürtel).

157. די זעלביקע סיבה האָט, ווייזט אויס, גורם געווען די פּאַרטונקלונג פון ׀ אין אַ אין דעם פרעפיקס פּאַנאַנדער—פון פּונאַנדער (פּונאַנדער = איי=בער פון דעם אַנדערן, למשל, פּונאַנדערטיילן—איינער פון דעם אַנדערן). אין דעם פרעפיקס דער איז די פּאַרטונקלונג אין אַ דיאַלעקטיש (ליט=הויש), למשל, דערלאַנגען—דאַרלאַנגען; אפשר האָט דערביי אויך מיטגעוויקט די השפּעה פון דעם נאָקקומענדיקן ר-קלאַנג (אזוי ווי מיר האָבן עס אין באַטאָנטן טראַף, למשל, אין האַר אָנשטאַט הער, אין פּאַרטיק אָנשטאַט פּער=טיק א. א. וו.).

158. אַ פּאַרטונקלטן אַ טראַף=איינ האָבן מיר אויך אין דעם יידישן אַר אָנשטאַט דעם דייטשן her אין די פרעפיקסן אַראַפּ, אַרויף, אַרויס, אַריין, אַריבער, אַרונטער, אַרום (לגבי די אַנטשפּרעכנדיקע דייטשע herab, herauf, herab, hervor) מיט דער פּאַראַלעלער פּאַרם אַפיר, וואו אָנשטאַט דעם פרעפיקס פּאַר איז געבליבן דער עלטערער פיר (אזוי ווי מיר האָבן עס אין פירהויז אָנשטאַט פּאַרהויז, פירלייענען אָנשטאַט פּאַרלייענען א. א. וו.).

דאָסגלייכן אין אַוועק, אַנקעגן האָבן מיר אַ פּאַרטונקלטן אַ לגבי דעם ׀ אין מיטלהויכדייטש (enkegen, enwec).

159. ווייזט אויס, על-פי אַנאַלאָגיע מיט די דאָזיקע פרעפיקסן האָט זיך אין יידיש אויסגעבילדעט אַ באַזונדער אומבאַטאָנטער פרעפיקס אַ, וואָס ווערט צוגעזעצט: (א) דערהויפט צו אומשטאַנדווערטער און פרעפיקסן פון אַרט, פּדי אָנצווייזן די ריכטונג: אַהער, אַהין, אַהינטער, אַהיים, אַנידער, אַדורך, אַקעגן, אַוואו (דיאַלעקטיש, נאָר אין דער ליטע, אָפּטמאָל איבערגעזעצט פון ייִדן אין דער רוסישער שפּראַך אין דער פּאַרם אַרַא, ב) צו אומשטאַנדווערטער פון צייט: אַצונד (צונד), אַפּריער (ליטוויש—אָנשטאַט פּריער), אַנאָך (דיאַלעקטיש אין ליטווישן יידיש, פון ביאַליסטאָקער קאַנט—אָנשטאַט דערנאָך; אין גאַליצישן

יידיש נײַר אין דער פּאָרם וויאַנאַך = ווי אַזוי, אויף וואָס פאַר אַן אופּן; ג) צו פּאַרווערטער: אַחוץ (אַנשטאַט חוץ); ד) צו בינדווערטער, דאָס רוב אינגאַנצן ענדערנדיק זייער באַטייטונג: אַיאָ, אַניט (דאָ קען דער אַ זיין אַ פּאַרקירצונג פון אַז: אַז ניט), אַמער, אַזיסט (ביי ליפּשיצן; ביי מענדעלע מוכר-ספרים נאָר אין דער פּאָרם זיסט).

160. אין פּאַרבינדונג מיט שכוח קען דער דאָזיקער אַ אויך באַטראַכט ווערן ווי דער אומבאַשטימטער אַרטיקל אַ, וועלכער האָט זיך צונויפגעשמאַלצן מיטן נאָמענוואָרט, למשל, אַשטייגער, אַדאַנק, אַיעדער, אַיענער. אין די ווערטער אָפנים, אַפּלל, אַקיצור קען מען זעען די ווירקונג פון דעם העברעאישן הַ הידיעה: הפנים, הכלל, הקיצור.

161. אין דער אומבאַטאַנטער ענדונג אַך (אַנשטאַט יך, עך, וך, למשל, גליקלאַך, טישלאַך, רעטאַך, פּאַסטאַך, טישטאַך — אַנשטאַט גליקליך, טישליך, רעטיך, פּאַסטויך, טישטויך) איז דער פּאַרטונקלטער אַ אַ רעזולטאַט פון דער ווירקונג פון גענאָר-גלטן כּ=קלאַנג (אַזוי ווי מיר האָבן עס אין באַטאַנטן טראַף אין פּוילישן יידיש: קיך—קאַך, ליכט—לאַכט, נעכטן—נאַכטן). דער דרומדיקער דיאַלעקט בלייבט דאָ ביי זיין עך=קלאַנג (גליקלעך, טישלעך, רעטעך, פּאַסטעך, טישטעך, אַנאַלאַך מיט דעם עכ אין באַטאַנטן טראַף: לעכט, געוועכט, רעכטן זיך, געדעכט—אַנשטאַט ליכט, געוויכט, ריכטן זיך, געדיכט). דער דאָזיקער עך קלינגט אויך אין מאַנכע ריידענישן פון דער ליטע (למשל, אין קאָוונער קאַנט).

אין וואַרשע קלינגט דער אומבאַטאַנטער אַך מיט אַ טונקעלן אַ = קלאַנג גליקלאַך, טישלאַך (דער ל—ווייך).
162. אין דעם פּאַרקלענער-טופּיקס עלע איז די פּאַרטונקלונג פון ערשטן ע אין אַ דיאַלעקטיש (אין ליטע, פּוילן, גאַליציע, אָבער ניט אומעטום), למשל, טישאַלע, פּייגאַלע, אַייגאַלע—אַנשטאַט טישעלע, פּייגעלע, אַייגעלע. אין דעם וואָרט אַמפּערן (אַנגענומען, אַז ער שטאַמט פון empören) איז דער לכתחילהדיקער e פּאַרטונקלט געוואָרן אין אַ, וועלכער האָט אויף זיך אַריבער-געצויגן דעם טראַפּ, לויטן כלל—טראַפּ אויפן ערשטן טראַף, וואָרים אַז דער טראַף אַם אין דעם דאָזיקן איזאָלירטן וואָרט געהערט ניט צום שורש איז פאַר דער יידישער עטימאָלאָגיע ניט קלאַר. (פּאַרקערט, האָט זיך דער באַטאַנטער אַ פון אַנטוואָרט געענדערט אין ע—ענטפער).

די פּאַרטונקלונג פון אומבאַטאַנטן וואַקאַל אין אַ האָבן מיר אַלואַ נאָר אין ערשטן טראַף (אַחוץ אין די ענדונגען אַך און אַלע, § 161, 162), אי דאָס—בלויז אין די געציילטע פּאַלן, וועלכע מיר האָבן אויבן געבראַכט. אַפּילו דער אומבאַטאַנטער פרעפּיקס באַ קלינגט טיילווייז אין געוויסע ריידענישן פון דער ליטע (למשל, אין מינסקער גוב). בי, למשל, ביזונדער, ביקומען, בירידן א. א. וו. אַנשטאַט באַזונדער, באַקומען, באַריידן (אָבער אין דעם אַייגענעם דיאַלעקט—באַהאַלטן, באַווייזן א. א. וו.). אויך אין דעם פרעפּיקס גע איז דער אומבאַטאַנטער ע געבליבן אַ פּאַרטונקלטער י=קלאַנג אין אַלע דיאַלעקטן

(געגעבן-גיגעבן, געלעכטער-גילעכטער א. א. וו.), א פארטונקלטן י האָבן מיר אויך אין דער אויסשפראך פון דעם וואָרט קאָפּיטל (אויסגערעדט קיפּיטל).

163. אַקעגן-ושע, איז אין יידיש אַ סך אָפּטער די פּאַרטונקלונג פּון די אומבאַטאַנטע וואָקאַלן אין אַ רעדוצירטן, ד. ה. קורצן, אָפּגעשוואַכטן ע. די פּאַרטונקלונג אין ע קומט פּאַר ניט אין דעם טראָף וואָס פּאַר דעם באַטאַנטן (ווי דאָס איז דער פּאַל ביי דער פּאַרטונקלונג אין אַ), נאָר אין דעם טראָף, וואָס נאָך דעם באַטאַנטן, דהיינו:

א) אין דער אומבאַטאַנטער ענדונג אַר אָדער אַר, למשל, טאַטער, קאַטער, סטאַליער, דאַקטער, אַנשטאַט טאַטאַר, קאַטאַר, סטאַליאַר, דאַקטאַר, הגם אין די דאָזיקע פּאַלן איז די פּאַרטונקלונג באַגינסטיקט געוואָרן דורך דער אַנאַלאָגיע מיט די ווערטער אויף ער, ווי פּאַטער, קוואַטער, לערער א. א. וו.

ב) בכלל אין יעדן לעצטן אומבאַטאַנטן טראָף, למשל, אַטלעס, אַרבעט, קירבעס, באַרוועס, דימענט, יידענע (אַנשטאַט אַטלאַס, אַרבייט, קירביס, באַר-פּוס, דימאַנט, יידינע).

ג) אין מיטלטן אומבאַטאַנטן טראָף פון סלאַווישע ווערטער, למשל, לאַ-פּעטע, כאַליעווע, מערעשקע, אווערקע (אַנשטאַט לאַפּאַטע, כאַליאַווע, מוראַשקע, Ogorek).

אין אייניקע פון די געבראַכטע ביישפּילן איז די פּאַרטונקלונג פּאַרגעקו-מען צוזאַמען מיט דער אַריבעררוקונג פון דעם טראָפּ אויף דעם ערשטן טראָף, למשל, טאַטאַר-טאַטער, קאַטאַר-קאַטער, דיאַמאַנט-דימענט, מוראַש-קע-מערעשקע.

ד) אין אומבאַטאַנטן וואָקאַל וואָרט-אויס, למשל, דראַמע, דומע, אַמערי-קע, קראַקע, וואַרשע, בלאַטע, טאַקע (אַנשטאַט דראַמאַ, דומאַ, אַמעריקאַ-קראַקוי, וואַרשוי, Таки, білото).

164. דיאַלעקטיש קלינגט דער אומבאַטאַנטער און פּאַרטונקלטער ע אָפּט ווי י, למשל, עפּיס, טאַקי, ערגיץ, עמיץ, אַטליס.

אין אייניקע ריידענישן פון דרומדיקן דיאַלעקט ווערט דער אומבאַטאַנטער שלאַס-ע פון פּאַרקלענער-סופּיקס ערע אויסגערעדט י, למשל, ליבעלי, מענ-דעלי, אין פּוילישן יידיש ווערט דער שלאַס-ע פון בייווערטער אויסגערעדט אַ, למשל, קליינאַ, דיינאַ (ד. ה. קליינע, דיינע). די פּאַרטונקלונג אין אַ קומט פּאַר אויך אין געוויסע ריידענישן פון דער ליטע ביי ווערטער אויף יע, למשל, פּאַמיליאַ, רעוואָלוציאַ (פּאַמיליע, רעוואָלוציע).

דיאַלעקטיש איז אויך די פּאַרטונקלונג פון דער ענדונג יש אין ע, למשל, יידעש, רוסעש, באַשעפענעש (אַנשטאַט יידיש, רוסיש, באַשעפעניש).

דער סוף-ע.

165. אַחוץ דער רעדוקציע פון די אומבאַטאַנטע וואָקאַלן, וואָס דריקט זיך אויס אין זייער אָפּשוואַכונג און פּאַרטונקלונג, געהערט צו די הויפט-

שטריכן פון דער יידישער פאָנעטיק—די נייגונג צו קורצקייט, וועלכע ווייזט זיך אַרויס אין דעם, וואָס יידיש האָט ניט דעם אומבאַטאַנטן ע סוף וואָרט לגבי דייטש, דהיינו:

(א) אין די ענדונגען פון די שם-עצמם פון אַלע דריי געשלעכטער, למשל, ייד, אָף, קעז, ריו, אָל, זייד, זאָך, טאַש, מי, רו, שפראַך, (די) גרייס, אַויג, געזינד א. אַז. וו. (לגבי Sache, Seide, Ahle, Riese, Käse, Affe, Jude, Gesinde, Auge, Grösse, Ruhe, Mühe, Tasche, Sprache א. אַז. וו.)

(ב) אין דער ענדונג פון דעם רבים, למשל, צוגן, אַיינדרוקן, פאַלן, דעכט, טעאַטערס א. אַז. וו. (ניט ציגע, אַיינדריקע, פעלע, רעכטע, טע-אַטערע א. אַז. וו.)

(ג) אין דער ערשטער פּערוואַן פון הווה אָדער אין דער צווייטער פּער-זאָן פון צוויי, למשל, גיי, זע, וואָרט, ווענד זיך א. אַז. וו. (לגבי געהע, זעהע, וואָרטע, ווענדע א. אַז. וו.)

(ד) אין צונויפּזעצונגען, למשל, שיידוועג, ווענדפונקט, ריידיטייל (ניט שיידוועג, ווענדפונקט, רעדעטייל).

166. דער ניטפאַרשוואַנדענער סוף-ע אין שם-עצמם, וואָס שטאַמען פון דייטש, זיינען דער בולטסטער סימן, אַז זיי זיינען אין יידיש ניי-אַריינגענו-מענע ווערטער, וועלכע האָבן דאָס רוב אַנטקעגן זיך עלטערע און יידישערע עקויוואַלענטן, למשל, וויסטע (מדבר), ענדע (סוף, עק), ערע (פּבוד), פראַגע (שאלה, קשיא), קוועלע (קוואַל, מקור), ראַכע (נקמה), רייזע (נסיעה), רעדע (רייד), שטונדע (שעה), שטופּע (שטאַפל, מדרגה, גראַד), שטימע (קול), שטרעקע (מהלך) א. אַז. וו.

א סך פון זיי קומען פאַר אין טאַפּלטע פאַרמען, אַן עלטערער—אַן ע און אַ נייערער—מיט ע, למשל, אויפגאַב—אויפגאַבע, אויסגאַב—אויסגאַבע, קאַרט—קאַרטע, רויז—ראָזע, זייל—זעלע, גראַד—גראַדע א. אַז. וו.

167. אייניקע פון זיי זיינען פריש פאַריידישט אַזוי, אַז די פאַרם מיט ע איז עלטער פאַר דער פאַרם אַן ע, למשל, אורזאָך, פאַן, קירך, שול (לערנאַשטאַלט)—לגבי אורזאָכע, פאַנע, קירכע, שולע.

168. פעסט איז דער סוף-ע אין סלאַווישע ווערטער, וואו ער איז פאַר-טונקלט פון a אָדער o, למשל, סטרונע, פאַלע, סמאַלע, אַזערע, פאַרע (para), פראַווע (הגם ביי מ״ס, ווי אויך אין דער פאַלקסשפראַך באַגעגנט זיך די פאַרקירצטע פאַרם פראַוו), אינטערעסאַנט איז, אַז מאַנכע סלאַווישע ווערטער באַקומען ערשט אין יידיש דעם סוף-ע, למשל, ביי מ״ס—אַטשערערע, סמאַטרע (смотреть, очередь).

169. אויך אין פרעמדווערטער בלייבט דאָס רוב דער סוף-ע, למשל, סאַפּע, סוויטע, ראַטע, מאַסקע א. אַז. וו. מאַנכע באַגעגענען זיך אין טאַפּלטע פאַרמען, למשל, סיסטעם און סיסטעמע, טעלעגראַם און טעלעגראַמע, פאַבריק און פאַבריקע, דעפּעש און דעפּעשע, גאַזעט און גאַזעטע.

170. דערביי שפילט אָפּט אַ האַלע, פון וועלכער סלאווישער שפראך דאָס פרעמדוואָרט איז אַריבערגעקומען אין יידיש—פון פּויליש, צי פון רוסיש. דערמיט דערקלערן זיך אַזעלכע טאַפּלע פאַרמען, ווי פאַראַדע און פאַראַד, קאַמאַדע און קאַמאַד, קלאַסע און קלאַס, לימאַנאַדע און לימאַנאַד א. אַנד. די פּוילישע פאַרמען זיינען די עלטערע, וואָרים אונטער דער השפּעה פון רוסיש איז די יידישע שפראך ערשט געקומען גאָר אין דער לעצטער צייט; אַ ראיה דערצו האָבן מיר, למשל, אין די פּאַלקסטימלעכע אויסדרוקן „מאַכן די פאַראַדע“ „לעבן ווי אַ מאָנאַרכע“; ביי ממש געפינען מיר קלאַסע אָנשטאַט קלאַס, ביי ליפּשיצן—האַרמאַטע אָנשטאַט האַרמאַט, קאַמאַדע אָנשטאַט קאַמאַד א. אַז. וו. אויב אַלזאָ אין ווערטער, וואָס קומען פון דייטש, איז די פאַרם אָן ע יידישער, איז אָבער מיט פרעמדווערטער דער פּאַל דווקא פאַרקערט און אַזעלכע פאַרמען ווי האַלע, איניציאַטיווע, אַטמאָספּערע א. אַז. וו., דאַרפן האָבן די בכורה לגבי די פאַרקירצטע—האַל, איניציאַטיוו, אַטמאָספּער א. אַז. וו. נאָר אין נייע פרעמדווערטער, אַריינגעקומענע דורך דער פאַרמיטלונג פון רוסיש, איז די פאַרם אָן ע בילכער לגבי דעם דייטשמערישן נוסח מיט ע, למשל, פּלאַט, אַנאַליו, סינטעז, ניט פּלאַטע, אַנאַליווע, סינטעזע א. אַז. וו.

171. דיאַלעקטיש האָבן מיר אַ סוף=ע אין דעם בינדוואָרט אויבע (אַנ=שטאַט אויב—ווינער פּראָווינציאַליזם), און אין די צאָלוערטער איינסע, זי=בענע, צוועלפע א. אַז. וו. ביים באַצייכענען די שעה (וואַרשעווער נוסח).

172. אין די געמען פון ווייבלעכע פּערוואַנען איז אויך געבליבן פּעסט דער סוף=ע, למשל, ליבע, גוטע, פרומע, טויבע, זיסע, פייגע, רויזע, שיינע, קרוינע, פריידע.

דער סוואַראַבדאָקטי-וואַקאַל.

173. אַלס אַ פאַרקערטע ערשיינונג צו דער פאַרשווינדונג פון ע האָבן מיר אין דער יידישער פּאָנעטיק די נייגונג אַריינצושטעלן אַ מחיצה-וואַקאַל, דעם אַזויגערופּענעם סוואַראַבדאָקטי-וואַקאַל, צווישן צוויי ניט טראַפּ-בילדנדיקע קאָנסאַנאַנטן.

אַלס מחיצה-וואַקאַל צווישן אַ קאָנסאַנאַנט און נ ווערט אַריינגעשטעלט אַ אומבאַשטאַנטער ע, למשל, האַפּענונג, אַרדענונג, באַדערפּעניש, רעכענען, צייכענען, וואַרענען (אַנשטאַט האַפּנונג, אַרדנונג, באַדערפּניש, רעכענען, צייכענען, וואַרענען); אַלס מחיצה-וואַקאַל צווישן ר און ם דינט אַ אומבאַשטאַנטער י, למשל, אַרים, שטורים, טורים, וואָרים, געדערים—על=פי גורה=שווה פון די ווערטער מיט דער העברעאישער ענדונג ים (ווי קברים, חדרים).

די פּאַלקסעטימאַלאַגישע השפּעה פון דער דאָזיקער ענדונג ים האָבן מיר אויך אין אַזעלכע ווערטער, ווי בעזים, בוזים, בוידים, פּאָדים, איידים לגבי די דייטשע Eidam, Faden, Boden, Busen, Besen. נאָר אין אַטעם און פּיעזעס האָבן מיר אַ אומבאַשטאַנט ע אָנשטאַט י.

174. דער סוואראבאקסט-וואַקאל איז אין דרומדיקן יידיש און בפרט אין פוילישן אויך דאָ צווישן דעם פלייציקן ש און דעם כ -קלאַנג, למשל, מיילעכל, הילעכן, אַזעלעכער, מילעך (אַנשטאַט מיילכל, הילכן, אַזעלכער, מילך). די נייגונג צו דעם מחיצה-וואַקאל ווייזט זיך אין פוילישן יידיש אַרויס אויך אין דער אויסשפראַך פון אַזעלכע ווערטער, ווי לאַרענען, דאווענען, מאַרעך, דאַרעך, קאַרעץ, פינעף א. אַז. וו. (אַנשטאַט לערנען, דאוונען, מאַרן, דורך, קורץ, פינף א. אַז. וו.).

דער וואַקאַליזם פון די העברעאיש-אַראַמעאישע עלעמענטן.

מיר האָבן שוין געהאַט אַנגעוויזן, אַז די געזעצן פון יידישן וואַקאַליזם זיינען חל אױף אַלע אַלטגעזעסענע עלעמענטן פון דער יידישער שפראַך, קיין נפּקא-מינה ניט פון וואַנען די דאָזיקע עלעמענטן שטאַמען. איצט וועלן מיר זעען, ווי אַזוי אונטער די געזעצן פון דעם יידישן וואַקאַליזם זיינען אַרונטער-געפירט געוואָרן די העברעאיש-אַראַמעאישע עלעמענטן, וואָס גייען אַרײַן אין יידיש.

פּדי גרינדלעכער צו פאַרשטיין דעם דאָזיקן קאָמפּלעקס ערשייננען, מוז מען האָבן אין אַכט, אַז בײַ דער אַנטוויקלונג פון דעם יידישן וואַקאַליזם אויס דעם דײַטשן האָבן די הױפּט-ראַלע געשפּילט די קוואַנטיטעט פון די וואַקאַלן, ד. ה. די לאַנגקײט אָדער קורצקײט זייערע, און דאָן די באַטאָנטקײט זײערע אומבאַטאָנטקײט.

קורצע און לאַנגע וואַקאַלן אין יידיש.

175. די וואַקאַלן א, אָ, ו, י, ע קענען אויסגערעדט ווערן אױף צווייער-ליי אופנים: קירצער, געשווינטער, אָפּגעכאַפּטער און לענגער, אויסגעצויגענער. קוואַנטיטאַטיוו האָבן מיר דאָ אַלזאָ צו טאָן מיט צוויי גרופּעס וואַקאַלן: קורצע און לאַנגע. אין ליטווישן יידיש איז דער אונטערשייד בײַ דער אויסשפראַך פון קורצע און לאַנגע וואַקאַלן זייער אַ שוואַכער, קױם צו באַמערקן. סײַדן אין שטאַרק באַטאָנטע אויסרופן ציט אויך דער ליטוואַק אויס די וואַקאַלן, פאַרשטאַרקנדיק זייער קוואַנטיטעט, אויסריידנדיק זײַ לאַנג, למשל, אין אַזעלכע אויסרופן, ווי נאַר! גוואַלד! מײן גאָט! אָך, מיטן שענסטן כּבוֹד! שפּירט אויך דאָס ליטווישע אויער, אַז דער אָ און אַ ווערן דאָ אויסגערעדט לאַנג. אַקעגן-זשע, אין די אַנדערע יידישע דיאַלעקטן, בפרט אָבער אין פוילישן יידיש, איז די נפּקא-מינה צווישן קורצע און לאַנגע וואַקאַלן אַ גאַנץ היבשע.

176. די אויסגעצויגנקײט פון די לאַנגע וואַקאַלן קען טײלמאַל גיין אַזוי ווייט, אַז זײ ווערן דיפּטאַנגירט, ווי מיר האָבן עס געזעען בײַ דעם לאַנגן ע (S 75). אין פוילישן יידיש ווערן אויך דיפּטאַנגירט די לאַנגע וואַקאַלן אָ און י, נאָך וועלכע עס הערט זיך אַ טונקעלער ע-קלאַנג, למשל, וואָס-וואַויס, מאַל-מױל, יאָר-יױר, בײַר-בײַר, אינטערעסירן-אינטערעסירן, שיך-שיך, בוך-בײַך א. אַז. וו.

177. אנאליוירנדיק גענעטיש די יידישע וואָקאלן און דיפּטאָנגען, האָבן מיר געזעען, אז די לאַנגע וואָקאלן פון די מקור-שפראַכן האָבן אין יידיש זיך פאַרענדערט קוואַליטאַטיוו, אין זייער קלאַנגפאַרבינדונג: פון לאַנג a איז געוואָרן אַ, פון לאַנג o איז געוואָרן וי, פון לאַנג e איז געוואָרן עי; אַקעגן-זשע, די קורצע זיינען געבליבן אומפאַרענדערט. ווידער האָבן מיר געזעען, אז בשעת ווען די אויסשפראַך פון די געענדערטע וואָקאלן (ווי אויך פון די דיפּטאָנגען) איז דיפּערענצירט אין גבול פון דער יידישער שפראַך גופא לויט אירע הויפט-דיאַלעקטן, ווערן די ניגעענדערטע וואָקאלן אויסגערעדט אַלץ-איינס אין אַלע יידישע דיאַלעקטן, אַוועקגעקוקט פון געוויסע אָפּוויכונגען.

די אויסשפראַך פון די העברעאישע וואָקאלן אין יידיש.

178. די אייגענע געזעצן גילטן אויך אין דעם וואָקאַליזם פון די העברעאישע ווערטער, וואָס גייען אַרײַן אין יידיש. די העברעאישע גראַמאַטיק נעמט אָן פאַר דער קדמונישער העברעאישער אויסשפראַך די אַוויגערופענע ספרדישע הברה, וועלכע הערשט נאָך עד-היום ביי קליינע גרופעס יידן אין אַרײַענט. אַקעגן-זשע, די אויסשפראַך פון דעם רוב מנין רוב בנין פון דעם יידישן פּאָלק, די אַוויגערופענע אשכנזישע הברה, ווערט באַטראַכט פאַר אַ פאַרגרייזונג פון דער אַלטער העברעאישער אויסשפראַך. הגם די לעצטע צייט איז די טעאָריע וועגן פאַרגרייזונג פון דער קדמונישער העברעאישער אויסשפראַך ביי די אשכנזישע יידן אפילו געשטעלט געוואָרן אין ספק, וועלן מיר דאָך ביים באַהאַנדלען דעם וואָקאַליזם פון די העברעאישע ווערטער אין יידיש דאָך אַרויסגיין פון די פּללים פון דעם אָנגענומענעם העברעאישן דיקדוק.

179. דער פתח, וואָס איז, לויט דער העברעאישער גראַמאַטיק, אַ קור-צער a, ווערט אויסגערעדט אַ אין אַלע יידישע דיאַלעקטן (לויטן פּלל פון § 63), למשל, גַלח, דלות, מוֹל, נַחת, שַבת א. א.ז.וו.

די אָפּוויכנדיקע אויסשפראַך פון אַ אין געוויסע דיאַלעקטן (פאַראַג. 64) גילט אויך פאַר דעם העברעאישן פתח, וועלכער ווערט אויסגערעדט ווי אַ ווע-לאַרער אַ, נאָענט צו אַ, למשל, גַלח, דלות, שַבת א. א.ז.וו.

180. דער קמץ-גדול באַצייכנט לויט דער העברעאישער גראַמאַטיק דעם לאַנגן a, דעריבער איז ער אין יידיש (בהספּם מיט דעם פּלל פון פאַראַג. 68) אַריבער אין אַ, אויסגערעדט o אין ליטווישן יידיש און u אין פּויליש-דרום-דיקן, למשל, בָרוך — Barueh — באַרוך (ליטוויש) — בורֶךְ (פּויליש-דרומדיק), צַדקָה — zdaka — צדאָקע (ליטוויש) — צדוקע (פּויליש-דרומדיק) א. א.ז.וו.

181. נאָר אין אַ געוויסער צאָל ווערטער ריידן מיר אויס דעם קמץ-גדול ווי אַ, הגם אָן זיין אַמאָליקער לאַנגקייט, למשל, בדקען, גנב, דחק, דם (באַ-דמען זיך), דן (לכף זכות זיין), דרש, חם, יד (מיד ליד), ים, פּלל, כתב, לוויה, מיאש, מחק, מן, מסתמא, מקרב (זיין), נדן, נפשות, העוניה, פרט, פשט, שבט, שכר, שלל, שמד, שרפען, תם, וואו מיר האָבן אַ קורצן a אַנשטאָט דעם

קמץ-גדול אין העברעאיש, מיט דער דיאלעקטישער אָפּווייכונג צו דער אויס-
שפראך פון דעם וועלאַרן אָ.
(א פּאַל פון איבערגאַנג פון לאַנגן o אין אַ האָבן מיר אין דעם וואָרט
באַט (אין ליטע—אַ שיפל, הגם באַקאַנט ניט אומעטום פון דעם דייטשן
Boot).

182. דער קמץ-קטן, וואָס איז לויט דער העברעאישער גראַמאַטיק אַ
קורצער o, איז אין יידיש געבליבן אומפאַרענדערט אין אַלע דיאַלעקטן (בהסכּם
מיטן כּלל פון פאַראַג. 68), למשל, קרבן, כּל-בו.

183. דער חולם באַצייכנט לויט דער העברעאישער גראַמאַטיק דעם
לאַנגן o, וועלכער איז אין יידיש, ווי יעדער אַנדער לאַנגער o, אַריבער
אין ערשטן דיפּטאַנג וי (פאַראַג. 90). לייענענדיק העברעאיש לויט דער
אשכּנזישער הברה, זאָגן מיר דעריבער קול—קויל, בכּור—בכּויר, יום—יוים,
שלמה—שלוּימע, משה—מוישע א. אַז. וו. אָבער אין יידיש גופא מערקט זיך
אַ דיפּערענצירטע אויסשפראך פון דעם חולם אין אַזעלכע ווערטער, ווי, למשל,
קול, סוד, סוחרים, און קולות, סודות, סוחר. די דאָזיקע פאַרשיידנקייט אין
דער אויסשפראך פון חולם לאַזט זיך פאַרמולירן אין פּאַלאַגנדיקן פעסטן כּלל:
איז דער טראַף אַ געשלאַסענער (מיט אַ קאַנסאַנאַנט-אויס), האָבן מיר אין יידיש
אַנשטאַט דעם חולם אַ קורצן אָ (פאַר אַלע דיאַלעקטן), למשל, אורחים, דור,
זול, טוב (מזל-טוב), יום (יום-טוב), יורשים, סוד, סוחרים, סוף, כּוס, לומדים,
עול, עוף, קול, רוב, שונאים (אויסגערעדט דאָר, זאָל, טאָו א. אַז. וו.); איז
דער טראַף אָפּן (ענדיקט זיך מיט אַ וואָקאַל), האָבן מיר אין יידיש וי, מיט
דער דיפּערענצירטער אויסשפראך עי אין ליטווישן יידיש און אַי אין פּויליש-
דרומדיקן לויטן כּלל פון § 90 א), למשל, אורח, דורות, חולם, יורש,
טובה, כּוסע, כּוסות, סוחר, סודות, סודען זיך, עופות, עופעלע, קולות, קונה,
שונא (אויסגערעדט, עיראַך—איראַך, דעירעס—דאָירעס, העילאַם—האָילאַם,
טעיווע—טאָיווע א. אַז. וו.).

די דערקלערונג פאַר דער דאָזיקער ערשיינונג איז אַ גאַנץ פשוטע: אין
געשלאַסענעם טראַף (הברה מרכבת) קומט דער וואָקאַל אַרויס קורץ, אָפּגע-
האַקט, ווערט דער חולם אויסגערעדט אָ, אַקעגן-זשע אין אָפּענעם טראַף
(הברה פשוטה) איז דער וואָקאַל לאַנג, ווערט דער חולם דיפּטאַגירט אין וי.

184. די אייגענע ערשיינונג קענען מיר אויך באַמערקן ביי די איבעריקע
וואָקאַלן אין די העברעאישע ווערטער, למשל, אין צדקה איז דער ערשטער
טראַף אָפּן, דעריבער ווערט דער וואָקאַל אין יידיש פאַרענדערט און דיפּערענצירט
לויט די דיאַלעקטן, אין קרבן איז ער געשלאַסן, דעריבער אומפאַרענדערט און
אַלצאיינס אין אַלע דיאַלעקטן; אין טבע איז דער ערשטער טראַף אָפּן, דע-
ריבער די אויסשפראך דיפּערענצירט לויט די דיאַלעקטן (טעיווע אין פּויליש-
דרומדיקן יידיש און טעיווע אין ליטווישן, אַנאַלאָגיש מיט פעדער—פעדער,

לויט § 75); אָבער אין אַתרוג איז דער ערשטער טראָף געשלאָסן, דעריבער אין אַלע דיאַלעקטן אויסגערעדט ווי אַ קורצער ע (אַזוי ווי, למשל, וועלט).

185. דער ציריה, וואָס איז לויט דער העברעאישער גראמאטיק אַ לאַנגער e, האָט זיך אין יידיש דיפּטאָגירט אין יי (אַנאַלאָגיש מיט דעם לאַנגען e פון פאַראַג. 78) מיט דער אויסשפראַך עי אין ליטווישן און דרומדיקן יידיש און אַי אין פּוילישן, למשל, ספּר—סעפּער און סאַפּער, מתים—מעיסים און מאַי-סיים, מילא—מעילע און מאַילע.

186. נאָר אין געשלאָסענעם טראָף איז די אויסשפראַך פון ציריה אין יידיש געבליבן e, למשל, בן, גט, גר, הן, חטא, הית, תית, לב, לך, מים, נס, שד, שם, תל (אויסגערעדט בען, געט, גער, הען א. אַז. ווי), ווי אויך אין דער צונויפּזעצונג בית=דין (אויסגערעדט בעז=דין).

נאָר אין חן ווערט דער ציריה אויסגערעדט ווי אין אָפּענעם טראָף יי, וועלכער ווערט אין דער פאַרם חנעוודיק קאָנטראַהירט אין אַ קורצן e: חנעוודיק דיך (פאַרגלייך מיט קליין—קלענער).

187. דער סגול איז לויט דער העברעאישער גראמאטיק אַ קורצער e, אין ער דעריבער געבליבן אומפאַרענדערט אין יידיש, אויסגערעדט אַלזאָ אַלצאיינס אין אַלע יידישע דיאַלעקטן, למשל, בגד, שרץ, דרך א. אַז. ווי, הגם אין אָפּענענעם טראָף האָט ער זיך אין געוויסע ווערטער דיפּטאָגירט אין יי (לויט פאַראַג. 78), למשל, חדר, כלי, כפל, מלך, נדר, פגר, פסח, פרק, צלם, קבר (אויסגערעדט ניט חעדער, נאָר חעידער—חאידער א. אַז. ווי).

188. צי די געבראַכטע אָפּווייכוּנגען אין דער אויסשפראַך פון די העב־רעאישע וואָקאלן אין יידיש זיינען רעשטן פון דער פאַרייטיקער העברעאישער אויסשפראַך, וועלכע לעבט נאָך עד-היום אין דער ספרדישער הברה (אַנגענומען, אַז די ספרדישע אויסשפראַך שטימט מיט דער אַלטער העברעאישער), אָדער זיי זיינען אַ רעוולטאַט פון ענדערונגען, וואָס זיינען פאַרגעקומען אויפן באַדן פון דער יידישער שפראַך גופא, דאָס דאַרף נאָך די יידישע גראמאטיק פעסט=שטעלן. ביי אייניקע שינויים אין דער וואָקאַליזאַציע פון די העברעאישע עלע=מענטן אין יידיש האָט אויך געקענט מיטוירקן די השפּעה פון די פאַרשיידענע פאַרמען פון העברעאישן דיקדוק, אַזוי, למשל, קען דער פתח, וואָס מיר האָבן אין יידיש אויפן אָרט פון קמץ=גדול אָדער דער סגול אויפן אָרט פון ציריה, אין אַזעלכע ווערטער ווי יד, כן א. אַז. ווי, זיין אַריינגעאַנגען אין יידיש אַלס נסמכים, פון אַזעלכע פאַרמען ווי למשל, יד=אלהים, בן=עיר א. אַז. ווי, די ווירקונג פון נסמך קענען מיר אויך זען אין דער פאַרשיידענער אויסשפראַך פון אַזעלכע ווערטער, ווי שָלל (רויב) און שָלל (אגוזא), שָבַח און שָבַח, כָּמַך און סכּו. אַנדערע אָפּווייכוּנגען קענען זיין פאַרגעקומען אונטער דער השפּעה פון דער פאַרם אין רבים, למשל, כָּלִי אַנשטאַט כָּלִי, פְּרִי אַנשטאַט פְּרִי פון רבים כָּלִים און פְּרוֹת.

189. בנוגע דער אויסשפראך פון דעם העברעאישן u-קלאנג (באצייכנט דורך שורוק און קובוץ) האָבן מיר די זעלביקע פּאָנעטישע ערשיינונגען, וואָס מערקן זיך אין דער אויסשפראך פון דעם ן אין ניט העברעאישע ווערטער (§ 93); אין אַלע יידישע דיאַלעקטן, אַחוץ דעם ליטווישן, ווערט ער, אַלזאָ אויסגערעדט ווייך—אויב דאָס איז אין העברעאיש אַ לאַנגער u און האָרט באַענט צו ן, אויב אַ קורצער, למשל, צורה, סעודה, ירושה—צירע, סידע, ירישע; משומר, מותר, לולב—משומד, מטער, למעוו.

190. די השפעה פון דעם געגאָרגלטן ר אויף רעם אַפריערדיקן וואַקאַל זען מיר אין חרפה אָנשטאַט חרפה (אזוי ווי מיר האָבן עס אין ניט העברעאישע ווערטער, ווי למשל, שטאַרבן, האַרץ, פאַרשוין אָנשטאַט Herz, sterben, Person). און בריה אָנשטאַט בריה, און תירון אָנשטאַט תירון (אזוי ווי טער=קיי אָנשטאַט טירקיי, בערנע אָנשטאַט Birne).

דער פּוילישער דיאַלעקט גייט דאָ באַך ווייטער, אַרויסריינדניק פּרוץ אָנשטאַט פּרוץ (אזוי ווי וואַרגן אָנשטאַט ווערגן).

די ווירקונג פון געגאָרגלטן קלאנג גיט זיך איבער אפילו דורך אַ מחיצה פון אַ קאָנסאָנאַנט אין די ווערטער כּדּרה אָנשטאַט כּדּרה, כּדּרש אָנשטאַט כּדּרש, בית=כּדּרש אָנשטאַט בית=המדרש, כּזקח אָנשטאַט כּזקח.

191. דעם וואַקאַלישן איבערבייט האָבן מיר אין די העברעאישע ווערטער ביי דער בילדונג פון פאַרקלענער ווערטער, למשל, רב—רבל, קול—קעכלבל, פנים—פּנימל, כתב—פּתבל, באַלעבאַס—באַלעבעסל, ביים רבים פון פנים—פּנימער, און דיאַלעקטיש—פון שעה—שעה, און ביים פאַרגלייך=גראַד פון קשוב—קשבער. דעם וואַקאַלישן אומבייט (אַפּלייט) האָבן מיר אין שעכטן—גע=שאַכטן=שחטן—גע=שחטן (אנאלאָגיע מיט פלעכטן—געפלאַכטן).

192. אַחוץ די פולע וואַקאַלן (קמץ, פתח, שורוק, קובוץ, חיריק, צירה און סגול) האָט באַך העברעאיש האַלבע אַדער געמורמלטע וואַקאַלן: שווא און די חטף=וואַקאַלן—חטף=פתח, חטף=קמץ און חטף=סגול. די דאָ=זיקע געמורמלטע וואַקאַלן זיינען אַרעשט פון פאַרצייטיקע פולע, דאָס רוב קורצע וואַקאַלן אין אַפּענעם טראַף.

193. טראַף=אויס און אין לייכטע קאָמבינאַציעס אויך טראַף=אין ווערט דער שווא אין יידיש לגמרי ניט אויסגערעדט, למשל, נולן, גולה, תפילה, אין שווע=רערע קאָמבינאַציעס (דערהויפט אין פאַרבינדונג מיט די קאָנסאָנאַנטן ן, ם, ן) ווערט עס אויסגערעדט ווי אַ קורצער ן (אזוי ווי, למשל, אין געריס), למשל, ירושה—יערושע, יתומה—יעסוימע, לבנה—לעוואַנע, כּשומד—מעשומעד, נדבה—נעדאָווע א. א. וו.

אַ אָנוואַקאַלישן שווא אין יידיש אָנשטאַט אַ וואַקאַל אין העברעאיש האָבן מיר אין מְהוּת (אָנשטאַט מְהוּת).

194. טיילמאָל ווערט דער שווא=וואַקאַל אין ערשטן טראַף פאַרטונקלט אין אַ פתח (לויטן פּלל פון § 156), למשל, יריד—יאַריד, יהודי—יאַהודי,

י. מ. ד. — מאלאמעד. בחרם — באחיירים, מכשפה — מאכאשייפע; די דאזיקע פאר-טונקלונג איז נאָר אַ דיאלעקטישע און אין געוויסע קאנטן (פון דער ליטע, למשל), קומט זי אפילו פאָר ביי לייכטע קלאנגען-קאמבינאציעס מיט אַ שווא, למשל, גנבה — גאַנייווע, שְבוּעוֹת — שְבוּעוֹת, ברוגז — באַרויגען (אפשר האָט דאָ מיטגעווירקט די פּאָלקס-עטימאָלאָגיע מיטן פרעפיקס באַ?).

די דאזיקע פארטונקלונג אין אַ האָבן מיר אויך אין חולאים — אויס-גערעדט חאלאים, און אפיקורס (אַנשטאַט אַפיקורוס).

195. פארקערט האָבן מיר אין ערשטן באַטאַנטן טראָף גאַנץ אָפט דעם אי-בערגאנג פון פתח אין אַ סגול, למשל, הַספּד, הַפּקר, הַקדש, הַסכּם, הַכשר, הַמשך, הַפסק, הַתר, וואָס אין העברעאיש האָבן זיי אַלע ביים ה אַ פתח, הגם די פאָרם מיט אַ סגל קען געמאַלט זיין אויך אין העברעאיש (אַבער מוסר=השכל). אַ סגול אין יידיש אַנשטאַט דעם פתח אין העברעאיש האָבן מיר אויך אין רבי (אַנשטאַט רבי).

196. די חטף-וואַקאַלן קומען בדרך-כלל נאָר אונטער די לאַרינגאַלע, געכאַרכלטע קאַנסאַנאַנטן ארהינע. ווען דער חטף-וואַקאַל טראָגט אויף זיך דעם טראָפּ, פאַרלירט ער דעם חטף און ווערט אויסגעווערט ווי דער וואַקאַל, מיט וועלכן ער איז פאַרבונדן, למשל, בַזיר — חויר, אַקַת — אַמת, חַתונה — חַתונה א. א. וו.

אומבאַטאַנטער הייט אָדער טראָף-אויס ווערט דער חטף אויסגעווערט ווי אַ שווא, למשל, חַליצה — חַליצה, אַחרי-מות — אַחרי-מות, חַחלטה — חַחלטה, רַחמים — רַחמים, סוּחרים — סוּחרים א. א. וו.

אין געוויסע קלאנגען-קאמבינאציעס ווערט אַבער דער חטף אפילו אומ-באַטאַנטער הייט אויסגעווערט ווי דער וואַקאַל, מיט וועלכן ער איז פאַרבונדן, למשל, חַלשות — חַלשות, חַלכה — חַלכה, חַנאה — חַנאה, עבודה — עבודה, אַלהים — אַלהים א. א. וו.

ווען דער חטף-פתח אונטער אַ אָדער ע קומט נאָך אַ פתח, גיבן זיי צו-זאַמען דעם דיפּטאָנג יי, למשל, מַאכל — מַיכל, מַעלה — מַיילע, פַאָשר — ביישער (אין דער ליטע אויסגעווערט בייסער), מַעריב — מַיריוו א. א. וו. אין פּוילישן דיאלעקט ווערט דער דאזיקער יי-דיפּטאָנג אויסגעווערט ווי אַ לאַנגער a, נאָואַלירט אין די ווערטער מעשה, דאגה — מאַנסע, דאַגע.

די באַטאַנונג פון די העברעאישע ווערטער אין יידיש.

197. די אַקצענטירונג פון די העברעאישע ווערטער אין יידיש האָט זיך צוגעפאַסט צו די פללים פון דער יידישער באַטאַנונג; די העברעאישע ווערטער ווערן אין יידיש באַטאַנט נישט אויף דעם לעצטן טראָף, ווי דאָס איז דאָס רוב דער פאל אין העברעאיש (נגינה מלרע), נאָר אויף דעם פאַרלעצטן (נגינה מלעיל), למשל, צַרְקָה, נישט צַרְקָה, תלמידים, נישט תלמידים, תורה נישט תוריה.

אזוי ווי דאָס רוב זיינען העברעאישע ווערטער צווייטראַפיק, איז דער פארלעצטער טראַף דער ערשטער אין וואָרט, קומט שוין אויס לויטן פּלל פון דער באַטאַנטונג אין יידיש—טראַפּ אויף דעם ערשטן טראַף. פאַר דרייטראַפּ פיקע ווערטער גילט דער דאָזיקער פּלל נאָר זעלטן, למשל, חתונה, חנוכה, דאָס רוב אָבער ווערן זיי באַטאַנט אויפן מיטלסטן טראַף, למשל, אלמנה. די נגינה מלרע האָבן מיר אין יידיש נאָר אַלס יוצא-מן-הפלל אין אייניקע ווייניק פּאַלקסטימלעכע ווערטער, ווי המוין, היות, הלוואי.

198. ביים רבים אויף ים אָדער ות ווערט דער טראַפּ אַריבערגערוקט אויפן טראַף, וואָס פאַר דער ענדונג, למשל, תּלמיד—תּלמידים, שבת—שבתים, תּתן—תּתנים, חודש—חודשים, חלום—חלומות, גזלן—גזלנים, משומד—משומדים, שליממזל—שליממזלים, רבי—רביים, צדיק—צדיקים, א. א. ווען די צאָל וואָקאלן ווערט אָבער דורך דער ענדונג ניט פאַר-גרעסערט, בלייבט דער טראַפּ ווי אין יחיד, למשל, חתונה—חתונות, נשמה—נשמות א. א. וו.

199. די אַריבעררוקונג פון טראַפּ ביי די העברעאישע ווערטער אין יידיש לגבי זייער נגינה אין מקור ברענגט אויך מיט די ענדערונג פון די וואָקאלן, דער אומבאַטאַנטער העברעאישער פתח, יבאַקומענדיק דעם טראַפּ, גייט אין יידיש אַריבער אין אַ לאַנגען אַ אין די ווערטער עמוד, חלום, חצי, חסר-דעה, אָדר, וועלכע האָבן אין העברעאיש אָדער אַ פתח אָדער אַ חטף-פתח (עמוד, חלום, חצי, חסר-דעה, אָדר).

(אנאלאָגישע ערשיינונג האָבן מיר, למשל, אין טאַטער אַנשטאַט טאַטאַר).
200. יעדער העברעאישער וואָקאל פון לעצטן טראַף, בלייבנדיק אין יידיש אומבאַטאַנט, גייט אַריבער אין אַ ע, למשל, צדקה, צדאָקע, נחת, נאַכעס, שבת, שאַבעס, דלות, דאַלעס, קדיש—קאַדעש, ווידוי—ווידע, אוראי—אוראַ—דע, אפילו—אפילע, חתונות—כאַסענעס, אוצַר—אויצער, הספד—העספּעד, חמץ—כאַמעץ א. א. וו. (פרגל. § 183).

בלוין די ענדונג ים היט אויף איר אומבאַטאַנטן חיריק, למשל, שבתים, עמודים, רבנים א. א. וו.

על-פי אנאלאָגיע מיט דער דאָזיקער ענדונג האָבן מיר אַ חיריק אַנט-שטאַט ע פאַר אַם אין אומבאַטאַנטן טראַף, למשל, חלום—כאַלים, שלום—שאַלים, יתום—יאָסיס א. א. וו. דאָך האָט זיך אין אייניקע ווערטער אויפגע-היט דער וואָקאל פון מקור, למשל, גולם, חולם, עולם.

201. אנאלאָגיש מיט דער יידישער ענדונג יק ווערן אַזעלכע ווערטער, ווי למשל, עסק, ספק, חילוק א. ד. ג. אויסגערעדט מיט אַ חיריק אין לעצטן טראַף: אייסיק, סאַפיק, חיליק.

202. פאַר דעם געגאַנגלען כ-קלאַנג אין לעצטן אומבאַטאַנטן טראַף ווערט יעדער וואָקאל אויסגערעדט ווי אַ פתח. למשל, גלח, אורח, מורה, מלאך, מלך.

שייך, שידוך, מהלך, דרך, מיט די דיאלעקטישע אונטערשיידן אין דער אויס-
שפראך, וואָס מיר האָבן אין ניט העברעאישע ווערטער (§ 161).

203. צוויי וואָקאלן ווערן אין יידיש אָפּט צונויפגעצויגן אין איין וואָ-
קאל, למשל, צער—צאַר, כעס—קאַס, התלהבות—היסלאָוועס, בעל-הבית—באַ-
לעבאַס, הערכה—האַראַכע, העוויה—האַוואַיע, הָעוּה—האַזע, פעולה—פּולע,
סעודה—סודע, נעילה—נילע א. אַז. וו.

אין הענית האָט דער פתח מיטן חטף-פתח צוזאַמען געגעבן א § —
טאַנעס; ענלעך אין להכעיס אין פאַרבינדונג מיט צו: צולאַכעס.

דער יידישער קאָנסאָנאַנטיזם.

204. ווי ס'איז שוין דערמאָנט געווען (§ 60), שטימט די יידישע שפראַך
אין איר קאָנסאָנאַנטיזם, בדרך-כלל, מיט דעם קאָנסאָנאַנטיזם פון דער ניי-
הויכדייטשער שפראַך. דאָך האָבן מיר אין דער ספּעציע פון דעם יידישן קאָנ-
סאָנאַנטיזם אַ גאַנצע ריי ערשיינונגען, וואָס דיפּערענצירן דעם יידישן קאָנסאָ-
נאַנטיזם פון דעם ניי-הויכדייטשן. פאַרשיידענע סיבות, פיזיאָלאָגישע, אַקוסטישע,
די השפּעה פון אַנדערע שפראַכן, וואָס אונטער זייער ווירקונג איז געגאַנגען
די אַנטוויקלונג פון דער יידישער שפראַך, האָבן גורם געווען פאַרשיידענע
פאַרענדערונגען, וואָס מיר מערקן אין דעם יידישן קאָנסאָנאַנטיזם לגבי דעם
קאָנסאָנאַנטיזם פון ניי-הויכדייטש.

די אונטערשיידן אין דער ספּעציע פון דעם יידישן קאָנסאָנאַנטיזם לגבי
דעם ניי-הויכדייטשן טראָגן דאָס רוב אַ ספּאַראַדישן כאַראַקטער און באַגעגענען
זיך דערהויפּט אין אינאָלירטע ווערטער אָדער נאָר אין דעם אָדער יענעם די-
אַלעקט. דאָס זיינען צום גרעסטן טייל אַקוסטישע פאַרענדערונגען, וואָס האָבן
זייער שורש אין דער אַקוסטישער ענלעכקייט פון די אָדער יענע קאָנסאָנאַנטן.
די דאָזיקע ענלעכקייט שטייט נאָטירלעך אויך אין אַ געוויסן צוזאַמענהאַנג מיט
דער אַנאַטאָמיש-פיזיאָלאָגישער טבע פון די געגעבענע קאָנסאָנאַנטן. דערצו
קומט נאָך טיילמאָל צו די ווירקונג פון דער פּאַלקס-עטימאָלאָגיע (§ 41).

פאַרענדערונגען פון קאָנסאָנאַנטן.

205. די פאַרענדערונגען אין דער ספּעציע פון די קאָנסאָנאַנטן, סיי די
פיזיאָלאָגישע סיי די אַקוסטישע, האָבן דאָס רוב זייער שורש אין די ערשיי-
נונגען פון דער אַזויגערויפּענער אַקאַמאָדאַציע (פון לאַטיינישן וואָרט
commodus—באַקוועם), ד. ה. אין דער שטרעבונג פון די צום אויסריידן ניט
נאָר באַקוועמע קאָנסאָנאַנטישע קאַמבינאַציעס צו פאַרענדערן זיך אין דער
דיכטונג פון אַ לייכטערער, באַקוועמערער אויסשפראַך. די באַזונדערע פּאַלן
פון אַקאַמאָדאַציע זיינען: אַסימילאַציע און דיסימילאַציע פון קאָנסאָנאַנטן, פאַר-
בייטונג, אַרויספאַל, צוועצונג, איבערשטעלונג אָדער טראַנספּאָזיציע.

אסימילאציע פון קאנסאָנאָנטן.

205. אונטער אסימילאציע פארשטייט מען אין דער פאָנעטיק דעם פראָ-צעס, וועלכער ברענגט דערצו, אז פארשיידען קלינגנדיקע לעבן אָנאָד שטיי-ענדיקע קאָנסאָנאָנטן דערנענטערן זיך איינער צו דעם אַנדערן אין דער אויס-שפראַך, אַסימילירן זיך איינער מיט דעם אַנדערן.

207. יעדער היליכקער קאָנסאָנאָנט ווערט פאַרדומפט, ווען ער שטייט אין שכנות מיט אַ דומפן, למשל, אין היבש, קעבסווייב, אויבס, ווערט דער הילכי-קער ב אַ דומפער פ, אונטער דער ווירקונג פון די נאָקומענדיקע דומפע קלאַנג-גען ש און ם; דאָסגלייכן—אין לעבט, פרובט, שניידט, לאָזט, ברענגט גייען די היליכקע קלאַנגען ב, וו, ד, ז, ג אַריבער אין זייערע דומפע זווגים אונטער דער ווירקונג פון דעם נאָקומענדיקן דומפן װ: לעפט, פרופט, שנייטט, לאָסט, ברענקט; אין לעבסט, פרובסט, שניידסט א. אַז. וו. איז די אסימילאציע גורם דער דומפער ם: לעפסט, פרופסט א. אַז. וו. אין ביזקל—ווערט דער היליכקער ז אסימילירט אין דומפן ם אונטער דער ווירקונג פון דומפן ק.

208. די דאָזיקע אסימילאציע קומט אויך פאַר, ווען דער דומפער אסימי-לירנדיקער קאָנסאָנאָנט געהערט צו אַ באַזונדער וואָרט, וואָס קומט גלייך נאָך דעם היליכקן קאָנסאָנאָנט, למשל, אין שלאָג זיך ווערט דער היליכקער ג פון שלאָג ניט אסימילירט, ווייל ער שטייט פאַר דעם היליכקן ז פון זיך, אָבער אין שלאָג שוין ווערט דער ג אסימילירט אין דומפן ק צוליב דעם דומפן ש פון שוין. דאָסגלייכן אין שלאָג קאָפ אָן וואַנט ווערט דער ג אסימילירט צוליב דעם דומפן ק פון קאָפ, און ביידע קאָנסאָנאָנטן, דער פאַרדומפער ג פון שלאָג און דער דומפער ק פון קאָפ, ווערן אויסגערעדט צוזאַמען, ווי איין קלאַנג: שלאָקאָפ אָן וואַנט. אין אזעלכע קאָמבינאציעס, ווי למשל, וויינט דו, וואָס מאַכט דאָס אויס, עס פאַסט דאָך ניט, האָט זיך דער היליכקער ד פון דו, דאָס דאָך—זיך פאַרדומפט צוליב דער שכנות פון דעם אַפריערדיקן דומפן װ פון וויינטט, מאַכט, פאַסט און האָט זיך צונויפגעגאַסן אין דער אויסשפראַך—וויינטטו, וואָס נאַכטאַס אויס, עס פאַסטאַך ניט. אין דאָכט זיך, שרייט זי א. ד. ג. האָט זיך דער היליכקער ז אסימילירט אין ם צוליב דער שכנות מיטן דומפן װ און ס'האָט זיך באַקומען די אויסשפראַך—דאָכצאַך (דאָכט סאָך), שרייצי (שרייט סי).

209. מיט אסימילאציע דערקלערט זיך די עטימאָלאָגיע פון אזעלכע ווער-טער, ווי, למשל, ענטפער, בראַנפן, קינפעט, אַכפערן, פרוכפערן, אַנטפלעקן פון אַנטוואָרט, בראַנטוויין, קינדבעט, אַכטבאַר, פרוכטבאַר, ענטפלעקן; די היליכקע קאָנסאָנאָנטן וו און ב האָבן זיך דאָ אסימילירט אין פ און פ צוליב דער שכנות מיט דעם דומפן װ, וועלכער איז אינגאַנצן אַרויסגעפאלן (אחוץ אין ענטפער, הגם אין פויליש-דרומדיקן דיאַלעקט האָבן מיר אויך די פאַרם ענ-פער, און אין אַנטפלעקן).

210. די אלע אויסגערעכנטע פאלן פון אסימילאציע קומען פאַר ביי אַ דירעקטער באַרירונג פון היליכקע און דומפע קאָנסאָנאָנטן. די ווירקונג פון

דער אסימילאציע ווייזט זיך אָבער טיילמאָל אַרויס אויך ביי מחיצות, ווען די קאָנסאָנאַנטן געהערן צו פאַרשיידענע טראָפּן און זיינען פּונאַנדערגעטיילט דורך וואָקאַלן, למשל, אין דער אויסשפּראַך בעשמעדרעש (בית-המדרש) האָט דער ש וואָרט=אויס אסימילירט דעם ם (ת) פון דעם ערשטן טראָפּ, אין דאַלעד (דלת) האָט דער ך וואָרט=אין אסימילירט דעם ך (ת) פון סוף וואָרט.

210. די אסימילאציע הייסט רעגלעסיווע, ווען זי גייט אויף צוריק, ד. ה. ווען דער ווייטערער קלאַנג ווירקט אויף דעם פּריערדיקן (ווי, למשל, קעפּטווייב, לעבט, חשבון (כעזשפּן), בית-מדרש, קעבער (ענבער), עקדיש (עג-דיש), הקדש (העגדעש), עקזאַמען (עגזאַמען), און פּראָגרעסיווע, ווען, פאַרקערט, דער פּריערדיקער קלאַנג ווירקט אויף דעם ווייטערדיקן, ווי, למשל, אין פּאַלק (פּאַלג), דלת, ענטפער.

211. אַ פאַרקערטע ערשיינונג פון אסימילאציע איז די דיסימילאציע, ווען קלאַנגען שטרעבן אויפצוהערן צו זיין ענלעך, למשל, שאַמעס (שמש) — דיסימילאציע פון צווייטן ש אין ם צוליב דעם ש וואָרט=אין), מעשלעס (מעט) — לעת-דרום=רוסישע אויסשפּראַך, וועלכע דיסימילירט דעם ערשטן ת צוליב דעם ת וואָרט=אויס), טירקלטיוב (Turteltaub, וואו דער ערשטער t האָט זיך דיסימילירט אין ק צוליב דעם ך פון טויב), און דערהויפּט די דיסימילאציע פון ר אין ך צוליב דעם צווייטן ר, קאַלידאַר (קאַרידאַר), רודלען זיך (רודערן זיך), מירמלשטיין (מאַרמאַרשטיין) א. אַנד.

פאַרבייטונג פון קאָנסאָנאַנטן.

212. די פאַרבייטונג פון קאָנסאָנאַנטן קומט דערהויפּט פאַר מיט האַמאַראַגען קלאַנגען, ד. ה. מיט קלאַנגען. וואָס ווערן אַרויסגעבראַכט פון איין אַרגאַן, צומייסטן פון די הילכיקע קאָנסאָנאַנטן מיט זייערע דומפּע זיווגים, דהיינו:

213. דעם דומפּן לאַביאַל פּ אַנשטאַט זיין הילכיקן בן-זיווג ב האָפּן מיר אין די פּאַלגנדיקע ווערטער:

וואָרט=אין: פּאַלמעסן (אַנגענומען, אז עס איז אַנטשטאַנען פון באַלזאַמירן), פּוטער (Butter), פּויער (Bauer), פּוישן (bauschen, פון לשון בוירן), פיזעם (Bisam, פון העבר. בשם), פּימסנהאַלץ (פרגל, Bimsstein; ביי ימ"ל — פּימס = пемса), פּיצל (bitzeln), פּלעצל (Bretzel), דער אסימילירט אין ך).

דיאַלעקטיש: פּאַניר (אין אייניקע ערטער פון מאָהליעווער גוב. — אַ פּאַן אויף שמחת-תורה — Bannier), פּופלאַקס (ביי ימ"ל — אַנשטאַט בּופלאַקס), וואָרט= אין פאַרן זילבישן ך און ן; גאַפל (Gabel), נאַפל (Nabel), נעפל (אין דער ליטעראַרישער שפּראַך אויך נעבּל, אַריינגעבראַכט פון ליט= ווישע שריפטשטעלער, וועלכע קאָנען דאָס וואָרט נאַר פון דייטש; די ליטווישע פּאַלקשפּראַך באַנוצט אַנשטאַט דעם — טומאַן), זיפּן און זיפּ (Siebe).

קלעפן (אָבער אין פּויליש=וואָלינעריש—קלעפן, פּונקט פאַרקערט ווי מיט אויסוועבן זיך, וואָס האָט אין פּויליש=וואָלינעריש אַ פּ—אויסוועפן זיך), וואָרט-אויס: אָפּ, אַראָפּ לגבי די דייטשמערישע אָפּ, אַראָפּ.

214. דעם הילכיקן פּאלאטאל ק אָנשטאַט זיין דומפן בן-ויווג ג האָבן מיר אין פּאָלגנדיקע ווערטער:

וואָרט-איינ: קוקן (gucken), קיין (אַלס פּרעפּאָזיציע אויף דער פּראַגע וואוהיין?—ביי געאַגראַפּישע אייגנעמען—gen), קעגן, אַנטקעגן, אַקעגן, קעגן=איבער, דערקעגן (אָבער געגנוואָרט און געגנשטאַנד), קוואַטער (gevatter), גרייזלען, גרייזלעלע, געגרייזט און קרייזלען, קרייזלעלע, געקרויזט (אָבער—קרייזלעלע—דער באַלאַג פון אַ קלייד).

וואָרט-אין און וואָרט-אויס: בענקען (באַנג און באַנק), לייקענען (leugnen), געפּענקעניש (און געפּענגעניש), וואָרג (אַלס סופּיקס פון קאַלעקטיווע שם=עצמס: רויכוואַרג—פון ווערק), ציקעלע, ציקלען זיך (און ציגעלע, ציגלען זיך), אָנקערן זיך און קערן (אַנגעהערן זיך, געהערן: ער קער מיר זיך אָן אַ לייב=לעכער ברודער, ער קער קומען = ער געהער קומען, ער דאַרף קומען), אַוועק (פון וועג), דער סופּיקס יק, וועלכער ווערט נאָך אָבער דאָס רוב גע=שריבן—יג, צײַב, לעבעדיק, טרויעריק, חמצדיק (הגם געשריבן ווערט נאָך דאָס רוב לעבעדיג, טרויעריג, חמצדיג א. א. וו.) און על=פי גורה=שווה: זונטיק, מיטיק, וויטיק (אָנשטאַט זונטאַג, מיטאַג, ווייטאַג).

אַ פאַרקערטן פּאַל, אונטער דער ווירקונג פון דער פּאַלקס=עטימאָלאָגיע, האָבן מיר אין פּרישטאַג (פּאַלקס=עטימאָלאָגיע פון פּרישטיק—אויפן שטייגער פון מיטאַג).

215. דעם דומפן דענטאַל מ אָנשטאַט זיין הילכיקן בן-ויווג ד האָבן מיר אין פּאָלגנדיקע ווערטער:

וואָרט-איינ: טאַפּלט (doppel), טויז (Daus), טונקל (dunkel), טויז (Dutzend), טייטן, באַטייטן און דייטשמעריש: באַדייטן, טייטש און דייטש, טרומייט (Dromette), טוקן (ducken).

וואָרט=אין: צונטער (Zunder), סיידן (אין אייניקע געגנטן, למשל, אין מינסק, אויסגערעדט—סייטן), געפילדער (אַנגענומען, אַז עס שטאַמט פון poltern).

וואָרט=אויס, באַזונדערס נאָך נ: האַנט, הונט, וואַנט, ווינט (אָבער ווינד און וויי, פון וואונד און וויי) געזונט, געוואַנט, פיינט (פּרעדיקאַטיווער ביי=וואָרט—פיינט האָבן, אָבער אַלס שם=עצם—דער פיינד און דאָס נייע ביי וואָרט פיינדלעך; אַקעגן=זשע דער אָפּגעצווייגטער שם=עצם—פיינטשאַפט, דורך דער ווירקונג פון נאָכקומענדיקן ש), געשווינט, געזינט, געזינטל (אין ווילנער קאַנט, לגבי דער פאַרשפּרייטערער פאַרם—געזינד, געזינדל), אַוונט, יוגנט, געגנט, טויזנט, עלנט.

ד איז פארבליבן אין לאַנד, באַנד, שאַנד, בעהענד (אַלט=יידיש—שנעל), קינד, לינד, בלינד, בלאַנד, וואונד, פריינד און וואַקליך אין גרונד—גרונט (פארגלייך גרינדן, גרונטיק).
נאָך ל: געלט, האלט.

אין איינצלע אנדערע פאלן: קרייט, טויט (Tod, Kreide), לעמפערט (לע=אַפארד), אַקעגן=זשע האָבן מיר אַ ד אַנשטאַט מ אין: דול (toll), פאַנד, באַרד, שווערד, גוואַלד, גוואַלדיק (מיט די פאַראַלעלע נייע, אין דער באַדייטונג ניואַנ=סירטע פאַרמען געוואַלט, געוואַלטיק און מיט דער אַלטער פאַרם געוועלטיקן), העלפאַנד און אין דער דיאַלעקטישער פאַרם פערדער אַנשטאַט פערטער.

216. דעם הילכיקן לאַביאַ=דענטאַל וו אַנשטאַט זיין דומפן בן=זיווג פּ האָבן מיר: א) צווישן אַ וואַקאַל און אַ זילבישן פּ; וואַלוול (wohlfeil), וועלוול (אַלס פאַרצויגענער נאָמען פון וואַלף; אַבער דער וואַלף—דאָס וועלפל, דאָס וועלפעלע), טאַוול (אין דער באַדייטונג פון אַ טאַוול צום שרייבן—טאַפל, אַבער ניט אומעטום), טייוול (Teufel), שטייוול (Stiefel); ב) צווישן אַ וואַקאַל און אַ זילבישן ון; אויוון (ofen), הייוון (Hefe), פּרוּבן (prüfen), בריוונשטעלער, בריוו (און ניט בריף, והראיה—בריוועלע; פּרגל. דאָס לאַטיינישע brevis).
איינצלע פאלן: באַרוועס (באַרפּוס), קוואַטער (gevatter), לייוערן (לי=פערן), גאווערן (גייפערן).

אַקעגן=זשע האָבן מיר די פאַרבייטונג פון די מאַמענטאַלע לאַביאַלן ב—פּ און די דויערהאַפטיקע לאַביאַ=דענטאַלן וו—פּ אין פּאַלגנדיקע פאלן: אַוונט (Abend), שרויפן (schrauben), שטיפן (אַנגענומען, אַז עס שטאַמט פון דייטשן וואַרט (stieben), דער פּויליש=וואַלינערישער פּראַווינציאַליזם אויוון (אַנשטאַט דעם אַנגע=צומענעם לייטווישן נוסח אויבן—oben), שוועבל (Schwefel), לייב (Löwe), איי=ביג (ewig), שופלאַד (Schublade), אינגבער (Ingwer), אַרבּל (פּרגל. מיטן דיאַ=לעקטישן Arfel).

217. די פלייזיקע ל און ר זיינען זייער ענלעך צווישן זיך און ווערן אַפט פאַרביטן איינער מיטן אנדערן, דערהויפט אין אומבאַטאַנטן טראַף, צום אַפט=סטן—פּדי אויסצומיידן די איבערחורונג פון ר אין צוויי טראַפן פון דעם זעלביקן וואַרט (דיסמילאַציע), למשל, אַלמער—armoir, רודערן—רודלען (עס רודערט—עס רודלט זיך), מאַרמאַר—מירמלשטיין, מאַזלען—Masern, און דיאַלעקטיש קאַרידאַר—קאַלידאַר, מאַרשרוט—מאַרשלוט, רייסטער—לייסטער. אין אויסלינקען לגבי דעם דייטשן ausrenken איז דער איבערגאַנג פון ר און פּ באַגיינטיקט געוואָרן, ווייזט אויס, דורך דער השפעה פון דער פאַלקס=עטימאָלאָגיע מיט לינק. 218. די פאַרבייטונג פון די דענטאַלן פּ און נ האבן מיר אין: שליפס—שניפּס, לעבן אַנשטאַט נעבן און אין דער דיאַלעקטישער פאַרם נאַמיר אַנשטאַט לאַמיר.

דער דענטאַל ד איז אַריבער אין דעם דענטאַל פּ אין דעם פּויליש=יידישן וואַרט שפּיליטער (אַנגענומען, אַז עס שטאַמט פון Spediteur).

די פארבייטונג פון ג אויף ר האָבן מיר אין ליטווישן פראָווינציאַליזם זײַן דערן, אָרדערונג אָנשטאַט אָרדענען, אָרדענונג.

219. די פארבייטונג פון די נאַזקלאַנגען נ און מ האָבן מיר דערהויפּט אין צונויפגעזעצטע ווערטער פאַר די לאַביאַלן ב, פּ, למשל, באַשיימפּערלעך— באַשיינפּערלעך, וויינפּערל— וויינפּערל, בראַמפּן— בראַנפּן (אַסימילאַציע פון נ). אַ פיזיאלאָגיש=קאָמבינאַטאָרישע פאַרענדערונג איז דער איבערגאַנג פון דער ענ= דונג נ אין מ נאָך די לאַביאַלן ב און פּ, למשל, שרייבן— שרייבס, ליפּן— ליפּס. 220. דער איבערגאַנג פון נ אין מ אין אַיינרוימען (אַ סוד— פון raunen), צוימען (אַ מחיצה שטעלן— פון zaunen) קען דערקלערט ווערן אַדער דורך דער פּאַלקס=עטימאָלאָגיע מיט רוימען— ראַמען, צוים (Zaum— אַ טייל פון פּערד=גע=שפּאַן), אַדער מיט דער ווירקונג פון דיסימילאַציע— אויסצומיידן די קאָמבינאַציע נען. די דיסימילאַציע פון נ אין מ האָבן מיר בדרך=לל אין דער ענדונג נ פון בייזערטער אויף ג, למשל, שייַן— שיינעם, זיין— זיינעם א. א. וו. אין מילגרוים (פון שפּאַנישן melegrona) האָט, ווייזט אויס, מיטגעווירקט די אַנאַלאָגיע מיט אַזעלכע ווערטער, ווי גרויס, פלוים א. אַנד.

אין דעם פאַרנייענדיקן פּרעפיקס אומ אַז דער מ אַנשטאַט דעם נ (un) ווייזט אויס אַ רעזולטאַט פון דער צונויפמישונג מיט דעם פּרעפיקס אומ (um); פאַרגל. למשל, אומחן, אומכבוד, אומגליק, אומגעזעסן און אומגיין, אומ=בייטן א. א. וו. אין זאַמד איז די פאַרבייטונג (Sand), ווייזט אויס, אַקוסטיש. אין דער אַלטער, מיטלהויכדייטשער ענדונג ים איז געבליבן אין יידיש דער אַלטער מ אַנשטאַט דעם ניייהויכדייטשן n צוליב דער אַנאַלאָגיע מיט דער העברעאישער ענדונג ים, למשל, בוידים— באָדן אין דעם אַקוואַטיוו דעם, אים (אַנשטאַט den, ihn) קען מען זעען אַ צוגלייכונג צו די פאַרמען פון דאַטיוו (dem, ihm); שייַם אַנשטאַט שוין איז בלויז אַ ליטווישער פראָווינציאַליזם.

221. אַ נ אַנשטאַט מ האָבן מיר אין יאַנטעף אַנשטאַט יום=טוב, אין יאַנ=קיפּער אַנשטאַט יום=כיפור, אין דעם פּויליש=דרומדיקן בינדוואַרט וואָרן אַנשטאַט דעם ליטווישן וואָרים (מיטן טראַפּ אויפן ערשטן טראַף, אויסגעלייגט דייטשמע=ריש— וואָרום); אין הייבן אַנשטאַט הייבאַם האָט, ווייזט אויס, מיטגעווירקט די אַנאַלאָגיע מיט דער ענדונג ין פון די ווייבלעכע פּערזאָנען=נעמען.

222. אין דער פּאַלקסשפּראַך האָבן מיר אָפּט די צונויפמישונג אויך פון אַנדערע קאָנסאָנאַנטן, דאָס רוב נאָענטע לויט זייער אַרטיקולאַציע, למשל, גראַפען אַנשטאַט דראַפען, צימרינד אַנשטאַט צימרינג. די צונויפמישונג פון די דומפּע אויפרייס=קאָנסאָנאַנטן פּ—ט—ק האָבן מיר אין לאַקשן (אַנגענומען, אַד עס שטאַמט פון ладша, לאַטכענען (לקחענען), באַלטן (באַלקן), און אין די פראָווינציאַליזמען צינטומאַשטש (צינקומאַשטש), אַנקלאַפּן (אַנטלאַפּן), פּרגל. בריסק מיט ברעסט).

דיאַלעקטיש איז אויך דער דומפּער וועלאַר כ אַנשטאַט דעם אַפּריקאַט צ

אין דעם ליטווישן קריק, קאריק אָנשטאַט צוריק (פּרגל, אָקעאַן מיט Ozean, קיסר מיט צעזאַר א. אַנד).

אין דעם אַלט-יידישן וואָרט הויערן האָבן מיר אַ ה אָנשטאַט דעם ניי-הויכדייטשן k (kauern), אין מאַרן, קאַלך האָבן מיר אַ כ אָנשטאַט k אין ניי-הויכדייטש (Kalk, Mark), אין יערן (אַדער יירן) אַי אָנשטאַט g (gähren).

גראמאטישער איבערבייט.

223. דער גראמאטישער איבערבייט פון קאָנסאָנאַנטן באַשטייט אין דעם

וואָס די קאָנסאָנאַנטן בייטן זיך ביי דער וואָרט-בילדונג, דהיינו:
 ד גייט אַריבער אין מ, למשל, ליידן—געליטן, מיידן—געמיטן, זידן—געזאָטן (הגם אָפּטער—געזאָדן), שניידן—געשניטן, גאַלד—געלט, אָפּגילטן, בינדן—בינטל; פּ אין פּ, למשל, זאַפּט—(אַיינ)זאַפּן, טריפּן—טראָפּן, זויפּן—זויפּן, בּ אין פּ, שרייבן—שריפט, געבן—גיפט, שיבער (אין דרומדיקן יידיש—שופּריגל, פאַרריקער)—שופּלאָד; ג אין כּ, ברענגען—געבראַכט, טראָגן—טראַכט (טראַכט אין יידיש—דאָס מוטערלייב, וואו עס ווערט אויסגעטראָגן דאָס קינד, אין באַלטישן יידיש—אַן עמער; די דייטשע באַטייטונג—מלבושים—פעלט אין יידיש), מעגן—מאַכט, שלאָגן—שלאַכט; נ אין ק, למשל, בייגן—בוקן, געצויגן—צוקן, ליגן—לייקענען, שפּרינגען—שפרענקלען; כּ אין ק, למשל, הויכן—הוקן, ווייך—וויקן, מילך—מעלקן; ק אין כּ, למשל, געדענקען—געדעכעניש, געדאַכט; פּמ אין כּמ, למשל, זאַפּט—זאַכט; ס אין צ, למשל, פליסן—פלייצן, שמיסן—שמיץ, נאַס—נעץ, הייס—היץ, שווייס—שוויצן, ריס—ריץ, sprossen—שפּראַצן, האַסן—העצן; ר אין ס, למשל, פּירן—פּראַסט, מער—מייסט; ר אין נ, למשל, מער—מיון; ז אין ס, למשל, סיי ווי סיי (זאָ ווי זאָ), אויסגעלאַסן (אויסגעלאָזן); מ אין צ, למשל, שניטער—שניצער, שניצן.

224. דער אַלטער, איצט אין דער אויסשפּראַך פאַרשוואַנדענער ה אין

אַריבער אין ג און כּ, למשל, ציהען—געצויגן, פליהען—געפּלויגן, שוועהר—שוויגער, צעהען—צוואַנציג (פאַרווייכט אין ק—צוואַנציק); זעהען—געזיכט (אין אַלט-יידישן זאָך—געזעען), געשעהען—געשיכטע (אין אַלט-יידיש געשאַך—געשעען), ציהען—ציכטיק. דאָס איז אָבער נאָך ניט קיין גרונד איבערצולאָזן דעם ה אפילו אין אַזעלכע ווערטער, ווי ציען, פליען, ווייל דאָן וואָלט מען אים אויך געדאַרפט איינפירן אפילו דאָרט, וואו ער איז קיינמאָל ניט געווען, למשל, שפּיען—געשפּיגן, שרייען—געשריגן.

ארויספאל און צוועצונג פון קאָנסאָנאַנטן.

225. דער בּ איז אַרויסגעפאַלן אין די פאַרמען האַסט, האָט, געהאַט.

גיט, גיט (פון האָבן און געבן); דער ד צווישן ל, ר און ג אין אָרנטלעך—זעלנער, ווערן, געוואָרן (geworden, werden, Söldner, ordentlich); דער נ אין צענדליק (צענדלינג), נישטער (הגם אין פּויליש-דרומדיקן

יידיש פאראן אויך די פאָרם ניכטערן; ביי ימ"ל—ניכטער און ניכטערנער= הייט), לאַמטער (נאָר אין פּוילישן יידיש, זיסט—לאַמטערן);

דער ק אין פינטל (פּונקט) און וואַרשטאַט (ווערקשטאַט); דער ר—אין מאַטערן (אַבער מאַרטירער), פּאָדערן (vordern) און דיאַלעקטיש אין קוואַטיר, קוואַטירל, פּאָרטעט (אַנשטאַט קוואַטיר, קוואַרטירל, פּאָרטערט).

226. באַזונדערס אָפט איז דער אַרויספאַל פון ד נאָך נ, וואָס מיר האָבן אין: און (und), פּארהאַן און פּארהאַנען (אַנשטאַט פּארהאַנדן), געשטאַנען, פּאַרשטאַנען (אַבער שטאַנד, שטענדיק, שטענדער, פּאַרשטאַנד, פּאַרשטענדלעך), מינער, מינערן (אַנשטאַט מינדער, מינדערן, אַבער מינדסטער), אינווייניק, אויס=ווייניק (auswendig, inwendig), געפינען (פּרגל. מיטן ניי=איינגעפירטן דייטש= מערישן ערפינדן—אַנשטאַט אויסגעפינען), מאַנקאַלב (ביי ליפּשיצן—פּאַרועעניש; אין אַלט=יידיש די מאַן—אַנשטאַט דער מאַנד=לכּנה). אין גאַליצישן יידיש האָבן מיר אויך די פּאָרם געבונען אַנשטאַט געבונדען (אַנאַלאָגיש געגאַנען—אַנשטאַט געגאַנגען).

227. די דאָזיקע פּאַרשווינדונג פון ד נאָך נ האָבן מיר שוין אין די עלט=סטע יידישע ווערק; דערפון נעמט זיך אויך די עלטערע שרייבונג און די שפּעטערדיקע און.

228. צוגעזעצט ווערט דער ד צוליב וואוילקלאַנג (אייפּאַנישער ד) צווישן נ און דעם פּאַרקלענער=סופּיקס פ, למשל, פּענדל, שטינדל, חנדל, צווישן נ און פ אין צענדליק, צווישן דיפּטאַנג יי און פּאַרקלענער=סופּיקס פ אין דריידל, צווישן דיפּטאַנג יי און סופּיקס ער אין איידער (פּאַרגל. איי, אייער= בעכטן), און פאַר דער ענדונג יק (יג), דערהויפּט נאָך נ און ר, למשל, וואַלקנדיק, מאַרגנדיק, וואַסערדיק, פייערדיק, טרויערדיק (אַנשטאַט וואַסעריק, פייעריק, טרויעריק).

דיאַלעקטיש האָבן מיר אַ צוגעזעצטן ד וואַרט=אויס נאָך אַ נ אין רי=מענד, אייזנבאַנד (ביי ל. און ימ"ל—אַנשטאַט רימען, אייזנבאַן).

229. דעם אַרויספאַל פון מ האָבן מיר דערהויפּט אין צונויפּעצונגען צווישן אַ נאָו=קלאַנג און פּ אָדער פּ: בראַנפּן, ענפּער (אין דער פּויליש=דרומדיקער אויסשפּראַך—אַנשטאַט ענטפּער), אַכפּערן, פּרוכפּערן, קימפּעט (ו. § 209). בלויז דיאַלעקטיש איז דער אַרויספאַל פון מ אין דעם צושטעל אַנמ ביי די ווערטער אַנטשלאַפּן, אַנטדערעמלט, אַנטשוויגן, אַנטשטומען (אויסגערעדט, למשל, אין מינסקער גוב. —אַנשלאַפּן, אַנטדערעמלט, אַנטשוויגן, אַנטשטומען). (רי אַנשל שרייבט אַפּילו אַנפּלעקן אַנשטאַט אַנטפּלעקן).

לגבי דייטש פעלט אויך דער מ אין איז (ist), מאַרק (Markt), אויבס (Obst), געווינס, געשפינס (Gespinnst, Gewinnst).

230. די צוועצונג פון אַ מ האָבן מיר דערהויפּט וואַרט=אויס נאָך פ, נ. ר אין: טאַפּלט, אַנומאַלט (אַנגענומען, אַז עס שטאַמט פון איינמאַל, אַזוי ווי אַנוסטן זאָל זיך היַבן אַנטוויקלט פון einsten), דאַמאַלסט (damals), פּאַרנט

(vorn), פון דאָנען, פון וואָנענט (מיט אַרויסגעפאלענעם נ— פון דאָנעט, פון וואָנעט), אַצינדערט (אַצינדער), זענעפט (Senf); באַזונדערס אָפט איז די צווע-צונג פון אַ מ אין פּוילישן יידיש, למשל, אַליינט (אַליין), ליגנט (ליגן), אין די פאַרמען געגליכנט, געלאָדנט (אַנשטאַט געגליכן, געלאָדן) א. אַז. וו.

231. די פרעפיקסן אָן, איין, אַריין, אויס, אַרויס, אָפּ, אַראָפּ, אויף, אַרויף, אום, אַרום, דורך, אוועק, ווען זיי שטייען נאָך זייער פעל, באַקומען אין דער פּאַלקסשפראַך אָפט צוגעזעצט דעם טראַף עמ: אָנעט, איינעט, אַריינעט, אויסעט, אַרויסעט, אָפעט, אַראָפעט, אויפעט, אַרויפעט, אומעט, אַרומעט, דורכעט, אוועקעט, למשל, נעם אָנעט, עס אָפעט, לויף אַרומעט א. אַז. וו. ענלעך האָט דאָס בינדוואָרט אויך די פאַרם אויכעט.

232. וואָרט=אין ווערט טיילמאָל אַריינגעזעצט אַ אייפּאַנישער מ צווישן נ פון די בייזערטער און זייער ענדונג לעך: אייגנט—ט—לעך, אַרנט—ט—לעך, עפנט—ט—לעך, נאַמענט—ט—לעך, וועכנט—ט—לעך; און אין דעם אַלטגעזעסענעם יידישן אומשטאַנדוואָרט געוויינט—ט—לעך לגבי דעם נייערן בייזערט געוויינט—ט—לעך (מיט דיפערענצירטער באַטייטונג: געוויינטלעך—נאַטירלעך, פאַרשטייט זיך אַוואַי; געוויינטלעך—אין אייגנטלעכן זין פון דעם וואָרט).

233. צווישן צוויי גלידער פון אַ צונויפגעזעצטן וואָרט האָבן מיר אַ אייפּאַנישן מ אין מיינט—ט—וועגן, דיינט—ט—וועגן, א. אַז. וו. וועמענט—ט—וועגן, פונדעסט—ט—וועגן, דענס—ט—מאָל. אין אַנדערטהאַלבן (לגבי דעם ליטווישן נוסח אַנדערטהאַלבן) איז דער מ אַריינגעזעצט על=פי אַנאַלאָגיע מיט אַזעלכע פאַרמען, ווי דריטהאַלבן, פערטהאַלבן א. אַז. וו. (פּרגל. אויך די פּראָוויניציאַל ליזמען פונדעסטטהאַלבן, פּלוזטהאַלבן).

234. אין די צייטווערטער מעסטן, פאַסטן (אַנשטאַט messen, פאַסטן) דערקלערט זיך דער מ מיט דער צוריקבילדונג אויס די פאַרמען פון דער דריטער פּערזאָן: ער מעסט, ער פאַסט, וואו די פאַלקס=עטימאָלאָגיע האָט אַנגענומען דעם מ ניט פאַר דער ענדונג פון דער דריטער פּערזאָן, נאָר פאַר אַ קלאַנג פון שטאַם, אַנאַלאָגיש מיט די פעלים אויף מ, ווי, למשל, ער פאַסט (פאַסטן). אַ פאַרקערטן פאַל האָבן מיר אין אַנגורן אַנשטאַט אַנגורטן, וואו די פאַלקס=עטימאָלאָגיע האָט פאַררעכנט דעם מ פון דער פאַרם אַנגעגורט ניט צום שורש, נאָר אַלס ענדונג פון מיטלוואָרט.

235. אַחוץ דעז אייפּאַנישן ד (228 §) אָן דעם אייפּאַנישן מ, האָבן מיר אין יידיש דעם אייפּאַנישן כ ביים בילדן פאַרקלענערעווערטער פון שטאַמען אויף ל, למשל, פעכלל, מייכלל א. אַז. וו.

ביים בילדן פאַרקלענערעווערטער מיטן סופיקס לעך פון בייזערטער אויף ל קען דער דאָזיקער אייפּאַנישער כ שוין ניט דינען; למשל, פון געל קענען מיר ניט בילדן אַ בייזערטער מיט לעך צוליב דעם צונויפטרעף פון צוויי ל—קלאַנגען (געללעך); ווען מיר זאָלן זיך באַנוצן מיטן אייפּאַנישן כ, וואָלטן מיר

באקומען די פאָרם געלכלעך, וואָס האָט שוין איר באטייטונג (דער רביס פון געלכל). דאָ האָט די יידישע שפראַך אויסגעניצט די פאָראַלעלע, ווייניקער פאָלקסטימלעכע פאָרם פון געל—געלב און, צוועצנדיק צו איר דעם סופיקס לעך, באקומען דאָס פאָרקלענערבייוואָרט געלבלעך. אזוי אַרום האָט זיך געבילדעט אַ ספעציעלער אייפאָנישער ב פאַר דער בילדונג פון פאָרקלענערונג גען ביי בייווערטער אויף 9, און ביי ל. און ימיל טרעפן מיר אַזעלכע פאָרמען, ווי העלבלעך, קילבלעך, פוילבלעך (פון העל, קיל, פויל).

236. אויסער די אייפאָנישע קאָנסאָנאַנטן, וואָס ווערן אַריינגעזעצט, פדי אויסצומיידן אומבאַקוועמע קאָנסאָנאַנטים שיע קאָמבינאַציעס, ווערן נאָך אָפט באַנוצט, אייפאָניע קאָנסאָנאַנטן, פדי צו פאַרמיידן דעם אַזויגערופענעם הי אַ טוס, ד.ה. דעם 3. "פטרעך פון צוויי וואָקאלן. אזוי, למשל, ווערט צווישן דעם אומבאַשטימטן אַרטיקל אַ און אַ וואָרט, וואָס הייבט זיך אָן מיט אַ וואָקאל, אַריינגעזעצט אַ אייפאָנישער נ, למשל, אַן עפּל, אַן אויג, אַן אומגליק (אַ עפּל, אַ אויג, אַ אומגליק). דעם דאָזיקן אייפאָנישן נ האָבן מיר אויך צווישן אַזאַ און אַ וואָרט מיט אַ וואָקאל-אַיין, למשל, אַזאַן אומגליק, אַזאַן אופן, אַזאַן אוצר.

237. דער פויליש-דרומדיקער יידיש באַנוצט אַ אייפאָנישן נ נאָך די פאָר-ווערטער צו און ביי, ווען זיי שטייען פאַר אַ וואָרט מיט אַ וואָקאל-אַיין, למשל, צון אַיך, צון אים, ביין אַיך, ביין אים. אַנשטאַט דעם אייפאָנישן נ קומט נאָך אויך אַ אייפאָנישער ר, למשל, ביי ר-אַיך, ביי ר-אים.

238. אין מאַנכע ווערטער האָט די פאָלקסשפראַך און דערהויפּט די קינ-דערשפראַך פאַרשמאַלצן דעם אייפאָנישן נ פון דעם אומבאַשטימטן אַרטיקל מיט דעם שם-עצם, און ס'האָבן זיך באקומען אַזעלכע פאָרמען פון דער פאָלקס-עטימאָלאָגיע, ווי אַ נאַל, אַ נאַם, אַ נאַונט א.א.וו. (אַנשטאַט אַן אַל, אַן אַם, אַן אַונט; אגב קען אין נאַונט דער צוגעזעצטער נ קומען פון דער פאַרבינד-דונג גוטן-אַונט=גוט נאַונט).

אַ פאַרקערטע ערשיינונג פון דער פאָלקס-עטימאָלאָגיע איז—צו באַטראַכטן דעם נ פון שורש וואָרט-אַיין אַלס אייפאָנישן, למשל, אַן אַקן, אַן עסט (אַנ-שטאַט אַ נאַקן, אַ נעסט).

וועגן די צישקלאַנגען.

239. די דענטאַלן ז. ס. ש. זש. צ. מיש (זיי הייסן אויך ציש=קלאַנג גען) זיינען פיזיאלאָגיש זייער נאָענט צווישן זיך און ווערן אָפט פאַרביטן איי-נער אויפן אַנדערן. אַט וואָס עס לאָזט זיך זאָגן וועגן די דאָזיקע קאָנסאָנאַנטן אין יידיש:

240. דער פאָדערשטער דענטאַלער ספיראַנט ווערט וואָרט-אַיין פאַר אַ וואָקאל אויסגערעדט הילכיק (ווייך)—ז. למשל, זאַלץ, זעלנער, זון. זיין דומפן (האַרטן) בן-זיווג ס אין אַנהייב וואָרט און פאַר אַ וואָקאל האָבן מיר נאָר אין

העברעאישע, סלאווישע און פרעמדע ווערטער, למשל, סוף, סדר, סוחר, סאָד, סיים, סערפ, סאנדאל, סעליטערע, סומע, סאָלדאט.

241. אַ ריי ווערטער קומען פאַר אין טאָפּעלע פאַרמען, מיט ז און מיט ם, אַ סימן, אַז זיי זיינען אַרײַן אין ייִדיש אי דירעקט פֿון דײַטש אי דורך דער פֿאַרמיטלונג פֿון אַ סלאַווישער שפּראַך, למשל, זאָדע און סאָדע, זאָפע און סאָפע, זאָרט און סאָרט, זאָק און סאָקוואַזש, זופ און סופ, זאל און סאַליע (פּרגל. אויך סאַלאָן), זעלצער=וואַסער און סעלצער=וואַסער. די בכורה אין ייִדיש געהערט בײַ אַלטגעזעסענע ווערטער דער פֿאַרם מיט ז, בײַ נייע און פרעמדע— דער פֿאַרם מיט ם, למשל, זופ, ניט סופ, אָבער סאָרט, סאָפע.

242. טראַף=אײַן פֿאַר אַ קאַנסאַנאַנט האָבן מיר אַ פֿאַדערשטן דענטאַלן ספּיראַנט, אַ ז אָדער אַ ם—נאָר אין העברעאישע און סלאַווישע ווערטער, למשל, זמן, זנות, זריעה, זכות, זכיה (דער ז אַסימילירט אין דומפן ם מחמת דער שכנות פֿון דומפן כ: סכוס, סכיע), זלידנע, זנאָכער; סגולה, סחורה, סמירה, סלופ, ספּאַדעק, סטאַדע, סווישטשען, סקריפען.

243. אָבער אין גערמאַנישע ווערטער האָט זיך דער פֿאַדערשטער דענטאַלער ספּיראַנט וואָרט=אײַן פֿאַר אַ קאַנסאַנאַנט אומעטום פֿאַרווייכט אין הינ=טערשטן דענטאַלן ספּיראַנט ן, למשל, שוואַך, שטאַל, שלעכט, שמעקן, שגור, שפּײַז, שרעק א. אַז. וו.

דער דאָזיקער כלל איז אויך גילטיק פֿאַר אַלטגעזעסענע פרעמדע ווערטער, למשל, שמאַראַגד (Smaragd), שטודירן, שפּאַקולן, שפּאַקטיוו, שפּאַניע, שפּעציאַל (בײַ ימ"ל—אַ געשמאַקער מאַכל), שקלאַף, שקראַפּל, שקאַרמיץ א. אַז. וו.

244. נאָר אין די נייע פרעמדווערטער, וואָס זיינען צו אונז געקומען איבער די סלאַווישע שפּראַכן, האָבן מיר אַ ם, און אפילו פֿאַר די קאַנסאַנאַנטן ק, פּ, ן, וואָס בכלל באַגינסטיקן זיי דעם איבערגאַנג פֿון ם אין ן, למשל, סקאַנדאַל, סטיל, סטאַציע, ספּעקטאַקל, ספּאַרט, ספּעציאַליסט. אין אײַניקע ווערטער קעמפט דער נײַער ם מיט דעם אַלטן ן, למשל, ספּעקולירן און שפּעקולירן, ספּירט און שפּירעט, סקאַרלאַטין און סקאַרלאַט=טיגע א. אַנד.

245. די זעלביקע פֿאַרווייכונג פֿון ם אין ן האָבן מיר אויך אינמיטן און סוף וואָרט נאָך דעם ר=קלאַנג, למשל, ערשטער, אײַבערשטער, פֿאַדערשטער (ניט ערסטער, אײַבערסטער, פֿאַדערסטער), דאָנערשטאַג (אָבער דינסטאַג), אַנ=דערש (אַנשטאַט אַנדערס), וואַרשט, דאָרשט, אָקאַרשט, באַרשט, פּירשט (ניט וואַרסט, פּירסט א. אַז. וו. ווי עס ווערט געפֿאַדערט לײַט דער רײַנער נײַהויכ=דײַטשער אויסשפּראַך), ווי אויך אין אײַניקע אַנדערע פּאַלן, למשל, רעשט, עקדיש, קושן, קישן (ניט קוסן, קיסן), מעש און די ענדונג ביש (ניט געס, לױט נוסח לײַטע; למשל, אײַלעניש, ניט אײַלענעס).

קריסטאַל האָט אויך אַ פֿאַלקסטימלעכע פֿאַרם קרישטאַל.

פון די סלאווישע ווערטער האָבן פאסען און קאָסען פאָרווייכט זייער אַ
אין י: פאשען, קאָשען; אויך שטרייך האָט די בכורה לגבי דער אמעריקאניזירטער
פאָרם סטרייך.

246. אין מאַנכע געגנטן פון דער ליטע, למשל, אין ווילנע, איז אַ די-
אַלעקטאָלאָגישער פעלער צונויפמישן די קלאַנגען און ע (פּראַגל. די מעשה
מיט שבולת, אין שופטים), און עס מוז שטאַרק געוואָרנט זיין דערפאַר.

247. וואָרט-אויס קענען מיר האָבן סיי דעם הילכיקן ז, סיי דעם דומפן אַ
למשל, גאַז און גאַס, גוז און גוס, רייו און רייס, ווייו און ווייס, גרייו און
גרויס א. אַז. וו. אַזוי ווי די יידישע אויסשפראַך מיסט בכלל ניט צונויף די
הילכיקע קאַנסאַנאַנטן מיט זייערע דומפע זוויגים סוף. וואָרט (למשל, גאַב און
קאַפּ, פליג און פליק, באַד און באַט, ווינד און ווינט, שווערד און ער שווערט,
בריוו און שטיף א. אַז. וו.), אַזוי ווערן אויך ניט צונויפגעמישט דער ז מיטן אַ
(אויסגענומען געוויינטלעך די פאלן פון דער קלאַנגען-אַסימילאַציע, לויט § 207).
נאָר בלויז באַגעגנט זיך די פּויליש-יידישע שריפטשטעלער (למשל, ביי פּ.
ביי אַש) אין דער פאָרם בלויס, און פאַרגלייזט (די אויגן) שרייבט פּרין
אויך פאַרגלייזט. די טאַפעלטע פאָרמען מאַטראָז און מאַטראָס שטאַמען פון
צווייערליי מקורים—פון דייטשן Matrose און פון רוסישן матрос. דער
דאָזיקער איז געבילדעט פאַרצייטנס פון daz, אין דער צייט וואָס דאָסיק
איז געוויס אַ נייערע בילדונג פון דאָס.

248. דער ז-קלאַנג נאָך די קאַנסאַנאַנטן s, נ באַקומט אין דער אויס-
שפראַך אַ צומישונג פון ד-קלאַנג, בילדנדיק דעם אַפּריקאַט דז, וועלכער ווערט
אין יידיש דאָס רוב ניט פיקסירט אין דער אויסלייגונג, למשל, האַלו, אונז,
גאַנו, לינו, פראַנז ווערן אויסגערעדט האַלדז, אונדז, גאַנדז, לינדז, פראַנדז;
שוואַכער איז די צומישונג פון ד-קלאַנג אין נייערע אָדער זעלטן געברויכטע
ווערטער, ווי, למשל, פעלו, צינז, אינזל (הגם ביי ימ"ל דווקא אינדזל), בראַנז.
אין מאַנסביל האָט דער הילכיקער ב אַסימילירט דער דומפן אַ אין אַ
הילכיקן ז, —מאַנזביל, דער ז האָט נאָך דעם נ באַקומען אַ צומישונג פון
ד-קלאַנג—מאַנזביל; אָבער פון דעם הילכיקן אַפּריקאַט דז איז שוין זייער
נאָענט צו זיין דומפן בן-זיווג צ און אַזוי אַרום האָט זיך באַקומען די פאָרם
מאַנזביל (למשל, ביי נ"ב).

249. דער ש-קלאַנג נאָך נ ווערט פאַלאַטאַליזירט אין מיש, למשל, מענטש
(פון מענש), בענטשן (פון בענשן), ווינטשן (פון ווינשן). אַנאַלאָגיש האָבן מיר אויך אין
דער פאַלק-שפראַך די פאָרם פאַלטש אָנשטאַט פאַלש; ביי ימ"ל אַ וועלטשן
ניסל—אַ וועליש ניסל (פון וועלש—welsch, וואָלאַכיש).

250. דער אַ-קלאַנג צווישן נ און מ באַקומט אין דער אויסשפראַך אַ
צומישונג פון מ-קלאַנג, בילדנדיק דעם אַפּריקאַט צ (מ מיט אַ), למשל, פענ-
סטער, פינסטער—ווערן אויסגערעדט פענצטער, פינצטער. אין דער פאַלקס-
שפראַך (למשל, ביי נ"ב, ימ"ל) באַגעגענען מיר אויך די פאָרם ערנצט אָנשטאַט

ערנסט. אין קונסט, קינסטלער, קינסטלעך, גינסטיק, דענסטמאל איז דער קלאנגענקאמפלעקס ס'נאך ג אריבער אין צ, בילדנדיק די פארמען קונץ. קינצלער, קינצלעך, גינציק, דענצמאל.

251. דעם איבערגאנג פון ס אין צ נאך נ האָבן מיר אויך אין יענץ (יענס), ביי ימ"ל—סענץ (אַנשטאַט סענס), באַלאַנץ (אַנשטאַט באַלאַנס), פאַ=יאַנץ (אַנשטאַט פאַיאַנס), געזימץ (אַנשטאַט געזימס). דעם איבערגאנג פון ס אין צ נאָך ל האָבן מיר איןאַלץ (אַלעס).

252. דעם איבערגאנג פון ס אין צ צווישן נ און ק האָבן מיר אין די ליטווישע פראַוויניציאַליזמען מינצק, פינצק (אַנשטאַט מינסק, פינסק).

אין טאַץ האָבן מיר אַ צ=קלאַנג אַנשטאַט דעם רוסישן з (тазь).
253. אין פּרעמדווערטער האָבן מיר אין יידיש נאָך ל, נ, ר אַ ס=קלאַנג, למשל, ווילסאַן (ניט ווילזאַן), קאַנסול (ניט קאַנזול), קאַנסאַנאַנט (ניט קאַנזאַ=נאַנט), אינסעקט (ריכטיגער ווי אינזעקט), אַוניווערסיטעט, אַוניווערסאַל, אַוניווערסום (ריכטיקער ווי אַוניווערזיטעט, אַוניווערזאַל, אַוניווערזום).

פּאַלאַטאַליזירטע קאַנסאַנאַנטן.

254. אין דער יידישער שפראַך זיינען צוואַמען מיט ווערטער פון די סלאַווישע שפראַכן אַריין אויך די אין סלאַוויש גאַנץ געוויינלעכע פּאַלאַטאַליזירטע אָדער פּאַרווייכטע קאַנסאַנאַנטן. באַזונדערס אָפט טרעפן זיך אין יידיש דער פּאַלאַטאַליזירטער ר, למשל, ליאַק, שליאַך, לייעזשאַנקע, ליולקע, ליאַלקע א. אַו. און דער פּאַלאַטאַליזירטער נ, למשל, ניאַנטשען, פּאַניע, האַרע=וואַניע א. אַו. וו.

255. די פּאַלאַטאַליזאַציע פון די קאַנסאַנאַנטן האָבן מיר אין יידיש אפילו אין פּרעמדווערטער, אויב זיי זיינען אַריבער צו אונז דורך דער פּאַרמיטלונג פון דער רוסישער שפראַך, למשל, פּלאַנעט, זשענעווע, טעאַטער ווערן אויסגערעדט אָפט פּלאַ=ניעט, זשעניעווע, טיעאַטער, ווייל אין רוסיש פּאַלאַטאַליזירט דער ס=קלאַנג די אויס=שפראַך פון דעם קאַנסאַנאַנט. די דאָזיקע רוסיפיצירטע אויסשפראַך פון אינטער=נאַציאָנאַלע ווערטער אין אָבער ניט צו רעקאַמענדירן.

256. די סלאַווישע ענדונג נינקע פּאַלאַטאַליזירט דעם קאַנסאַנאַנט פון דעם וואַרט, צו וועלכן זי ווערט צוגעזעצט, למשל, זיסינקע, קורצינקע, אויס=גערעדט כּמעט ווי זישינקע, קורטשינקע א. אַו. וו.

די השפּעה פון קאַנסאַנאַנטן אויף וואַקאַלן.

257. ביים באַהאַנדלען דעם וואַקאַליום האָבן מיר שוין געזעען, אַז מאַנכע קאַנסאַנאַנטן זיינען משפּיע אויף די וואַקאַלן, מיט וועלכע זיי זיינען פּאַר=בונדן, ענדערנדיק זייער קלאַנג=פאַרב (זע, למשל, די § § 67, 74, 79 לעצטע, אַפּוּאַץ, 161 א. אַנד.). דערהיפּט ווירקן אויף דער אויסשפראַך פון די וואַקאַלן די קאַנסאַנאַנטן ר, כּ און די קאַנסאַנאַנטישע פּאַרבינדונגען נג און נק.

258. דער ר=קלאנג האָט אַ טבע צו פאַרלענגערן דעם וואַקאַל וואָס פאַר אים. אַזוי, למשל, אין יעדער טראָף, וואָס איז געשלאָסן מיט צוויי קאַנסאַ=באַנטן, קורץ און ענדערט זיך אַלואַ אין יידיש ניט, למשל, schlaff—שלאָף, ווייל געשלאָסן מיט צוויי f=קלאַנגען, אָבער schlaf—שלאָף, ווייל געשלאָסן מיט איין f א. א. וו. איז אָבער דער ערשטער קאַנסאַבאַנט פון די צוויי אַ ר=קלאַנג, ווערט דער וואַקאַל פאַר אים אָפט פאַרלענגערט און געענדערט אין יידיש, למשל, קאַרט (Karte), גאַרטן (Garten), באָרט (Bart). דער ר=קלאַנג האָט אויך דיפּטאַנגירט דעם אַ אין וי אין אַזוינע ווערטער, ווי געבאַרן, גע=פראַרן, געשוואַרן, געשאַרן, פאַרלאַרן, אָנגעוואַרן, וועלכע האָבן אַלואַ די פאַ=ראַלעלע פאַרמען—געבוירן, געפרוירן, געשוואוירן, געשוירן, פאַרלוירן, אָנגע=ווירן, געוואויר ווערן.

259. סוף וואָרט צווישן דיפּטאַנג און ר אַריינגעשטעלט אַ סוואַ=ראַבאַקטי=ע, למשל, זייער (sehr), אויער (Ohr), בויערן (bohren), טויער (Tor); די שטאַט טאַרן הייסט אויף יידיש טויערן, דער פּוילישער דיאַלעקט גייט אין דעם נאָך ווייטער און שטעלט אַריין אַ ע אין קאַפּיר—קאַפּויער, געוואויער—געוואויר (ווערן), און אפילו דער פּרעפּיקס פאַר קלינגט שוין דאָרט אויך פּויר און פּויער (פּרגל. מיט § 174).

260. אין די פּוילישע דיאַלעקטן ווערט דער ר=קלאַנג נאָך אַ וואַקאַל זייער אָפט כּמעט אינגאַנצן פאַרשוואונדן אין דער אויסשפּראַך, דערהויפּט אין דעם וואַרשעווער ריידעניש, למשל, קאַרטן—קוטן (לאַנגער ו), פּאַטער—פּוטאַ, ברוּ=דער—ברידאַ א. א. אַז. וו.

אין ליטווישן יידיש האָבן מיר אַזאַ רעדוצירטן ר=קלאַנג אין דאַרפן (אויסגערעדט דאַפן) און אין דעם פּרעפּיקס דער (אויסגערעדט דאַ, למשל, דערלאַנגען—דאַלאַנגען).

261. ווען נאָכן ר=קלאַנג שטייט נאָך אַ קאַנסאַבאַנט, ווערט דער וואַקאַל פאַרן ר אין יידיש געענדערט אין זיין קלאַנגפאַרב אויף אַזאַ אופן:

er=אַר, למשל, אַרבן (erben), אַרבעס (Erbse), באַרג (Berg), באַרדי=טשעוו, גאַרבן, גאַרבער, דאַרבן, האַר (Herr), האַרב (שווער—herb), האַרבּעריג (אכסניאַ—Herberg), האַרץ (ניט הערץ), וואַרג (פון ווערק, למשל, האַנט=וואַרג—האַנטווערק), סאַרווער (פון סערווירן), פאַר (פער), פאַרטיק (ניט פער=טיק), פאַרמעט (פון פּערגאַמענט), פאַרשוין (פון פּערוואַן), קאַרב (Kerbe), שאַרבן (Schurbe), שטאַרבן (sterben), שמאַרץ (שמערץ—אַ ניי וואָרט מיט צווייטער באַטייטונג: שמאַרץ, שמאַרצונג—מער פּיוזשער, בייסנדיקער וויי=טאַג, שמערץ—מער גייסטיקער פּיין), שפאַרבער (Sperber), שפאַרן (sperren). אויף דעם סמך איז האַרבסט יידישער ווי הערבסט; אין קורלאַנד, וואו דאָס וואָרט ווערט געברויכט טאַקע אין דער פּאָלקסשפּראַך, זאָגט מען טאַקע האַרבסט.

אַנאַלאָגיש איז דאָס דייטשע Lerche פאַריידישט אין לאַרץ.

262. אויסנאָמען זיינען ערד, פּערד, שווערד, גערשט, ווייל דער ע איז דאָ לאַנג, הגם געשלאָסן מיט צוויי קאָנסאָנאַנטן (אין וואַרשעווער נוסח קלינגען די דאָזיקע ווערטער: עיאָרד, פעיאָרד, שוועיאָרד א. א.וו.)

263. $ür, ir =$ ער, למשל, בערנע (אין ווילנע, פון Birne, אין וואַרשע— באַרנע, אין דרום און אין ליטע— באַר; פאַרהאַן אויך אַ פּאַרם בערע: סלוצקער בערעס— אַ באַזונדער סאַרט באַרן), בערדע (ביי ימל— העלם, ער האָט אַ בערדע— ער האָט פאַרשפּילט, מסתמא פון Bürde, הגם אין באַטייטונג דעקט זיך עס ניט), ווערדע (פון ווירדע, דעריבער: מערקווערדיק, אומווערדיק, דענק-ווערדיקייט— ריכטיקער ווי מערקווערדיק, אומווערדיק, דענקווערדיקייט), ווערגן (würgen), ווערפל (אין באַלטישן יידיש, למשל, אין שאַחל— אַ דריידל, פון Würfel), ערגעץ (פון אירגענד), פערטל, פערצן, פערציק (פון פיר, ווייל עס קומט צו נאָכן ר אַ קאָנסאָנאַנט; די באַלטישע פּאַרם פּירטער איז אַ דייטשמערישער פּראָווינציאַליזם).

264. די פּוילישע און דרומדיקע אויסשפּראַך קען אין דעם פרט כמעט קיין אויסנאָמען ניט. אַזוי, למשל, געפינען מיר ביי ימל אַזעלכע פּאַרמען, כאַראַקטעריסטישע פּאַר דעם פּויליש-דרומדיקן יידיש: הערצן (אירצן), הערש (אין דער ליטע קומט פּאַר נאָר אַלס אייגנאָמען, בכלל אָבער הירש), געווערץ (געווירץ), טערקלטיוב (טירקלטיוב), מערמלשטיין (מירמלשטיין), מערביק (אין דער ליטווישער פּאָלקסשפּראַך— מירביק, ד. ה. צעשיטעוודיק, למשל, דער קוגל איז מירביק), פּערשט (פּירשט), צערקל (צירקל), קערושנער (קירושנער) א. אַנד. ביי נ"ב באַגעגענען מיר די פּאַרם פּאַרערט = פּאַרבלאַנדושעט (verirrt). אין פּוילישן דיאַלעקט קלינגט אויך דאָס וואָרט שירים— שערים, באַשירימען— באַשערימען א. ד. גל.

265. אין טייל פּאַלן האָט זיך אָבער (ir) ür געענדערט גלייך אויף אַר, למשל, באַרשט (Bürste), גאַרטל (Gürtel), וואַרגן (אין ליטווישן יידיש— ווערגן, לויטן פּלל), צאַרנען (zürnen), אָבער אויך— דערצערענען), קאַרש (Kirsche), פּאַרשאַרצן (נאָר אין פּוילישן יידיש = פּאַרקאַשען, פון schürzen, אָבער שערץ פון שירץ— לויטן פּלל).

בהסכּם דערמיט האָט זשיטאַמירסקי פּאַריידישט דאָס דייטשע Wirbel אין וואַרבל (קנאַפּבינדל, חוליה).

266. די פּוילישע, בפרט די וואַרשעווער אויסשפּראַך רעדט בכלל אָפּט אַרויס דעם ע פּאַרן ר אַ, למשל, לערנען— לאַרענען, פּערטל— פּאַרטל, באַשי-רימען— באַשאַרימען, תּירוץ— טאַרוץ א. אַנד. הגם ביי פ. געפינען מיר דווקא די פּאַרם פּערפל לגבי דעם ליטווישן נוסח פּאַרפל (ואַל דאָס שטאַמען פון Würfel— דורך אַסימילאַציע פון וו וואָרט— איין אין פ צוליב דעם פ אין צווייטן טראַף?).

267. $ur =$ אַר, למשל, גאַרגל (Gurgel), דאָרשט (ניט דורשט), וואַרצל (ניט וואורצל), וואָרים (ניט וואורים), פּאַרכט (ניט פּורכט; ביי אַנשלען האָבן

מיר שוין וואַרכטן). נאָר (ניט נור), מוילוואָרף (ניט מוילוואָרף); דיאַלעקטיש האָבן מיר שטאַרים=ווינט (אַנשטאַט שטורימוינט— ביי נ"ב), צעמאַרשטן (אין פוילישן יידיש, אויך ביי פ.— אַנשטאַט צעמורשטן), קרבן (אין פוילישן יידיש— אַנשטאַט חורבן, הגם אויך אין העברעאיש איז דאָ די פאַרם קרבן) און אפילו דאָרן, קאַרץ (אַנשטאַט דורך, קורץ— וואַרשעווער נוסח). אָבער אין וואַרשט איז וך ניט געענדערט אין אַר (וואַרשט), ווייל מסתמא אַ ניי וואַרט. אין פורים (דערהויפט אין ליטווישן יידיש) איז געבליבן דער אַלטער וך לגבי דעם נייעם אַר אין פאַרם. אין אַלט=יידיש איז אויך געווען די פאַרם אַרואַך אַנשטאַט אַרואַך.

268. דער וואַלינער דיאַלעקט האָט דעם וך אין דאָס רוב פאלן, דערהויפט אין סלאַווישע ווערטער, געענדערט אין ער; אַזוי, למשל, געפינען מיר ביי ימ"ל אַזעלכע פאַרמען: בעריק (בוריק), בערע (בורע), בערשטין (בורשטין), דערך (דורך), טערמע (טורמע), מערעשקע (מוראשקע), סערדוט (סורדוט), קערטקע (קורטקע), קערץ (קורץ), שטערקען (שטורכען), שטערים (שטורים), שנערעווען (שנורעווען), א. א. וו.

די דאָזיקע פאַרמען דאַרף מען דערקלערן אַזוי: דער ו פאַר דעם ר=קלאַנג איז לכתחילה אַריבער אין י (לויטן כלל פון § 82) און יר איז אַלזאָ אַריבער אין ער (לויט § 260).

אַנאַלאָגיש איז אין פוילישן יידיש געענדערט דער נאָמען פון דער שטאַט גורא אין גער.

269. אין אַ אויסגאַבע פון רב נחמן בראַסלאַווערס מעשהלעך האָב איך געפונען אַ כאַראַקטעריסטישע אויסלייגונג פון איר אַנשטאַט אַר; איין, דיירן, גיירן, שפירן (אַרן, דאַרן, נאַרן, שפאַרן). וואָס פאַר אַ פאַנעטישע ערשיינונג פון וואַלינער יידיש ליגט הינטער דער דאָזיקער אויסלייגונג, איז מיר אומבאַקאַנט.

270. די ווירקונג פון כ אויפן וואַקאַל וואָס פאַר אים ווויזט זיך אין ליט=ווישן יידיש אַרויס נאָר אין דער אומבאַטאַנטער ענדונג, וואו יעדער וואַקאַל פאַרן כ גייט אַריבער אין א (ז. § 161). אין באַטאַנטן טראַף אָבער בלייבט דאָס ליטווישע יידיש ביי דעם לכתחילהדיקן וואַקאַל, למשל, איך, קיך, ליכט, ציכטיק, שלעכט א. א. וו., אין דער צייט וואָס דער דרומדיקער דיאַלעקט ענדערט אים אין ע, למשל, עך, קעך, לעכט, צעכטיק א. א. וו. און דער פּוילישער דערגייע ביון פתח, למשל, יאַך (וואַרשעווער נוסח), קאַך, לאַכט, שלאַכט, שאַכטן (שעכטן) א. א. וו.

באַזונדערס איז די פאַלקס=שפראַך פון דרום אויסגעהאַלטן אין דעם פרט און אפילו אין זעלטן געברויכטע אָדער אין סלאַווישע ווערטער איז דאָרט דער וואַקאַל פאַר כ אַריבער אין ע, למשל, שעכטע (שיכט), פּרעכפּערן זיך (פּרוכ=פּערן זיך), פּעך (פּוך), דעכען (דיכען), געכע (נכנע) א. א. וו.

271. די ווירקונג פון נג און נק באַשטייט אין דעם, וואָס זיי דיפּטאַנגירן דעם אַפּריערדיקן וואַקאַל, למשל, לענגער ווערט אויסגערעדט לענגער, ענג=

לאַנד — עינגלאַנד, ברענגען — ברעינגען, דענקען — דעינקען, שענקען — שעינקען, א. א. וו. אין מאַכע געגנטן פון דער ליטע: לאַנג — לאַינג, פאַנגען — פאַינגען, געהאַנגען — געהאַינגען, קראַנק — קראַינק, געדאַנק — געדאַינק א. א. וו. געהאַנגען — געהאַינגען, געשאַנקען — געשאַינקען.

272. די צווייטע טבע פון דעם קלאַנגענקאַמפלעקס נג אָדער נק באַשטייט אין דעם, וואָס נאָך זיי פאַרלירט דער נ זיין סאַנאַטישיקייט און מוז צום בילדן אַ טראַף האָבן דעם וואָקאַל ע, למשל, קרי — גן, אָבער זינ — גען, לע — קן, אָבער דעג — קען א. א. וו. (גענויער וועגן דעם ביים באַהאַנדלען די טראַפּבילדדיקע קאַנסאַנאַנטן).

די איבערשטעלונג פון די קלאַנגען.

273. די איבערשטעלונג פון די קלאַנגען (טראַנספּאָזיציע) באַגעגנט זיך אין גבול פון דער יידישער שפראַך נאָר אין די פּראָווינציעלע ריידענישן פון דער פּאָלקסשפראַך, למשל, קערניצע אַנשטאַט קרעניצע, באַדנער (ביי ימ"ל) — אַנשטאַט באַנדער, בורשטין אַנשטאַט ברושטין. מיט איבערשטעלונג קען אפשר אויך דערקלערט ווערן די עטימאָלאָגיע פון וואָרט פּאַלמעסן — פון באַלואַמירן. די איבערשטעלונג פון וואָקאַלן האָבן מיר אין דער פּאָלקסשפראַך אין אַזעלכע ווערטער, ווי בורליאַנט אַנשטאַט בריליאַנט, בורלאַקל (ביי ימ"ל) — אַנשטאַט ברעלאַקל) א. אַנד.

דער יידישער קלעזמער-זשאַרגאָן ניצט אויס די דאָזיקע איבערשטעלונג אַלס מיטל פאַר דער וואָרטבילדונג, למשל, רעפּטעלע — פּערטעלע (אַ מטבע פון 25 קאָפּיקעס).

274. דיאַלעקטיש איז אויך דער איבערגאַנג פון וואָקאַלן אין קאַנסאַ-נאַנטן און פאַרקערט, למשל, אויער — עווער, רויע — רעווע, טעות — טאַוועס, דווקא — דייקע, באַדויערן — באַדאווערן, פאַרטרויען — פאַרטראַווען, פאַרצעליי — porzelana (דאָס לעצטע וואָרט אַלגעמיין-יידיש).

קאפיטל צוויי.

אָרט אַגראַפֿיע.

די שריפט.

1. די קלאַנגען פון דער שפראך, וואָס דער אויער הערט, איבערגעבן אין אַנויכטיקע סימנים פאַרן אויג, הייסט שרייבן. ניט גלייך איז דער מענטש געקומען צום שכל צו פאַרצייכענען דורך באַזונדערע שרייבצייכנס—אותיות—די קלאַנגען, אויף וועלכע דאָס וואָרט ווערט צעלייגט. לכתחילה איז די קונסט פון שרייבן באַשטאַנען אין דעם, וואָס מ'פלעגט איבערגעבן ניט די באַזונדערע קלאַנגען פון די ווערטער, נאָר די פאַרשטעלונגען גופא, וואָס די ווערטער דריקן אויס; די פרימיטיווע שריפט איז געווען אַ בילדער שריפט (פיקטאָ-גראַפֿיע), וועלכע פלעגט פשוט אויסמאַלן די זאַכן, וועגן וועלכע עס האָט זיך געהאַנדלט. מוסטערן פון פיקטאָגראַפֿיע געפינען מיר נאָך ביי די היינטיקע וויל-דע פעלקער. מיט אייניקע פיקטאָגראַפֿישע צייכנס באַנוצן מיר זיך אפילו ביי אונזער מאָדערנער שרייב-סיסטעם; אַזוי, למשל, געהערן צו דער פיקטאָגראַפֿיע דער צייכן, מיט וועלכן מיר פאַרבייטן אין דער געאַמעטריע דאָס וואָרט דריי-עק, דאָס בילד פון אַ האַנט מיט אַן אויסגעשטרעקטן פינגער, וואָס דאַרף ציען די אויפמערזאַמקייט אָדער אַנווייזן די ריכטונג, די בילדער פון אַ האַק, אַן עמער, אַ לייטער אויף די הייזלעך אין די רוסישע דערפער אויף אַנצוווייזן. מיט וואָס דער באַלעבאָס דאַרף קומען צו אַ שרפה א. א. וו.

2. אַ העכערע מדרגה האָט דער שכל פון שרייבן דערגרייכט אין דער אידעאָגראַפֿיע, וואָס פאַרצייכנט נאָך אַלץ ניט די באַזונדערע קלאַנגען, אָבער די געגנשטאַנדן מאַלט זי ניט אין בילדער, נאָר זי גיט זיי איבער גראַפֿיש דורך אַפגעמאַכטע צייכנס, דורך סימבאָלן. די אידעאָגראַפֿישע שרייב-סיסטעם האָט געהערשט ביי די מצרים (היעראַגליפן) און איז נאָך איצט דאָ ביי די כינעזער. די מעלה פון אידעאָגראַפֿישער שריפט איז, וואָס מ'קאָן זי ביז אַ געוויסן גראַד לייצען, אפילו ניט קענענדיק די שפראַך פון דעם שרייבער; אַזוי, למשל, ווערן די כינעזישע שרייבצייכנס געלייענט סיי פון די יאַפּאַניער סיי פון די קאָרעער אויף זייער לשון. אָבער די אידעאָגראַפֿיע מיט אירע

טויזנטער צייכנס איז אומגעדייער שווער אויסצולערנען און זי האָט געמוזט אָפטרעטן איר אָרט דער באַקוועמערער סיסטעם—צו פאַרצייכענען די קלאַנגען. הגם עד=היום באַנוצן מיר זיך נאָך אויך מיט אידעאָגראַפישע צייכנס, ווי למשל, די ציפער, דער צייכן פון גלייך= דער צייכן פון פּל א, דער צייכן פון פאַרשטריכלונג "א. אַז. וו.

3. גאַר ניט צו פאַרגלייכן אין לייכטקייט איז אונזער שרייב-סיסטעם לגבי דער פיקטאָגראַפיע אָדער אידעאָגראַפיע. אָנשטאָט גראַפיש אויסצודריקן דעם געגנשטאַנד גופא, פאַרצייכנט זי נאָר זיין נאָמען, איבערגעבנדיק דורך אותיות די קלאַנגען, פון וועלכע דער דאָזיקער נאָמען באַשטייט. שווער איז געווען צו דערגיין צו אַזאָ סיסטעם, ווייל אַפריער האָט מען געדאַרפט באַ- מערקן, אַז די ווערטער ווערן צעגלידערט אויף טראַפּן און קלאַנגען. אָבער האַרב איז מען דערצו געקומען, האָט מען עס זיך שוין לייכט געקענט אויס- לערנען, וואָרים מיהאַט געדאַרפט געדענקען נאָר אַ קליינע צאָל צייכנס.

די שריפט ביי די יידן.

4. ווען און אין וועלכער פּאַרם די שריפט איז בכלל געקומען צו די יידן, לאָזט זיך ניט דערווייזן. די באַרימטע בריוו, וואָס מיהאַט געפונען אין אמאַרנאַ, ווי אויך די בריוו, וואָס מיהאַט געפונען אין הענך, ווייזן, אַז בשעת דעם 3=טן און 2=טן יאָרטויזנט פאַר קריסטוס איז אין פּאַלעסטינע געווען פאַר- שפּרייט די בבליער פּלעקל=שריפט. די יידן האָבן אַלואָ אין אָנהייב, ווייזט אויס, זיך אויך באַניצט מיט דער דאָזיקער שריפט. אָבער אין פּאַלעסטינע האָט מען שוין גאַנץ פרי געברויכט אויך די נייע שרייב-סיסטעם, די אותיות=שריפט אָדער די קאָנסאָנאַנטן=שריפט, די עלטסטע מאָנומענטן פון דער דאָזיקער שריפט, ווי למשל, דער שטיין פון מישע מלך מואב (840), דער לייבנויגל פון מגידו (פון דער צייט פון ירבעם דעם 1=טן אָדער דעם 2=טן), די קאַנאַל= אויפשריפט אין דעם שילוח=טונעל ביי ירושלים פון יחזקיהוס צייט א. אַנד. ווייזן אין דער פּולקומקייט פון די צייכנס, אַז זי איז שוין געווען געברויכט נאָך אַ לאַנגע צייט פריער. צי די דאָזיקע שריפט, וואָס איז שוין געבויט אויף דעם קלאַנגענפּרינציפּ, האָבן אויסגעטראַכט די צידונים, ווי מיהאַט עס גע- האַלטן ביזאָהער, אָדער זי שטאַמט פון דער עגעאישער זילבנשריפט צי פון דעם אַלט=גרעקישן אַלף=בית און די פּלשתיים האָבן זי פון דאַנען אַריבערגע- בראַכט קיין כּנען, אַלנפּאַלס האָט זי זיך אויסגעבילדעט ערשט אויפן סעמי- טישן באַדן און פון דאַנען זיך אַיינגעבירגערט אין דער גאַנצער גריכיש=רוי- מישער קולטור=וועלט, קודם=בל דורך דער פאַרמיטלונג פון די פעניקיער, פון וועמען די גריכן האָבן זי איבערגענומען און געמאַכט צום אויסגאַנגס=פּונקט פון אַלע אַיראָפּעאישע שרייב=אופנים.

5. די דאָזיקע עלטסטע העברעאישע שריפט האָט געהערשט ביי די יידן.

אן ערך ביז נהמיהן, הגם אויף די מטבעות באַגעגנט זי זיך אויך א סך שפע-טער, אפילו אונטער די רוימער. אַבער נאָך גלות בבל האָבן די יידן אָנגענו-מען אַ נייע שריפט, די אַראַמעאישע, וואָס, לויט דער יידישער מסורה, האָט זי עזרא מיטגעבראַכט פון בבל, און זי הייסט דעריבער כתב אשורי, אַ שורישע שריפט. די דאָזיקע שריפט האָט זיך אין משך פון דער צייט אויסגעבילדעט און פאַרפיינערט, ביז זי האָט באַקומען די פאַרם, אין וועלכער מיר קענען זי איצט, די אַזויגערופענע קוואַדראַט-שריפט אָדער כתב מרובע (דאָס רוב אותיות האָבן אַ גלייכע הייך און ברייט).

6. די דאָזיקע שריפט האָבן די יידן פאַרווענדט אויך פאַר די אַנדערע לשונות, מיט וועלכע זיי האָבן זיך באַנוצט זינט דער אַראַמעאישער תקופה. פאַר דער יידישער שפראַך איז באַנוצט געוואָרן אַ וואַריאַציע פון דער דאָזיקער שריפט, די אַזויגערופענע ווייבערטייטש-שריפט אָדער משקט, נאָענט צו רש"י-כתב. נאָר אין אויסנאַם-פאַלן האָבן זיך יידישע ספרים געדרוקט אין קוואַדראַט-שריפט, ווי, למשל, דער ספר פון אהרן ברי, שמואל מהערגרשליטה "ליבליכה תפלה אודר גרעפטיגה ארטצנייא פאר גוף און נשמה" (1709), וואו דער מחבר טרעט בכלל אויף אַלס רעוואָלוציאַנער, פּאָדערנדיק, מיזאָל אפילו דאַוונען אין יידיש. ערשט פון דער חסידישער עפאָכע, אין אָנהייב פון XIX יאָרהונדערט, ווערן די יידישע ספרים אַלץ מער געדרוקט אין דער קוואַדראַט-שריפט, וועלכע האָט שוין איצט כמעט אינגאַנצן אַרויסגעשטויסן די אַלטע ווייבערטייטש-שריפט אפילו פון רומל-אויסגאַבן.

דער העברעאישער אלף-בית.

7. אַזוי ווי אַלע סעמיטישע אַלפאַבעטן, באַשטייט אויך רער העברעאישער אלף-בית פון לויטער קאָנסאָנאַנטן און נאָר אייניקע פון זיי. האָבן אין זיך אַ מין פּאָטענץ פון וואַקאַלן. די דאָזיקע ערשיינונג שטימט אייגנטלעך מיט דער עצם נאַטור פון די וואַקאַלן און קאָנסאָנאַנטן. מיר האָבן שוין געזעען, אַז אויך אין דער יידישער שפראַך זיינען די וואַקאַלן אַ גאַנץ באַוועגלעכער עלעמענט. נאָך באַוועגלעכער זיינען זיי, ווייזט אויס, געווען אין די סעמיטישע שפראַכן, אַזוי אַז ס'איז געווען שווער גענוי אויפצוכאַפן זיי מיטן אויער. דערמיט דערקלערט זיך אויך, וואָס דער וואַרצל-באַגריף, דער שורש פון וואָרט ליגט דערהויפּט אין די קאָנסאָנאַנטן; בפרט איז דאָס פּלל אין דער העברעאישער שפראַך, וואו כמעט אַלע שרשים באַ-שטייען פון דריי קאָנסאָנאַנטן, אין וועלכע עס שטעקט דער הויפט-באַטייט פון דעם וואָרט, בשעת ווען די זיך בייטנדיקע וואַקאַלן דינען נאָר צום אויסדריקן די פאַרשידענע מאָדיפיקאַציעס פון דעם הויפט-באַגריף.

8. פּל-זמן העברעאיש איז געווען אַ לעבעדיקע פּאָלקסשפראַך, האָט מען גאַנץ לייכט געקענט אויסקומען אָן אַ גראַפישער באַצייכענונג פון די וואַקאַלן; דער לעזער האָט אַלעמאָל לייכט זיך געקענט אָנשטויסן, מיט וועלכער קלאַנג-פאַרב צו ליינען דעם אָדער יענעם קאָנסאָנאַנט. דאָך האָבן זיך שוין דאַמאָלט

אָנגעהויבן אויסצובילדן צייכנס פאַר וואָקאַלן: די קאָנסאָנאַנטן א, ו, י, ה האָט מען ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו פאַרווענדן אַלס וואָקאַל-אותיות, הגם ניט גאַר סיסטעמאַטיש און אויסגעהאַלטן.

9. אַז די העברעאישע שפראַך איז אָבער געוואָרן אויס אומגאַנגשפראַך און ס'איז אַלץ שווערער געוואָרן צו לייענען די ריין קאָנסאָנאַנטישע שריפט, אַזוי אַז מ'האַט אָנגעהויבן מורא צו האָבן סוף-פל-סוף צו פאַרלירן די אמתע אויסשפראַך, האָט מען ממציא געווען ספעציעלע וואָקאַל-צייכנס—נקודות, וועגן דער אַנטשטייאונג פון די נקודות פעלן דירעקטע ידיעות, אָבער אויפן גרונד פון פאַרשיידענע אַנדערע היסטאָרישע פאַקטן לאָזט זיך דרינגען, אַז די וואָקאַליזאַציע פון העברעאיש איז דורכגעפירט געוואָרן אַרום VI, VII יר"ה.

10. די אותיות פון דעם העברעאישן אַלף-בית זיינען 22 אַין צאָל און גייען אין אַזאַ סדר:

א, ב, ג, ד, ה, ו, ז, ח, ט, י, כ, ל, מ, נ, ס, ע, פ, צ, ק, ר, ש, שׁ, ת.

אַז דער דאָזיקער סדר פון די אותיות אין אַלף-בית איז שוין זייער אַלט, האָבן מיר אַ ראיה אין די פאַרשיידענע אַקראַסטישע קאַפיטלען פון תנך, וואו די פסוקים גייען נאָכן אַלף-בית (למשל, די קאַפיטלען תהילים כה, לד, לו, קיא, קיב, קיט, קמה, די קאַפיטלען איכה א—ד, דער שיר פון משלי "אשת חיל"), אויך אין דעם אוראַלטן "אורים ותומים" האָבן מיר אַ סימן, אַז נאָך גאַר פאַרצייטנס זיינען אַ און ת געווען דער אָנהייב און דער סוף פון דעם אַלף-בית.

11. וועגן די נעמען פון די אותיות אין העברעאיש זיינען פאַראַן אַ סך שכלדיקע סברות; מיט די דאָזיקע נעמען הייסן זיי נאַטירלעך אויך אין יידיש, הגם אויסגערעדט לויט דער יידישער פאַנעטיק. אות יך הייסט אין יידיש יוד, ווייזט אויס, אַ פאַלקס-עטימאָלאָגיע מיט יוד (יהודי, ייד; פרגל, דעם אויסדרוק "דאָס פּינט טעלע ייד"); דער אות צדי הייסט אין יידיש צדיק, משמעות, על-פי אַנאַלאָגיע מיט דעם וואָרט צדיק (פרגל, דעם אויסדרוק "אַ צדיק אין פעלק").

12. פינף פון די אותיות, פאַרבונדן פון די העברעאישע מדקקים אין דעם געדענק-וואָרט פּמנפּך, האָבן סוף וואָרט אַן אַנדער געשטאַלט און הייסן אין יידיש אַזוי: ך—לאַנגע כף, ם—שלאַס-מים (געשלאַסענער מים), ן—לאַנגע (אַדער גלייכע) נון, ף—לאַנגע פּא, ץ—לאַנגע צדיק. אין ווילנע הייסן זיי פשוט ענדע-אותיות: ענדע-כף, ענדע-נון, א. אַז, ו. אין אַלט-יידיש האָבן זיי געהאַט אַזעלכע נעמען (לויט וואַנגזייל און זעליג): שלעכטער-כף, געשלאַסען מים און שלאַסע-מים, שלעכטע נון, אופע אַדער אָפע (ף), שלעכטע צדיק.

לגבי דעם הייסן די דאָזיקע אותיות אין זייער געוויינלעכער געשטאַלט מיט דעם תואר קרומע: קרומע כ, קרומע ג, קרומע פ, קרומע צ; מ הייסט לויט וואַנגזייל אָפּן-מעם, לויט זעליג—אָפע-מעם.

13. צוליב דעם פעלן פון באַזונדערע ציפערס האָט מען די אותיות פון דעם העברעאישן אַלף-בית באַנוצט אויך אַלס צאָל צייכנס. די עלטסטע שפּורן

פון דעם דאָזיקן געברויך זיינען אונז פאַרבליבן אויף די מטבעות פון דער
 השמונאישער עפאָכע. שפעטער האָט מען די צאָל=אותיות פאַרווענדט דערהויפּט
 צו באַצייכענען די קאָפיטלען און פּסוקים פון תּנ"ך. די איינציקע ווערן באַצייכנט
 דורך די אותיות א—ט, די צענדליקע—דורך י—צ, 100—400 דורך ק—ת, די
 צאָלן פון 500 ביז 900 דורך ת (400), צולייגנדיק די איבעריקע הונדערטער,
 למשל, תר (600). ביי צונויפגעזעצטע צאָלן שטייט די גרעסערע אַפּריער, למשל,
 יא=11, קכא=121. 15 און 16 ווערן אויסגעדריקט דורך טו (9+6) און טז
 (7+9) אויס יראת=הכבוד צו די באַצייכענונגען יה און יו. וועלכע זיינען טיילן
 פון גאָטס נאָמען.

די געשיכטע פון דער יידישער אַרטאָגראַפיע.

14. די היינטיקע יידישע אַרטאָגראַפיע, ד. ה. די סיסטעם |אונזערע
 אויסצולייגן, פיקסירן אין שריפט די קלאַנגען פון דער יידישער שפּראַך,
 איז אַ רעזולטאַט פון אַ לאַנגער הונדערטער=יעריקער אַנטוויקלונג, און די גע=
 שיכטע פון דער דאָזיקער אַנטוויקלונג איז נאָך ניט אויסגעפאַרשט און ניט
 פעסטגעשטעלט אין אַלע אירע מאָמענטן און פּרטים. פאַר דער דאָזיקער גע=
 שיכטע פעלן נאָך אפילו די נייטיקע פאַראַרבעטן, אַוועקגעקוקט פון די ווייני=
 קע פאַרשונגען אין דעם ענין פון גידעמאַן, אלעזר שולמאַן, אַלפרעד לאַנדוי,
 נח פּרילוצקי, מ. וויינגער א. אַנד. ס'איז דעריבער אַ גאַנץ שווערע אויפגאַבע
 צו געבן אַ גענוג גרינדלעכן איבערבליק איבער דער אַנטוויקלונג פון דער
 יידישער אַרטאָגראַפיע מיט די אַלע חידושים, שינויים און תּיקונים, מיט די
 אַלע ניטאויסגעהאַלטנקייטן, אומפּינקטלעכקייטן און גרייזן, וואָס זיינען אין פאַר=
 שיידענע צייטן אין איר איינגעפירט געוואָרן.

15. דער וויכטיקסטער מאָמענט אין דער געשיכטע פון דער יידישער אַר=
 טאָגראַפיע איז דער ערשטער פאַקט אירער—וואָס זי איז אויפגעבויט געוואָרן
 אויף דעם העברעאישן אַלף=בית, אַלזאָ אויף אַ אַלפאַבעט, וועלכער איז געשאַפן
 געוואָרן גאָר פאַר אַן אַנדער מין שפּראַך מיט אַן אַנדער קלאַנגענסיסטעם. צו=
 פאַסן דעם אַלף=בית פון דעם אַלטן סעמיטישן העברעאיש פאַר דער נייער יידיש=
 דייטשער שפּראַך איז געווען ניט קיין לייכטע אויפגאַבע, און דערמיט האָבן די
 אַלטע יידישע גראַמאַטיקער אָפּגעטאַן איינע פון די גרעסטע זאַכן, קודם=בל האָט
 מען געמוזט געפינען מיטלען אויף איבערצוגעבן די פאַרשיידענע וואַקאַלן
 פון דער ניי=איבערענומענער שפּראַך. אין דעם העברעאישן אַלף=בית זיינען, ווי גע=
 זאַגט, געווען נאָר שוואַכע סימנים פון וואַקאַלן, אין די אַזוי=גערופענע אמות=הקריאה
 א, ו, י, ה.

16. פאַרווענדנדיק דעם העברעאישן אַלף=בית פאַר דער ניי=אַריבערגע=
 בומענער דייטשער שפּראַך, האָבן די אַלטע יידישע גראַמאַטיקער פון אָנהייב
 אַן געשטרעבט אויפצובויען די יידישע שרייב=סיסטעם אויף דעם יסוד פון דער

איראָפּעאישער טראַנסקריפציע, באַצייכענענדיק דורך באַזונדערע אותיות ניט נאָר די קאָנסאָנאָנטן, נאָר אויך די וואָקאַלן. דאָס איז געווען אַ גרויסער אויפֿטו, וואָס האָט געשאַפן דעם אויסגאַנג־פּונקט פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער אַרטאָגראַפיע. אמת, גאָר קיין חידוש איז עס ניט געווען פון די אַלטע יידישע גראַמאַטיקער, וואָרים אין דעם פרט האָבן זיי שוין געהאַט פאַר זיך אַ גאַנץ לאַנגע טראַדיציע. נאָך דער תּלמוד, וואָס איז בכלל ניט וואָקאַליזירט, האָט פאַר די פרעמדע ווערטער, די גריכישע און לאַטיינישע, וועלכע קומען אין אים פאַר אין אַ גאַנץ גרויסער צאָל, באַנוצט די העברעאישע אמת־הקריאה אַלס צייכנס פאַר די וואָקאַלן, פּיקסירנדיק דעם a דורך א, למשל, פּרוקוראַטור (פּראָקוראַטאָר), און וואָרט־אויס אויך דורך ה, למשל, מוניטא און מוניטה (מאַנעטאַ), מטרונאַ און מטרונה (מאַטראָנאַ), אָדער דורך דער קאָמבינאַציע פון אַ און ה, למשל, אַלכסנדריאַה (אַלעקסאַנדריאַ); דעם o—דורך ו, למשל, פּורמאַ (פּאַרמאַ), פּילוסופּוס (פּילאָסאָפּאָס), פּודגרא (פּאָדאַגראַ), אַנטונינוס (אַנטאָנינוס), אוקינוס (אַקעאַנאָס), און זעלטענער, וואָרט־אַיין—דורך א, למשל, אַרקלין (oraculum), דעם u—דורך ו, למשל, טריבונוס, דעם i—דורך י, למשל, אַגנינה, (agninus), דעם e—דורך י, למשל, אַפּרכיא (עפּאַרכיאַ) א. אַז. וו. הגם די דאָזיקע סיסטעם צו טראַנסקריבירן די וואָקאַלן איז אין תּלמוד דורכגעפירט אויף אַ העכסט אומקאָנסעקווענטן אופן און אָפט בלייבן דאָרט די וואָקאַלן. אפילו פון פרעמדע ווערטער, אינגאַנצן אומבאַצייכנט, איז זי דאָך געבליבן דער יסוד אויך פאַר דער טראַנסקריפציע פון שפּאַניש און פּראַנצויזיש אין העב־רעאישער שריפט, דינענדיק פאַר אַ מוסטער אויך די שאַפּער פון דער יידישער אַרטאָגראַפיע.

17. אָבער די אותיות א, ו, י, ה האָבן ניט געקענט קלעקן צו באַצייכענען אַלע וואָקאַלן און דיפּטאָנגען פון דער ניי־אַריבערגענומענער דייטשער שפּראַך, בפרט אַז מיט די דאָזיקע אותיות האָט מען נאָך געדאַרפט אויך פּיקסירן קאָנסאָנאָנטן. דער ה אַלס סימן פאַר אַ וואָקאַל איז פון די עלטסטע יידישע גראַמאַטיקער בכלל ניט אָנגענומען געוואָרן, הגם אין אַ שפּעטערדיקער עפּאָכע, אָנגעהויבן פון XVII יר"ה, האָט ער אָפט געדינט צו פאַרבייטן דעם אומבאַטאָנטן ע דערהויפּט אין דער ענדונג פון די בייִווערטער פון לשון־נקבּה אָדער פון רבים, ווי, למשל, גוטה, ליבה, אַיינה, מיינה, דיינה, קיינה (אַנשטאַט גוטע, ליבע, אַיינע, מיינע, דיינע).

דערמיט דערקלערט זיך, וואָס די יידישע אַרטאָגראַפיע האָט אַיין און דעמזעלביקן אות געמוזט פאַרווענדן פאַר פאַרשיידענע וואָקאַלן, וואָס האָט, נאָ טירלעך, געפירט צו אַ געוויסער צוויידייטיקייט אין דער אויסלייגונג; מאַנכע וואָקאַלן, בפרט די קורצע און אומבאַטאָנטע, זיינען בכלל געבליבן אומבאַצייכנט, לויט דעם מוסטער פון דער העברעאישער שרייב־סיסטעם, און פאַר דער פּיקסאַציע פון די דיפּטאָנגען, וואָס זיינען בכלל געווען פרעמד דער העב־רעאישער שפּראַך, האָט מען געזוכט צו קאָמבינירן צוויי און אפילו דריי אותיות.

צוזאמען. און אויב די אַלטע ייִדישע גראַמאַטיקער האָבן ווייניק-וואָס מחדש געווען, פאַרווענדנדיק דעם אַ פאַר אַ פּתח אָדער אַ קמץ, דעם ו- פאַר אַ קמץ אָדער אַ מלאפּום, דעם י- פאַר אַ חיריק אָדער אַ סגול, געהערט זיי אָבער אינגאַנצן דער פאַרדינסט פון שאַפן באַצייכענונגען פאַר די דיפּטאַנגען ei, au און eu.

19. נאָך גרעסער איז אָבער געווען דער אויפטו זייערער אַיינצופירן אַ נייע באַצייכענונג פאַר דעם קלאַנג e דורך דעם אות ע. פאַרווענדן דעם ע אַלס וואָקאַל-אות איז באַמט געווען אַ חידוש פון דער ייִדישער אָרטאָגראַפיע, וואָרים אין העברעאישן אַלף-בית האָט דער ע באַצייכנט בלויז אַ קאָנסאַנאַנט, אַ ספעציפישן גאַרגל-קלאַנג, און איז קיינמאַל, ניט אין תנך, ניט אין תלמוד, ניט שפעטער אין שפּאַ-גיאַליש, ניט פאַרווענדט געווען אַלס אַ ״לייענמוטער״ אזוי ווי אמות הקריאה א. ו. י. ה. 20. דעם ע אַלס צייכן פאַר אַ וואָקאַל טרעפט מען שוין אין דער סיסטעם פון דער ייִדישער אויסלייגונג אין XIII יר״ה. די פּראַגע, ווי אזוי די אַלטע ייִדישע אָרטאָגראַפן זיינען געקומען צו דעם דאָזיקן אויפטו, האָט שטאַרק פאַר-בומען די פאַרשער פון דער ייִדישער שפּראַך. אזע-לאַלעמאַן גיט אָפּ גאַנצע צוויי זייטן פון זיין גרויסער אַרבעט איבער ייִדיש דער דאָזיקער פּראַגע. אָבער זיינע, אַפילו זייער שכלדיקע, דערקלערונגען האָבן ניט קיין שום גרונד. לויט גייגער איז דער ע מיט דער דאָזיקער פּונקציע זיינער אויפגעקומען ביי די דייטשע יידן ערשט אין די לעצטע יאָרהונדערטער, און אַט פאַרוואָס: די ליענע-מוטער י, וואָס באַצייכנט אויך דעם צירה אַלס e=קלאַנג, איז געווען גאַנץ נאָ-טירלעך צו געברויכן אַלס סימן פון דעם וואָקאַל e אין דער מוטערשפּראַך פון די יידן, וואָס ריידן אויס די וואָקאַלן לויט דער ספּרדישער הברה (וואָרים לויט דער ספּרדישע אויסשפּראַך באַטייט דאָך דער צירה דעם וואָקאַל e); אָבער פאַר די דייטשע יידן, וועלכע ריידן אַרויס דעם צירה ווי אַ דיפּטאַנג (ei), איז דער י ניט געווען קיין e=קלאַנג, זיינען זיי געווען געצוואונגען אָנצונעמען פאַר e אַן אַנדער אות. קעגן דער דאָזיקער סברא גייגערס טרעט אַרויס שטיינשניי-דער, וועלכער וויל האָבן, אַז די אויסשפּראַך פון צירה ווי ei איז ניט אַ דייטשע, נאָר אַ פּוילישע, העכסטנס-אַ סלאַוויש-צפּון-דייטשע, און ס׳איז, לויט זיין מיינונג, נאָך אַ גרויסע שאלה, צי די דאָזיקע אויסשפּראַך איז עלטער פאַר דעם געברויך פון ע אַלס סימן פאַרן וואָקאַל e (וועלכן מיר טרעפן שוין, ווי געזאַנט, אין XIII יר״ה). שטיינשניידער האַלט, אַז אין ייִדיש האָט דער ע לכתחילה באַצייכנט אַ מיטקלאַנג צווישן a און e אַנשטאַט אַ, אינטערעסאַנט איז, אַז דעם ע פאַר דעם e=קלאַנג האָבן מיר אויך אין מאַנדעאיש, ד. ה. אין דעם אַראַמעאישן לשון (נאָענט צו דעם לשון פון תלמוד בבלי) פון דער ייִדיש-קריסטלעך-געצנ-דינערישער סעקטע מאַנדעער און בבל. גידעמאַן וויל דערקלערן די פאַר-ווענדונג פון ע פאַר דעם וואָקאַל e דורך דער ענלעכקייט פון דעם העברעאישן אות מיט דעם דייטשן.

21. ווי די מעשה איז, דער ע אַלס וואָקאַל-צייכן איז געווען אַ גרויסער

אויפטו פון דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע, און אַדאָנק דעם איז פון דעם י, וועל-
כער איז פון קדמונים אָן געווען דער טרעגער פון וואַקאַל i און וועלכער האָט
אין דער יידישער שרייב-סיסטעם געהאָט נאָך אַנדערע פונקציעס, אַראַפּגענומען
געוואָרן די עובדא צו באַצייכענען דעם סגול, דורך וואָס עס איז דערגרייכט
געוואָרן מער איינפאַכקייט און קלאַרקייט אין אויסלייגן יידיש, הגם דער י אַלס
סימן פאַר e האָט אין דער אַלטער יידישער אַרטאָגראַפֿיע נאָך לאַנג קאָנקו-
רירט מיט דעם ע.

22. איינפירנדיק דעם ע אַלס סימן פאַר דעם וואַקאַל e, האָבן די יידישע
אַרטאָגראַפֿן אים פון אָנהייב אָן באַהאַנדלט ניט ווי די וואַקאַל-צייכנסן און י
אָדער זייערע קאָמבינאַציעס (וי, יי), פאַרווענדנדיק אים אָן דעם פּראָס ט ע=
טישן א, ד. ה. אָן דעם פאַר-אַלף, וואָס ווערט געשטעלט פאַר ו און י (אָדער
ייערע קאָמבינאַציעס). ווען זיי הייבן אָן אַ וואָרט אָדער אַ נייעם טראַף (למשל,
און, אין, אויס, איין—אַנשטאַט ון, ין, ויס, יין). דער פּראָס טעטישער אַ איז אַ
דייעקטע השפּעה פון דער העברעאישער שרייב-סיסטעם, וואו קיין שום טראַף
הייבט זיך ניט אָן מיט אַ בלוין וואַקאַל. דער געברויך פון דעם ע אָן דעם
פּראָס טעטישן אַ (למשל, עפל, ניט אעפל) דערקלערט זיך גאַנץ פשוט דערמיט,
וואָס סיי אין העברעאיש סיי אין תּלמוד ווערט דער ע אָפּט געברויכט אַנשטאַט
דעם פּראָס טעטישן אַלף, צום אָנהייבן דעם טראַף, למשל, עקרה, עושר, עיקר,
עדות, ערך, עצם א. א. ו. און אפשר דאַרף מען טאַקע אין דער אַנאַלאָגיע
פון אַוועלכע ווערטער, ווי ערך, עצם, זוכן די דערקלערונג, ווי אַזוי מאַיז אין
יידיש געקומען צו דער המצאה פון ע אַלס וואַקאַל-אות פאַר e, הגם פון די
געבראַכטע ביישפּילן איז שוין קענטיק, אַז דער ע האָט קיין אייגענע קלאַנג-
פאַרב ניט געהאַט און האָט זיך געקענט פאַרבינדן מיט די פאַרשיידנסטע נקודות,
און ווען מגעפינט אַפילו אין תּלמוד דעם ע אין אַזא וואָרט ווי עכידנא, הייסט
עס נאָך ניט, אַז ער איז שוין דאָן געווען פאַרווענדט אַלס e, ווי עס ווייזן אונז
אַוועלכע ווערטער, ווי עקילוס (אַקילוס), עסיא (אַסיא—אַזיע) א. אַנד.

די סיסטעם פון דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע אין עברי-טייטש.

23. ווי געזאָגט, איז אונזער היינטיקע אויסלייגונג אַ רעזולטאַט פון אַ
לאַנגער אַנטוויקלונג אין משך פון הונדערטער יאָרן; אין אירע הויפט-יסודות
איז זי אַ דירעקטער המשך פון דער אויסלייגונג, וואָס מיר געפינען שוין אין
די עלטסטע ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור. די פּללים פון דער יידישער
אַרטאָגראַפֿיע זיינען צוערשט פאַרמולירט און סיסטעמאַטזירט געוואָרן פון דעם
אומבאַקאַנטן נחבר פון דעם יידיש-דייטשן «ספר המדות», איינעם פון די ערשטע
געדרוקטע ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור (איזנא, 1542). צום סוף פון דעם
דאָזיקן מערקווערדיקן מוסר-ספר געפינען מיר אַ ריי באַמערקונגען, ווי אַזוי צו-
שרייבן יידיש. מיר ברענגען אייניקע פּונ זיי, ליידער, פון דער צווייטער

האנט — פון גידעמאנס „געשיכטע דעס ערציעהונגסווענעס“, וואו זיי ווערן טראַנס-קריבירט אין דייטשער שריפט.

24. „ערשטליכן איז צו ווישן, דש איין יוד ברינגט איין חיריק און איין צירה“.

דער יוד אַלס צייכן פון חיריק איז אויך געבליבן אין אונזער היינטיקער שרייב-סיסטעם. אַקעגן-זשע האָט דער יוד אַלס צירה, ווי, למשל, גין (גיין), זיל (זייל, זעלע), איר (ערע), מין (מיין), דערציילן (דערציילן), א. א. ו. ו. ביט-לעכווייז אַלץ מער און מער אָפגעטראָטן דעס אָרט פאַר ע און יי, איינהאַלטן-דיק זיך ביי גאַר דער לעצטער צייט נאָר אַלס סימן פון דעם אומבאַטאַגטן ע, למשל, גיווען, גיזאַנג, ליבי (ליבע), רייכיר (רייכער) א. א. ו. ו.

אין דעם געברויך פון י אַלס סימן פון צירה זעט גידעמאן אַ זכר פון גאַר אַלטע צייטן, ווען אַנשטאַט דעם e-קלאַנג האָבן די דייטשע ווערטער נאָך געהאַט דעם גאַטישן i, למשל, lisan, liban, פון וועלכע עס איז געוואָרן leben lesen. א. א. ו. ו.

25. „אויב איין אַלף ברינגט איין קמץ און איין פתח“.

דער דאָזיקער פּלל גילט עד-היום אין דער יידישער אויסלייגונג. אָבער אין דער אַלטער יידישער אָרטאָגראַפיע איז ער דורכגעפירט געוואָרן העכסט אומסיסטעמאַטיש. קודם-כּל איז דער אַ אַלס פתח זייער אַפט אויסגעלאָזן גע-וואָרן, למשל, דרפּשט=דאַרפּסט, מכּן=מאַכן, הערשפּט=הערשאַפט, שלקהפּטיק=שאַלקהאַפּטיק א. א. ו. ו. וואָס איז שייך דעם קמץ, איז ער אין דער אַלטער אָרטאָגראַפיע אַ סך אָפטער באַצייכנט געוואָרן דורך ו, למשל, זול, נוך, דוך, הוט, גוב, מוס, הופּן, אודר, אוקו (אַנשטאַט זאָל, נאָך, האָט, גאַב, מאָס, דאָך, האָפּן, אָדער, אָקס) א. א. ו. ו.

די דאָזיקע באַצייכענונג פון קמץ דורך ו איז איינע פון די כאַראַקטעריסטישע-סטע אין דער אַלטער יידישער אָרטאָגראַפיע און זי האָט זיך געהאַלטן זייער אַ לאַנג אין אַ קליינער בראַשור „פּללים פון אויש לייגין“, וואָס איז געדרוקט ווייזט אויס, ערשט אין דער צווייטער העלפט פון XIX יר"ה (אין מיין עק-זעמפלאַר פעלט ליידער דאָס שער-בלאַט מיט דער דאַטע און דעם נאָמען פון מחבר), געפינט זיך אַזא פּלל: „אַיין ו איז אַמאָל איין חולם דהיינו אַז מען דאַרף שרייבן פּוֹרם קומין שרייבט מען אַיין וואו אונג אַמאָל איז איין וואו אַמי-לופּן דהיינו אַז מען דאַרף שרייבן אונטר גינמין אונג אַמאָל איז אַיין וואו אַיין שאַרפּר (ד. ה. קורצער) קמץ, למשל, אַז מען דאַרף שרייבן אודר, אורט“.

די פאַרווענדונג פון דעם ו פאַר אַ קמץ דערקלערט זיך מיט דער נעמעלע-כער פונקציע זייער אין דער טראַנסקריפציע פון די פרעמדווערטער אין תּלמוד, פון פּראַנציוויש, פון שפּאַניש, אין שפּאַניאַליש איז דער ו עד-היום דער וואָקאַל-צייכן פאַר דעם קלאַנג o. אויך די יידישע אויסשפּראַך פון אַזעלכע ווערטער, ווי סוד, קול, בכור א. א. ו. ו. האָט אפּשר מיטגעוויקט, אַז דער ו זאָל אין

יידיש איבערגעבן דעם קמץ. דאָך האָט זיך אין משך פון דער ווייטערדיקער אנטוויקלונג אין דער יידישער אָרטאָגראַפֿיע אַלץ מער באַפעסטיקט דער אַ אַלס סימן פאַרן קמץ, ביז דער ן האָט אינגאַנצן פאַרלוירן די דאָזיקע פונקציע זיינע. לויט די פּללים פון דעם דייטשן יידישיסט זעליג (1792) ווערט דער ן אַלס קמץ פאַרװענדט אָנשטאָט אַ דערהויפּט אין די װערטער, װאָ דער אַ קען זיין צװײדײטיק, למשל, װאָרט (װאָרט) און װאָרט (װאָרט), הגם אין אַן אַנ־דער אָרט דערקלערט זעליג, אַז דער ן גיט איבער צוגלייך אי דעם ן אי דעם ן.

אין דער נייער צייט האָט פּרילוצקי פאַרגעלייגט אָנצװענדן דעם ן אַלס צײכן פאַר דעם קורצן ן (זע פּאַנעטיק 69 §).

26. ״אױװ׳ איין װאָ ברינגט איין מלאפּום אױװ׳ איין חולם״. דער ן אַלס מלאפּום איז איינער פון די פעסטסטע פּללים אין אונזער אויסלייגונג, סײ דער עלטסטער, סײ דער נײסטער. אַקעגן־זשע, אַלס חולם קומט דער ן דאָס רוב אין פאַרבינדונג מיט אַ י (ױ), למשל, ברויכן, שטרויכלן, ורויא (פרוי), גיניוא, בויא א. א. וו. אויך דער דאָזיקער ױ צום אויסדרוק פון דיפֿ־טאָנג au איז געבליבן פּלל אין אונזער אָרטאָגראַפֿיע, הגם סײז ניט גאַנץ קלאָר, װױ מײז דערצו געקומען.

27. ״אױװ׳ איין עין ברינגט איין סגול״. אָבער אין דער אַלטער יידישער אָר־טאָגראַפֿיע ווערט דאָך אַלס סגול אָפּט געברויכט אַ י, און אויך אין ״ספר המדות״ איז ניט פעסטגעשטעלט דער אונטערשייד אין דעם געברויך פון ן און י פאַר דעם e=װאָקאַל. טראָף־אײן איז אין דער אַלטער יידישער אָרטאָגראַפֿיע אָנשטאָט דעם ן זײער אָפּט געברויכט געװאָרן אַן אַ, דערהויפּט אין דעם לעצטן טראָף ען אָדער ער, למשל, ורויאן (פרויען), פּרײאן (פּרײען), בויאן (בויען), פּײאר (פּײער), נײארט (נײערט) א. א. וו. פאַר דעם טראָפּילדנדיקן ן האָט די אַלטע יידישע אָרטאָגראַפֿיע ניט פאַרװענדט קײן ן, למשל, גױזענט, מאַכן, ברויכן, גױזאַלצן א. א. וו. און נאָר זעלטן האָט זי דאָ געברויכט אַ י אַלס טרעגער פון טראָף, למשל, גוועזין, קומין. דער י אָנשטאָט ן אין אומבאַטאַנטן טראָף קומט בכלל זײער אָפּט פאַר אין דער אַלטער יידישער אָרטאָגראַפֿיע, און אָפּט אין אויך דער שטייגער אינגאַנצן אים צו לאָזן אומבאַצײכנט, למשל, פּאָטר (פּאָטער), זײנס (זײנעס), נעמן (נעמען), לײאנן (לײענען) א. א. וו.

28. ״אױװ׳ װען צװײא יודן זײן, זװא איז דיא לעטר די דר פור שטיט אל מאל גפוינטלט מיט איינס פתח אױװ׳ דש יוד /מיט איינס שװא אױװ׳ דש אנדר ״ד מאַכט איין צײכן דש עש קיין חירק איז, גלייך אלש איין=ain, צװײא=zwai, דרייא=drai״.

אין דעם דאָזיקן פּלל זוכט דער מחבר צו דערקלערן, װי אַזױ איבער־צוגעבן דעם דפֿ־טאָנג ei (ai)—לויט זײן אייבערדייטשער אויסשפראַך: װען צװײ

יודן שטייען, דארף דער אות (לעטער), וואָס פאַר זיי, געלייענט ווערן גלייך ווי ער וואָלט וואָקאליזירט (געפינטלט) געווען מיט אַ פתח און דער ערשטער יוד נאָך אים מיט אַ שווא, ד. ה. אַי; דער אַנדער יוד דינט נאָר אַלס סימן (מאַכט איין צייכן), אַז דער ערשטער יוד איז ניט קיין חיריק (וואָרים שרייבנדיק אין צוויא, דר יא, וואָלט מ'ן דאָך דעם יוד געקענט אָננעמען אַלס חיריק). גידעמאָן איז ניט מספּים מיט דער דאָזיקער דערקלערונג פון דעם געברויך פון יי פאַרן דיפּטאָנג ei. לויט זיין מיינונג, האָבן די צוויי יודן לכתחילה אַנטשפּראַכן דעם אַלטדייטשן לאַנגן i; באַצייכענענדיק דעם קורצן i דורך י, האָט מען דעם לאַנגן i געטאָפּלט, בפרט אַז איין יוד האָט נאָך געהאַט צו באַצייכענען דעם e. און ווען מ'האַט אָנגעהויבן דעם לאַנגן i אויסצוריידן ei, האָט זיך אויך יי אין דער אויסשפּראַך פאַרוואַנדלט אין אַי; גידעמאָן זעט אַלזאָ אין דער שרייבונג יי אַ זכר פון דעם אַלטדייטשן יידיש (ו. פּאָנעטיק § 105).

ס'איז אָבער נאָך גאָר ניט געזאָגט, אַז גידעמאָנס סברא איז ריכטיקער פאַר דער דערקלערונג פון דעם אַרטאָגראַף פון ״ספר המדות״, בפרט אַז דעם יי אַלס צייכן פון דעם דיפּטאָנג ai האָט די יידישע שרייב-סיסטעם געקענט אַי בערענעמען פון דער טראַנסקריפּציע פון פּראַנצויזישן ai, וועלכער איז אין דער העברעאישער שריפּט איבערגעגעבן געוואָרן אויך דורך יי (טיילמאָל דורך אַי אָדער אַי). אַי אָנשטאַט יי טרעפט מען אויך אין דער אַלטער יידישער אויסלייגונג, למשל, האַייליגן = הייליגן, שאַיידן = שידן, האַיישט = הייסט, ביי ראַייט = פּרייט, וואַייש = ווייס א. אַז. וו. אַזא מין שרייבונג געפינען מיר אויך ביי אליהו בחור, למשל, קלאַייד, בקלאַיידט (אָנשטאַט קלייד, בקליידט) א. אַז. וו. אין דעם דאָזיקן געברויך פון אַי אָנשטאַט יי איז צו זעען אַ פרוב צו די פּערענצירן די טאָפּלטע אויסשפּראַך פון די דיפּטאָנגען עי און אַי (זע פּאָנעטיק § 105). קשה איז נאָר, וואָס דורך אַי האָבן די אַלטע יידישע אַרטאָגראַפן באַצייכנט דעם יי-דיפּטאָנג, בשעת ווען דעם דיפּטאָנג יי האָבן זיי איבערגעגעבן דורך יי (ווי, למשל, שרייבן, ווארהייט א. אַז. וו. ווי מיר לייגן נאָך אויס עד-היום); וואָרים עס וואָלט דאָך געווען מער בהסכּם מיט דער אויסשפּראַך—צו פּיקסירן די דאָזיקע דיפּטאָנגען דווקא פאַרקערט: עי—דורך יי און אַי—דורך אַי. אַ שטיקל פאַרענטפּערונג דערפאַר האָבן מיר אין דער היינטיקער אונגאַרישער אויסשפּראַך פון די יי-דיפּטאָנגען (זע פּאָנעטיק § 105). אַגב מערקט זיך אויך אַ געוויסע ניט אויסגעהאַלטנקייט אין דער אַלטער שרייבונג אַי און יי, למשל, אין ״ספר המדות״—מ״יבט און מא״יבט.

29. אַי אַלס באַצייכענונג פאַר דעם דיפּטאָנג ei האָט זיך אָבער ניט לאַנג געהאַלטן, און אָנהייבנדיק פון XVII יר״ה טרעפּן מיר עס שוין כּמעט ניט אין דער יידישער אויסלייגונג (אויסגענומען נאַטירלעך די פּאַלן טראַף-אַיין, וואו דער אַ איז אַ פּראָסטעטישער, ווי, למשל, איין, אייביק א. אַז. וו.) דערפאַר אָבער איז דער יי געבליבן אין דער יידישער אַרטאָגראַפּיע ביז דעם היינטיקן טאַג, און אפילו די ווערק, וואָס זיינען געדרוקט אין אַ ריין דייטשער

שפראך, אָבער מיט יידישע אותיות, האָבן יי שטענדיק אויפן אָרט פון דעם דייטשן ei. און באמת האָט די באַצייכענונג יי די מעלה פון אַ אַוטראַקיסטישן צייכן, וואָס ס'איז זייער וויכטיק, נעמענדיק אין אַכט, ווי פאַרשיידן דער ei-דיפּטאָנג ווערט אויסגערעדט אין פאַרשיידענע יידישע דיאַלעקטן.

30. נאָר דער דייטשער מיטיאָנער אליהו ש די (עליאַס שאַדע), וועלכער האָט אין זיין ווערק "Mysterien" (שטראַסבורג, 1592) געפרובט נאָכמאַכן די דייטשע אָרטאָגראַפיע אין דער יידישער שריפט (איינפירנדיק, למשל, אַ גע=טאָפּלטן ז פאַר דעם דייטשן ss, ווי וואַזער = Wasser, מעזער = Messer, א. אַז. וו.), האָט אָנשטאָט יי אויסגעלייגט עי, למשל, עינן, עיזן, עיער, צעיג=ניס, ווייטלעציפיג (איינען, אייזן, אייער, צייגניש, ווייטלייפיג) א. אַז. וו. (אַקעגן=זשע, האָט שרי אָנשטאָט דעם ע פאַר דעם דייטשן e פאַרווענדט דעם י מיט אַ צירה, למשל, ווילכעס, מינשליכעס אָנשטאָט וועלכעס, מענשליכעס—אויפן שטייגער פון דער עלטסטער יידישער אויסלייגונג).

31. אין די איבעריקע באַמערקונגען דערקלערט דער אָרטאָגראַף פון "ספר המדות", ווי אַזוי איבערצוגעבן דורך העברעאישע אותיות אויך די איבע=ריקע דייטשע וואָקאַלן און דיפּטאָנגען. און אין די דאָזיקע באַמייאונגען צו גע=פינען אויסדרוק=מיטלען פאַר אַלע קלאַנגען פון דער נייער שפראַך ווייזט זיך אַרויס ניט נאָר דער פאַקט, וואָס די אויסשפראַך ביי די מיטלאַלטערלעכע יידן איז געווען פיין ניואַנסירט, נאָר עס קומט אויך צום אויסדרוק די כּוונה אויפצובויען די יידישע אָרטאָגראַפיע וואָס פינקטלעכער. אַזוי האָבן מיר אין דער אַלטער יידי=שער אויסלייגונג און ביי איר ערשטן באַגרינדער פון "ספר המדות" צייכנס פאַר די קלאַנגען eu, ö און ü, וועלכע זיינען אין אונזער שפּעטערדיקער אָר=טאָגראַפיע אויסגערדיקט געוואָרן דורך די אייגענע מיטלען, וואָס די קלאַנגען e, ei און i.

32. די מעטאָפּאָנישע קלאַנגען ö און ü ווערן אין דער עלטסטער יידישער אָרטאָגראַפיע איבערגעגעבן דורך וי, למשל, מוירדר (Mörder), מויגן (mögen), בויז (böse); זוינד (Sünd), הויבש (hübsch), בויכר (Bücher) א. אַז. וו. ווי אַזוי מ'איז געקומען צו דעם דאָזיקן אויפטו, וועט אונז פאַרענטפערט ווערן, ווען מיר וועלן זיך דערמאָנען, אַז איז דער אַלטער יידישער אָרטאָגראַפיע האָט ו באַצייכנט אַ קמץ און אַ מלאפּום און אַ י—אַ סגול; די פאַרבינדונג פון ו און י האָט אַלואַ אויך געקענט באַצייכענען די קלאַנגען ö (=oe) און ü (=ue).

33. די קאָמבינאַציע וי האָט אין דער אַלטער יידישער אָרטאָגראַפיע אַזוי אַרום איבערגעגעבן גאַנצע דריי קלאַנגען: au, ö און ü. אין אַ שפּעטער=רער צייט האָט וי טיילמאַל אפילו באַצייכנט דעם דיפּטאָנג eu, למשל, לויט =Leut=לייט (לויט די פּללים, וואָס ווערן געבראַכט ביי זאַגענווייל). בכלל אָבער האָט מען פאַר דעם דאָזיקן דיפּטאָנג אין דער אַלטער יידישער אויסלייגונג פאַרווענדט די קאָמבינאַציע וי און אים אַזוי אַרום דיפּערענצירט פון דעם

דיפטאָנג ei, למשל, טוייטש, לוייט, טויערר, נאכטאווייל (tonerer, Lent, deutsch), זעלטענער און אין XVIII יר'ה געפינט מען אים נאָר אַלס יוצא-מן-הכּלל: ווערט דאָן איבערגעגעבן דורך יי, אַזוי ווי אין דער היינטיקער יידישער אויכ-לייגונג, למשל, טייטש, לייט, טייערער, נאכטאווייל א. אַז. וו.

34. אַט אַזוי אַרום איז מיט דער הילף פון די אותיות א, ו, י, ע און טיילווייז ה געשאפן געוואָרן אַ גאַנצע סיסטעם איבערצוגעבן די וואַקאַלן אין עברי-טייטש. באַזונדערס אַ סך פּונקציעס האָבן געהאַט נדערביי צו טראָגן די אותיות ו און י און דאָס מיינט דער אַרטאָגראַף פון ״ספר המדות״, ווען ער זאָגט: ״בון איז דש וואו אונ, דש יוד די עיקרן פוינטל דא איינר ניט קאן אויש קומן, דען זיא ווערדן אין ויל (פיל) פוינטל גברויכט, אלש איך מיט דער הילף גאַטש ב״ה אן צייגן וויל, זוא ער מיר צייט פר לייכט (Verleiht)״, ד. ה. ו און י זיינען די וויכטיקסטע וואַקאַלן (״עיקרן פוינטל״), וואָס אָן זיי קען מען ניט אויסקומען, ווייל זיי גיבן איבער אַ סך וואַקאַלן, ווי ער האָפט עס צו זען ווייזן, אויב גאַט וועט אים לאָזן צייט. צי האָט אונזער אַלטער גראַמאַטיק אַר אויסגעפירט זיין פלאַן צו געבן אַ אויספירלעכערע אָפּהאַנדלונג איבער דער יידישער אַרטאָגראַפיע, איז ליידער אומבאַקאַנט.

35. שטרעבנדיק צו פיקסירן וואָס גענויער די פאַרשיידענע דייטשע קלאַנג-גען, האָט אָבער די אַלטע יידישע אַרטאָגראַפיע ניט אַיינגעפירט קיין גראַפישע באַצייכענונגען פאַר דער קירץ אָדער לענג פון די וואַקאַלן (אָוועקגעקוקט פון דעם שטייגער—די קורצע וואַקאַלן אין אומבאַטאַנטן טראַף אינגאַנצן טיילמאַל דורכצולאָזן. (ז. § 27): אין דער אַלטער יידישער אַרטאָגראַפיע האָבן מיר גיט ניט קיין טאַפּלטע וואַקאַלן, למשל, האַר (Haar), לאַס (Loos), זייל (Seele), מער (Meer), גיט קיין שטומן ע אַלס צייכן פאַר דעם לאַנגן i, למשל, ליד (Lied), ווידר (Wieder), גיט קיין שטומן ה פאַר דעם דייטשן שפּרייט h= (Dehnungs-h), למשל, טאָן (thun), מוט (muth), איר (ihr), אים (ihm), שטיין (stehn) א. אַז. וו. (בלויז אַלס יוצא-מן-הכּלל איז דער שטומער ה געשריבן געוואָרן נאָך אַ י אַלס סימן פון צירח, למשל, גיהן—גיין).

36. נאָר וואַרט-אויס נאָך אַ וואַקאַל איז עס געווען פון קדמונים אָן אַ מנהג אין דער יידישער אַרטאָגראַפיע צו שרייבן אַ שטומן א, למשל, דיא, זיא, פריא, בייא, ורויא (די, זי, פרי, ביי, פרוי) א. אַז. וו. דער דאָזיקער שטומער אַ איז אָבער בשום אופן ניט קיין סימן, אַז דער וואַקאַל פאַר אים איז אַ לאַנג-גער (ווי ס׳איז דער פאַל מיטן שטומן e אָדער h, למשל, אין fröh, sie, die א. אַז. וו.).

״אונ, דש אלף זוא עש הינטן שטיט נוך איינס פוינטל, זוא טוט עש זיקש, דען עש מאכט דער געשריפט איין צירונגא, גלייך אלש די א-די״.
אין דעם שטומן אלף נאָך אַ וואַקאַל (פוינטל) זעט אַלזאָ דער אַרטאָגראַף פון ״ספר המדות״ שוין גיט מער ווי אַ צירונג. אין די עלטסטע יידישע שריפטן

קומט דער שטומער אלף אפילו נאך קאנסאָנאָנטן, למשל, שוירא—שווער, קפא—קאָפּ, וויבא—ווייב. גידעמאָן זעט אין דעם איין די השפעה פון פראַנצויזיש מיט זיין שטומן e סוף וואָרט און איז זיך סימך אויף דעם, וואָס די דייטשע יידן ביים ריין (די געקומענע פון פראַנקרייך) האָבן געשריבן שטאַקלאַ (שטאַכל), אַיזאַ (isen—איזן), פונקט ווי זיי האָבן געשריבן, למשל, דאָס פראַנצויזישע וואָרט aimable—אימאַבילאַ.

37. אָבער שוין אין XVI יר"ה גייט דער שטומער אַ נאָך קאָנסאָנאָנטן אַרויס פון געברויך; אַקעגן-זשע נאָך אַ וואָקאַל האָט זיך דער שטומער אַ איינ-געהאַלטן ביז נאָך דער לעצטער צייט און קומט נאָך עד-היום פאַר אין דער אויסלייגונג פון פאַלק (און אַלס אויסטערלישער איבערבלייב—אין דער אַמעריקאַ-נער פרעסע). נאָך אַ אַלס מלאפּום איז ער אין דער אַלטער יידישער אַרטאָגראַפֿיע גאַנץ זעלטן, למשל, צו (ניט צוא).

38. געבויט אויפן פרינציפּ פון באַזונדערע אותיות וואָלס וואָקאַלאַצייכנס, האָט די יידישע שרייב-סיסטעם נאַטירלעך ניט געהאַט די נייטיקייט אין די נקודות. נאָך גאַנץ זעלטן, דערהויפּט אין די עלטסטע ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור און בפרט אין די אַלטע כתב-ידן, ווערן טייל ווערטער וואָקאַליזירט מיט נקודות. אזוי, למשל, קומט אַפּט אַ שוואַ אונטער די קאָנסאָנאָנטן, אוי, וויקן, זינאַ (זינד), אַינן (איינען), אַ קובוץ אין פאַרבינדונג מיט אַן אויף איבערצוגעבן די מעטאָפּאָנישע ö און ü, ווי, מוֹנַך (Mönch), מוֹנֶץ (Münz), אַן עין מיט אַ שוואַ נאָך אַן אות, וואָס איז וואָקאַליזירט מיט אַ פּתח, ווי מעַשָׁא (טאַש), אַ צירע-אלף אָנשטאַט אַן ע (לויט דער ספרדישער הברה), ווי, אַיר (ער—Ehre), אַרֶץ (Erz), אויך אַ סגול אָנשטאַט אַן ע, ווי, קירשאַפּט (הערשאַפּט), הינדרר (הינדערער), אַ פּתח אָנשטאַט אַן א, ווי, ננץ (גאַנץ), לנג (לאַנג) א. א. ו. ו. סייאז אפילו געווען אַ פּרוּב צו געברויכן דעם חטף-קמץ ביים איבערגעבן דעם מעטאָפּאָנישן ö, למשל, הוֹיר (hör), אָבער שוין דער אַרטאָגראַף פון „ספר המדות“ ווייזט אָן, אַז אַזאַ באַצייכענונג וועט דער עולם ניט וויסן, ווי צו לייענען, און באמת קומט דער חטף-קמץ אין דער סיסטעם פון העברעאישן ניקוד קיינמאַל ניט פאַר אין אַזאַ פאַרווענדונג.

39. אַזאַ מין וואָקאַליזאַציע דורך נקודות שטאַמט נאָך פון יענער אַלטער תקופה, ווען די סיסטעם פון באַצייכענען וואָקאַלן דורך אותיות איז נאָך אין יידיש ניט געווען פעסטגעשטעלט. אין משך פון XVI—XVIII יר"ה קומען די נקודות אין יידישע ווערק פאַר נאָך אַלס יוצא-מן-הכּלל. ערשט ווען מ'האַט אָנגעהויבן צו דרוקן יידישע ספרים אין דער קוואַדראַט-שריפּט, האָט מען איינגעפירט ווידער די נקודות, אָבער שוין מער בהסכּם מיט אונזער היינטיקער אויסשפראַך און איבערלאָזנדיק דערביי אויך די וואָקאַל-אותיות, למשל, האַנט, נאָך, געמט, זיך, גוט, קליין, וויינער א. א. ו. ו. די דאָזיקע סיסטעם פון וואָקאַליזאַציע האָט זיך נאָך איינגעהאַלטן עד-היום אין די רומל-אויסגאַבן און אין דער אַזויגערופּענער שולחן-ארעך-ליטעראַטור.

40. ביים צופאסן דעם העברעאישן אלף-בית פאר דער יידישער שפראך איז, ווי מיר האָבן געזעען, אַלואַ די הויפט-שוועריקייט באַשטאַנען אין דעם מאַנגל פון וואַקאַל-אותיות. דערפאַר אָבער האָט די יידישע אַרטאָגראַפיע געהאַט אין דעם העברעאישן אלף-בית אַן איבערפלוס פון קאָנסאָנאַנטן. אַחוץ די 22 גרונד-אותיות פון אונזער אלף-בית, וועלכע האָבן אין העברעאיש באַצייכנט קאָנסאָנאַנטן, האָבן נאָך זעקס אותיות—ב, ג, ד, כ, פ, ת (תְּנִיכָפֶת)—געהאַט אַ טאַפּלטע אויסשפראַך, אַ האַרטע אַלס עקספּלאַזיווע קלאַנגען און אַ ווייכע אַלס ספּיראַנטן. די האַרטע אויסשפראַך, די עלטערע, ווערט דורך די פּונקטאַטאָרן באַצייכנט דורך אַ פינטעלע אין די דאָזיקע אותיות—א דגש: ב, ג, ד, ה, ו, פ, ת. אין אונזער קלאַנגענסיסטעם איז די טאַפּלטע אויסשפראַך פון ג און ד שוין פאַרשוואַנדן.

41. אין אַלט-העברעאיש האָט דער ווייכער ג, אָן אַ דגש, איבערגעגעבן אַ מין קלאַנג ווי דער פּאַלאַטאַלער ר, דער ווייכער ד, אָן אַ דגש—אַ מין קלאַנג ענלעך אויף אונזער ז, אַזוי ווי, למשל, אין ענגליש the, bathe. דער דומפער בן-ווג פון דעם ווייכן ד איז געווען דער ת, אָן אַ דגש, וועלכער פּלעגט אויס-גערעדט ווערן אַזוי ווי דער ענגלישער th, למשל, אין thank, thin, bath. מיר אָבער קענען שוין ניט די דאָזיקע קלאַנגען און ריידן אַרויס דעם ג און ד אַלעמאַל אַלצאיינס און דעם ת ווי אַ מ. דאָסגלייכן האָבן מיר אויך ניט אַיינ-געהיט די אַלט-העברעאישע שטאַרק געכאַרכלטע אויסשפראַך פון ע (למשל, אין עזה, עמורה, אין גריכיש איבערגעגעבן דורך Gomorrhah, Gasa—G) און די דיפּערענצירטע אויסשפראַך פון ח (האַרטער) און כ (ווייכער).

42. רעכענענדיק באַזונדער די אותיות ש און ש און טאַפּלט—די אותיות ב, כ, פ, ת, באַקומען מיר 27 צייכנס, וואָס מ'האַט געקענט פאַרווענדן אויף אויסצודריקן די יידישע קאָנסאָנאַנטן. אָבער אין דער שטרעבונג צו איינפאַכקייט האָט די יידישע אַרטאָגראַפיע פון אָנהייב אָן זיך געשטעלט אויף דעם ראַציאָ-נעלן פּרינציפּ צו באַזייטיקן די איבעריקע צייכנס און האָט דעריבער אין ניט-העברעאישע ווערטער ניט פאַרווענדט ניט דעם ה, ניט דעם ת—ת, ניט דעם כ, ביי די אותיות ב, כ, פ האָט די אַלטע יידישע אַרטאָגראַפיע באַצייכנט ניט די האַרטע אויסשפראַך—דורך אַ דגש, נאָר די ווייכע—דורך אַ רפה. ד. ה. אַ האַר-זאָנטאַלן שטריכעלע איבער דעם אות, שרייבנדיק אַלואַ ב, כ, פ (אַנשטאַט ב, פ, און כ, פ, אַנשטאַט ב, כ, פ). דער רפה איבער דעם כ איז איינגע-לעך געווען איבעריק, וויבאלד דער כ איז אין ניט-העברעאישע ווערטער ניט געשריבן געוואָרן (נאָר אַלס יוצא-מן-הכלל האָט מען פאַרווענדט דעם כ פאַר דעם דייטשן ch, אויסגערעדט k, למשל, כריסטן—Christen=קריסטן). איבער-ריקנס טרעפן מיר אין עלטערע יידישע ווערק אויך אַ רפה איבערן ת, וועלכער איז שטענדיק געברויכט געוואָרן אויסשליסלעך אין העברעאישע ווערטער.

ערשט, אַז מ'האַט אָנגעהויבן צו דרוקן יידישע ביכער אין קוואַדראַט-

שריפט און מיט נקודות, האָט מען געלאָזט אומבאַצייכנט די ווייכע אויסשפראַך פֿון ב, כּ, פּ, ת און געפֿינטלט מיט אַ דגש די האַרטע — בּ, כּכּ, פּפּ, תּתּ. אין דער מאָדערנער ייִדישער שריפט קומען פֿאַר בייִדע סיסטעמען צו דיפֿערענצירן די אויסשפראַך פֿון די דאָזיקע אותיות.

43. אזוי ווי אין העברעאיש קען סוף וואָרט קיינמאָל נישט קומען קיין האַר-טער פּ, האָט די לאַנגע ׀ איבערגעגעבן נאָר דעם ווייכן פּ=קלאַנג. דערמיט דערקלערט זיך, וואָס אויך אין ייִדיש האָט די לאַנגע ׀ פֿאַרביטן נאָר דעם פּ, און דעם פּ האָט מען געשריבן אפֿילו סוף וואָרט, הגם דער סוף=פּ איז אין די נאָר אַלטע ייִדישע ווערק זייער זעלטן: אָדער מיר האָבן דאָרט אַ שומן אַ נאָכן פּ, למשל, קאפּא, אָדער אַ קאָמפּינירטן פּתּ, למשל, טרעפּף (אין דייטש דווקא treppe, נישט treppe).

44. זייער זעלטן איז אין דער עלטסטער ייִדישער אַרטאָגראַפֿיע אויך דער ׀ אין ׀ספר המדות׀, למשל, ווערט ער גאַרנישט געברויכט און דער S=קלאַנג ווערט איבערגעגעבן אָדער דורך אַ ז אָדער דורך אַ ש, וואָס האָט נאַטירלעך געמוזט ברענגען צו אַ גרויסן פּלאַנטער אין דער אויסלייגונג, למשל, דאז און דאש (דאָס), ווישן (וויסן), גרוישר (גרויסער), גאטש (גאָטס) א. א. וו. מיט דער צייט אָבער האָט דער ׀ אַלס צייכן פֿאַר s אַלץ מער אַרויסגעשטופּט די אַלטע נישט גענויע באַצייכענונג דורך ז אָדער ש.

45. אַ געוויסער פּלאַנטער האָט אין דער אַלטער ייִדישער אַרטאָגראַפֿיע געהערשט אויך אין דעם געברויך פֿון די קאָנסאָנאַנטן בּ, ו, וו און פּ. אין דעם האָט זיך אַרויסגעוויזן די השפּעה פֿון דער דייטשער אויסלייגונג. דער דייטשער אַלפֿאַבעט האָט צוויי צייכנס פֿאַר דעם פּ=קלאַנג — f און v; אין דער אַלטער דייטשער אַרטאָגראַפֿיע איז דער v געווען אַ סך אָפטער ווי איצט, און די ייִדישע אַרטאָגראַפֿיע, איבערגעבנדיק דעם f דורך פּ, האָבן אַנשטאָט דעם v פֿאַרווענדט דעם קאָנסאָנאַנט ׀, למשל, וינדן (=vinden=פינדן), ורויליך (=vroelich), פּריי-ליך, ויל (פּיל) און פֿאַר די וואַקאַלן אָדער וי—א בּ, למשל, בון (פון), בולק (פּאַלק), בוינף (פינף), בירט (פּירט), בירכטן (פּירכטן). אָבער אויך אין אַ סך אַנדערע פּאַלן געפינען מיר אין די עלטערע ייִדישע ווערק דעם קאָנסאָנאַנט פּ אַנשטאָט פּ, למשל, ברוינד (פּריינד), בריב, קראַבט א. א. וו.

מיט דער צייט אָבער זיינען די קאָנסאָנאַנטן ׀ און בּ אַלץ מער אַרויס-געשטופּט געוואָרן פֿון געברויך דורך דעם קאָנסאָנאַנט-אות פּ.

46. באַצייכענענדיק דעם V דורך ׀, האָט די אַלטע ייִדישע אַרטאָגראַפֿיע פֿאַר דעם קאָנסאָנאַנט W אַיינגעפּירט דעם געטאָפּלטן ׀, וועלכן מיר האָבן שוין אין דער תּלמודישער אויסלייגונג און וועלכער איז געבליבן עד-היום אין אונזער שרייב-סיסטעם אַלס צייכן פֿאַר דעם W=קלאַנג, למשל, וואַנד, שווערד, וויא, וואַרם א. א. וו. נאָר אין די עלטסטע ייִדישע ווערק, למשל,

אין "ספר של אנשל", טרעפן מיר דעם געטאָפּלטן ון טיילמאָל אויך אַלס צייכן פאַרן פּ־קלאַנג, למשל, רעכט ווערטיקייט (אַבער אויך רעכט פּערטיקייט), ענט-וורן (ענטפּערן) א. אַז. וו.

47. דעם שטומן אַ צווישן דעם געטאָפּלטן וו און דעם וואָקאַל ו (אַדער וי) אַלס מיטל אויסצומיידן דריי וואָוון נאַכאַנאַנאַנד געפינען מיר שוין אין די עלטסטע יידישע ווערק, למשל, וואו, שוואר, וואונדיר (וואונדער), וואונש, וואוכן (וואַכן), ווארט (וואָרט), וואונג (וואוינג), וואל (וואויל) א. אַז. וו.

48. די צונויפמישונג פון די דומפע און הילכיקע קלאַנגען ב—פּ, ג—ק, ד—ט איז אין דער אַלט־יידישער אָרטאָגראַפיע געווען אַגאַנץ אָפטע ערשיי-נונג, למשל, ביי ר' אַנשל, אויפס (אויבס), געליפט (געליבט), נאַכפּרין (נאַכ-באַרן), אויף נַק (אויפגאַנג), גינוק (גענוג), ערט (ערד), טויזנט, מארט (מאָרד), יוגנט, יאגוונט, בארט (באָרד), שווערט (שווערד), פיינט (פיינד). אויך די ענדונג יו איז אָפט געשריבן געוואָרן דורך אַ קי, בהסכּם אויך מיט אונזער איצטיקער אויסשפּראַך, למשל, לעבנדיק, קוועלנדיק, אַיילנדיק, עסיק, האַניק, א. אַז. וו.

49. פונקט אזוי ווי העברעאיש, האָט די אַלטע יידישע אָרטאָגראַפיע ניט פאַרטאָפּלט קיין שום קאַנסאַנאַנטן, למשל, הופּרטיקייט (Hoffertigkeit), פאַלן (fallen), שאַל (Schall), קומין (Kommen), זין (Sinn) א. אַז. וו. הגם די דייטשע אָרטאָגראַפיע פון יענער צייט איז ממש פאַרפלייצט געווען פון דופּלירונגען (מיהאַט, למשל, דאַן געשריבן אַפילו liebenn, unnser) א. אַז. וו. בנגוע די צונויפגעזעצטע ווערטער, וואו דער ערשטער טייל ענדיקט זיך מיט דעם אייגענעם קאַנסאַנאַנט, מיט וועלכן דער צווייטער הייבט זיך אָן, לאַזט זיך עס ניט פעסטשטעלן, וואָרים לויט דער אַלטער יידישער אָר-טאָגראַפיע האָבן זיך די צונויפגעזעצטע ווערטער געשריבן באַזונדער, למשל, פּאשט טאג (פּאַסטטאַג), פּאר שטעלט (פּאַרשטעלט), צו זאַמין (צוואַמען) א. אַז. וו.

50. דאָסגלייכן האָט די אַלטע יידישע אָרטאָגראַפיע ניט געקענט די שריי-בונג טצ אַנשטאַט דעם דייטשן tz, למשל, פּלאַץ, איצונד א. אַז. וו. נאָר אין די פּראָגער בריוו (1619) געפינען מיר די שרייבונג ע טץ און אין די זכרונות פון מרת גליקל האַמיל (1719) זיינען אָפט אַועלכע אויסלייגענישן, ווי גנטצי (גאַנצע), זיטצן א. אַז. וו.

51. די שטרעבונג פון דער יידישער אָרטאָגראַפיע צו איינפאַכקייט ווייזט זיך אויך ארויס אין אַועלכע שרייבונגען, ווי שטאַט (ניט שטאַדט), זעליקייט (ניט זעליגקייט), פּערד (ניט פּפּערד), פּלאַנצן (ניט פּפּלאַנצן), הגם דער דייטשער אַפּריקאַט פּפּ קומט אין די אַלטע יידישע ווערק פאַר גאַנץ אָפט, למשל, שימפּפּט, גיפּפּליקט, פּפּלענט, קאַפּף א. אַז. וו.

די פארדייטשונג פון דער יידישער אויסלייגונג.

52. ערשט מיטן אנהייב פון דער בערלינער השכלה, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דער קאמף קעגן יידיש אין נאָמען פון דער ריינער ניי־הויכדייטשער שפראַך, האָט מען גענומען אויך שטרעבן וואָס טרייער איבערצוגעבן די ניי־הויכדייטשע אַרטאָגראַפיע. און צוזאמען מיט דער פארדייטשערונג פון דעם יידישן לשון איז אויך געגאנגען די פארדייטשערונג פון דער יידישער אויס־לייגונג, וועלכע האָט באַקומען אַ גאַנץ ניי פנים דורך די נייע פרעמדע אַיינ־פירונגען.

אַזוי אַרום הייבט זיך אין סוף XVIII יר"ה אַן אַ נייע עפאָכע אין דער געשיכטע פון דער יידישער אַרטאָגראַפיע. אין דער אַלטער סיסטעם פון דער יידישער אויסלייגונג רייסן זיך אַריין אַזעלכע פרעמדע שרייב־אופנים, ווי דער שטומער ה און דער שטומער ט, למשל, יאַהר, פיערטעל (אַנשטאָט יאַר, פירטל), צווישען (אַנשטאָט צווישן), דער סגל־אלף אַנשטאָט דעם מעטאָפאָנישן אַדער ö, למשל, פלאַכע, פאָטער, גאָטטער (Götter, Väter, Fläche), געטאָפלטע וואַקאַלן, למשל, לאַאַס, מעער, געטאָפלטע קאָנסאָנאַנטן, למשל, גלאַקקען, וואַסער, מצ אַנשטאָט דעם אַיינפאַכן צ, למשל, פלאַטץ, כּס אַנשטאָט קס, למשל, זעכס (sechs) א. אַז. וו.

53. די דאָזיקע פארדייטשערונג פון דער אַלטער יידישער אויסלייגונג איז דורכגעפירט געוואָרן זייער ניט אויסגעהאַלטן און ניט סיסטעמאַטיש, און ס'איז גענוג צו פאַרגלייכן, למשל, די פאַרשיידענע אויסגאַבן פון מענדלסאָנס תּנ"ך־איבערזעצונג, צו איבערצייגן זיך אין דעם. דערביי זיינען אויך געבליבן אַ גאַנצע ריי אַייגנטימלעכקייטן פון דער אַלטער יידישער אויסלייגונג, ווי דער פראַסטעטישער אלף, דער שטומער אַ נאָך אַ וואַקאַל סוף וואָרט, די באַצייכענונגען און וי פאַר די דייטשע דיפּטאָנגען א. אַז. וו.

54. דער בערלינער השכלה האָבן מיר אַלזאָ אויך צו פאַרדאַנקען, וואָס די יידישע אַרטאָגראַפיע האָט זיך אַלץ מער און מער אָנגעהויבן צוצופאַסן צו דער דייטשער שרייב־סיסטעם. דאָס האָט אויך געוויקט אויף דער אויסלייגונג פון די ווערק, וואָס זיינען געשריבן געוואָרן פון די משכילים אפילו אין אַ ריי־נעם, פאַלקסטימלעכן, ניט פאַרדייטשטן, יידיש.

אונזער היינטיקע דייטשמערישע אַרטאָגראַפיע האָט אַלזאָ איר שורש ניט אין דער אַלטער יידישער שרייב־סיסטעם, נאָר אין דער אויסלייגונג פון די משכילים.

די אַרטאָגראַפיע פון יהושע־מרדכי ליפשיץ.

55. ערנסט צוגעגאנגען צו דער פראַגע פון דער יידישער אויסלייגונג איז דער אויסגעצייכנטער יידישער לעקסיקאָגראַף און באַוואוסטניקער יידישיסט

פון דער השכלה-עפאכע יהושע-מרדכי ליפשיץ. אין דער הקדמה צו זיין „רוסיש-יודישן ווערטער בוך“ (זשיטאָמיר, 1869) שרייבט ער אגב:

„איך ווידער האָב געמיינט מאַכען אַ פּאַר נייע כללים, וואָרים אין מען-דעלזאָהנס אַיס-לעגען האָב איך מען ניט געקענט האַלטען, ווייל ס׳איז נאָר באַרעכענט פאַר דייטש און ניט פאַר יידיש. ווידער דאָס געוועהנטלעכע אַיס-לעגען לאָזט זעך איבערהאַיפט גאָר ניט אַרינטערנעהמען אינטער כללים. איבע-ריגענס האָב איך דאָס אַיך ניט געוואָלט שטעלען אַיף מיר אין האָב מען פאַר אַ פּאַר יאָהרען עפענטלעך אָנגעפרעגט ביים עולם מכה דעם אַיסלעגען, האָט מען ווידער געשוויגען. נאָ האָב איך געמיינט טון וואָס מײן אייגענער שכל פאַר-טראָגט מיר.“

צו דער אייגענער פראגע קערט ער זיך אום מיט זיבן יאָר שפעטער אין דער הקדמה צו זיין „יודעש-רוסישן ווערטער בוך“ (זשיטאָמיר, 1876), וואו ער זאָגט: „נאָר איין חסרון האָט מען פיר צי וואָרפן דער יודישער שפראך, אז דיא כללים צים אויסלעיגן זענען בייא איהר זעהער וועיניג פארהאנען אין ווייל בייא (א) ווערטערביך איז דאס אויסלעיגן זעהער וועכטיג, בכדי מע זאָל קענען איתלעכס וואָרט לייכט געפינען אָף זיין אָרט, דעריבער האָב איך אליין ניט געוויסט וואָס צי טיהן. מענדל-זאָהנס כללים זענען נאר פאר דייטש בארעכענט, אבער פאר יודיש טאָיגן זייא ניט. מאכן נייע כללים וואָלט אפילו גאָר קיין קינג ניט געוועזען, נאָר מע טאר ניט, ווייל דיא ווערטער וואָלטן באקימען אזעליכע נייע פֿנימער, אז דער עולם וואָלט זייא גאָר ניט דערקענט אין ניט געוויסט וויא זייא אָפ צי זיכן. היינט איז ווידער אין איתלעכער געגענד א בא-זינדער אַיסשפראכע. ווידער איז פארהאנען ווערטער, וואָס געשריבן ווערן זייא אנדערש, אין אַיסגעשפראַכן ווידער אנדערש. דעריבער האָב איך געמיינט אַ מאל נאָכגעהען וויא אזאָי דער עולם איז געוואָינט צי שרייבן, אַ מאל וויא אזאָי מע איז געוואָינט אַיס צי שפרעכן און אמאל צי שטעלן ביידע אַנווייזן איינס אָפֿס אַנדערע.“

56. ליפשיץ אליין אַלזאָ איז מודה, אז ער איז אין דער אָרטאָגראַפיע ניט אויסגעהאַלטן, ווי דאָס איז אויך צו מערקן פון די דאָזיקע ציטאַטן זיינע. אָבער אין די כללים, וואָס ער ברענגט צום אָנהייב פון זיינע ווערטערביכער, ווייזט זיך אַרויס, מיט וואָס פאַר אַ דורכגעטראַכטקייט ער האָט די דאָזיקע כללים געשאַפן.

אָט זיינען זיינע כללים צום לעזן (פון צווייטן טייל):

א ווערד געלעזן וויא a.

באמערקונג. באם אַנהעב וואָרט פאר (י) אין באַם סוף וואָרט נאָך (י).
ווערד די (א) פאַרשוויגן, למשל: אין, איין, איך, דיא, זיא, וויא וכדומה.

אָ ווערד געלעזן וויא: o.

אין ווערד געלעזן א מאל וויא: *oh*, למשל: טאָיער, אָיער, טאָיב וכדומה
אין א מאל וויא: *ay*, למשל: באַיך, פאָיק, טאָיב (א טאָיב).

אין ווערד געלעזן וויא: *y*, אין דער ליטע מיינסטן טיילס וויא: *o*.
אין ווערד געלעזן וויא: *u*.

אין וויא: *i, u*.

אין ווערד געלעזן א מאל וויא: *eh* אין א מאל וויא: *eh*.

57. ליפשיצעס כללים זיינען אַלואַ צוגעפאַסט צו זיין וואָלינער אויסשפראַך
ער האָט איינגעפירט צייכנס פאַר ביידערליי $o = \text{קלאַנגען} - \text{אָ און אַ}$, פאַר ביידערליי
אין קלאַנגען (און ו) (זע פּאַנעטיק § 69, 80), האָט געפרובט דיפּערענצירן
דעם ייִדיש־טאָנג פון דעם ייִדיש־טאָנג, באַצייכענענדיק דעם ערשטן דורך עי.
למשל, לעיגן, וועיניג, א. א. וו.

בהסכּם מיט דער וואָלינער אויסשפראַך, וועלכע מאַכט ניט קיין אונטער-
שייד צווישן דעם ייִדיש־טאָנג און דעם לאַנגן ע. האָט ער אויך דעם לאַנגן ע
אַפט איבערגעגעבן דורך עי, למשל, בעיטן (בעטן—האַבן אַ בקשה) און בעיט
(א בייט אין גאַרטן), לעיקעך (לעקעך), געיפל (נעפל) א. א. וו. אינגאַנצן באַ-
זייטיקט פון זיין אויסלייגונג איז דער וי אַלס צייכן פאַר די ביידערליי ויִדיש־
טאָנגען (זע פּאַנעטיק § 90), וועלכע ער גיט איבער דורך אָי.

דער וואָקאַל, וועלכער ווערט אין דעם אוקראַינישן און בכלל אין אַלע
דיאַלעקטן (אחוץ דעם ליטווישן) אויסגערעדט מיטן חיריק, איז ביי אים אינגאַנצן
ניטאָ אויך אין אַנדערע פּאַלן פון דער פּאַנעטיק בלייבט זיין אויסלייגונג טריי
דער וואָלינער אויסשפראַך, למשל, דערך (דורך), לעכט (ליכט), מאָוער (מויער)
א. א. וו.

58. פון דייטשמעריזמען איז ליפשיצעס אַרטאָגראַפיע אין אַלגעמיין פריי,
זי האָט ניט קיין טאַפּלטע קאָנסאַנאַנטן, קיין סגל־אַלף פאַר די מעטאַפּאַנישע *a*
און *o*, קיין שטומן ע צום באַצייכענען די לענג פון י (למשל, וויג, ליד, ניט—
וועג, ליעד).

באַר דער שטומער ה ווערט פאַרווענדט פון ליפשיצן אַזוי ווי אין דייטש
(למשל, יאַהר, נעהמען, באַריהמער, פיהלן, ריהרן א. א. וו.), הגם אין דעם
ייִדיש־רוסישן טייל פון זיין ווערטערבוך ווערן א סך ווערטער אָנגעגעבן אין
אַ טאַפּלטער אויסלייגונג, מיט אַ ה און אָ אַ ה (למשל, אַן = *бесѣ*, יאַר, רירן,
אָוועקלייען א. א. וו.).

59. דער ע פאַר דעם טראַפּילדנדיקן ו קומט פאַר בדרך־כלל אין דעם
רוסיש־ייִדישן טייל (למשל, גראַיסען, וועגען, מאַכען א. א. וו.), אָבער איז
שפּעטער, אין דעם ייִדיש־רוסישן טייל, באַוואוסטזיניק באַזייטיקט געוואָרן (גראַיסן,
וועגן, מאַכן א. א. וו.); באַר זעלטן כאַפּן זיך אַרײַן די אַלטע און פּאַלקסטימ־
לעכע אויסלייגונגן מיט ין (למשל, ווערין, שפּילן א. אַנד— אין דעם ערשטן
טייל). דאָס זעלבע איז אויך נוגע דעם ע פאַרן טראַפּילדנדיקן י (למשל, אַר-

טיקל, הימעל-בעטיל, קערמישיל—אין צווייטן טייל). איבעריקנס איז אויך אין ערשטן טייל זייער אָפּט די איינפאַכערע אויסלייגונג פון דעם ע פאַר די טראַפּילדנדיקע ל און נ (למשל, באַלייטן, דערשראַקן, זעמדל, מיטטלמעסיק א. אַז. וו.).

60. די אויסלייגונג פון די דומפּע און היליקע קאַנסאַנאַנטן שטימט ביי ליפּשיצן דאָס רוב מיט דער אויסשפּראַך (למשל, היפּש, שטילערהייט, וואַנט, ווינט, געזינט, האַנט, פּריינד א. אַז. וו.). אָבער אין דער אייגענער צייט שרייבט ליפּשיץ אָווענד, טאַיענד, יוגענד, געגענד, עלנד א. אַנד. ווי אויך ינ און ניט יק (למשל, שפיציג, שכלדיג א. אַז. וו.). אין דער פאַרבינדונג מיט דעם סופּיקס קייט ווערט ביי אים דער נ אויסגעלאָזן (למשל, קלייניקייט, שפיציקייט, ריהיקייט, באַרעידעוודיקייט א. אַז. וו.). נאָר זעלטן האָבן מיר אין דעם פּאַל וואַקלדיקע אויסלייגענישן (למשל, לעכטיקייט און לעכטיגקייט, ד. ה. ליכטיקייט).

61. עכ אַנשטאַט יכ אָדער אַכ איז ביי ליפּשיצן דורכגעפירט כסדר און סיסטעמאַטיש, בהסכּם מיט דער וואַלינער אויסשפּראַך (למשל, רעכטיג, לעכטיקייט, זעך, העפלעך, נאַטירלעך, געמישעכטס א. אַז. וו.).

62. די שטרעבונג גענוי איבערצוגעבן די לעבעדיקע קלאַנגען פון יידיש ווייזט זיך אויך אַרויס אין אַזעלכע אויסלייגענישן זיינע, ווי מענטש, בענטשן, ווינטשן, האַלדז, אינדזל, פּראַנדז, אינדז, גענדזנפלייש, הגם אין דעם צווייטן יידיש-רוסישן טייל שרייבט ער שוין האַלז, אינדל, אינז, גאַנז, פּראַנז.

63. דער אומבאַטאַנטער טונקעלער ע-קלאַנג ווערט ביי ליפּשיצן דאָס רוב איבערגעגעבן דורך אַ י (למשל, אַרביט, קאַווינע, אַטליס, רעכינען, גנבינען, פישקילע א. אַז. וו.). אין לעצטן אומבאַטאַנטן טראַף גיט ער איבער דעם וואַ-קאַל דאָס רוב דורך ע (למשל, דאָקטער, אַרכיטעקטער, זנאַכער, אַנשטאַט דאָקטאָר, אַרכיטעקטאָר, זנאַכאַר).

64. איבערלאָזנדיק די "צירונג" פון דער אַלטער יידישער אַרטאָגראַפיע—דעם שטומן אַ סוף וואָרט (למשל, דיא, וויא, צווייא, שניצערייא, גערעדערייא, געטרייא א. אַז. וו.), האָט ליפּשיץ אין אַפּווייכונג פון דער אויסלייגונג אין עברי-טייטש פאַרווענדט אין אָנהייב וואָרט אַנשטאַט דעם כ—דעם ח (למשל, האַטשע, האַפּן, האַראַקטער, חלעיבן א. אַז. וו.). אין דעם ערשטן טייל קומט ביי אים דער ח פאַר אינמיטן וואָרט אין פרעמדע ווערטער (למשל, אַרחיווע, אַרחיטעקטער, אַנשטאַט אַרכיווע, אַרכיטעקטאָר—אין צווייטן).

65. אין דער אויסלייגונג פון פרעפיקסן איז ליפּשיץ טריי דער אויסשפּראַך, שרייבנדיק באַ, פאַר, אַנט און ניט דייטשמעריש—בע, פער, ענט (למשל, באַקיימען, פאַרדראַס, אַנטרינען). נאָר אין דעם ערשטן טייל לייגט ער אויס אַב, אראַב אַנשטאַט דער פּאַנעטישער שרייבונג אַפּ, אראַפּ—אין צווייטן. אויף, אַרויף שרייבט ער לויט דער וואַלינער (און פּוילישער) אויסשפּראַך—

אַף, אַראָף, צו מיט דעם טראָפּ— צי (למשל, צישניידן= צושניידן), צו אָן דעם טראָפּ (צע)— צי (למשל, צישניידן= צעשניידן).

66. צונויפגעזעצט ווערטער שרייבט ער אי צוזאַמען (למשל, וואַנזוי= גער, זאַלצמעיסטל, ברעכאַייזן), אי מיט אַ מקף אַלס פאַרבינדונגסצייכן (למשל, באַק-אויזן, טאַג-ביך, צעטל-געלט). פאַר אַ מקף לאָזט ער די אותיות כּמבּפּץ אומפאַרענדערט (למשל, נאַכ-קלאַנג, נאַמ-געלט-אַם-געלט, צעיג-בערשטל, שלאַפּ-מיצל, האַלצ-זעיעכץ-פּאַלאַזיינעס א. אַז. וו.). אַקעגן-זשע, פאַר אַ אַפּאַסטראָף, וועלכער איז ביי אים זייער זעלטן, שרייבט ער דוקא די ענדע-אותיות (למשל, אָף, אינ'ם, פינ'ם, ד. ה. אויפן, אינם, פונם). אַלואַ פונקט פאַרקערט, ווי ס'איז דער שטייגער אין אונזער איצטיקער אַרטאָגראַפיע.

די מאָדערנע יידישע אַרטאָגראַפיע.

67. ליפשיצעס אַרטאָגראַפיע, וואָס האָט זיך באַזירט אויף דער וואַלינער אויסשפראַך, איז אָבער ניט אָנגענומען געוואָרן, ניט קוקנדיק אויף אירע מעלות— אויף אירע אורטראַקסיטישע צייכנס, אויף איר גאַנץ בולט אויסגעדריקטן פרינציפּ צו באַפרייען זיך פון די דייטשמערישע אופנים. אמת, אינגאַנצן אויס-געהאַלטן איז זי אויך ניט געווען, אָבער דאָך איז אין איר געלעגן אַ געוונטער קערן אויף צו אַנטוויקלען אַ ראַציאָנעלע סיסטעם פון דער יידישער אויסליי-גונג.

68. אין דער יידישער אַרטאָגראַפיע פון ליפשיצעס צייט קעמפן צווישן זיך די דייטשמערישע שרייב-אופנים און די פּאַלקסטימלעכע און יידישעלעכע, דער דאָזיקער קאַמף ברענגט צו אַ פּלאַנטער אין די כללים פון יידישן אויס-לייג. אין דער ערשטער עכט-יידישער צייטונג, דעם "קול מבשר", הערשט דער דאָזיקער פּלאַנטער אין זייער אַ שטאַרקער מאָס.

און אויב אין דער ערשטער צייט בלייבט די אייבערהאַנט ביי דער פּאַלקסטימלעכער אויסלייגונג, מיט אַ טענדענץ צו דער וואַלינער אויסשפראַך (ווי, למשל, פיין, אימערעכט, זעך, באַשראַבינגען, האַנט, צאַטען, אַנשטאַט פון, אומרעכט, זיך, באַשרייבונגען, היינט, צייטען), ווערן וואָס ווייטער אַלץ אָפּ-טער די טייטשמערישע אויסלייגענישן מיט די שטומע ה און ע, די טאַפּלטע קאַנסאַנאַנטן, די שרייבונג מצ אַנשטאַט צ, סגל-אַלף אַנשטאַט ע א. אַז. וו. אין דער אַרטאָגראַפיע פון "קול מבשר" מערקט זיך אַ באַוואוסטזיניקע שטרע-בונג צו אויסגעהאַלטנקייט, זי קען זיך נאָך אָבער ניט באַפרייען פון טאַפּלטע בוסחאות, פּלאַנטערט די ענדונג ען און ין, על און יף. צוזאַמען מיט די דייטשמערישע עלעמענטן בלייבט אָבער אויך דער שטומער אַ וואָרט-אויס (דיא, דערבייא, א. אַז. וו.).

69. די אויסלייגונג פון דעם "קול מבשר" ירשנט די נאַכגעקומענע יידישע צייטשריפט דאָס פּעטערבורגער "יידישעס פּאַלקסבאַלט" (1831—1839). אין

יענער צייט איז עס געווען שלום=עליכם, וועלכער האָט געפרובט איינפירן מער סדר אין דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע. אין זיין עפֿאַכעמאַכנדיקן זאַמלבוך "די יודישע פֿאַלקסביבליאָטעק" (1887) האָט ער דער דאָזיקער פראַגע געווידמעט אַ באַזונדער אַרטיקל, וואו ער האָט אויך געגעבן די הויפט=פֿללים, אויף וועל=כע עס דאַרף, לויט זיין מיינונג, באַזירן די יידישע אויסלייגונג. און שוין אין די קורצע פֿאַר ווערטער, וועלכע קומען פֿאַר די דאָזיקע פֿללים, ווייזט זיך אַרויס דער גוטער חוש פון אונזער גרויסן הומאַריסט. פֿאַר דער יידישער אָר=טאָגראַפֿיע. פֿאַרענטפערנדיק זיך פֿאַר די פעלערן אין דער אויסלייגונג פון דער "פֿאַלקסביבליאָטעק", שרייבט שלום=עליכם צווישן אַנדערן:

"וואָס מיר שרייבען אַלע ניט אַללע, פֿאַלען ניט פֿאַללען, וויסען ניט וויססען, זאָל ניט זאָלל, צוריק ניט צוריקק, וויל ניט ווילל, קאָן ניט קאָנן, קומען ניט קוממען, אַראָפֿ ניט העראָפֿ, פֿאַר ניט פיר וכדומה רעכענען מיר פֿלל נישט פֿאַר גרייווען, דען צו וואָס טויגען אונז די איבעריקע אותיות, וואָס שלעפען זיך נאָך סתם אין יעדען וואָרט פֿמעט. ממה נפשך, שרייבען מיר דייטש, דאַרפען מיר האַלטען אַלע פֿללים פון דער דייטשער שפראַכע; נו ווער זשע וועט אונז דעמאָלט פֿאַרשטעהן?"

און דאָן פֿאַרמולירט ער זיינע פֿללים, וואָס די ערשטע צוויי פון זיי מעגן געלייגט ווערן אין גרונד פון אַ ראַציאָנעלער סיסטעם פון יידישן אויס=לייגן:

- 1) מע דאַרף שרייבן יודיש, אזוי ווי מע רעדט.
- 2) מע דאַרף שרייבען אזוי, אז סאי דער פּוילישער לעזער סאי דער ליטוואַק זאָל קאָנען פֿאַרשטעהן.

70. אָבער דעם מוט איבערצורייטן אינגאַנצן מיט דער פֿאַרדייטשטער אויסלייגונג האָט שלום=עליכם ניט געהאַט. דערצו האָט אים געפעלט די נייטיקע וויסנשאַפטלעכע פּילאָלאָגישע בילדונג, און שוין זיין פערטער פֿלל—אז "דאָס אויסלעגען פון די דייטשע ווערטער דאַרפען (דאַרף) זיין מעהר נאָהענט צו דייטש"—איז אַ בולטע סתירה צו די ערשטע צוויי פֿללים, און דעריבער האָט זיך אים ניט איינגעגעבן דורכצופירן די נייטיקע רעפֿאָרם, בפרט אז שלום=עליכם האָט אויך געפרובט דורכפירן אין דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע דעם ניט=ראַציאָנעלן פּרינציפ פון דיפערענציאַציע, מיינענדיק, אז

"עס דאַרף זיין אַ חילוק צווישן וואָרטער, וואָס ווערן גלייך אויסגערעדט און האָבן צווייערליי בעדייטונג, למשל: שטיין—камень און שטעהן—стоять, צעהן—десять און צאהן—зубы, זייער—ихъ און זעהר—очень, אייניג—вино און וועניג—мало, ציילן—ряды און צעהלען—считать, איר—вы און איהר—ея, זון—солнце, זוהן—сынъ און זין—смысль, וועגען—пути און וואַגען—вѣсить א. א. וו.

71. דער אַנדער גרויסער יידישער שריפטשטעלער, י. ל. פֿרץ, האָט אין

זיינע אויסגאבן פון די ניינציקער יאָרן קולטיווירט די דייטשמערישע אַרטאָ-
גראַפיע גאַנץ געטריי, איבערלאָזנדיק די שטומע װאָן און ע, דעם סגל-אלף, די
פאַרטאָפּלונג פון קאַנסאַנאַנטן, די דייטשמערישע שרייבונג פון די דומפע און
הילכיקע קאַנסאַנאַנטן א. א. וו. די דאָזיקע אויסלייגונג געפינען מיר נאָך אין
דער יוביליי-אויסגאַבע פון נייע שריפטן (1901), שפעטער אַ סך מאל איבערגע-
דרוקט געוואָרן).

72. מיט דעם אויפקומען פון דער ערשטער מאָדערנער יידישער צייט-
שריפט "דער יוד" (1899—1902) הייבט זיך אָן אַ נייער עטאַפּ אין דער גע-
שיכטע פון דער יידישער אַרטאָגראַפיע. אַלס יסוד פאַר דער אויסלייגונג פון
דעם "יוד" זיינען גענומען געוואָרן די הויפט-כללים פון שלום-עליכם, אָבער זיי
זיינען דורכגעפירט געוואָרן מיט מער סיסטעם און מיט אַ בולטערער טענדענץ
צו באַפרייען זיך פון די דייטשמערישע שרייב-אופנים.

73. לגבי דער ניייהויכדייטשער שפראַך האָט די דאָזיקע אַרטאָגראַפיע גע-
האַט נאָר דעם מוט אַפּצוואַגן זיך פון דער שרייבונג פון טאַפּלטע קאַנסאַנאַנטן
(למשל, אַלע—ניט אַללע, וויסען—ניט וויסען, גראַמאַטיק—ניט גראַממאַטיק),
פון ציט אַנשטאַט צי (למשל, פּלאַץ—ניט פּלאַטץ, זיצען—ניט זיטצען א. א. וו.),
פון דער באַצייכענונג אַ וואַקאַלישן איבערבייט דורך סגול-אַלף (למשל,
בעקעל—ניט באַקעל, טעג—ניט טאַג א. א. וו.).

74. די אַרטאָגראַפיע פון דעם "יוד" איז ווייטער, קולטיווירט געוואָרן פון
דער ערשטער טעגלעכער יידישער צייטונג אין רוסלאַנד, דעם "פריינד" (1903—
1914), ביז זי איז, מיט די אָדער יענע, בכלל גאַנץ אומבאַדייטנדיקע אַפּוויי-
כונגען, געוואָרן די הערשנדיקע אַרטאָגראַפיע, אין וועלכער עס זיינען ביז גאָר
דער לעצטער צייט געדרוקט געוואָרן אַלע מאָדערנע יידישע ביכער און צייט-
שריפטן.

די רעפּאַרם-באַוועגונג אין דער יידישער אַרטאָגראַפיע.

75. די דאָזיקע אַנגענומענע מאָדערנע יידישע אַרטאָגראַפיע איז אייגנט-
לעך נאָר אַ קאַפּיע, און אַ גאַנץ שלעכטע קאַפּיע, פון דעם ניייהויכדייטשן אויס-
לייג מיט זיין גאַנצער סיסטעמלאָזיקייט. להיפּוך צו דער גאַנצער היסטאָרישער
אַנטוויקלונג פון דער יידישער שרייב-סיסטעם און אויף להקעים דער אמתער
יידישער אויסשפראַך, פאַרווענדט זי אַן שום סיסטעם די שטומע אותיות ע און
װ, לייגט אויס דייטשמעריש די דומפע און הילכיקע קאַנסאַנאַנטן, און זי האָט
געבראַכט דערצו, אַז די יידישע ווערטער זיינען אין אַ גרויסן טייל געפעלשט
געוואָרן אין זייער ריינער געשטאַלט. אַלס ביישפּיל לאַמיר נעמען אַזוינע אויס-
לייגענישן, ווי געהן, לעגען, וועניג—הגם די ליטוויש-אוקראינישע אויסשפראַך—
געין, לעיגן, וועיניק—און די פּוילישע—גאַין, לאַיגן, וואַיניק—גיבן אונז דעם

זיכערסטן באווייזן, אז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט דעם אייגענעם ווי-דיפּטאַנג, זוי, למשל, אין קלייד, פלייש א. און. וו. אָדער די שרייבונג בריעף, הונד, שטאָדט, וואָס האָט איר שורש בלויז אין דער ניייהויכדייטשער אַרטאָגראַפֿיע Brief, Hund, Stadt; אָדער די אויסלייגונג יאָהר, ליבע, וואו דער אַ-וואָקאַל און דער י-וואָקאַל זיינען פון דער אייגענער קוואַנטיטעט, ווי, למשל, קלאָר, ליגען; אָדער אַזעלכע שרייב-נוסחאות, ווי, למשל, קאַרן (אַן אַ ע) און געוואָ-רען (מיט אַן ע), וואָס האָבן אין דער יידישער אויסשפראַך קיין שום גרונד-ניט; אָדער די שרייבונג פון די פרעפיקסן בע, פע, ענט אַנשטאָט בא, פאַר, אַנט א. אַנד.

76. פאַרשטייט זיך, אז אַזא מין משונהדיקע אַרטאָגראַפֿיע, וואָס האָט גע-וואָרצלט אין דעם זאַמדיקן פונדאַמענט פון נאַכמאַכן די ניייהויכדייטשע, וועלכע איז אַליין פול מיט די גראַבסטע פעלערן און וועלכע דער גרויסער דייטשער פּילאָלאָג יאַקאָב גרים רופט אַן "באַרבאַרישע", האָט ניט געקענט אויסהאַלטן די מינדסטע קריטיק פון אַ פּילאָלאָגיש געבילדעטן. און די לעצטע יאָרן, זינט די יידישע שפראַך איז געוואָרן אַ ענין פאַר פּילאָלאָגן, האָט זיך אָנגעהויבן אַ באַוועגונג צו פאַראיינפאַכן זי און פאַריידישן, אַזוי אז זי זאָל איבערגעבן די קלאַנגען פון אונזער לשון, ניט פון פרעמדן געשריבענעם דייטש.

77. די פראגע פון דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע איז שוין געשטאַנען אויף דער ערשטער קאָנפערענץ וועגן דער יידישער שפראַך אין טשערנאָוויץ (1908), זי איז אָבער דאָרט ניט געקומען צו באַהאַנדלונג. אומגעפער פון יענער צייט שטאַמען די ערשטע פאַרשלאָגן צו רעפּאַרמירן די יידישע אויסלייגונג. דער פאַרשטאַרבענער וואַרשעווער פּעדאַגאָג מ. קרינסקי האָט אין אַן אַרטיקל אין זיין וואָכנבלאַט "ראַמאַנצייטונג" פאַרגעלייגט אַ רעפּאַרם, וואָס איר הויפט-צוועק איז געווען צו באַפרייען זיך פון דעם פּראָסטעטישן אַ, דעם טרעגער פון די וואָקאַלן ו, י, וי, יי טראַף-אייין (צו שרייבן ון, ין אַנשטאָט און, אין א. און. וו.). דאָן האָט פּרילוצקי אָנגעהויבן אין זייגע ספּעציעלע אויסגאַבן דורכצופירן דעם פּאַנעטישן פּרינציפּ אין דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע.

78. דער אַמעריקאַנער פּילאָלאָג יהודה יאַפּפּע האָט אין זיינע אַרטיקלען אין זשיטלאָווסקיס "דאָס נייע לעבן" (1909) און אין דעם זאַמלבוך "ליטעראַ-טור" (1910) באַגרינדעט די ניטדערלאָזלעכקייט פון דעם שטומן ע פאַר די טראַפּילדנדיקע קאַנסאַנאַנטן ל, נ.

אַ ראַדיקאַלערע רעפּאַרם פון דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע האָט פאַרגע-לייגט זשיטאַמירסקי אין זיין אַרטיקל אין דעם Вѣстникъ Еврейскаго Просвѣщенія (1911), מיט דער הויפט-טענדענץ אויפצובויען זי אויפן אוט-ראַקסיטשן פּרינציפּ, ד. ה. איינפירן שרייבצייכנס, וואָס זאָלן זיין צוגעפאַסט צו דער פאַרשיידענער אויסשפראַך פון די יידישע קלאַנגען (וואָקאַלן) אין די פאַרשיידענע יידישע דיאַלעקטן. נאָך ראַדיקאַלער איז געווען דער פאַרשלאָג

פון דעם יונגן פילאָלאָג מ. ווינגער, וועלכער האָט אין אַ באַזונדער בראַשור "מאַין אַלעף־בעיז" (1913) געפרובט באַגרינדן אַ נייע סיסטעם פון יידישער טראַג-סקריפציע אויפן אידעאלן פרינציפ פון דער אַרטאָגראַפיע: קיין שום איבעריקע אותיות און אַ באַזונדער אות פאַר יעדן קלאַנג. לויט דעם האָט ווינגער פאַר-געלייגט אינגאַנצן צו באַזייטיקן פון דעם יידישן אַלפ־בעט די אותיות ח. ט. נ. י. דעם ף איבערלאָזן, אָבער ניט אַלס ענדע-אות, נאָר אַלס צייכן פאַר דעם קלאַנג פ, וועלכער דאַרף לויט ווינגערס סיסטעם דינען נאָר פאַר דער באַצייכענונג פון פֿ-קלאַנג (למשל, ףונ=פון, ףאַס=פאס און פאַס=פאס א. א. וו.); אַינצו-פירן באַזונדערע צייכנס פאַר דעם י־קאַנסאָנאַנט (א יוד מיט אַ פוסטן קעפל), פאַר דעם ן=קאַנסאָנאַנט (איינ ן מיט אַ קווערשטריכל), און פאַר דעם אַ=װאַקאַל (אן אַ מיט אַ האַרזיאַנטאַלן שטריך אינמיטן), צום אונטערשייד פון י=װאַקאַל, ן=װאַקאַל און אַ. אין ווינגערס שרייב-סיסטעם איז אויך באַזייטיקט דער פראַ-סטעטישער אַלף, אָנשטאַט יי און וי איז אַיינגעפירט עי און אַי (למשל, אַנט=לאַיַנ=אַנטלויפן, געיַנ=גיין א. א. וו.), די העברעאישע ווערטער ווערן אויס-געלייגט לויט דער אַלגעמיינער יידישער אַרטאָגראַפיע (למשל, ראַכמאַנעס, באַ-כערל א. א. וו.).

79. ניט אַזוי ראַדיקאַל איז די רעפּאָרם פון ב. באַראַכאָוו אין "פּנקס". באַראַכאָוו'ס אַרטאָגראַפיע ברעכט ניט די היסטאָרישע יסודות פון דער יידישער אַרטאָגראַפיע, זי איז נאָר אַ צוריקקער צו דער אַלטער יידישער אויסלייגונג. געבויט אויף דעם פּאַנעטישן פרינציפ. זי איז נאָך פריער אַנגעווענדט געוואָרן אין די נייע יידישע לערנביכער פון דעם ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין ("די נייע שול" פון ד. האַכבערג, מעטאָדישע אָנווייזונגען צו דער נייער שול פון זשיטאָמירסקי און ד. האַכבערג).

80. אין צוזאַמענהאַנג מיט די פאַרשלאָגן צו רעפּאַרמירן די יידישע אַרטאָגראַפיע זאָל אויך דערמאַנט ווערן דער פּראַיעקט אינגאַנצן צו פאַרוואַרפן דעם יידישן אַלף-בית און פאַרווענדן פאַר דער יידישער שפּראַך דעם לאַטיינישן אַלפ־בעט. דעם דאָזיקן געדאַנק האָט צוערשט געפּריידיקט דער רומענישער יידישיסט ד"ר סאַ-טעק פון בראַאילאָ און האָט געפונען פאַרטיידיקער אין ד"ר נתן בירנבוים (וועלכער האָט עס אויך פאַרגעלייגט פאַר העברעאיש), יהודה יאָפּע און ד"ר לודוויג זאַמענהאַף, דעם וועלטבאַרימטן גרינדער פון עספּעראַנטאָ (אונטערן פּסעוודאָנים X אין "לעבן און וויסנשאַפּט", 1909).

81. אויב אָבער די לאַטיינישע רעפּאָרם איז פון אָנהייב אָן געווען פאַר-משפּט אויף אַ דורכפאַל, האָבן אָבער די רעפּאָרם-פרובן פון דער יידישער אַר-טאָגראַפיע געפונען די הייסטע פאַרטיידיקער ביי די אַלע, וואָס האָבן זיך מיט ערנסט און פאַרשטענדעניש באַצויגן צו דער דאָזיקער פּראַגע. דאָך זיינען די אַלע פרובן און פּראַיעקטן געבליבן אָן אַ ווירקונג אויף דער אויסלייגונג פון די ביכער און צייטונגען און האָבן געטראָגן נאָר אַן אַקאַדעמישן כאַראַקטער. דער קאַנסערוואַטיום פון דעם פּובליקום, פון די רעדאַקטאָרן, אַרויסגעבערס, קאַרעק-

טאָרס, זעצערס צוזאמען מיט דער עם-הארצות, וואָס הערשט אין די ברייטע קרייזן פון דער געזעלשאַפט בנוגע די פראַגן פון שפראַך און אָרטאָגראַפיע און זייער קעגנזייטיקער באַציאונג, האָט ניט דערלאָזט, אַז די באַוועגונג זאָל דורכ-דרינגען אין לעבן.

82. ערשט ווען יידיש איז געוואָרן די שפראַך פון דער יידישער שול און דער יידישער פּאָלקסלערער האָט אויף טריט און שריט זיך אָנגעשטויסן אויף די משונהדיקייטן פון דער יידישער אויסלייגונג, וואָס האָט געפּאָדערט פון די קינדער אַזויפיל איבעריקע ענערגיע, איז געקומען א סוף צו די חקירות וועגן דער נייטיקייט פון דער רעפּאָרם און די רעפּאָרם איז דורכגעפירט געוואָרן אויף אַ רעוואָלוציאָנערן אופן, אָן אַ צוזאַמענרירן זיך צווישן די פאַרשיידענע לענדער פון דער יידישער שפראַכהערשאַפט.

83. די ערשטע צייטונג, וואָס האָט זיך דערוועגט אַיינצופירן וויכטיקע שינויים אין דער אויסלייגונג, איז געווען די ווילנער טעגלעכע צייטונג "לעצטע נייט" (1916—1918). אָבער צוליב אַ קאַפּריז פון דעם פאַרלעגער האָט זיך ניט אַיינגעגעבן פטור צו ווערן פון דעם שטומן ע פאַר די טראַפּפּילדנדיקע קאַנ-סאָנאַנטן און נ. דאָן איז דער גרויסער טעגלעכער אָרגאַן פון די פאַראַייניקטע טע סאַציאַליסטן אין קיעוו, "די נייע צייט" (1917—1919), געווען דער אָרגאַן, וואָס האָט זיך ניט אָפּגעשראַקן אַיינצופירן די נייע אָרטאָגראַפיע אין דער פרעסע און האָט גורם געווען, אַז אַלע אויסגאַבן אין אוקראַינע און גרויסרוס-לאַנד זיינען ביסלעכווייז אַריבער צו אַ פאַראַיינפאַכטער יידישער אויסלייגונג.

84. ביי היינטיקן טאָג ווערט די "אַלטע" (ד. ה. אַייגנטלעך די אָרטאָ-גראַפיע זינט "דעם יוד", אַלדאָ ניט עלטער פון אַ יאָר 20) אָרטאָגראַפיע אין איר גאַנצער סיסטעמלאָזיקייט און פאַרדייטשמערישטקייט אָפּגעהיט נאָר אין פּוילן (הגם אויך דאָרט ווערן שוין די ביכער און מאַנכע פאַרטייאישע אויסגאַבן אויסגעלייגט ניט לויט אַלע פּללים פון דער דייטשמערישער אָרטאָגראַפיע און עס ווערט געצאָלט צינז דער רעפּאָרמירטער אויסלייגונג), גאַליציע, ענגלאַנד, אין אַמעריקע האָט די "וויסנשאַפטלעכע קאָמיסיע פאַר יידישען אויסלייגען" (אין וועלכער עס גייען אַריין א. האַרקאַווי, יהואש, י. יאַפע, אברהם רייזען, יעקב לעווין) דורכגעפירט נאָר אַ טיילווייזע רעפּאָרם (אַרויסגעוואָרפן דעם שטומן אַ אין סוף וואָרט, וועלכער האָט זיך אין אַמעריקע דערהאַלטן ביז גאָר דער לעצטער צייט אין דער שרייבונג דיא, דעם שטומן ה נאָך אַ מ, באַווייטיקט דעם ח פון ניט העברעאישע ווערטער, די טאַפּלע קאַנסאַנאַנטן, די שרייבונג פער, בע, ענט, אַב, אַראַב אַנשטאַט פאַר, באַ, אַנט, אַפּ, אַראַפּ).

85. אין ליטע, אוקראַינע, ווייסרוסלאַנד און גרויסרוסלאַנד איז די אַלטע אָרטאָגראַפיע כמעט שוין אינגאַנצן אַרויס פון געברויך, אַדאַנק דער השפּעה פון דער דעמאָקראַטישער פרעסע, פון דער נייער יידישער שול, און אין אַ געוויסער מאָס אויך דעם ביישפּיל פון דער דורכגעפירטער רעפּאָרם פון דער רוסישער אויסלייגונג.

86. מיר האלטן אלזא איצט אין דער תקופה, ווען די אלטע יידישע אָר-טאָגראַפיע, וואָס האָט זיך ביז דער לעצטער צייט געקענט איבערנעמען כאַטש מיט איר אָנגענומענקייט אין דער גאַנצער יידישער ליטעראַטור, איז צעבראַכן געוואָרן. פאַרטיידיקן זי קען אלזאָ נאָר דער דילעטאַנטישער קאַנסערוואַטיוז פון די, וואָס איינגעלעבט זיך איינמאַל מיט דער אָנגענומענער אָרטאָ-גראַפיע, האַלטן זיי זי פאַר דער בעסטער און צוועקעסיקסטער און קענען זיך ניט שטעלן אויף אַ אָביעקטיוון שטאַנדפונקט און משפטן וועגן יעדער אָרטאָ-גראַפישער ענדערונג, אַרויסגייענדיק פון זייער אייגענער באַקוועמלעכקייט און רגילות.

87. פון דער אַנדער זייט אָבער, דורך די פאַרשיידענע מיינונגען און חלוקי-דעות אין דעם ענין פון אָרטאָגראַפיע און דערהויפּט דערפאַר, וואָס צו דער רעפּאָרם האָבן זיך ניט אַלעמאַל גענומען פּילאָלאָגיש-געבילדעטע לייט, וואָס זאָלן דערצו אויך האָבן גענוג באַהאוונטקייט אין דער לעבעדיקער יידישער שפראַך, ווי אַזוי זי קומט צום אויסדרוק אין פאַרשיידענע קאַנטן, ביי פאַרשיידענע טיילן פון יידישן פּאָלק, איז אַרויסגעקומען אַ גרויסע אומזיכערקייט און אַ גרויסער מישמאַש אין דער יידישער אויסלייגונג. יעדערער האָט אָנגעהויבן צו שרייבן, ווי עס האָט זיך אים געלייגט אויף זיין שכל; יעדע פּראָווינץ, יעדע שטאַט, יעדע שול און אַפּטמאַל אַפילו די לערער אין איין און דער זעלבער שול האָבן ניט געזוכט זיך צונויפצורידן אויף אַ איינהייטלעכער סיסטעם פון יידישן אויס-לייגן, פון וואָס די יידישע ליטעראַרישע שפראַך האָט באַקומען אַ אָפּגעלאָזן פּנים.

88. די רעפּאָרם פון דער יידישער אָרטאָגראַפיע איז פאַקטיש שוין דורכ-געפירט, אָבער עס פעלט נאָך דער נייער אויסלייגונג אונזערער די איינהייט-לעכקייט און אויסגעהאַלטנקייט, כדי אַוועקצושטעלן די יידישע אָרטאָגראַפיע אויף פעסטערע יסודות, מוזן מיר זיך רעכענען מיט געוויסע פּרינציפּן, אויף וועלכע די סיסטעם פון דער יידישער אויסלייגונג דאַרף זיין געבויט.

די פּרינציפּן פון דער יידישער אָרטאָגראַפיע.

89. דער עלעמענטאַרסטער און פונדאַמענטאַלסטער פּרינציפּ פון יעדע ווידער אָרטאָגראַפיע בכלל און פון דער יידישער בפרט, איז דער פּאַנעטי-שער, וועלכער ווערט פאַרמולירט אין דעם פּלל: שרייב, ווי דו רעדסט. דער דאָזיקער פּרינציפּ פּאָדערט צו פאַרצייכענען יעדן קלאַנג גענוי אַזוי, ווי ער ווערט, געהערט ביי אַ ריכטיקער און דייטלעכער אויסשפראַך, דורך דעם אות, וואָס איז פאַר אים באַשטימט. דעם פּאַנעטישן פּרינציפּ זיינען, למשל, סותר אַזוינע אויסלייגענישן ווי: דיא, ליעבע, טהעאַטר, מוטה, יאָהר, נייהען, רוהיג, געהן, גאַטט, פּפליכט, קאַמפּף, קיסן, זעטצן, פלייטשע, זעכס, בויער, נור (אַנשטאַט: די, ליעב, טעאַטער, מוט, יאָר, נייען, רואיק, גיין, גאַט, פליכט, קאַמפּף, קישן, זעצן, פלייצע, זעקס, פויער, נאָר). אָבער דער פּאַ-

געטישער פרינציפ קאָן ניט דורכגעפירט ווערן אין אלע פאלן, וואָרים ערשטנס קאָן קיין שום שרייבונג ניט אויסדריקן אלע שאַטירונגען און ניוואַנסן פון דער לעבעדיקער מינדלעכער שפראַך, צווייטנס, איז די דורכפירונג פון דעם בלוז פאָגעטישן פרינציפ אוממיגלעך דורך די דיאלעקטישע אונטערשיידן אין דער אויסשפראַך פון פאַרשיידענע געגנטן, און ענדלעך שטויסט זיך דער פאָגעטישער פרינציפ אָן אויף דעם צווייטן פרינציפ פון דער אַרטאָגראַפיע, דעם עטימאָלאָגישן אָדער מאַרפאָלאָגישן.

90. דער עטימאָלאָגישער אָדער מאַרפאָלאָגישער פרינציפ איז דער פרינציפ פון אויסלייגן דעם אָדער יענעם וואָרט על-פי אַנאָלאָגיע מיט אַנדערע פאַרמען, אין וועלכע עס קומט פאַר. דער דאָזיקער פרינציפ פאָדערט אַלואַ, אַז די שרייבונג זאָל ניט סותר זיין דער עטימאָלאָגישער פאַרם פון דעם וואָרט, אַז עס זאָל אָפּגעהיט ווערן די אָפּשטאַמונג זיינע, ד. ה. אַז אין געוויסע פאלן זאָלן אין די ווערטער פאַרצייכנט ווערן ניט די געהערטע קלאַנגען, נאָר די, וואָס געפינען זיך אין קרובישע פאַרמען און וואָס זיינען צוגלייך אויך געענטער צום שורש. דעם דאָזיקן פרינציפ ווענדן מיר אָן, ווען מיר שרייבן, למשל, די ווערטער: בלאַזט, פאַלק, וועבט, ניט פאָגעטיש (בלאַסט, פאַלג, וועפט), נאָר עטימאָלאָגיש, על-פי אַנאָלאָגיע מיט די קרובישע פאַרמען בלאַזן, פעלקער, וועבן. דאָס וואָרט דאַרפן שרייבן מיר ניט פאָגעטיש—דאַפן, ווייל אין די פאַרמען באַדערפעניש, באַדערפטיק האָבן מיר אַר. דאַכט זיך שרייבן מיר ניט פאָגעטיש דאַכצאָך, ווייל עטימאָלאָגיש האָבן מיר דאָ צוויי ווערטער: דאַכט און זיך. זיך שרייבן מיר ניט זאָך, ווייל ווען דאָס וואָרט האָט דעם טראָפּ אויף זיך, קלינגט עס זיך (למשל, זיך איין אויג, אַבי יענעם צוויי). אַזעלכע פאַרמען, ווי: רעדט, מיידט, שניידט, שיידט שרייבן מיר מיט דאָ, ווייל מיר פילן דעם דאַלס קלאַנג פון שורש (ריידן, מיידן, שיידן, שניידן), און דעם מ—אַלס פלעקסיע פון דער צווייטער (אין רבים) אָדער דריטער פערזאָן.

דאָס פאַרוואָרט ביי קענען מיר ניט שרייבן דורך אַ—באַ, ווייל אין די פאַרמען, למשל, דערביי, פאַרביי, אָדער אַלס פרעפיקס אין אַזעלכע ווער=טער ווי בייקומען, ביישטיין—לגבי באַקומען, באַשטיין—האָבן מיר עס אין דער דייטלעכער פאַרם ביי.

91. פאַרבייגן דעם עטימאָלאָגישן פרינציפ קאָנען מיר זיך דערלויבן נאָר אין אַזעלכע פאלן, ווען אויפן באַדן פון דער יידישער שפראַך לאַזט זיך ניט אָפּזוכן קיין אַנאָלאָגיע, וואָס זאָל סותר זיין דער פאָגעטישער אויסלייגונג. מיר קאָ=בען, למשל, שרייבן פאָגעטיש היפש און קעפּס ווייב, ווייל זיי שטייען אינגאַנצן אויזאָלירט אין יידיש און נאָר פון דער דייטשער היסטאָרישער גראַ=מאַטיק ווערן מיר געוואָר וועגן די פאַרמען "היבעש" און קעבסיאַ, וואָס מאַכן נייטיק דעם דייטש צו שרייבן זיי דורך אַ ב.

92. דעם עטימאָלאָגישן פרינציפ אין דער אַרטאָגראַפיע דאַרפן מיר

אָפּהיטן נאָר אויף אזוי פיל אַלזאָ, אויף וויפיל ער לאָזט זיך נאָכווייזן אין גבול פון דער יידישער שפראַך, ניט נעמענדיק דערביי אין אַכט די אויסלייג גונג אין דייטש. אַניט—פירן מיר אַרײַן אונזער לשון אין דעם פאַרוואַסער פון אַ פרעמדער שפראַך מיט אַ פרעמדער אויסלייגונג. דעריבער איז פאַלש, סײַ פּאַנעטיש, סײַ עטימאָלאָגיש צו שרייבן, למשל, בריף, האַנד, ווינד (והראיה: בריוועלע, הענטעלע, אָפהענטיק, ווינטעלע). אָבער די אויסלייגענישן, למשל, פריינט, גרונט זיינען סותר ניט נאָר דער דייטשער אָפּשטאַמונג, נאָר אויך דער יידישער עטימאָלאָגיע, ווייל מיר האָבן די פאַרמען באַפריינדעט, באַגרינדעט.

93. דער עטימאָלאָגישער פרינציפ שטרעבט אַלזאָ דערצו, אַז עס זאָל אָפּגעהיט ווערן די איינהייטלעכקייט ביים אויסלייגן דעם אָדער יענעם וואָרט אין זיינע פאַרשיידענע פאַרמען. און אין דעם פּרט שטייט ער אין אַ גע= זיסן צוזאַמענהאַנג מיט דעם דיאַלעקטישליטעראַרישן פרינציפ, וועל= כער פאַדערט, אַז דאָס, וואָס ווערט געשריבן ליטעראַריש, זאָלן אַלע יידן פון פאַרשיידענע געגנטן מיט זייערע פאַרשיידענע אויסשפראַכן קאָנען לייענען אָן שוועריקייטן. דאָס קאָן אָבער דערגרייכט ווערן נאָר אויפן וועג פון גע= וויסע פשרות און הנחות, וואָס די פאַרשיידענע דיאַלעקטן מאַכן אין נאָמען פון דער איינהייטלעכקייט פון דער ליטעראַרישער שריפטלעכער שפראַך.

94. די גרעסטע הנחות קומט דאָ אויס צו מאַכן דעם פּויליש=דרומדיקן יידיש, דערהויפּט דערפאַר, וואָס דער ליטווישער דיאַלעקט איז צוליב פאַר= שיידענע סיבות פון די נייטע יידישע שריפטשטעלער און זשורנאַליסטן גע= לייגט אין יסוד פון דער יידישער ליטעראַרישער שפראַך; אזוי, למשל, מוזן די פּוילישע און דרומדיקע יידן נאָכגעבן די ליטווישע אין דעם מלאפּום און שרייבן בוך, דו, קומען (ניט פּאַנעטיש: בוך, די, קימען); אין דעם קלאַנג ייז; צייט, שרייבן, בייסן—(ניט פּאַנעטיש: צאַט, שראַבן, באַסן); אין דעם ברייטן עי; לעבן, שרעטעלע (ניט לייבן, שרייטעלע), אין דעם לאַנגן קמץ, למשל, זאָגן, קלאַנגן (ניט ווגן, קלוגן) א. א. וו.

95. אַקעגן=זשע גיט דער ליטווישער דיאַלעקט נאָך דעם פּוילישן און וואַלינערישן אין דעם חולם און שרייבט וי אין די אַלע פּאַלן, וואו דאָס פּויליש=דרומדיקע יידיש רעדט אויס אַזוי למשל, גרויס, ברויט, בוים, קויפן, רייך א. א. וו. (ליטוויש פּאַנעטיש — גרייס, ברייט, ביים, קייפן, רייך א. א. וו.) אָבער דאָרט, וואו דער פּויליש=דרומדיקער דיאַלעקט רעדט אויס אַ צירה, האָט דער ליטווישער קיין גרונד ניט צו שרייבן וי, למשל, אייבער=שטער, טרייסט, פליי, אָדער אין די פּאַלן פון וואַקאַלישן איבערבייט, למשל, בוים—ביימער, ביימעלע, אויג—אייגעלע, פויגל—פייגעלע, וואָרים פונקט אזוי דאָס פּויליש=דרומדיקע יידיש, וואָס האָט צונויפגעמישט דעם חיריק מיטן מלאפּום, קען ניט פרעטענדירן אויף דער אויסלייגונג קימען אָנשטאַט ק=

מען, אזוי קען דער ליטוואק, וואָס איז ניט מבחין צווישן צירה און חולם.
קײן טענות ניט האָבן קעגן דער שרייבונג קרוין, ברויט, סטויג, פלויש
א. א. וו.

96. אַ הנחה דעם פוילישן יידיש איז אויך די שרייבונג פון ע פאַר נג
נק, למשל, בענקען, געדענקען, ברענגען, לענגער (וואָלטן מיר עס געשריבן
דורך יי, וואָלט דער פוילישער עס געלייענט: בראַינגען, באַינקען,
לאַינגער).

97 דער עטימאָלאָגישער און דיאלעקטיש-ליטעראַרישער פּרינציפּ פון
דער אַרטאָגראַפֿיע איז טיילמאָל נאָך פאַרבונדן מיט דעם היסטאָרישן
פּרינציפּ.

דער היסטאָרישער פּרינציפּ אין דער אויסלייגונג נעמט אין תּוך
אַרום די גאַנצע אַרטאָגראַפֿיע, אויף ווי ווייט זי איז אַריבער בירושה פון דער
פּרערדיקער צייט, אזוי אַז אויך די איבעריקע פּרינציפּן זיינען אין דעם
זין היסטאָרישע. אין ענגערן זין הייסן היסטאָרישע אויסלייגענישן די-יעניגע.
וואָס זיינען אַמאָל געווען פּאַנעטישע, אָבער מיט דער פאַרענדערונג פון דער
אויסשפּראַך האָבן זיי אויפגעהערט צו זיין אַזעלכע, בלייבנדיק נאָר מחמת
טראַדיציע, אין די היסטאָרישע אויסלייגענישן ווערט אַלואַ אָפּגעשפיגלט די
פאַרצייטיקע, שוין געענדערטע אויסשפּראַך אָדער דאָס זיינען די פון לאַנג
אַן אָנגענומענע, דורך דעם פּוח פון מנהג פאַרהייליקטע שרייב-אופנים, וואָס
שטימען שוין אפשר ניט מיט דער לעבעדיקער אויסשפּראַך אָדער בכלל
מיט דעם כאַראַקטער פון דער שפּראַך. אזוי, למשל, זיינען אין יידיש היסטאָ-
ריש די באַצייכענונגען פון אַ דורך יי גאַין אַזעלכע ווערטער, ווי ווין, מייל,
ווייב), אָפּשפיגעלנדיק יענע אוראלטע אויסשפּראַך, ווען דער יי האָט נאָך
באַצייכנט דעם לאַנגן י.

98. די פּונאָדערטיילונג פון וו און ו דורך אַן אַ (וואו, וואונדער).
דער אַ אלס טרעגער פון וואָקאַל פאַר ו, י, וי, יי אין אָנהייב טראַף, למשל,
און, אין, אויס, אײן. די ענדונג יך אין שם-עצמס, פאַרקלענערט ווערטער און
בייווערטער (רעטיך, טישליך, שרעקליך), וועלכע קלינגט אין דער לעבעדיקער
אויסשפּראַך אין אייניקע ערטער עך און אין אייניגע אַך, אָבער ערגעץ
ניט יך.

99. דער היסטאָרישער פּרינציפּ אין דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע איז
באַזונדערס שייך צו די העברעאישע און אראַמעאישע ווערטער, וואָס גייען
אַריין אין יידיש. יידיש יערי געשריבן מיט דעם העברעאישן אַלף-בית, און
אַלע העברעאישע ווערטער אין יידיש ווערן אויסגעלייגט ווי אין מקור, ז.
ה. לייט אַ גאַנץ אַנדער סיסטעם, אין ניג נאָר די סיסטעם פון פּיקסירן ד
קלאַנגען, דערהויפּט די וואָקאַלן, אָבער אויך די קאָנסאָנאַנטן (וו, ס, כ, ק, ט)
איז אַ גאַנץ אַנדערע. נייטירט איר די אויסלייגונג פון טייל העברעאישע ווערטער

אנטשפרעכט אַבסאָלוט ניט זייער יידישער אויסשפראַך (למשל, בעל-הבית = באַלעבאַס, קריאת-שמע = קרישמע, מהיכי-תימי = מאַכטייטע א. אַנד.).

100. אייניקע אויסלייגענישן פון דער אַלטער אַרטאָגראַפֿיע באַזירן אויף דעם פּרינציפּ פון דיפּערענציאַציע, וועלכער באַשטייט אין דעם, וואָס ווערטער, אַלצאיינע אין קלאַנג, אָבער פאַרשיידענע לויט דער באַדייטונג, באַקומען אַ געוויסע נפּקא-מינה אין דער אויסלייגונג, למשל, די זון און דער זוהן, אָהן און אָן (געבליבן אָהן געלט, עס ווענדט זיך אָן געלט), שטיין (אבן) און שטעהן (עמד) א. א. וו. אָבער צו וואָס דער דאָזיקער פּרינציפּ (דער לאַגישער פּרינציפּ אין דער אַרטאָגראַפֿיע) קאָן ברענגען, ווען מיזאַל אים וועלן דורכ-פירן, ווייזט אונז דער פּראַיעקט פון דעם גרויסן לינגוויסט ד"ר זאַמענהאַף אין "לעבען און וויסענשאַפֿט", וועלכער האָט פאַרגעלייגט, למשל, אַזעלכע דיפּערענצירטע אויסלייגענישן: דין (אַ געזעץ), דינן (ניט גראָב) זיהנען; גראָב און גראָבען; שטעהרען (ניט לאָזן), שטערען אין הימלען, שטעררען (פון קאַפּ); בעטטען (אַ בעט), בעטען (האַבן אַ בקשה); ליהגען און ליגען (שקר); אָהדער (פון קערפּער) און אָדער (ציי), שטיהקען (ווערן), שטיקען (העפטן) און שטיק (אַ חלק); וועהגען (אויף אַ וואָג), וועגען (מכוח) און זיך דערוועג-גען א. א. וו. א. אַז. וו. די דאָזיקע רשימה וואָלט געקאָנט פאַרגרעסערט ווערן אין הונדערטער מאָל, ווייל וועלכער וואָרט האָט עס ניט צו צוויי אָדער מער באַטייטונגען? און די אַרטאָגראַפֿיע וואָלט דאָן ווירקליך געוואָרן אַן אַמתע אַפּקומעניש, און ס'וואָלט ניט געקלעקט דער אייזערנסטער זיכרון צו געדענען קען די פאַרשיידענע נוסחאות. בפרט, אַז דער ציל ווערט דערגרייכט ניט דורך דיפּערענצירטער אויסלייגונג, נאָר דורך דעם זין אין דעם זאַץ: "עס ווענדט זיך וואו דער חמור שטייט, אין שטאַל צי אין קעלער".

101. נאָר אין אויסנאַם-פּאַלן קאָן יאָ זיין אַ גרונד פאַר אַ דיפּערענציר-טער אויסלייגונג פון גלייך קלינגענדיקע ווערטער, ווען אַנדערש איז ניט מיג-לעך צו דערקענען די פאַרשיידנקייט פון דער באַדייטונג, ווי מיר האָבן עס, למשל, ביי מאַריס ראָזנפעלד אין זיין שיר "מיין זוהן": מיין זוהן, מיין זון, מיין ליבער זוהן! (וואָרטשפּיל פון זון-בן און זון-שמש). אָבער צוליב אַזעלכע זעלטענע פּאַלן לייגט בשום אופן ניט צו קאָמפּליצירן די גאַנצע סיס-טעם און דער אויסלייגונג דורך דעם פּרינציפּ פון דיפּערענציאַציע, וואָרים ווי-באַלד מיר קענען אויסקומען מיט האַנאַנימען (גלייך קלינגענדיקע ווערטער מיט פאַרשיידענער באַדייטונג) ביים מינדלעכן ריידן, ניט מורא האַבנדיק פאַר אַ טעות, איז אַבסאָלוט ניט צוועקמעסיק צו דיפּערענצירן זיי ביים שרייבן.

102. די דאָזיקע אַלע פּרינציפּן ערשיינען אין דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע, ווי אויך אין די שרייב-סיסטעמען פון אַנדערע שפּראַכן, ניט שטרענג אויסגע-האַלטן און ניט אַפּגעזונדערט איינס פון דעם אַנדערן; נייערט זיי שניידן זיך איבער, מיטן זיך צונויף, קומען אָפּט אין סתירה צווישן אַנאַנד, און דער אָדער יענער פּרינציפּ מוז נאָכגעבן, כמעט אין אַלע שפּראַכן האָבן מיר פּאַלן

פון ניט אויסגעהאלטענער אָנווענדונג פון די אַרטאָגראַפֿישע פּרינציפּן. אַזעלכע אויסלייגענישן, למשל, ווי scripsi — scribo אין לאַטיין, касаться — коснуться אין רוסיש, זיינען נאָר אַ פּאַר ביישפּילן פון דער גרויסער צאָל פּאַלן, אין וועלכע דער פּאַנעטישער פּרינציפּ קומט צוויפּגעמישט מיט דעם עטימאָלאָגישן. נאָך גרעסער איז דער פּלאַנטער פון די פּאַרשיידענע אַרטאָגראַפֿישע פּרינציפּן אין דער דייטשער אויסלייגונג.

103. ביי איר גאַנצער ניטאויסגעהאלטנקייט איז די יידישע אַרטאָגראַפֿיע גרינגער ווי די דייטשע אָדער גאָר די פּראַנצויזישע, שוין אָפּגערעדט פון דער ענגלישער, וועגן וועלכער איינער האָט געזאָגט, אַז ענגליש שרייבט מען ווי מווייל, אָפּי נאָר ניט אַזוי ווי מ'רעדט. די שוועריקייטן פון דער יידישער שרייב-טיטעם, אַזוועקגעקוקט פון דער אויסלייגונג פון די העברעאישע עלע-מענטן, שטאַמען קודם-כל פון דער פּאַרשיידענער אויסשפּראַך פון די וואָקאַלן אין די פּאַרשיידענע יידישע דיאַלעקטן און פון דער אומפּולקומקייט פון דעם אַלף-בית, וואָס פון איין זייט האָט ער אותיות, וועלכע גיבן איבער צוויי אָדער מער קלאַנגען (למשל, דער אָ אין שלאָפּן און אין האָפּן, דער י אַלס וואָקאַל און אַלס קאָנסאָנאַנט, דער ל מיט זיין ווייכער אויסשפּראַך און דער האַרטער אין פּוילישן יידיש א. אָ. וו.), פון דער אַנדער זייט מוז ער זיך באַדינען מיט צוויפּגעזעצטע אותיות פאַר איינפאַכע קלאַנגען (ז, ו, ל, י, ג, א, וו), און פון דער דריטער זייט האָט ער פּאַרשיידענע צייכנס פאַר איין און דעם זעלביקן קלאַנג (למשל, ב, און וו, ח, כ און ך, אַי און יי, אַי און ךי). דערצו נאָך איז די יידישע אַרטאָגראַפֿיע באַלעסטיקט מיט איבעריקע חומרות אַלס ירושה פון דער היסטאָרישער אויסלייגונג (למשל, דער פּראָטעטישער אַלף, דער אַ צווישן וו און ו—וואו) און פון דער דייטשמערישער אויסלייגונג (מז, שטומער ע, שטומער ה).

104. אָבער קיין פּולקומע אַרטאָגראַפֿיע פאַרמאָגט ניט קיין שום שפּראַך. דער אידעאַל פון דער אַרטאָגראַפֿיע — אַז פאַר יעטוידער קלאַנג פון דער שפּראַך זאָל זיין במציאות אַ באַזונדער שרייבצייכן און אַז יעטוידער שרייב-אייכן זאָל אויסדריקן נאָר איין באַשטימטן קלאַנג—קאָן ניט דערגרייכט ווערן פאַר קיין שונא שפּראַך, קודם-כל דערפאַר, וואָס די קלאַנגען פון דער שפּראַך, ווי די אברים פון אַ לעבעדיקן אַרגאַניזם, זיינען אויסגעשטעלט אויף לאַנגזאַמע פאַרענדערונגען אין משך פון דער צייט, און דער איינמאָל צוגעפאַסטער אַל-פאַבעט, די איינמאָל אָנגענומענע שרייב-טיטעם בלייבט ווי געווען, קאָן ניט זאָלטן שרייט נויט די קאַפּריוזע ענדערונגען אין דער לעבעדיקער אויסשפּראַך, שוין ניט ריינדיק פון דעם, וואָס אָפּטמאָל איז דער אַלפאַבעט אַנטליען ביי אַ פּרעמדער שפּראַך מיט אַ גאַנץ אַנדער קלאַנגענסיסטעם און אפילו אין מאַ-מענט פון איינפירן אים שטימט ער אויך ניט אין אַלע אופנים מיט דער קלאַנג-גענסיסטעם פון דער שפּראַך, פאַר וועלכער ער ווערט צוגעפאַסט: אָדער אין אים פעלן צייכנס פאַר די קלאַנגען, וואָס זיינען יאָ דאָ אין דער נייער שפּראַך.

אָדער דער אַלפֿאַבעט האָט איבעריקע אותיות, ווי מיר האָבן עס, למשל, אין דעם העברעאישן אלף-בית פֿאַר דער יידישער שפראַך.

103. דער גרעסטער עיכוב אָבער פֿאַר דער סיסטעם פֿון אַ פֿולקומער, אידעאלער אָרטאָגראַפֿיע איז דער אומשטאַנד, וואָס די קלאַנגען פֿון דער לע-בעדיקער שפראַך זיינען אַזוי רייך אין פֿאַרשיידענע ניואַנסן, אַז ניט אַלע מאָל איז זיי מיגלעך איבערצוגעבן דורך די געוויינלעכע אותיות פֿון אלף-בית. אויף ווי ווייט ס'איז שווער איבערצוגעבן מיט אַ אידעאלער פינקטלעכקייט די קלאַנגען פֿון דעם לעבעדיקן לשון, ווייזט אונז די גאַנץ קאָמפּליצירטע סיסטעם פֿון דער וויסנשאַפֿטלעכער אָרטאָגראַפֿיע, פֿון דער אַזויגרופּענער פֿאַנעטישער טראַנסקריפֿציע, וועלכע ווערט אָנגעווענדט אין דער שפראַכוויסנשאַפֿט. און אויך אין דער וויסנשאַפֿטלעכער טראַנסקריפֿציע קאָנען זיין פֿאַרשיידענע גראַדן פֿון גע-בויקייט אין דער פֿיקסירונג פֿון די קלאַנגען. קיין שום אַלפֿאַבעט, ווי ער שטייט און גייט, קען פֿאַר איר ניט טויגן, און זי מוז אַ טייל אותיות, איבע-ריקע, אַרויסוואַרפֿן, און פֿאַר אַ גאַנצער ריי קלאַנגען, וועלכע האָבן ניט קיין באַזונדערע אותיות, אויסטראַכטן גייע צייכנס. פֿאַראַן אפילו אַ סיסטעם פֿון וויסנשאַפֿטלעכער טראַנסקריפֿציע, וואו די קלאַנגען ווערן פֿיקסירט ניט דורך אותיות, נאָר ריין אַלגעבראַאיש, דורך דער באַצייכענונג פֿון דער אַלגע, וואָס די ריי-אָרגאַנען פֿאַרנעמען ביים אַרויסברענגען דעם אָדער יענעם קלאַנג.

אָבער די שריפטלעכע שפראַך פֿון אַ פֿאַלק קען זיך ניט פֿאַרגינען דעם לוקסוס צו האָבן אַזאַ פֿולקומע פֿיקסאַציע פֿון אירע קלאַנגען; די וויסנשאַפֿט-לעכע טראַנסקריפֿציע איז ניט צוגעפֿאַסט צו די פֿראַקטישע צוועקן, וואָס די אָרטאָגראַפֿיע שטעלט זיך. אגב איז ביים געוויינלעכן שרייבן די פֿעדאָנטיש גענויע פֿיקסירונג פֿון די קלאַנגען לאו-דווקא, בפרט אַז זי איז מיט לייכטע, פֿאַר דעם ברייטן עולם צוטריטלעכע מיטלען כמעט ניט דערגרייכלעך. נאָכמער: די געוויסע אומפֿולקומקייט פֿון דער אויסלייגונג מאַכט אין געוויסע אופנים מיגלעך אַ איינהייטלעכע אָרטאָגראַפֿיע. די שריפט קען זיך ניט שטעלן פֿאַר אַ ציל אָנצוואַגן די קאַפּריזע פֿאַרענדערלעכע ערשיינונגען פֿון דער לעבעדיקער אויסשפראַך, אַניט וואָלטן מיר סוף-פל-סוף געקומען דערצו, אַז יעדע געגנט און יעדע תקופה וואָלטן געמוזט האָבן אַ באַזונדערע אָרטאָגראַפֿיע, וואָרים די אויסשפראַך איז פֿאַרשיידן לויט דעם אָרט און לויט דער צייט. מיר מוזן מוותר זיין אויף דער פֿולקומקייט פֿון דער אידעאלער פֿאַנעטישער טראַנסקריפֿציע לטובת דער איינהייטלעכקייט, דער אַוניווערסאַלישקייט פֿון דער אָרטאָגראַפֿיע.

106. אויב די אָרטאָגראַפֿיע קען אָבער ניט פֿרעטענדירן אויף צו געבן אַן אַבסאָלוט גענויעם אָפּדרוק פֿון דער גערעדטער שפראַך אין אַלע ניואַנסן פֿון אירע קלאַנגען, מוז זי אָבער דאָך שטרעבן צו מאַקסימאַלסטער פינקטלעכ-קייט, אויף וויפיל די דאָזיקע פינקטלעכקייט באַלעסטיקט ניט די שרייב-סיסטעם מיט אַ צו גרויסן סכּום צייכנס, אויף וויפיל זי איז ניט סותר דער איינהייט-לעכקייט פֿון דער ליטעראַרישער שפראַך, וואָס איר אויפגאַבע איז צו זיין אַ-

ניווערסאָל — פאַרשטענדלעך און ווי ווייט מיגלעך גרינג פאַר אַלע דיאַלעקטישע גרופעס, און אויף וויפיל זי איז ניט קיין סתירה צו דער עטימאָלאָגיע, צו דער אָפּשטאַמונג פון דעם אָדער יענעם וואָרט.

107. די אָרטאָגראַפיע איז סוף-כל-סוף טאַקע אויסן דערהויפּט פראַקטישע צוועקן און איז אין תּוֹך גענומען אַ ריין מעכאַנישער פראַצעס, דורך וועלכן אונזערע געדאַנקען ווערן פּיקטירט פאַרן אויג מיט דער הילף פון געוויסע אָפּגעמאַכטע סימנים — שרייב-צייכנס, וועלכע מיר רופן אותיות. אָבער די דאָזיקע אותיות בילדן דעם לבוש, אין וועלכן די שפראַך ערשיינט פאַרן אויג, און אוודאי דאָרף דער דאָזיקער לבוש זיין ווי ווייט מיגלעך צוגעפאַסט צו דעם גוף פון דער שפראַך, פאַר וועלכער ער איז באַשטימט, די שפראַך זאָל אין אים ניט אויסקומען פאַרקריפלט און געפּעלשט אין איר אמתער נאַטירלעכער געשטאַלט. שוין אונזער עסטעטיש געפיל פאַר דער שפראַך פאַדערט, אַז די אויסלייגונג אירע זאָל זיין איינהייטלעך, אויסגעהאַלטן, אַלגעמייַן אָנגענומען און קאַרעקט. דערין ליגט די סיבה, וואָס מיט אָפּ אַזויפיל אויפּמערקזאַמקייט דער אָרטאָגראַפיע אין די שולן פון רוסלאַנד, דייטשלאַנד, פראַנקרייך, ענגלאַנד, נאָרוועגיע, הגם דער לימוד פון אויסלייגן, ביי זיין גאַנצער וויכטיקייט, קען דאָך פּרעטענדירן בלויז אויף דער ראַלע פון אַ ספּל, פון אַ הילפּסמיטל לגבי דעם לימוד פון דער שפראַך גופא.

108. אויך פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער שפראַך איז די אויסלייגונג ניט אַן באַדייטונג. דער שטייגער אויסלייגונג ווירקט אַמאָל צוריק אויף דער אויסשפראַך, און גאַנץ אָפּט איז די געוויינהייט אַריבערצוטראַגן אין דעם לע-בעדיקן לשון דאָס, וואָס האָט אַ יסוד נאָר אין דער אָרטאָגראַפיע. ניט זעלטן קומט, למשל, אויס צו הערן פון מענטשן, וואָס שרייבן מיט דער "אַלטער" יידישער אָרטאָגראַפיע, אַז אין רוען אָדער אין זעען פילן זיי אַ פאַר דער ענדונג ען, אָדער אַז אין רואיק קלינגט דער לעצטער קאָנסאַנאַנט פאַרט ניט ווי אַ קי, אָדער אַז ס'איז דווקא נייטיק צו שרייבן שטעהן (און ניט שטיין), ווייל אַניט וועט מען האָבן אַ טעות אין פּשט. אין די דאָזיקע פאַלן האָבן מיר די ווירקונג פון די אַלטע אויסלייגענישן רוהען, זעהען, רוהיג, שטעהן. דאָס וואָרט וויילער ווערט אָפּט אַרויסגערעדט ווע-לער צוליב דער דייטשמערישער אויסלייגונג וועהלער, פונקט ווי דאָס פּוילישע נייע וואָרט סעים קלינגט שוין אין פּוילישן יידיש סאים — צוליב דער אויסלייגונג — סיים.

109. פון די אַלע אויספירונגען איז געדרונגען, אַז אַ רעפּאָרם פון דער אָנגענומענער אָרטאָגראַפיע איז נאָר ניט אַזוי לייכט דורכצופירן, ווי עס קען זיך דאַכטן. די שרייב-סיסטעמען פון אַ סך אייראָפּעאישע שפראַכן נייטיקן זיך אין אַ רעפּאָרם, און דאָך רירט זי זיך דאָרט נאָר זייער לאַנגזאַם. עס איז באַקאַנט, ווי לאַנג עס איז געפירט געוואָרן דער קאַמף פון די רוסישע פּילאָלאָגן און פּעדאַגאָגן פאַר און קעגן דער רעפּאָרם פון דער רוסישער אויסלייגונג.

ביז זי איז ערשט אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע דורכגעפירט געוואָרן אין געוויסע גרעניצן. די רעפֿארם-באוועגונג פון דער ייִדישער אויסלייגונג און לעצטענס אויך פון דער ענגלישער האָט נאָך אַלץ ניט געבראַכט צו קיין ממשותליקע רעזולטאַטן, הגם קיינעם קען ניט באַפֿרידיקן די סיסטעמלאַזיקייט פון דער ייִדישער אויסלייגונג אָדער די ממש כינעזישע קאָמפּליצירטקייט פון דער ענגלישער.

110. אויך די ניטאויסגעהאַלטנקייט פון דער ייִדישער אויסלייגונג, וואָס איז באַזונדערס כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער "אַלטער" (ד. ה. ניט רעפֿארמיר-טער) סיסטעם פון אונזער אַרטאָגראַפֿיע, לאָזט זיך ניט אַזוי לייכט אויסגלייכן אפילו אין דער נייער רעפֿארמירטער. מיר שרייבן, למשל, דעריבער, דע-רויף אָן דעם פּראָסטעטישן אלף (דער+איבער, דער+אויף), מיר זיינען גרייט צו גיין נאָך ווייטער און באַזייטיקן דעם פּראָסטעטישן אלף אויך אין פּאַרויס, פּאַריבל (אַנשטאַט פּאַראַויס, פּאַראַיבל) און אפילו אין פּאַריין (אַנשטאַט פּאַראַיין), אָבער אונז איז שווער דאָס אַיינצופירן אַלס סיסטעם און אויסצולייגן, למשל, דורכויס, פּאַרינטערעסירן, פּאַרומערן (אַנשטאַט דורכאויס, פּאַראַינטע-רעסירן, פּאַראַומערן); אַזעלכע אויסלייגענישן ווי מיט אַג (מיט+טאָג), בוימל (בויס+אייל) באַגעגענען ניט קיין ווידעראַנאַנד, אָבער שולעף, וויפּיל, זונטיק (אַנשטאַט שולהויף, וויפּיל, זונטאָג) קומט אונז פֿאַר ווי אַ פּאַרשוועכונג פון דעם עטימאָלאָגישן פּרינציפּ.

ס'איז אונז לייכט צו פּוועלן די פּאָנעטישע און עטימאָלאָגישע אויס-לייגונג פון אַזעלכע ווערטער, ווי האַנט, ווינט (אַנשטאַט האַנד, ווינט) א. א. וו. אָבער דאָס שרייבן די ענדונג יק אַנשטאַט יג (למשל, לע-בעדיק אַנשטאַט לעבעדיג) רופט אַרויס אַ גרויסן ווידערשטאַנד. דער כּוח פון דער רגילות און פון דעם מנהג איז אַזוי גרויס, אַז אונז הייבט זיך אָן אויס-צוווייזן, אַז די שרייב-סיסטעם, וועלכע מיר זיינען געוויינט צו באַנוצן, איז די בעסטע און די צוגעפאַסטסטע פֿאַר דער שפּראַך. מיר שפּירן ניט קיין אומבאַ-קוועמלעכקייט אין דעם, וואָס מיר שרייבן לעבט, גליקליך, הגם מיר ריידן אויס לעפט, גליקלאַך (אַזער גליקלעך), פּונקט ווי דער שריפטקענעוודיקער פּראַנ-ציוז זעט ניט קיין מניעה אין דעם, וואָס דאָס וואָרט beaucoup (באַקו), וועל-כעס באַשטייט סך-הכל פון 4 קלאַנגען, שרייבט ער מיט 8 אותיות, אָדער ווען דער ענגלענדער לייענט דאָס וואָרט Shakespeare—שעקספּיר, די פּסיכאָלאָגישע אויספאַרשונגען האַבן באַווויזן, אַז דער שריפטקענעוודיקער לייענט גאַרניט אַן אות נאָך אַן אות, נאָר ער כאַפט אויף ביים לייענען דאָס אַלגעמיינע שריפט-בילד פון וואָרט, אפילו עטלעכע ווערטער פֿאַר אַמאָל, און דאָס דאָזיקע אַלגע-מיינע בילד רופט אַרויס אין זיין מוח די באַדייטונג פון דעם וואָרט. אַ ראַיה דערצו איז דער באַקאַנטער פּאַקט, אַז זייער אָפט ביים לויפּיקן לייענען פֿאַר-זעען מיר די דרוק-פעלערן.

111. אַנערקענענדיק די געוויסע חסרונות פון דער ייִדישער שרייב-סיסטעם

בכלל און פאראויסזענדדיק, ז.ו. ביי דער ווייטערדיקער אנטוויקלונג פון דער יידישער פילאָלאָגיע וועלן אין דער דאָזיקער סיסטעם אַריינגערטראָגן ווערן ראָ-דיקאַלע שינויים און תיקונים, וואָס וועלן מער אָדער ווייניקער ברעכן די יידישע אויסלייגונג אין די יסודות אירע, ווי אזוי זיי האָבן זיך אויסגעפילדעט אין משך פון הונדערטער יאָרן, — מוז מען אָבער פון דער אַנדער זייט מודה זיין, אז אַ ברייטע און טיפע רעפּאַרמאַציע פון דער יידישער אַרטאָגראַפיע, אַ רעפּאַרמאַציע, וואָס וועט קודם-כל מוזן אַיינפירן אַ ריי נייע צייכנס פאַר די אותיות, וואָס פעלן אין יידישן אלף-בית, וועלכע זיינען אָבער גייטיק פאַר די קלאַנגען, וואָס זיינען יאָ דאָ אין דער יידישער שפראַך, — קאָן קומען נאָר אַלס אַ רעזולטאַט פון אַ טיף דורכגעדאַכטער און קאָאָרדינירטער אַרבעט פון יידישע פילאָלאָגישע אינסטיטוטן אין אַלע געאָגראַפישע געביטן פון דער יידישער שפראַכהערשאַפט. כל-זמן דאָס איז נאָך ניטאָ, כל-זמן עס איז נאָך ניט אַרגאַניזירט דער וועלט-אינסטיטוט פאַר די גרונד-פראַגן פון דער יידישער שפראַך, מוזן מיר זיין זייער פאַרזיכטיק ביים דורכפירן די אָדער יענע רעפּאַרם אין דער אויסלייגונג, מוזן מיר זיך באַנוגענען מיט אַ רעפּאַרם נאָר אין די גרעניצן, ווי מיר האָבן זי שוין דורכגעפירט אין דער נייער אויסלייגונג, אַריינפירן אין איר, ווי ווייט עס לאָזט זיך, סיסטעם, אַייגנטיילעכקייט און אויס-געהאַלטנקייט און מאַכן זי אַבליגאַטאָריש פאַר וואָס ברייטערע קרייזן, וואָס באַנוצן זיך מיטן יידישן וואָרט אין שריפט, ביז דעם מאַמענט, ווען דער קו-מענדיקער יידישער שפראַך-אינסטיטוט וועט אויסבויען די ענדגילטיקע סיסטעם פאַר דער פיקסאַציע פון די יידישע קלאַנגען.

112. ביים פעסטשטעלן די כללים פון דער נייער רעפּאַרמירטער אַרטאָ-גראַפיע האָבן מיר זיך דעריבער ווי ווייט מיגלעך באַמיט שלום צו מאַכן צווישן די הויפט-פרינציפן, אויף וועלכע די יידישע אַרטאָגראַפיע איז אין איר היסטאָ-רישער אַנטוויקלונג אויפגעבויט געוואָרן, ניט נעמענדיק זיך דאָס רעכט אַיינ-צופירן צו קארדינאַלע שינויים און אין די האַרבערע שטרייטפראַגן צו פסקענען לויט אונזער סוביעקטיוון געפיל.

כללים פאַר אַ פראָוויזאָרישער יידישער אַרטאָגראַפיע.

113. אַרויסגייענדיק פון דעם, אז אין דער יידישער אַרטאָגראַפיע מוז בלייבן דאָמינירן דער עטימאָלאָגישער פרינציפ, אז אויך דעם היסטאָרישן פרינציפ האָט די יידישע שרייב-סיסטעם צו פאַרדאַנקען אַייניקע, באַמת גליק-לעכע אַיינספאַלן (למשל, די היסטאָרישע באַצייכענונג פון דעם דיפטאָנג *ei* דורך *יי* און פון דעם דיפטאָנג *ei* דורך *יי*, וואָס איז ווי צוגעפאַסט פאַר דעם וואַקאַל-פאַראַלעליזם פון די יידישע דיאַלעקטן מיט זייער דיפערענצירטער אויסשפראַך פון די דאָזיקע דיפטאָנגען), און אז ברעכן די היסטאָרישע פאַר-

מען פון דער יידישער אויסלייגונג וועט בכלל קענען, ווי געזאגט, נאָר אַן אַוּטאָריטעטער אינסטיטוט פאַר דער יידישער שפראַך, לאָזן זיך פעסטשטעלן פּאָלגנדיקע פּללים פון דער נייער רעפּאָרמירטער פּראָוויזאָרישער אַר-טאָגראַפֿיע, וועלכע דאַרף, לויט אונזער מיינונג, בלייבן גילטיק ביז דעם מאָ-מענט, ווען די גאַנצע יידישע שרייב-סיסטעם וועט איבערגעבויט ווערן אויף פון גרונד-אויס נייע יסודות:

114. קיין שטומער אַ וואָרט-אויס, למשל, די, צו, ביי, פרוי (ניט דיא

צוא, בייא, פרויא).

115. קיין שטומער ע נאָך י, למשל, ליב, ליד, פיל (ניט ליעב, ליעד,

פיעל).

116. קיין שטומער ה; א) ניט נאָך אַ מ, למשל, טאָן, טעטיקייט, מוט,

טעאטער (ניט טהאָן, טהעטיקייט, מוטה, טהעאטער); ב) ניט צווישן אַ וואָקאַל און אַ קאָנסאָנאַנט, למשל, יאָר, בינע, (דער) זון, פילן, פליט, זען, צען, גע-שען (ניט יאָהר, ביהנע, זוהן, פיהלן, פליהט, זעהן, צעהן, געשעהן); ג) ניט וואָרט-אויס, למשל, רוי, פרי, פלי, מי, זע (ניט רוה, פריה, פליה, מיה, זעה); ד) ניט אפילו צווישן צוויי וואָקאַלן, למשל, פריער, רוען, ציען, לייען, זייען, זייען, זעהן, געשען, צעען, נאָענט (ניט פריהער, רוהען, ציהען, לייען, זייען, זייען, זעהען, געשעהען, צעהען, נאָהענט).

117. די דאָזיקע שטומע ע און ה זיינען אין דער סיסטעם פון אונזער

אויסלייגונג אַריינגעבראַכט פון דער דייטשער אַרטאָגראַפֿיע, וואו זיי דינען אַלס צייכנס פאַר די לאַנגע וואָקאַלן. אָבער אפילו אין דייטש זיינען די דאָזיקע צייכנס ניט אָנגעווענדט סיסטעמאַטיש און עס זיינען דאָ אַ גאַנצע מאַסע אויסנאַמען; אין יידיש אָבער זיינען זיי ניט נאָר קעגן דער היסטאָרישער אַנטוויקלונג פון אונזער אויסלייגונג, נאָר בכלל ווערן זיי באַנוצט אָן אַ שום אויסגעהאַלטנקייט, בלויז אין געציילטע ווערטער, ניט צו וויסן דעם טעם, פאַרוואָס עפּעס דווקא אין די ווערטער און ניט אין אַלע אַנדערע ניט אַנאַלאָגישע וואָקאַלן. די קו-מענדיקע יידישע אַרטאָגראַפֿיע וועט זיך געוויס מוזן רעכענען מיט דער מציאות פון קורצע און לאַנגע וואָקאַלן אין די יידישע דיאַלעקטן, זי וועט אָבער מוזן געפינען אַנדערע, מער צוועקמעסיקע מיטלען דערפאַר, ווי די דייטשמערישע שטומע ע און ה.

118. דאָסגלייכן קענען אין דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע ניט געמאַלע

זיין אויך קיין געטאַפּלטע וואָקאַלן אַלס סימן פאַר דער לענג פון וואָקאַלן, למשל, זאַל, האָר, פאַר, זעלע, לער, מער (ניט זאַל, האָאַר, פאַאַר, זעעלע, לעער, מעער), אויסגענומען נאַטירלעך די פאַלן, וואו די דאָזיקע טאַפּלטקייט דריקט אויס צווייטראַפֿיקייט, למשל, האַאַג, קאַאַבע, קאַאַפּעראַטיוו, פעע, אַלעע, אידעע א. אַז. וו.

119. אויך קיין טאַפּלטע קאָנסאָנאַנטן, וועלכע דינען אין דער דייטשער

אויסלייגונג צום באַצייכענען די קירץ פון די וואָקאַלן וואָס פאַר זיי, קענען

זינט אָנגעווענדט ווערן אין דער ייִדישער אַרטאָגראַפֿיע (הגם אין אַ געוויסן פּעריאָד האָט מען עס איר געפרובט אָנבינדן), אפילו ניט אין פרעמדווערטער, למשל, אַלע, קומען, זין, וויסן, קלאַס, אַקאָרד, גראַמאַטיק (ניט אַללע, קוממען, זינן, וויסן, קלאַס, אַקאָרד, גראַמאַטיק א. אַז. וו.), אויסגענומען די צו-נויפגעזעצטע ווערטער, וואו עס טרעפן זיך צונויף אַלצאיינע קאָנסאָנאַנטן, למשל, פּאַרייכטן, אָפּפּטרן, בלאָזאַק, וועלטטייל, וואויללערנער, שטיפּפּאַטער, אַ יוצא-מן-הפלל דערפון זיינען אָבער די צונויפגעזעצטע ווערטער, וואָס האָבן שוין פּאַרלאָרן דעם כאַראַקטער פון אַ צוואַמענזעצונג, ווי, מיטאַג, אַרימאַן, האַנטעך (ניט מיטאַג, אַרימאַן, האַנטוּך), אַנאַלאָגיש, למשל, מיט אַזעלכע צוואַמענזעצונגען, ווי דריטל, בוימל (ניט דריטטייל, בוימאיל).

120. אזוי ווי די ייִדישע אַרטאָגראַפֿיע איז פריי פון געטאַפּלטע קאָנסאַ-נאַנטן, קען זי אויך ניט האָבן דעם צונויפגעזעצטן מַצ אױפן אַרט פון דייטשן *zz* (וואָס פּאַרבייט דעם געטאַפּלטן *zz*), למשל, זיצן, פּלאַץ, עץ (ניט זיטצן, פּלאַטץ, עטץ). אפילו צוואַמענזעצונגען פון מ+צ ווערן איבערגעגעבן פּאָנע-טיש, דורך אַ בלויון צ, למשל, אַכצן (אַכט+צען), אַכציק (אַכט+ציק).

121. ביי דער אויסלייגונג פון ווערטער דורך ע אָדער יי מוז מען זיך דעקענען מיט דעם דיאַלעקטאַלאָגישן פּרינציפּ פון דער ייִדישער אַרטאָגראַפֿיע. פּל-זמן ס זיינען ניט אַיינגעפירט קיין אַלגעמיינ אָנגענומענע אוטראַקסיטישע צייכנס פאַר די דאָזיקע קלאַנגען מיט זייער דיפּערענצירטער אויסשפּראַך אין די פּאַרשיידענע ייִדישע דיאַלעקטן, מוז א) דער וואָלינער שרייבן ע אפילו אין די ווערטער, וואו ער רעדט אים אַרויס ווי אַ צירה, אויב דער ליטוואַק לייענט דאָ אַ סגול, למשל, לעבן, פעדער, שרעטעלע (ניט לייבן, פיידער, שרייטעלע, —זע פּאָנעטיק, § 75, 77; ב) דער ליטוואַק און דער וואָלינער שרייבן ע אַנשטאַט דעם געמיינטן צירה—פאַר נג און נק, למשל, ענג, ענג-לאַנד, ברענגען, אַפּצווענגע, שטענגל, בענקען, שענקען, געדענקען, שווענקען, קווענקלען א. אַז. וו. און אין אַזעלכע ווערטער, ווי פעאיק, העברעאיש, אידעע, אייראָפּעער א. אַז. וו.—בהספּס מיט דער פּוילישער אויסשפּראַך (וואַריס אַזעלכע אויסלייגענישן, ווי איינג, איינגלאַנד, בריינגען, געדינקען, פּייאיק, העברייאיש, אידיע וואָלט דער פּוילישער ייד געמוזט לייענען אַינג, אַינגלאַנד, בראַינגען, געדאַנקען, פּאַיאיק, העבראַיאיש, אייראָפּאַיער א. אַז. וו. אין דער ווירקלעכקייט לייענט ער אָבער ניט אזוי).

122. אויפן גרונד פון דעם אייגענעם פּלל—וואָס יי (יי) ווערט געשריבן דאָן, ווען ער ווערט געלייענט עי אין ליטווישן און דרומדיקן ייִדיש און אַז אין פּוילישן, איז אויך געדרונגען, אַז קיין ע און קיין עה קענען ניט אָנגע-ווענדט ווערן אין דער ייִדישער אַרטאָגראַפֿיע פאַר דעם ייִדיפּטאַנג, קיין נפּקאַ-בינה ניט, ווי ווערן די געהעריקע ווערטער אויסגעלייגט אין דייטש, מיטאַרף אַלואַ אויסלייגן; לידיק, ווייניק, גיין, שטיין, שוין, וויילן, ציילן, דרייען, ברייילעך, זייער (ניט לעדיק, וועניק, געהן, שטעהן, שען, וועהלן, צעהלן.

- דרעהען, פרעהלעך, זעהר א. א. וו. — פאָנעטיק, § 108 — 109).
123. נאָר אין מאַנכע פרעמדווערטער סוף וואָרט שרייבט זיך יי אפילו אין די פאלן, ווען דער פוילישער ייד ליינט עס ניט אַי (און ניט אַ), למשל, אַרמיי, קאַריפיי, אַנדריי, הגם פון דיאלעקטאַלאַגישן פרינציפ אויס וואָלט דאָ גלייכער געווען אייגנטלעך צו שרייבן, בהסכם מיט דער פוילישער אויסשפראַך — עי (אַרמעני, קאַריפעי, אַנדרעי), פונקט ווי מיר שרייבן אין געציילטע פרעמד-ווערטער און פרעמדע נעמען אַי אַנשטאַט יי (למשל, מאַי, ניקאַלאַי, מאַינן, אוראַגוואַי) און אַי אַנשטאַט יי (למשל, באַיקאַט, וואַיט, טאַלסטאַי, ללאַיד).
124. אויך בנוגע דער אויסלייגונג פון די דיפּטאַנגען יי און יי מוז אַפּ געהיט ווערן דער דיאלעקטאַלאַגישער פרינציפ. דאָס ליטווישע יידיש מישט אין געוויסע גרופעס ווערטער צונויף די דאָזיקע דיפּטאַנגען, מוז דעריבער ביי דער שרייבונג פון יי אָדער יי פוסק זיין די פויליש-וואָליניערישע אויסשפראַך, וועלכע איז אין דעם פרט איינהייטלעך, ניט קענענדיק דאָס יידיש פון פוילן און וואָלין, מוז אַלואַ דער ליטוואַק אין די ספקדיקע פאלן פון יי אָדער יי זיך האַלטן אָן די געזעצן פון דעם יידישן וואַקאַליוס, וועלכע ווייזן, פון וואָנען עס שטאַמט דער דיפּטאַנג יי און פון וואָנען — דער דיפּטאַנג יי (זע פּאַנעטיק, § 90 — 115, 125 — 128). דאָן וועלן אויסגעמיידט זיין אַזעלכע פאַרגרייזטע אויסלייגענישן, ווי למשל, הויזן, הויבן, בויגן, נויגן, אויל, אויביק, אויבערשטער, אויגל א. א. וו. וואָס דאַרפן אַלע געשריבן ווערן דורך יי, אָדער פאַרקערט, אַזעלכע גרייזן, ווי אַנגעהייבן, אייוון, טייגן א. א. וו. וואָס דאַרפן געשריבן ווערן דורך יי.
125. ביי דער אויסלייגונג פון די וואַקאַלן י אָדער י מוז, פאַרקערט, פוסק זיין די ליטווישע אויסשפראַך און ניט די פויליש-וואָליניערישע, וועלכע רעדט אַרויס יעדן וואַקאַל מיטן חיריק (זע פּאַנעטיק, § 82 — 89), למשל, אַ וואונק, פאַרשוואונדן ווערן, קומען (ניט אַ ווינק, פאַרשווינדן ווערן, קימען) א. א. וו. נאָר אין די געציילטע ווערטער, וואו דער ליטוואַק האָט פאַרגרייזט דעם י-וואַקאַל אין ו, קען אין דער אויסלייגונג צוריקגעשטעלט ווערן דער לכתחילהדיקער י, למשל, רייג (ניט רויג).
126. אין דער פּראָוויזאָרישער סיסטעם פון דער יידישער אַרטאָגראַפיע מוזן מיר טריי בלייבן דעם היסטאָרישן פרינציפ בנוגע דער אַנווענדונג פון פּראָסטעטישן אַלף ניט נאָר וואָרט-איינ, נאָר אויך וואָרט-אין אין צונויפגעזעצטע ווערטער, למשל, פאַראַומערן, פאַראַייניקן, פאַראַינטערעסירן, און בכלל אין יעדן טראַף, וואָס הייבט זיך אָן מיט די וואַקאַלן ו, י, וי, יי, למשל, קאַ-אָטסקי, טריאומף, נאַאיוו, מאַאיס, אואילד, קאַליזעאום א. א. וו. צוליב דער באַזייטיקונג פון דעם שטומן ו קומט אונז אויס צו שרייבן דעם פּראָסטעטישן אַלף אין אַ ריי נייע פאלן, למשל, פעאיק, באַציאונג, אַפּרו-אונג, אָבער דאָס איז ניט קיין סתירה ניט צו דעם געברויך פון דער עלטערער יידישער אַרטאָגראַפיע און ניט צו אַזעלכע אויסלייגענישן, ווי טואונג, באַ-

פרייאונג, וואו מהאָט אויך ביי דער פאָרווענדונג פון שטומן ה' געמוזט זיך באַנוצן מיטן פּראָסטעטישן אלף.

באַזייטיקן דעם פּראָסטעטישן אלף אין מיטן וואָרט און שרייבן, למשל, טעיק, מאַיס, נאָיוו, באַציונג, באַפרייונג, פאַרינטערעסירן א. אַז. וו. האַלטן מיר אָבער פאַר אַ סתירה, פּל-זמן דער פּראָסטעטישער אלף בלייבט אין אָנהייב וואָרט. נאָר אין צונויפגעזעצטע ווערטער, וואו דער כאַראַקטער פון דער צו-זאַמענזעצונג איז שוין אינגאַנצן פאַרווישט געוואָרן, איז דער פּראָסטעטישער אלף איבעריק, למשל, פאַריבער, דעריבער, דערונטער, ערינערונג (בכלל אַ וועמד קלינגענדיק וואָרט), ווי אויך אין אַזעלכע ווערטער נאָך י' אין וועלכע דער י קאָן באַטראַכט ווערן ווי אַ קאָנסאַנאַנט (א נ), למשל, וועזובויס, ראַדיוס, ווליס (ניט וועזובויס, ראַדיאָס, יוליאָס).

127. דער אומבאַטאַנטער וואָקאַל אין לעצטן טראַף דאַרף איבערגעגעבן ווערן דורך דעם מיטעלן נייטראַלן קלאַנג ע, למשל, עפעס, טאַקע, ערגעץ, אַרבעט, קירבעס, דימענט (ניט עפיס, טאַקי, ערגיץ, אַרבייט, קירביס, דימאַנט—ווע פּאַנעטיק, § 163, 154). אין אינטערנאַציאָנאַלע ווערטער בלייבט אָבער דער פרעמדער וואָקאַל, למשל, דאַקטאָר, פּראָפּעסאָר, אַטלאַס, אונגאַרן (ניט דאַקטער, פּראָפּעסער, אַטלעס, אונגערן) א. אַז. וו.

128. לויט דעם דאַרף אויך די ענדונג פון די פאַרקלענערע ווערטער פון דער צווייטער מדרגה אויסגעלייגט ווערן קלע, למשל, פייגעלע, מענדעלע (ניט פייגאַלע, מענדאַלע, אָדער פייגעלי, מענדעלי).

129. דאָסגלייכן איז אויך פאַר דער ענדונג פון די פאַרקלענערע ווערטער אין רבים צומבעסטן צוגעפאַסט די מער נייטראַלע מיטעלע פאַרם עך, למשל, פייגעלעך, טישלעך, לגבי דער פּאַנעטישער פאַרם אויף אַך (וועלכע שטימט מיט דער אויסשפראַך נאָר פון געוויסע פּראָווינצן) אָדער דער היסטאָרישער פאַרם אויף יך, למשל, טישלעך, פייגעלעך (אַנשטאַט טישלאַך, פייגעלאַך, אָדער טישליך, פייגעליך). דאָן מוז אָבער די ענדונג עך גילטן אויך פאַר בייווערטער און אומשטאַנדווערטער, למשל, גליקלעך, שרעקלעך, אַפּטלעך, פאַרנאָכטלעך, וואָרים ס'איז ניטאָ קיין שום אַביעקטיווער גרונד, וואָס זאָל באַרעכטיקן די דאָזיקע דיפערענצירטע אויסלייגונג פון אַ ענדונג, וואָס קלינגט גלייך, נאָכמער: די שרייבונג יך האָט געבראַכט דערצו, אַז די נייע ווערטער אויף יך האָבן זיך ניט צוגעפאַסט צו דער יידישער אויסשפראַך: מיר זאָגן גליקלאַך (אָדער גליקלעך) און אין דער אייגענער צייט—הערליך, ווירקליך, פּערזענליכקייט א. אַז. וו. אויסלייגנדיק די אַלע פאַלן איינהייטלעך—דורך עך, וועלן מיר אַלזאָ אויך מיטוירקן צו פאַרידישן אַ גאַנצע ריי נייע ווערטער (הערלעך, ווירקלעך, פּערזענלעכקייט, פאַרעפנטלעכן א. אַז. וו.).

אַרויסגייענדיק פון דעם פּרינציפּ פון איינהייטלעכער אויסלייגונג פון אַלצאָיינע קלאַנגען, דאַרף מען אויך שרייבן: נעבעך, רעטעך, ליילעך, טועכץ,

קײלעכדיק (ניט געבאך, רעטאך, לײלאך, טואכץ, קײלאכדיק, און אויך ניט געביך, רעטיך, לײליך) א. א. וו.

130. אָבער פאַר אַ מ ווערט לױט די געוויינהייטן פון דער יידישער אויסשפראַך (זע פּאָנעטיק, § 193) געשריבן ניט קײן ע, נאָר אַ י, למשל, בע־זים, בוֹזים, בוֹידים, פּאָדים, פּורים, אָרים, וואַרים, וואַרים, טורים, שטורים, שירים (אָבער אַטעם, פיזעם). אַנאַלאָגיש ווערט אויך אויסגעלייגט דאָס בײַנדוואָרט דוֹאַרים (לױטן פּויליש־וואַלינערישן נוסח—וואַרן), ניט וואַרום. דער אומבאַטאַנטער י מוז אויך בלייבן אין דער ענדונג ישׁ, למשל, דאָר־פיש, יידיש, רוסיש, באַשעפּעניש, קלעמעניש (ניט דאָרפּעש, יידעש, רוסעש, באַשעפּענעש, קלעמענעש) א. א. וו.

131. די דומפּע און הילכיקע קאָנסאַנאַנטן ווערן אין דער יידישער אויסשפראַך ניט פאַרביטן אויף זייערע זונגים ניט וואַרט־אײן, ניט וואַרט־אױס, בײַערט אויסגעווערט גענוג שאַרף און דײטלעך; דעריבער דאַרפן זײ בױך־פּלל אויסגעלייגט ווערן פּאָנעטיש, למשל, פּרוב, בּרױו, האַנט, שווערד, וועג, אַוועק, שלאָג, שלאַק (ניט פּרוּף, בּרױף, האַנד, שווערט, אַוועג, שלאַג) א. א. וו. 132. אין די פּאַלן פון אַסימילאַציע (זע פּאָנעטיק, § 207) בלייבט די טראַנסקריפּציע עטימילאָגיש, למשל, וועבסט, שלאַנסט, ברענגט, פּאַלק, לאָזט, האַנטווערקער, ביזקל, עקזאַמען (ניט וועפּסט, שלאַקסט, ברענקט, פּאַלג, לאָסט, האַנדווערקער, ביסקל, עגזאַמען) א. א. וו.

133. לױט דעם דאָרף דער סופּיקס יק (דיק) אויסגעלייגט ווערן פּאָנעטיש, דורך אַ ק, ניט דורך אַ ג, למשל, רואיק, ווינענדיק, באַליידיק, באַליי־דיקונג, פאַראייניקט, פּאַלגנדיקער, צענדליק, צוואַנציק (אַנשטאַט רואיג, ווי־גענדיג, באַליידיגן, באַליידיגונג, פאַראייניגט, פּאַלגנדיגער, צענדליג, צוואַנציג) א. א. וו.

אָבער אין אַזעלכע ווערטער, ווי זונטאַג, מאַנטאַג, ווייטאַג, קען די עטימאָלאָגישע אויסלייגונג האָבן די בכורה לגבי דער פּאָנעטישער שרייבונג זונטיק, מאַנטיק, ווייטיק וכדומה.

134. דורך דער שרייבונג יק (דיק) ווערט שוין ממילא באַזײטיקט דער ג אין דעם סופּיקס ינקױם. אַלזאָ: רײניקײט, קלײניקײט, פעאיקײט (אַנשטאַט רײניגקײט, קלײניגקײט, פעאיקײט) א. א. וו. (די אויסלייגונג יקױם אַנשטאַט ינקױם איז אגב אויך באַרעכטיקט אויס דעם שטאַנדפונקט פון דער היסטאָרישער גראַמאַטיק).

135. די אײַנהײטלעכקײט פון דער ליטעראַרישער שפראַך פּאָדערט אויסצומײדן אין דער אַרטיאָגראַפיע (ווי אויך אין דער אויסשפראַך) אַזעלכע פּראַ־ווינציאַליזמען (דאָס רוב ליטוויציזמען), ווי די צונויפמישונג פון די האַמאַרגאַנע קלאַנגען ז־זש (למשל, זשאַלעווען, זשענדע, זשע, פאַרױ, ניט זאַלעווען, זענדע, זע, פאַרױש), ם־ש (למשל, ערשטער, ווארשט, דאָנערשטאַג, שטרייק, פירשט, קלעמעניש, פאַשען, דרייסיק, — ניט ערסטער, ווארסט, דאָנער־

סטאַג, סטרייק, פירסט, קלעמענעס, פאַסען, דריישיק), צ-טש (למשל, טייטש, מענטש, בענטשן, פאַטשן, טשוועק, טשיקאווע, צוכט, ציכטיק, צי, פלייצע, לייצע, צאַצקע, גלאַצן, קורצינקער, גיט טייץ, מעץ, בענצן, פאַצן, צוועק, ציקאווע, טשוכט, טשיכטיק, טשיק, פערטשיק, טשי, פלייטשע, לייטשע, טשאַטשקע, גלאַטשן, קורטשינקער).

אויך אַזעלכע סלאַווישע פאַמיליענעמען, ווי אַבראַמאַוויטש, ראַבינאַוויטש וכדומה, איז גלייכער צו שרייבן דורך טיש, גיט דורך ין.

133. איינפירנדיק די פאַנעטישע אויסלייגונג מענטש, בענטשן, ווינטשן, וואונטש, געוואונטשן (אַנשטאַט מענש, בענשן, ווינשן, וואונש, געוואונשן), האַלטן מיר זיך דאָך אָפּ פון אַזעלכע, פאַנעטיש באַרעכטיקטע, אויסלייגענישן, ווי אונדז, האַלדז, אינדזל (זע פאַנעטיק, § 248), צוליב אַ ריין פראַקטישן טעם— גיט פונאַנדערצוגיין זיך צו פיל מיט דעם אַנגענומענעם לייטעראַישן שרייב-אופן, הגם גענוי איז אַזאַ שרייבונג געוויס גיט. דאָסגלייכן לייגן מיר נאָך דערווילע אויס פענסטער, פינסטער אַנשטאַט די פאַנעטיש ריכטיקערע—פענ-צטער, פינצטער (זע פאַנעטיק, § 250).

137. לחלוטין פרעמד דער יידישער שפראַך איז דער דייטשער אַפרי-קאַט pf, וועלכער קען אַלזאַ גיט האַבן קיין אַרט אויך אין דער יידישער אַר-טאַגראַפיע. וואַרט-אַיין קלינגט ער און ווערט איבערגעגעבן דורך פ, למשל, פעפער, פערד, פּיפּיק, פּושער, פּלויס, פּליקן, פּייפּן (דעריבער פּליכט, גיט פּפּליכט, פּלעגע, גיט פּפלעגע א. א. וו.), וואַרט-אַין און וואַרט-אויס—דורך פ, למשל, אַיינגעשרומפּן, פאַרדומפּן, אַפּערן (גיט אַפּפּערן), צאַפּ, קאַפּ א. א. וו. גאָר אין די נייע ווערטער שטרומף, טרומף, קאַמף, קעמפּן, דאַמף, ווערט קעגן דעם כלל געשריבן אַ פּ (אַנשטאַט די ריכטיקערע פאַרמען קאַמפּ, קעמפּן, דאַמפּ; אַ ראיה דערצו האַבן מיר אויך אין דער אַלטגעזעסענער פאַרם דעמפּן).

138. עס דאַרף געוואַרנט ווערן פאַר דער צונויפמישונג פון דעם וואַ-קאַל וואַרט-אַיין מיטן ספּיראַנט ה, אַ ערשיינונג, וואָס באַגעגנט זיך גאַנץ אָפט אין דער אויסשפראַך פון אייניקע געגנטן. אַן אַלגעמיינער גרייז איז, למשל, היילן אַנשטאַט אַיילן (אַבער היילן—קורירן), האַרן אַנשטאַט אַרן (אַבער האַרן—וואַרטן), האַמפּערן זיך אַנשטאַט אַמפּערן זיך. אין וואַרשע זאָגט מען הערשט אַנשטאַט ערשט, אין ביאַליסטאָק—אַנט אַנשטאַט האַנט. בהסכּם מיט די וואַלינער פראַוויניציאַליזמען טרעפט מען ביי ליגעצקין אַזעלכע אויסלייגענישן, ווי אונ-דערט (הונדערט), איישעריק (היישעריק), ביי ליפּשיצן—אַמסטער (אַנשטאַט האַמסטער), הינד (אַנשטאַט אינד), הינדיק (אַנשטאַט אינדיק) א. אַנד. דאָס וואַרט האַוירן (נאַכגעבן אין גוסט) האַב איך באַגעגנט אויך אין דער פאַרם אַוירן, אַבער זיין אַפּשטאַמונג איז מיר אומבאַקאַנט. אַזעלכע פאַרמען, ווי אַרמאַט (ביי פּרצן, למשל) אַנשטאַט האַרמאַט קענען דערקלערט ווערן מיט דער השפּעה פון דער פּוילישער שפראַך.

139. דאָסגלייכן דארף מען ניט צונויפמישן דעם קאַנסאַנאַנט י מיטן וואַקאַל י. אין יידיש האָבן מיר ניט קיין באַזונדער צייכן פאַרן קאַנסאַנאַנט און ווען ס'קומט אים אויס צו שרייבן פאַרן וואַקאַל י, איז עס אַ ביסל אומבאַקוועם, ווייל—צוויי יודן (יי) זיינען פאַרן אויג דער צייכן פון דיפּטאַנג עי אָדער אַי. אָבער די דאָזיקע אומבאַקוועמלעכקייט איז נאָך ניט קיין גרונד צו פאַרגרייזן די אויסשפראַך און די עטימאָלאָגיע פון אַזעלכע ווערטער ווי ייד, יידיש, יונגער, ינגל, וואָס טייל שרייבן זיי איד, אידיש, אינגער, אינגל, און טייל—יוד, יודיש, יונגער, יונגל.

דער ערשטער נוסח קען ניט דערלאָזן ווערן עטימאָלאָגיש, ווייל אין די פאַרמען פון שורש ייד איז בפירוש דאָ אַ נ (פון לשון יהודי, פראַנצויזיש זיש juf, סלאַוויש žyd, אַ ראיה איז אויך אַ ייד, ניט אַן איד), און די פאַרמען ינגל, יונגער, יונגסטער זיינען געבילדעט—דורך איבערקלאַנג פון יונג (ניט פון אַרונג, ווי עס קומט אויס לויט די פאַרמען אינגל, אינגער). דער צווייטער נוסח—יוד, יודיש, יודנטום, פאַריודישן, יונגל, יונגער, יונגסטער קלינגט בכלל משונה און אומנאַטירלעך.

פונקט ווי דער י־קאַנסאַנאַנט קען זיך פאַרבינדן מיט אַלע וואַקאַלן (למשל, יאַקל, יאַגן, יונג, יעטן, יוי, יוירן, יויל, יויד), אזוי קען ער זיך אויך פאַרבינדן מיט אַ חיריק; און אויב אין יידיש האָבן מיר צופעליק נאָר זייער זעלטן קאַמבינאַציעס פון דעם י־קאַנסאַנאַנט מיט דעם י־וואַקאַל, מוזן מיר אָבער זיי איבערלאָזן, כדי צו קענען אויך איבערגעבן אַזעלכע פרעמדווערטער און נעמען ווי, למשל, יירעטשעק (אַ טשעכישער פילאָלאָג), ייליך (אַ שטאַט אין דייטשלאַנד), יירגענס (אַ דייטשער היסטאָריקער), ייריקן (אַ טורקמענישער שבט אין קליינאַזיע), יינריקשאַ (אַ לייכטער וואַגן אויף צוויי רעדער אין מזרח־אַזיע, וואָס ווערט געשלעפט דורך אַ מענטשן), וועלכע מקען דאָך ניט אויסלייגן ניט אירעטשעק, איליך, אירגענס, איריקן, אינריקשאַ און אויך ניט יורעטשעק, יוליך, יורגענס, יוריקן, יונריקשאַ.

140. קומט דער קאַנסאַנאַנט י פאַר דעם דיפּטאַנג יי, קענען מיר זיי פונאַדערטיילן דורך אַ שטומן אַ, אויסצומיידן דריי יידן נאָכאַנאַנד (אזוי ווי מיר טוען עס, כדי אויסצומיידן דריי וואָוון נאָכאַנאַנד), למשל, יאַיכל.

141. די אותיות ב, ה, פ, ש, ת און ת ווערן געשריבן נאָר אין ווער=טער, וואָס שטאַמען פון העברעאיש און אַראַמעאיש. דער אַיינפיר צו שרייבן אַ ה אין אָנהייב אויך פון ניט העברעאישע ווערטער אָדער אין פרעמדווערטער האָט ניט קיין שום גרונד אונטער זיך. דעריבער לייגן מיר אויס כאַפּן, כאַמאַרע, כריין, כרעמול, כראַניק, כאַר, כאַראַקטער, פּסיכאָלאָגיע (ניט חאַפּן, חאַמאַרע, חריין, הרעמול, הראַניק, חאַר, חאַראַקטער, פּסיכאָלאָגיע) א. א. ו. דאָסגלייכן מוז באַזייטיקט ווערן דער פּם אָנשטאַט קם אַלס נאָכמאַכונג דעם דייטשן chs, למשל, זעקס, וואַקסן (ניט זעכס, וואַקסן) א. א. ו.

142. אויך דער בַּ אין ניט-העברעאישע ווערטער, וואָס באַגעגנט זיך נאָך טיילמאָל אין אַזעלכע ווערטער, ווי אויבֿן, אָבֿנט (אַנשטאַט אויוון, אָוונט), איז אַ אומפאַרשטענדלעך-חנדל. בלויז נאָך דעם וואָקאַל ו איז אָנגענומען צו שרייבֿן אַ בַּ אַנשטאַט וו, כדי אויסצומיידן דריי וואָוון נאָכאַנאַנד, למשל, פֿרוּבֿן, סוּבֿאַלץ, לוּבֿר; פשוטער אָבער וואָלט געווען אויסצולייגן דווקא פֿרוּוון, סוּוואָלץ, לוּוור וכדומה, וואָרים אינגאַנצן צו פֿאַרמיידן די שרייבֿונג פֿון דריי וואָוון איז כּמעט ניט מעגלעך. אַזוי, למשל, שרייבֿן מיר ניט צובֿאַרפֿן (צו— באַטאַנט), שוּבֿאַקס, נאָר צוּוואָרפֿן, שוּוואָקס. אויך דער אַמעריקאַנישער שטיי־ גער אויסצולייגן צוּוואָרפֿן, פֿרוּוואוּן איז קעגן אונזער געווינהייט. פֿאַרקערט, ווען דער וואָקאַל ו שטייט נאָך דעם קאַנסאַנאַנט וו, דאַן ווערן זיי פֿונאַנדערגעטיילט דורך אַ שטומן אַ, למשל, וואוּ, געוואוסט, וואול־ קאַן, וואוינען, וואויל א. אַז. וו. די דאָזיקע היסטאָרישע פֿאַרם פֿון אויסלייגונג בלייבֿט אויך פֿלל אין דער נייער ייִדישער אָרטאָגראַפֿיע.

143. ווי ס'איז שוין געווען דערמאָנט אין דער פֿאַנעטיק, זיינען אין ייִדיש דאָ צוויי פֿ=קלאַנגען, אַ האַרטער פֿ און אַ ווייכער. ווייזט אויס, אונטער דער השפּעה פֿון רוסיש (און אפשר אויך פֿון דער ליטוויטער שפּראַך) איז דער פֿ פֿון די ווערטער, וואָס שטאַמען פֿון דייטש, אין ליטווישן ייִדיש געוואָרן אַ האַרטער פֿ; בלויז פֿאַר דעם וואָקאַל י קען אויך אין ליטווישן ייִדיש דער ל אויסגערעדט ווערן ווייך, למשל, ליב, ליגן, ליכט (פֿאַרגלייך מיט פֿאַנעטיק, § 80). אין פּוילישן ייִדיש וואַריאירט די אויסשפּראַך פֿון ל אין אַפּהענגיקייט פֿון דעם וואָקאַל, מיט וועלכן ער איז פֿאַרבונדן. ליידער פֿעלט מיר גענוג מאַטעריאַל פֿון דעם לעבעדיקן פּוילישן ייִדיש (און אויך פֿון דעם דרומדיקן), כדי פעסטצושטעלן גענוי די אויסשפּראַך פֿון דעם ל אין די דאָזיקע דיאַלעקטן. אויף וויפּיל מיר דינט דער זכרון, איז דער ל אין פּוילישן ייִדיש האַר ט: א) פֿאַר אַ קורצן וואָקאַל און פֿאַר די דיפּטאַנגען יי און וי, למשל, לאַגער, לאַך, לעשן, לייב, לויפֿן, און ב) נאָך אַ קורצן אַ אָדער אַ, למשל, גאַל, זאַלץ, קאַלט, וואַלד, גאַלד, וואָלט, געשאַלטן; ווייך: א) פֿאַר אָדער נאָך אַ לאַנגן וואָקאַל, למשל, לאַדן, לעבן (אויסגערעדט ליוּדן, ליעיבן), מאַלן (אויסגע־רעדט muhn) און ב) נאָך יעדן ע=וואָקאַל, למשל, געל, קעלט, פעלד, וועלט, שעלטן (אויסגערעדט scheltn, welt, feld, keft, gehl).

144. אחוץ דעם דאָזיקן ווייכן ל פֿון די דיאַלעקטן, וועלכער ווערט אין דער ייִדישער אָרטאָגראַפֿיע ניט דיפּערענצירט פֿון דעם האַרטן, האָבן מיר אָבער נאָך אַ פֿאַלאַטאַליזירטן ל אין ווערטער, אַריבערגעקומענע פֿון סלאַוויש, וועלכער ווערט אויסגערעדט ווייך אויך אין ליטווישן ייִדיש. אין דער שריפט ווערט ער פּיקסירט דורך לֿי, למשל, ליאַק (אַ פּלי צום קאַכן טיי), ליאַק, שליאַך, שליוו א. אַז. וו. דער דאָזיקער מיטל צו באַצייכענען די פֿאַלאַטאַליזירונג פֿון דעם ל קלעקט אָבער ניט, ווען דער ל שטייט נאָכן וואָקאַל, למשל, ליאַלעק, ליוּלעק, פֿאַלעק, מאַל, מעדאַל (מאַנכע פֿרוּבן אויך אין אַזאַ פֿאַל איבערגעבן

די פאלאטאליזירונג דורך א י פ א ר דעם 9, למשל, מאיל, פאָלקע, מעדאיל). די קומענדיקע יידישע אַרטאָגראַפֿיע וועט אַלואָ מוזן שאַפן אַ באַזונדער צייכן פֿאַר דעם פֿאלאטאליזירטן 9.

145. דעם פֿאלאטאליזירונגס-נאָך אַ 9 דאַרפן מיר אָבער ניט פֿאַרווענדן אין אינטערנאַציאָנאַלע ווערטער, אויב זיי זיינען אפילו אַריבער דורך דער פֿאַרמיטלונג פֿון רוסיש; פֿונקט ווי מיר שרייבן לעגענדע, לעגיאָן (הגם ריידן אויס אונטער דער השפעה פֿון רוסישן ווייכן ֶ—ליעגענדע, לעגיאָן), אַזוי דאַרפן מיר אויך אויסלייגן רעוואָלוציע, עקזעמפּלאַר, אילוסטראַציע, ראָלע (ניט רע-וואָלוציע, עקזעמפּליאַר, איליוסטראַציע, ראָליע) א. אַז. וו.

146. דער י דינט פֿאַר אַ פֿאלאטאליזירנדיקן צייכן אויך נאָך אַנדערע קאָנסאַנאַנטן דאָס רוב אין סלאַווישע ווערטער אָדער סופיקסן, דערהויפּט נאָך אַ נ. למשל, האַרעוואַניע, וויאַניע, גאַטעניו, שפּאַניע, שאַמפּאַניער, גריזיען, נודזיען. אָבער אין אַזעלכע ווערטער, וואו די פֿאלאטאליזירונג איז ניט אַזוי בולט, איז דער איבעריק, למשל, סאַוועט (ניט סאַויעט), ווערשאַק (ניט וויערשאַק), צאַר-סקאַע סעלאַ (ניט סיעלאַ) א. אַז. וו.

147. די פלייציקע קאָנסאַנאַנטן ל און נ זיינען אין יידיש טראַפּייל ד-נ-דיק (זילביש אָדער סאַנאַטיש), ד. ה. זיי קענען, אַזוי ווי די וואַקאַלן, בילדן אַ טראַף. אין דער ביזאָהערדיקער, ניט רעפֿאַרמירטער יידישער אַרטאָגראַפֿיע, וועלכע לייגט, למשל, אויס, טישעל, לעבען, איז עס ניט קענטיק, ווייל עס באַקומט זיך, אַז דער טרעגער פֿון דעם צווייטן טראַף איז דאָ דער וואַקאַל ע; אין דער אמתן אָבער איז דאָ קיין שום ע ניטאָ; דער צווייטער טראַף איז דאָ צעבילדעט דורך די קאָנסאַנאַנטן ל (טי—של) און נ (לע—ן).

148. דער דאָזיקער שטומער ע פֿאַר די טראַפּיילדנדיקע 9, נ איז אַריבער אין אונזער אויסלייגונג פֿון דער נייִהויכדייטשער אַרטאָגראַפֿיע; אין די פֿאַלן, וואו ער פעלט אין דייטש, שרייבט מען אים אויך אין יידיש ניט (למשל, הערצל, ציטערן), הגם דאָס פּיינסטע אויער פֿון דעם גרעסטן פּע-דאַנט וועט בשום אופן ניט קאָנען דערווייזן, אַז ס'איז דאָ אַ ווירקלעכער פּאַ-נעטישער גרונד אויסצולייגן, למשל, דעם פּאַמיליעננאַמען פֿון ציוניסטישן פּו-רער אָן אַ ע (הערצל) און די פֿאַרקלענערונג פֿון האַרץ—מיט אַן ע (הערצעל), אָדער—ציטערן—אַן אַן ע און קלערען מיט.

(שלום-עליכם איז טאַקע אין דעם פּרט געווען אויסגעהאַלטענער און האָט געשריבן דורכאויס דעם שטומן ע, למשל, עלטערען, ציטערען, פּאַרגרעסערען א. אַז. וו.) דאָס רוב אָבער פּלעגט דער קאַרעקטאַר עס פּאַרריכטן.

149. דער דאָזיקער שטומער ע איז דעריבער טאַקע געווען די ערשטע פּפּרה ביי די פּרובן צו רעפֿאַרמירן די יידישע אַרטאָגראַפֿיע און איצט איז ער שוין פּאַרשוואַנדן אינגאַנצן אין דער אויסלייגונג פֿון אוקראַיניע, רוסלאַנד, ליטע.

ארויסווארפן דעם דאָזיקן איבעריקן ע איז געווען נייטיק ניט נאָר, כדי צו באַפרייען זיך פון אַ דייטשמעריזם און צוריקצוקערן זיך צו דער אַמאָליקער יידישער אַרטאָגראַפֿיע, וועלכע האָט אים ניט געקענט (פונקט ווי דאָס פּאַלק קען אים עד-היום ניט, פאַרבייטנדיק אים אָפּט דורך אַ י, למשל, שרייבן, ציטערין, אַ ביסיל, אָדער דורך אַ ו, דערהויפּט אין גאַליציע און וואָלין, למשל, שרייבן), און ניט נאָר כדי ניט צו פעלשן די אמתע יידישע אויסשפראַך (וואָס באַזונדערס מערקט זיך עס ביים לערנען ליענען קינדער, וועלכע זאָגן ווי עס שטייט: טי—שעל, שריי—בען), גייערט אויך צוליב דעם, מיזאַל דעם ע פאַר נ קענען האָבן צום פיקסירן דעם קלאַנג ע דאָן, ווען ער הערט זיך טאַקע אויף אַן אמת.

149. וואָרים אין געוויסע פּאַלן, האָבן מיר טאַקע דווקא צו טאָן מיט דער ענדונג ען, ניט מיט ון, למשל, מעקען (מאַכן מע) און מעקן (אויס-שטרייכן), בריקען (מיט די פיס) און בריקן (איבער טייכן), שטומען (צייט-וואָרט—שטיל זיין) און שטומן (אַ בייגפאַל פון דעם בייִוואָרט דער שטומער), ארויסוואַרפנדיק דעם שטומן ע דאָרט, וואו ער איז טאַקע ניטאָ אין דער אויס-שפראַך, האָבן מיר די מיגלעכקייט צו דיפערענצירן די אויסלייגונג פון דער ענדונג ען און פון דער ענדונג ון, אַ זאך, וואָס איז דורכאויס נויטווענדיק על-פי די געזעצן פון דער יידישער פּאָנעטיק, ווי מיר וועלן עס ווייטער זעען.

150. די אַרויסוואַרפונג פון ע פאַרן טראַפּילדנדיקן ו און נ האָט גע-קאַנט זיך אויסווייזן פאַר אומגעוואונטשן אפשר פון מוזיקאַלישן שטאַנדפונקט. הערנדיק ביים יידישן געזאַנג דווקא דעם אויסגעצויגענעם ען, וואָס קלינגט אַגב וייער פרעמד, ניט יידיש, האָט זיך געדאַכט, אַז אַנדערש קאָן ניט געזונג-גען ווערן, ווי נאָר לע—בען, שטרע—בען, אַ. אַז. וו. אָבער אויטאָריטעטע מוזיקער האָבן מיך פאַרזיכערט, אַז ס'איז קיין שום מניעה ניט פאַרן זינגען, ווען מיזאַל אַרויסריידן דעם טראַפּילדנדיקן ל אָדער נ לויט דער אמתער יידישער אויסשפראַך, און ווירקלעך האָבן די לעצטע קאַנצערטן פון יידישע פּאַלקסלידער, ווי אויך דער כאָר פון ווילנער אַרבעטער-קונסט-פאַראיין דער-וויון, אַז אויך וואָקאַליש ד. ה. פאַרן זינגען, האָט דער שטומער ע קיין שום באַרעכטיקונג ניט; אַרדבא, ער שטערט נאָר דעם איינדרוק, אַריינברענענדיק אין יידיש ניט עקסיסטרנדיקע קלאַנגען-קאַמפלעקסן, און לע—בן, שטרע—בן-לאָזט זיך אויסניגען ניט ערגער ווי לע—בען, שטרע—בען.

151. אויך מעטריש, פאַרן משקל פון דעם פּערו, מוזן מיר דעם שטומן ע האַלטן פאַר גאַנץ איבעריק, געדענקענדיק, אַז אַל און אַ נ מיט אַ צופרי-ערדיקן קאַנסאַנאַנט בילדן אַ טראַף, אַגב זיינען די אָנהענגער פון שטומן ע ניט אויסגעהאַלטן, וואָרים אויב זיי לייגן אויס, למשל, שרייבען, ביכעל א. אַז. וו., מוזן זיי אויך אויסלייגן ערענסט, גערען, קאַרען א. אַז. וו. וואָס זיינען דורכ-אויס צווייפראַפיק, ד. ה. באַשטייען פון צוויי זילבעס און אַלס צוויי זילבעס קלינגען זיי אויך אין יידישן פּערו. פונדעסטוועגן, שרייבן אפילו די אָנהענגער

פון שטומן ע ערנסט, גערן, קארן, ווייל די דייטשע אַרטאָגראַפיע לייגט אזוי אויס און לויטן דייטשן משקל זיינען אזעלכע ווערטער איינזילביק.

152. די פאלן, ווען מ'דארף אויף יידיש שרייבן די ענדונג ן און ווען טאקע מיט א ע-ען, זיינען אַבסאָלוט ניט אַנאַלאָגיש מיט די דייטשע ענדונג-גען n און en. אין דייטש ווערט די ענדונג n (אָן e) געשריבן נאָר אין געוויסע פאלן נאָך er (למשל, Eltern) און אין דעם קאָמפּלעקס eln (למשל, wickeln). אין יידיש גילטן אָבער גאַנץ אַנדערע פּללים פאַר דעם געברויך פון די ענדונגען ן און ען און די דאָזיקע פּללים מוזן קומען צום אויסדרוק אויך אין אונזער אויסלייגונג, אויב מיר ווילן אָפהיטן דעם יידישן קאַראַקטער אירן. דער גרונד-פּלל דאָ איז—אז קיין ע פאַר ן האָבן מיר ניט אין דער אויס-שפראַך, דעריבער דאַרפן מיר אים אויך ניט האָבן אין דער אויסלייגונג. דער ע פאַר דער ענדונג ן דאַרף געשריבן ווערן נאָר דאָן, ווען ער הערט זיך, און הערן הערט ער זיך אין פּאָלגענדיקע פּאלן, וועלכע זיינען ריין יידיש און גילטן גאַרניט אין דייטש:

(א) אין די צייטווערטער, וואָס זייער גרונדפּאַרם לאָזט זיך אויס: אויף אַ וואַקאַל (אָדער אַ דיפּטאָנג), למשל, רו—ען, צי—ען, בוי—ען, גרוי—ען, באַניי—ען; אויף אַ אָדער n למשל, קומ—ען, סמ—ען, חלום—ען, לערנ—ען, שרכנ—ען; אויף אַ ל מיט אַ קאַנסאַנאַנט פאַר אים, למשל, טומל—ען, פּסל—ען, טובל—ען, חנדל—ען, טרייסל—ען, קרישל—ען, שאַקל—ען; אויף נג אָדער נק, למשל, דערלאַנג—ען, פאַרענג—ען, גערענק—ען, בענק—ען.

(ב) אין די צייטווערטער, וואָס אין אַלע פּערוואַנען פון דער געגנוואַרט אין פאַרגאַנגענעם מיטלואַרט האָבן זיי אין דער ענדונג אַ ע. דאָס זיינען: (1) די צייטווערטער פון סלאַווישן מקור, למשל, סאַפען (אין דער געגנט וואַרט אין אַלע פּערוואַנען אַ ע: איך סאַפע, דו סאַפעסט, ער סאַפעט, געסאַפעט), טופּען, זיך סטאַרען א. אַנד.

(2) די צייטווערטער מיטן סלאַווישן סופיקס עווען, למשל, ראַטעווען, באַלעבאַטעווען, לצעווען, תּלעווען (איך ראַטעווע, געראַטעוועט).

(3) די נאָכקרימענדיקע צייטווערטער אויף, למשל, קען, אויַקען, באַמקען, מעקען, בעקען, קוואַקען, קוואַקען;

(4) די צייטווערטער, וואָס שטאַמען פון העברעאיש און פאַרטאַפלען די ענדונג ען אין עב ען, למשל, הרגען, גנבען, חנפען, שרפען, חכמען, חתמען, דאגען, טענען (הגם די לעצטע דריי ווערן אויך אויסגעלייגט חכמן, דאגהן, טענהן)—פאַרטאַפּלט אין הרגענען, גנבענען, חנפענען, שרפענען, חכמענען, חתמענען, דאגענען, טענענען.

153. די דאָזיקע פאַרטאַפּלונג פון דער איינפאַכער ענדונג ען איז אַ פּלל

אין די העברעאישע ווערטער הרגענען, גנבענען און אייניקע אנדערע. די ווערטער חתמענען, חנפענען, חכמענען א. א. וו. איז גלייכער צו באנוצן מיט דער איינפאכער ענדונג (חתמען, חנפען, חכמען). אינגאנצן אבער צו פארמיידן איז די פארטאפלונג פון דער ענדונג ען אין די ווערטער טענענען, דאגענען, סודענען, מייקענען (אָנשטאַט טענען, דאגען, סודען זיך, מייקען), ווי דאָס איז דער נוסח אין מאַנכע געגענטן אין דער ליטע (ווילנע, סובאַלק, קאַוונע). באַ-זונדערס שלעכט קלינגט די דאָזיגע פארטאפלונג אין די סלאַווישע צייטווערטער און אין די נאַכקרימענדיקע, למשל, סאַפענען, שטשיפענען, הויליענען, מוטשע-נען, אויקענען א. אַנד., און די ווילנער, סובאַלקער, קאַוונער מוזן זיך אין דעם פאַל אונטערגעבן דעם מער פאַרשפרייטן און איינציקן ליטעראַרישן נוסח: מיט דער איינפאכער ענדונג ען. אַלזאָ: סאַפען, שטשיפען, הויליען, מוטשען, אויקען, באַמקען א. אַז. וו.

154. אין דער דאָזיקער פארטאפלונג ביי אַ טייל ליטווישע יידן דריקט זיך אויס זייער ווידערגעפיל צו דער ענדונג ען נאָך אַ קאָנסאַנאַנט, פאַרטאַפ-לען זיי די ענדונג, כדי צו באַקומען פאַר דער ענדונג ען כאַטש אַ נ. דעם-זעלבן ווידערגעפיל צו דער ענדונג ען מערקן מיר, למשל, ביי די ווילנער, ווען זיי ריידן אַרויס די ענדונג ען נאָך נג, נק מוטשש, כמעט אַן אַ ע (גע-דאַנקן—אָנשטאַט געדאַנקען, דערלאַנגן—אָנשטאַט דערלאַנגען א. אַז. וו.).

155. אייניקע פעלים האָבן פאַראַלעלע פאַרמען, מיט ע און אָן, ווייזט אויס, צוליב דעם, וואָס די פאַלקסשפראַך האָט די דאָזיקע פעלים אויפגעפאַסט ווי סלאַווישע, למשל, זיפצן (איך זיפצן) און זיפצען (איך זיפצע), קרעכצן (איך קרעכצן) און קרעכצען (איך קרעכצע), שנאַרן (איך שנאַר) און שנאַרען (איך שנאַרע), פיקן (איך פיק) און פיקען (איך פיקע). די בכורה אין די דאָזיקע פאַלן איז אַפצוגעבן דער פאַרם אַן ע, אַחוץ דעם צייטוואָרט קוויטשען, וועל-כער ווערט אויפגעפאַסט פון דער שפראַך אַלס סלאַווישער, הגם עס איז אַ גערמאַנישער. פאַרקערט, זיינען מאַנכע סלאַווישע ווערטער אויפגעפאַסט אַלס ריין יידישע און האָבן די ענדונג ן: טאַקן (точить), פאַרטעמפן, כאַפן.

די פאַרם כאַפן און ניט כאַ—פען דערקלערט זיך אפשר דערמיט, וואָס דאָס וואָרט איז שוין הונדערטער יאָרן איינגעבירגערט אין יידיש; יש אומרים, אַז דאָס איז בכלל ניט קיין סלאַוויש וואָרט.

156. אין די שם-עצמס איז דאָ אַ ע פאַר דער ענדונג ן נאָך מ, נ, נג, נק, נאָך אַ וואָקאַל, נאָך אַ ל, למשל, קראַמען, זינען, שלאַנגען, צייטונגען, פונקען, געדאַנקען, שלייען, היטלען, שליסלען.

אין דער ענדונג פון דאָטיוו אָדער אַקוזאַטיוו פון די אייגענע געמען הערט זיך אַן ע: נאָך אַ וואָקאַל, למשל, טאַלסטאַיען; נאָך אַ מ, למשל, חיימען, מעדעמען; נאָך אַ נ, למשל, לעווינען; נאָך אַ ף מיט אַ קאָנסאַנאַנט פאַר אים, למשל, גיטלען; אָבער נאָך נג און נק ענדיקט זיך דער דאָטיוו אָדער

אקוואטיוו פון די אייגענע נעמען אויף ן (ניט ען), למשל, שעלינגן, לענסינגן, הערמאן באנגן, יצחק פונקן.

די אייגענע נעמען אויף ע באהאלטן דעם ע אויך פאר דער ענדונג ן פון דאטיוו אָדער אקוואטיוו, למשל, לייבע—לייבען (אָבער לייב—לייבן), מערע—מערען, ראָזע—ראָזען, הגם די ווילנער און קאָוונער, וועלכע האָבן, ווי מיר האָבן שוין געזעען, אַ מין ווידערגעפיל צו דער ענדונג ען, זאָגן: לייבן, מערן, ראָזן א. אַז. וו. דאָסגלייכן בלייבט דער ע אין דאטיוו פון באָבע—באָבען (ניט באָבן).

אויך אין די פאָרמען פון די צאָלוערטער פיר ען, פינפּען, זעקּע סען, אַכטען הערט זיך דער ע פאר דער ענדונג ן און דארף אַלואַ יאָ געשריבן ווערן.

157. נאָר איין קאָטעגאָריע ווערטער מיידט מיט אַלע מיטלען אויס דעם קלאַנג ע פארן טראַפּילדנדיקן ן. דאָס זיינען די בייִווערטער, די שם-התוארס. סאיז אַ פענאָמען פון דער יידישער פאָנעטיק, ווי אַזוי די בייִווערטער גיבן זיך אַן עצה ניט אויסצולאָזן זיך אויף ען:

(א) ניט נאָר נאָך נג, נק, ניערט אויך נאָך מ האָבן זיי די ענדונג ן אַנ-שטאַט דער ענדונג ען, וואָס עס באַקומען אין דעם פּאַל די הויפטווערטער אָדער די צייטווערטער, למשל, די געזונטע יונגען (שם-עצם), אָבער דעם יונגן מאַן; זיך פאַרענגען (פעל), אָבער אין אַ ענגן אָרט; פאַר-אַרימען (פעל), אָבער דעם אָרימן מענטשן; זאָלסט שטומען (פעל), אָבער מיט אַ שטומן.

(ב) ביי דעם טראַפּילדנדיקן ל נעמען די בייִווערטער אַן די ענדונג עלן (וואָס קאָן אין אַלע אַנדערע פּאַלן אין יידיש ניט דערלאָזט ווערן), אבי ניט צו האָבן די ענדונג ען, למשל, אויסאיידלען (פעל), אָבער דעם איידעלן, פאַרטונקלען (פעל), אָבער דעם טונקעלן, מיטלען (רביס פון שם-עצם מיטל), מיטלען זיך (פעל), אָבער דעם מיטעלן מענטשן; פּסלען (פעל), אָבער דעם פּסולן א. אַנד.

(ג) נאָך אַ נ, ווען די אויסשפראַך דערלאָזט שוין בשום אופן ניט קיין קלאַנגענאָמפּינאַציע אַן אַ ע, פאַרבייטן די בייִווערטער גאָר דעם ן אויף אַם, למשל, פיינעם, דיינעם, מיינעם, א. אַז. וו. (פּרגל. פיינען זיך און דעם פיינעם).

(ד) דער נ ווערט פאַרביטן אויף אַ מ אפילו נאָך אַ וואָקאַל, למשל, ניי-עם (פּרגל. מיט באַנייען), אָבער ניט בדרך-כּלל. אין אייניקע ווערטער וואָקאַל זיך עס, למשל, פרייעם און פרייען, בלויעם און בלויען. אָבער ווען דער ן בלייבט אפילו, ווערט דער ע פאַר אים אויסגערעדט אויך מטושטש, קלינגענדיק גיכער י, למשל, דעם געטרייען—געטרייאַן (אָבער געטרויען—פעל), גרויען—גרויאַן (אָבער גרויען אויף טאָג—פעל), פרייען—פרייאַן (אָבער באַפרייען—פעל) א. אַז. וו.

די דאזיקע מערקווירדיקע ערשיינונג איז אגב א זעלטענער ביישפיל, ווי אזוי דער פטיכאלאגישער מאַמענט ווירקט אויף דער פיזיאלאָגיע פון די קלאַנגען.

158. דער היוצא לנו מזה איז—אז דער שטומער ע מוז אַרויסגעוואָרפן ווערן פון דער יידישער אַרטאָגראַפיע, בלייבנדיק נאָר דאָרט, וואו ער הערט זיך לויט דער אַלגעמיינער יידישער אויסשפראַך (די ווילנער, קאָוונער, סובאַל=קער מוזן אין דעם פרט אַ ביסל נאָכגעבן).

159. דערפאַר אָבער דארף בלייבן די ענדונג ין אלס סופיקס פון ווייב=לעכע פּערוואַנען=נעמען, למשל, די קריסטין, די שניידערין, די חברטאָרין, די האַרינטע, צוליב אַרײַן ע טײַמאַל אַגישן גרונד, וואַרים פּאַנעטיש איז טאַקע ניטאָ קיין שום חילוק צווישן די קריסטן (רביס פון דער קריסט) און די קריסטין (א קריסטלעכע פרוי).

160. דער יידישער וואוילקלאַג פאָדערט אויך, אַז ווען נאָך די טראַפּ=בילדנדיקע ל און נ קומט אַ וואַקאַל, ווערט פאַר זיי צוריקגעשטעלט דער ע (סוואַראַבּהאַקטי=וואַקאַל), למשל, איידל—איידעלער, מיטל—מיטעלער, ביכל—בי=כעלע (אָבער אין דעם רביס פון די פאַרקלענערעווערטער אויף ל ווערט דער ע ניט צוריקגעשטעלט פאַר דער ענדונג עך, כּדי צו דיפּערענצירן די פאַרמען פון דעמינוטיוו—ביכלעך—און אימינוטיוו—ביכעלעך), רעגן—רעגענען, רעכן—רעכענען, רעכענונג, געראַטן—געראַטענער, פאַפּירן—פאַפּירענער, טרוקן—טריקענער, פּופּצן—פּופּצענער, פּופּצענער (אָבער פּופּצענער).

161. אויך ביי דער צוועצונג פון אַ טראַפּבילדנדיקן ל אָדער ן ווערט דער דאָזיקער ע צוריקגעשטעלט, למשל, געגנט—געגענטן, רעגן—רעגענדל, וואַלקן—וואַלקענדל, שטערן—שטערענדל; אגב ווערט דורך אַזאַ אויסלייגונג אויסגעמייט אַ קאָמבינאַציע פון אַזוי פיל קאָנסאַנאַנטן, ווי געגנטן, רעגנדל, שטערנדל, וואַלקנדל. (צוליב דעם אייגענעם טעם וואַלט אפשר אויך גלייכער געווען אויסצולייגן מיט אַן ע אַזעלכע פאַרמען, ווי פאַלגענדיקן אַנשטאַט פאַלגנדיקן).

162. די פּללים פון דעם טראַפּבילדנדיקן ל אָדער ן זיינען נאַטירלעך אויך חל אויף העברעאישע ווערטער, הגם אין דער אויסלייגונג, קומט עס ניט צום אויסדרוק (למשל, מבול=מאַבל, שכל=סייכל, חתן=כאַסן, בדחן=באַדחן, אָבער (דער) בטלן=באַטלען, שדכנען=שאַדכענען), אויף אינטערנאַציאָנאַלע ווערטער, למשל, קאַפּנהאַגן, און אויף סלאַווישע ווערטער, למשל, דישל, גאַמל=קע, קאַטשלקע, סאַזשלקע.

163. נאָר אין די ווערטער, וואו דער ל איז געבליבן ווייך צוליב דער השפּעה פון דער פּרעמדער שפּראַך, איז דער ע פאַר אים ניט שטום און ווערט יאָ געשריבן, למשל, קאַסעל, בריסעל, שינעל, פאַטעל, קאַרוסעל א. אַז. וו. פון אַזעלכע ווערטער האָבן מיר דאַן אויך פאַרמען אויף ערן, למשל, קאַסעלן, ראַשעלן, שינעלן, פאַטעלן א. אַז. וו.

164. וועגן דער אויסלייגונג פון די פרעפיקסן מוזן באמערקט ווערן אָט די פּללים:

(א) ביי ווען באַטאַנט (און אויך אַלס פּאַרוואָרט: ביי אים), ניט באַ למשל, ביישטיין, בייקומען.

בא, ווען אומבאַטאַנט (ניט בע און ניט בי), למשל, באַשטיין, באַקן-מען, באַדינער, באַצייטנס, באַקוועם, באַהאַונט (ניט בעשטיין, בעקומען, בעדינער, בעצייטנס, בעקוועם, בעהאַונט, און אויך ניט בישטיין, בידינער, ביקומען א. אַז. וו.). אין אַזעלכע צוזאַמענועצונגען, ווי בייטאַג, ביינאַכט, ביינאַנד האָבן מיר דעם פרעפיקס ביי, ניט באַ (והראיה—זיי לאָזן זיך ניט אָנ-ווענדן אין דער פּאַרם מיט אַ נייטראַלן ע: מיר קענען אויך זאָגן בעקומען, בעצייטנס א. אַז. וו., אָבער בשום אופן ניט בעטאַג, בענאַכט, בענאַנד).

(ב) צע, ווען אומבאַטאַנט (לגבי דעם ניייהויכדייטשן zer, אין מיטל-וואָרט—אַן גע), למשל, צעשניידן, צערייסן, צעוואַרפן, צעבייסן (אין מיטל-וואָרט—צעשניטן, צערייסן, צעוואַרפן, צעבייסן, צעקראַצט, צע-שטערט) א. אַז. וו.

צו, ווען באַטאַנט (אין מיטלוואָרט—מיט גע), למשל, צוישניידן, צוירייסן, צוואַרפן, צובייסן (אין מיטלוואָרט—צויגעשניטן, צויגערייסן, צוגע-ביסן) א. אַז. וו.

אין אַזעלכע צוזאַמענועצונגען, ווי צוריק, צוניף, צוזאַמען, צונאַנד, צוליב, צופוסנס, צופרידן, האָבן מיר דעם פרעפיקס צו, ניט צע, און אַזעלכע אויס-לייגענישן, ווי צענויף, צעפרידן א. אַז. וו. כוון אויסגעמיידט ווערן.

(ג) פאַר, ניט פּער, למשל, פאַרעסן, פאַרבייסן, פאַרצייען, פאַרצייטנס.

(ד) אַנט, ניט ענט, למשל, אַנטוויינען, אַנטרינען, אַנטוויקלען, אַנט-שלאָפן (ווערן). אָבער אַזאָ אויסלייגן, ווי אַנטגילטיק אַנשטאַט ענדגילטיק (ענד-גילטיק) איז אַ גרייז פון דער פּאַלקס-עטימאָלאָגיע, וואָס קאָן ניט דער-לאָזט ווערן.

(ה) פּונאַנדער, ניט פּאַנאַנדער און ניט פּאַרנאַנדער, על-פי עטימאָלאָגיע (פּון-אַנדער), למשל, פּונאַנדערנעמען (איינעם פון דעם אַנדערן), פּונאַנדערוואַרפן א. אַז. וו.

(ו) אויף ווערט אין ליטווישן יידיש אויסגערעדט אַף אַלס פּאַרוואָרט און אופ... אַלס פרעפיקס, אין פּוילישן און וואַלינערישן יידיש אין ביידע פּאַלן אַף; דעריבער לאָזן מיר איבער די ביזאָהער אָנגענומענע, אייגנטלעך דייטשמערישע, אויסלייגונג אויף, בפרט, אַז מיר האָבן אין יידיש אַזאָ צוזאַמענועצונג מיט אויף ווי צוניף (צו-אייפּאַנישער נ-אויף), וועלכע ווערט אויסגערעדט ניט צונאָף, ניט צונאָף און ניט צוניף, נאָר דווקא צוניף (לויט דער ליטווישער אויסשפּראַך צוניף).

(ז) דער פרעפיקס דער ווערט אַלעמאַל אויסגעלייגט עטימאָלאָגיש און קיינ-מאַל ניט פּאַנעטיש דאַר אָדער דאַ (זע פּאַנעטיק § 157), למשל, דערלאָגען.

דעריבער, דערפאר, דערנאך (ניט דארלאנגען אָדער דאלאנגען, דאָריבער, דארפאר, דארנאך, דארצו) א. אַז. וו.

ח) דער פאַרביינענדיקער פרעפיקס אומ טאַר ניט אויסגעלייגט ווערן דייטשמעריש—און, למשל, אומחן, אומפבוך, אומגליק, אומזין, אומפאַרטייאיש, אומדירעקט (ניט—אונחן, אונפבוך, אונגליק, אונזין, אונפאַרטייאיש, אונדירעקט) א. אַז. וו.

165. ביי דער בייגונג פון ווערטער דאַרפן די צוגעזעצטע ענדונגען בכלל ניט פאַרטונקלען דאָס פאַרפאַלאַגישע בילד פון דעם געבויענעם וואָרט, למשל, דו רעדסט, ער רעדט, דו באַהאַלטסט, דו וואַשט, דער נאַרישטער א. אַז. וו. (ניט—דו רעסט, ער רעט, דו באַהאַלטט, דו וואַשט, דער נאַרישטער א. אַז. וו.).

166. נאָר ביים צוועצן די ענדונג ס'ז צו אַ שטאַם פון אַ פעל, וואָס לאָזט זיך אויס אויף ז, ס (ת) אָדער צ, פאַלט דער ס אַרויס, למשל, דו ווייזט, דו מוזט, דו ווייסט, דו זיצט, דו ממתט (ניט דו ווייסט, דו מוזט, דו זיצט, דו ממתט) דו ממתט.

אין דער פאַרם בייט איז די ענדונג—ס'ז, דעריבער איז ניט ריכטיק צו שרייבן בייט.

אָבער די ווערטער מיטן שטאַם אויף ש באַהאַלטן דעם ס, למשל, דו גליטשט, דו וואַשט, דער נאַרישטער.

167. צוליב באַשיינפערלעכקייט קאָן אין געניטיוו אָדער אין פאַרגלייך גראַד דער ס-קלאַנג פון סופיקס זיך קאַמבינירן מיט אַז, ת, צ, למשל, דער בייזסטער, דעם האָזס, דעם מתס, דער קאַצס א. אַז. וו.

168. דער שם-הגוף דו, קומענדיק נאָכן פעל, גיסט זיך צונויף מיט אים אין איין וואָרט, למשל, וועסט דו, גייסט דו, ליידסט דו=וועסטו, גייסטו, ליידסטו (אָבער ניט וועסטע, גייסטע, ליידסטע) א. אַז. וו.

169. אָבער אין צונויפגעצונגען מיט פרעפיקסן ווערט דער לעצטער קלאַנג פון פרעפיקס, ווען אפילו אַסימילירט אין דער אויסשפראַך, דאָך געשריבן, למשל, אַראָפּוואַרפן, אַפּקויפן (ניט אַראָוואַרפן, אַקויפן) א. אַז. וו.

170. דער קלאַנג ס'ז (אָדער ד'ס) ווערט ניט געשריבן דורך צ, אויב דאָס פּאָדערט די עטימאָלאָגיע פון דעם וואָרט, למשל, גוטס, פעטס, לאַנדס-מאַן (ניט גוץ, פעץ, לאַנצמאַן) א. אַז. וו. אין אַלע אַנדערע פּאַלן ווערט ער איבערגעגעבן דורך צ, למשל, טועכץ, שפּיעכץ, ערגעץ א. אַז. וו.

171. אויך דער צונויפגעזעצטער קלאַנג ד'ס ווערט אין יידיש ניט געשריבן, אויב דאָס פאַרלאַנגט ניט די עטימאָלאָגיע, למשל, שטאַט, ניט שטאַדט (אָבער—רעדט, געשאַדט, געשמדטער א. אַז. וו., לויטן פּלל פון § 165).

172. פון די פאַרמען שאַדט, געשאַדט האָט זיך געבילדעט אויף צוריק, רעטראַקטיוויש, דער אינפּיניטיוו שאַדטן (אַנשטאַט שאַדן, ניט שאַטן).

173. די ענדונגען הייט און ווייז ווערן געשריבן לויטן פּלל פון § 181.

דורך אַ מ און אַ ז, למשל, שטילערהייט (ניט שטילערהייד), ביסלעכווייז, צו= פעליקערווייז, משוגענערווייז (ניט ביסלעכווייס, משוגענערווייס, והראיה— ביסלעכווייע) א. אַז. וו.

די אויסלייגונג פון די העברעאישע ווערטער.

174. בנוגע דער אויסלייגונג פון די העברעאישע (און אראמעאישע) ווערטער אין יידיש מוז די סיסטעם פון דער פראוויזארישער יידישער אָרטאָגראַפֿיע טריי בלייבן דעם היסטאָרישן פרינציפ, וועלכער איז שטרענג אָפגעהיט געוואָרן דורך די אלע תקופות אין דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער שריפט=שפראַך. אמת, די ברייטע פּאָלקסשיכטן, בפרט די פרויען, זיינען קיינמאָל ניט געווען אימשטאַנד לייכט איבערצולייצען און ריכטיק אָנצושרייבן די נאָענטע און גוט=פּאַקאַנטע ווערטער, וואָס ווערן אויסגעלייגט אויף אַזאַ באַזונדערן, קאָמפּליצירטן אָפּן. אין די פּראָגער בריוו פון יאָר 1619 האָבן מיר, למשל, אַזעלכע גרייזן, ווי (זכות) אביז, אלביז, כסב, כסלף, מאמד, מסמח, מריך, קאל, קערן, שאלם, שלך (אַגשטאַט אבות, אלף בית, כתב, כסלו, מעמד, משמח, מאריך, קול, קרן, שלום, שליח) א. אַז. וו. אין מאַנכע פּאָלקסביכלעך קען מען אויך טרעפן די העברעאישע ווערטער אויסגעלייגט פשוט אויף יידיש, אָבער נאָר אלס זעלטענעם יוצא=מן=הכלל. בכלל אָבער האָט מען אין דעם געזעען אַ סימן פון עם=הארצות, און דער, וואָס האָט ניט געהאַט די זיכערקייט, אַז ער קען ריכטיק אָנשרייבן דאָס העברעאישע וואָרט, האָט אים בעסער אינגאַנצן אויסגעמיידט, פאַרבייטנדיק אים אויף אַ דייטשמערישן אָדער בכלל ווייניק יידיש=לעכן אויסדרוק, אַבי ניט צו שטעלן זיך אין דער סכּנה אַרויסצוווייזן זיך פאַר אַן עם=הארץ אין די אויגן פון די וואוילקענעוודיקע.

די שריפטלעכע יידישע שפראַך האָט זיך מיט אַ באַזונדערן חשיבות באַצויגן צו די העברעאישע באַשטאַנדטיילן אירע און האָט זיי איבערגעגעבן גע=טריי לויט דער אויסלייגונג פון די מקורים, הגם דאָס האָט טיילמאָל געמוזט ברענגען דערצו, אַז די עכטקייט פון דעם יידישן לשון, וועלכע האָט אין אַ גרויסער מאָס איר שורש אין די העברעאישע, איז געמינערט געוואָרן דורך דער מורא פאַר דער ניט=ריכטיקער אויסלייגונג פון די העברעאישע ווערטער.

175. דער ערשטער, וואָס האָט געהאַט דעם מוט צו שרייבן די העברע=אישע ווערטער לויט דער יידישער אויסלייגונג, איז געווען וויינגער, וועלכער האָט עס דורכגעפירט אין זיינע דערמאָנטע פּראָשורן (זע § 78). אָבער זיין ראַדיקאַלער פּראָיעקט האָט ניט געפונען קיין שום אָפּקלאַנג. אַ סך איינגעהאַל=טענער איז געווען באַראַקאָוו, וועלכער האָט פאַרגעלייגט צו שרייבן יידיש נאָר די ווערטער, וועלכע האָבן פאַרלוירן זייער העברעאישע אויסשפראַך, למשל, טאַמער, באַלעפּאַס, מאָנעשאַפּט (ממה=נפשך, אייגנטלעך גאָר אויסגערעדט— מאָנעשאַך), צולאַכעס, באַרמענען (בר=מינן). ערשט אין די טוער פון דער ביל=

דונג-טעקציע ביים יידישן קאמיסאריאט אין סאָוועטישן רוסלאַנד האָט דער גע-
דאַנק צו רעפּאָרמירן די אויסלייגונג פון די העברעאישע ווערטער אין יידיש
געפונען הייסע אָנהענגער און זיי האָבן עס געפרובט דורכפירן אַפריער אין
דעם ווילנער צווייטענטלעכן זשורנאַל "פּאָלקסבילדונג" און דאן אויך אין זיי-
ערע איבעריקע אויסגאַבן אין גרויסרוסלאַנד. די דאָזיקע האַרבע פּראַגע פון
דער יידישער אַרטאָגראַפיע איז אויך געקומען צו באַהאַנדלונג אויף
דער קולטור-באַראַטונג, וואָס איז אַפּגעהאַלטן געוואָרן אין וואַרשע סופּות
התּרפּ. די שול-טוער, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דער דאָזיקער באַראַטונג,
זיינען דאָס רוב געווען פאַר דער רעפּאָרם, אין וועלכער זיי האָבן געווען
איינס פון די ווירקעוודיקסטע מיטלען צו פאַרלייטערן דעם קינד דעם לימוד פון
דער יידישער מוטערשפּראַך. נאָך הייסע וויכוחים איז אויף דער באַראַטונג אָנ-
גענומען געוואָרן וועגן דעם אַ קאָמפּראַמיס-רעזאָלוציע, אַז —"די העברעאישע
עלעמענטן אין יידיש דאַרפן אַרטאָגראַפיש נאַטוראַליזירט ווערן".

מיט דער דאָזיקער פּשרה איז מען אויסן געווען צו שטעלן די פּראַגע
וועגן רעפּאָרמירן די אויסלייגונג פון די העברעאישע ווערטער אויפן סדר-
היום, פּאַראַויסזעענדיק, אַז דורכפירן עס איז נאָך ניט געקומען דער מאַמענט.
און באַמט טאַקע האָבן אפילו די אָנהענגער פון דער רעפּאָרם געפילט, אַז
דער פּראַיעקט צו שרייבן די העברעאישע ווערטער אין יידיש לויט די אַלגע-
מיינע פּללים פון דער יידישער אַרטאָגראַפיע מוז זיך אָנשטויסן אויף אַ גרויסן
ווידערשטאַנד מצד דעם ברייטן עולם, וועלכער איז נאָך פּסיכאָלאָגיש ניט צו-
געגרייט דערצו. נאָר געוויסע ענגע קרייזן אין וואַרשע האָבן עס אויף זייער
אייגענער פּאַראַנטוואָרטלעכקייט דורכגעפירט אין דעם וועכנטלעכן אַרבעטער-
זשורנאַל "דער בוי-אַרבייטער" און אין אייניקע אַנדערע אויסגאַבן זייערע
(למשל, אין דער פּאָעמע "צוועלף" פון אַלעקסאַנדער בלאַק, אין דער איבער-
זעצונג פון אַלטער קאַציווע).

176. אויב אָבער די רעפּאָרם פון דער אויסלייגונג פון די העברעאישע עלע-
מענטן אין יידיש איז נאָך פּריציפּיטיק און פּאָדערט אַ לאַנגע פּאַראַרבעט און
אַ גאַנצע רעוואָלוציע אין דער פּסיכאָלאָגיע פון דער יידישער געזעלשאַפּט,
וועלכע טראַגט אַריבער די פּיעטעט צו דער העברעאישער שפּראַך אויך אויף
אַזאַ אויסערלעכן אַטריבוט, ווי די אַלט-סעמיטישע קאָנסאַנאַנטישע שרייב-סיס-
טעם, מוז אָבער אָנערקענט ווערן, אַז אויף וויפיל עס ווערט ניט אָנגערירט
דער גרונד-יסוד פון דער העברעאישער אַרטאָגראַפיע, מעגן מיר זיך ערלויבן
ניט צו שטרענג מחמיר צו זיין אויף די פּללים פון העברעאישן דיקדוק, וואָס
אפילו די טראַדיציע האָט דאָ געפונען פאַר נייטיק צו מאַכן די אָדער יענע
פאַרלייטערונגען, דעריינ:

177. די העברעאישע (אָדער אַראַמעאישע) ווערטער, וואָס דער עלטע-
רער אָדער יינגערער מנהג האָט זיי פאַריידישט אויך אין דער אויסלייגונג,
דאַרף מען שרייבן לויט דער יידישער אַרטאָגראַפיע, למשל, טאַמער, באַ-

האונט, שעכטן, שאכערן, שייגעץ, אויסשייגעצן (אָנשטאַט תאמר, באַהבניט, שחטן, סחרן, שקץ, אויסשקצן). ס'איז אויך גלייכער אויסצולייגן באַלעבאַס, באַלעבאַסטע, באַלעבאַטיש, באַלעבאַטעווען (נוסח אַמעריקע, אָנשטאַט בעל-הבית, בעל-הביתטע, בעל-הבתיש, בעל-הבתיעווען א. א. וו.), קלעזמער (אין דער באַ-דייטונג—מוזיקאַנטן, פרצעס נוסח; שלום=עליכם פלעגט שרייבן יאָריד אָנשטאַט יריד).

עס וואָלט אויך געווען געוואונטשן אַיינצופירן אַזעלכע אַייסלייגענישן, ווי קעלכל, טרייף אָנשטאַט די זייער געמאַטערטע—קולכל, טריף (די לעצטע פאַרם איז בכלל ניטאָ אין העברעאיש) און נאָך ענלעכע ווערטער, וואָס גייען זיך אין זייער יידישער פאַרם סיי ווי שוין צו פיל פונאַנדער מיט-דער מקור-פאַרם.

178. בנוגע די אַזויגערופענע „אותיות הגוח" ו און י מעגן מיר אין יידיש זיך ערלויבן דעם כתב-מלא, ד. ה. די באַצייכענונג פון די וואָקאַלן דורך אַדער י אפילו אין די פּאַלן, וואו דער העברעאישער דיקדוק איז עס בחמיר, דער כתב-מלא האָט שוין זיין טויזנטיאָריקע טראַדיציע, וואָס איר מקור ליגט נאָך אין פּנכישן העברעאיש. אין תלמוד און מדרש קומט ער שוין פאַר בדרך סיסטעם און שפעטער דרינגט ער דורך פּמעט דעם גאַנצן רבנישן העברעאיש, און אויב דער כתב-מלא קען נאָר פאַרלייכטערן די אויסלייגונג און דאָס איבערליי-ענען פון די לשון-קודשדיקע ווערטער אין יידיש, מעג ער געוויס האָבן די בכורה לגבי דעם כתב-חסר (וואָס לאָזט אויס דעם ו אַדער י אַלס וואָקאַל-צייכנס), סיידן דער כתב-חסר שטייט שוין אין אַ צו שאַרפער סתירה צו דער אָרטאָ-גראַפיע פון די העברעאישע מקורים.

179. אַלס פּלל אין דער אויסלייגונג פון די העברעאישע ווערטער אין יידיש מוז אַלזאָ גילטן די שרייבונג:

(1) פון ו אַלס טרעגער פון הולם, למשל, כוח, מוח, כוחות, מוחות, דור, דורות, חודש, חושך, קודש (אָנשטאַט כח, מח, כחות, מחות, חדש, חשך, קדש) א. א. וו.

(2) פון ו אַלס טרעגער פון מלאפּום, קובוץ און שורוק, למשל, אומה, חופה, חורבן, חנוכה, ירושה, משוגע, משומד, סוכה (אָנשטאַט אמה, חפה, חרבן, חנכה, ירשה, משגע, משמד, סכה) א. א. וו.

(3) פון י אַלס טרעגער פון חיריק, למשל, בילבול, גילגול, דיבוק, חילוק, חיבור, כישוף, מיאוס, מידה, מגילה, ניסים, סיפור, קיבוץ, קהילה, שיעור (אָנשטאַט בלבול, גלגול, דבוק, חלוק, כשוף, מאוס, מדה, מגלה, נסים, ספור, קבוץ, קהלה, שיעור) א. א. וו.

180. נאָר אין די פּאַלן, וואו נאָכן חיריק קומען צוויי קאַנסאַנאַנטן קען דער י ניט געשריבן ווערן, למשל, נצחון, מלחמה (אָנשטאַט ניצחון, מילחמה). ווי אויך אין ווערטער, וואָס זיינען צו באַקאַנט פון תנך מיט זייער כתב-חסר, למשל, כהן, אהרן, משה, שלמה (אָנשטאַט כהן, אהרון, מושה, שלמה).

181. דאָרט אָבער, וואו דער כתב-מלא פאָרגרינגערט ניט די אויסליי-
גונג פון די העברעאישע ווערטער, דאָרף ער אין יידיש ניט אָנגעווענדט ווערן.
מהאיטעמא איז אַזא שרייבונג, ווי—אבר, חברים, פאה, גנבה, אבדה, מדרגה,
שרפה בילכער איידער דער נוסח מיטן כתב-מלא—איבר, חבירים, פאה, גניבה,
אבידה, מדרגה, שריפה א. אַז. וו.—ניט נאָר על-פי דיקדוק, נאָר אויך אויסן
שטאַנדפונקט פון דער יידישער אָרטאָגראַפיע, פאַר וועלכער דער י אַלס טרע-
גער פון צירה איז קיין שום פאָרגרינגערונג ניט.
182. ווען דער י אָבער אַלס טרעגער פון צירה קען זיין אַ מיטל צו די-
פערענצירן פאָרשיידענע ווערטער, דאָרף ער יאָ געשריבן ווערן, למשל, פירוש,
דיפערענצירט פון פרוש.
- אויך בלייבט דער י אַלס טרעגער פון אַ צירה אָדער אפילו פון אַ סגול
אין אַזעלכע ווערטער פון שפעטערן העברעאיש, ווי מילא, היק א. אַנד, וואו
די שרייבונג אָן י איז קעגן דעם אַלגעמיינעם מנהג.
183. דער ן אַלס קאָנסאַנאַנט דאָרף אין די העברעאישע (און אַראַמע-
אישע) ווערטער אין יידיש געשריבן ווערן געטאָפלט, למשל, אודאי, אוויר,
בפיוון, הלואה, וועד, וידוי, ושתי, וואו, פוונה, פסלוו, מצווה, מותר, מושוה,
סיוון, עולה, רווח א. אַז. וו. אויסגענומען נאָר די פאַלן, וואו דער ן איז אַ
בינדוואָרט (אין אָנהייב וואָרט), למשל, והא ראה, ויברח, ועל-כולם א. אַז. וו.
184. פון צוויי נוסחאות מיט יי אָדער י איז גלייכער אָנצווענדן דעם
ערשטן, למשל, מייאש, מקיים, מיישב, מתחייב, רביים, גויים, שינויים, חיל,
שייך, דהינו, קיימא-לן, התחייבות (לגבי מיאש, מקים, מישב, מתחייב, רבים,
גויים, שנוים, חיל, שייך, דהינו, קיימא-לן, התחייבות) א. אַז. וו.
- באַזונדערס איז עס אַ פלל, ווען ס'איז נייטיק צו דיפערענצירן פאַר-
שיידענע ווערטער, למשל, ריין, דיפערענצירט פון דין א. אַנד.
- אין אָנהייב וואָרט איז אָבער גלייכער דער נוסח מיט י לגבי דעם נוסח
מיט יי, למשל, ישוב, יחוס, יאוש, יתור (לגבי יישוב, ייחוס, ייאוש, ייתור)
א. אַז. וו. דאָסגלייכן אויך אין אַזעלכע ווערטער, ווי עליה, עין-הרע, מחיה,
ענין (לגבי עלייה, עין-הרע, מחייה, עינין) א. אַז. וו.
185. די פרעפיקסן און ענדונגען, צוגעזעצטע צו העברעאישע שרשים,
ווערן אויסגעלייגט יידיש, למשל, געהרגעטע, פשרע, גויע, פוסע, חברטע,
גנביש, סודען זיך, פסלען (ניט—לויטן פאָרצייטישן נוסח—גהרגתה אָדער גע-
הרגטע, פשרה, גויה, פוסה, חברתא, גנבהש, סודן זיך, פסלן) א. אַז. וו.
186. נאָר די ענדונג פון דעם רביים—ות בלייבט העברעאיש, למשל,
מצוות, התונות, תלמוד-תורות א. אַז. וו. הגם מאַנכע האָבן דעם דאָזיקן רביים
געפרובט פאָראיינהייטלעכן דורך דער ענדונג ם, למשל, מצוהס, חתונהס,
תלמוד-תורהס א. אַז. וו.

187. אויך איז ניט נייטיק די יידישע פרעפיקסן און ענדונגען אָפּצוטיילן פון די העברעאישע וואָרט-טיילן דורך אָפּאָסטראָפּן, וועלכע צעהאָבן דאָס וואָרט און גיבן אים צו אַן אומנאַטירלעך פאַרקריפּלט אויסזען, למשל, באַגנבע-בען, דעם רבינס, אָפּגעפּטרט, נישקשה, שותפּיש (ניט באַגנבענען, דעם רבינס, אָפּגעפּטרט, נישקשה, שותפּיש) א. אַז. וו. פּדי ניט צו באַשווערן דאָס איבערלייענען פון אַזעלכע voces hibridae, איז די גלייכסטע זאַך מנקד צו זיין די ניט-וואָקאליזירטע טיילן, למשל, געהרגעט, מולדיק, סמעוואַטע, פּרצעס א. אַז. וו.

די נקודות אין יידיש.

188. די נקודות דאַרפן אין די העברעאישע ווערטער געשטעלט ווערן לויט דער יידישער אויסשפראך; און באמת, אויב מיר זעען ניט איין קיין שום קחטא אין אַזאַ מין ניקוד, ווי למשל, קטא, פּתב, קקח, קודש א. אַז. וו., איז אומבאַגרייפלעך דער ווידעראַנאנד, וואָס ביי מאַנכע פּוריסטן רופט אַרויס אַזאַ ניקוד, ווי תּוּרָה, שְׁפָת, קוּל, מֶלֶךְ א. אַז. וו.

189. בכלל וועגן די נקודות אין די מאָדערנע יידישע אויסגאַבן מוז מען זאָגן, אַז אָפּט ווערן זיי פאַרווענדט אָן שום זין. צוליב טעמים פון לייכטערער דרוק-טעכניק האָט די ערשטע יידישע טעגלעכע צייטונג אין רוסלאַנד, "דער פּריינד", אָפּגעשאַפּט די אַלטע סיסטעם פון ניקוד אין יידיש, לויט וועלכער די נקודות פלעגן געשטעלט ווערן, ווי אין העברעאיש, אונטער די קאָנסאַ-באַנטן (אזוי אַז די וואָקאַלן פלעגן פאַרלירן זייער אייגנטלעכע פונקציע און פאַרוואַנדלט ווערן אין שטומע אותיות, למשל, וָאָען, גִיכֶער א. אַז. וו.) און האָט אָפּגעגאַסן די וואָקאַל-אותיות צוזאַמען מיט די נקודות, פּדי צו מאַכן דעם אַיינדרוק פון געפּינטלטן טעקסט, למשל, גוט, גיכֶער, לעבֶען א. אַז. וו.

פון דער לייכטער האַנט פון דעם "פּריינד" איז אַזאַ מין ניקוד אָנגענו-מען געוואָרן אין אַלע מאָדערנע אויסגאַבן אין רוסלאַנד, פּוילן און אפילו גאַ-ליציע. ביי דער דאָזיקער אומזיניקער סיסטעם פון נקודות פלעגן דווקא די ווערטער, וואָס נייטיקן זיך צום מערסטן אין ניקוד, די העברעאישע און אַראַ-מעאישע, בלייבן אינגאַנצן ניט וואָקאליזירט. עס קאָן קיין צוויי מיינונגען ניט זיין, אַז אַזאַ ניט ראַציאָנעלע סיסטעם פון ניקוד מוז פאַרוואָרפן ווערן. מיר קענען אויסנוצן די נקודות נאָר, פּדי צו דיפּערענצירן די פאַרשיידענע וואָקאַלן, למשל, אַ און אָ, אָדער יי און יי, אָבער אין אַזאַ פאַרווענדונג הערן די נקודות אויף צו זיין דאָס, וואָס זיי זיינען אין העברעאיש; זיי דינען דאָן נאָר אַלס מין דיאָקראַטישע צייכנס אָפּצוטיילן דעם אַ-וואָקאַל פון דעם אָ-וואָקאַל און דעם יי-דיפּטאַנג פון דעם יי-דיפּטאַנג. ס'איז פּדאי צו באַמערקן, אַז אין די

אַמערקאנער אויסגאַבן ווערט אָפּט באַצייכנט מיט אַ נקודה אָדער בלויו דער אַ אָדער בלויו דער אַ.

190. די לעצטע צייט זיינען געמאַכט געוואָרן אייניקע פאַרשלאָגן אויס-צוניצן די נקודות אין יידיש אַלס מיטל צו דיפערענצירן די לאַנגע און קורצע וואָקאַלן, ווי אויך די פאַרשיידן אויסגעשפּראַכענע, אָבער אַלצאיינס געשרי-בענע דיפּטאָנגען.

אָזוי האָט דער אויסגעצייכנטער יידישער פּילאָלאָג שלמה בירנבוים אין זיין "Praktische Grammatik der Jiddischen Sprache" איינגעפירט-מנקד צו זיין די וואָקאַל-אותיות, וועלכע גיבן איבער (לויט דער פּויליש-אוק-ראַינישער אויסשפּראַך) די לאַנגע וואָקאַלן, לאַנגדיק זיי אומגעפּינטלט, ווען זיי ווערן אויסגערעדט קורץ, דהיינו: אַ—לאַנגער o, למשל, זאַגן; א—קורצער o, למשל, זאַקן; (דער אַ אַלס a אַלעמאָל געפּינטלט מיט אַ פּתח, ווייל אין אַלע דיאַלעקטן ווערט דער אַ אויסגערעדט ווי a); ו—לאַנגער u, למשל, בוך, פּוס (אין די דיאַלעקטן אויסגערעדט מיט אַ לאַנגן i—ביער, פּיעס), ו—קורצער u, למשל, גוט, בלוט; י—לאַנגער i, למשל, שפּיל; י—קורצער i, למשל, קינד; ע—לאַנגער e, למשל, פּעטן (ווענדן זיך מיט אַ בקשה), ע—קור-צער e, למשל, בעטן (אַ בעט); יי—פאַר דעם ei=דיפּטאָנג, למשל, מיינען, יי—פאַר ai=דיפּטאָנג, למשל, מיינער; וי—פאַר דעם oi=דיפּטאָנג (אין ליטוויש אויסגערעדט—ei), למשל, גרויס, וי—פאַר דעם צווייטן, למשל, בוין, דער פּראַיעקט פון ד. לייבל (אין דער וואַרשעווער פּועלי-ציוניסטישער „אַרבייטער-צייטונג“, 1919) שייט זיך אָפּ פון בירנבוים נאָר דערמיט, וואָס לייבל גיט איבער דורך אַ דעם קורצן o און דורך אַ (אָן אַ נקודה)—דווקא דעם לאַנגן און באַנונגט זיך מיט אַ געפּינטלטן יי, איבערלאַנגדיק פאַר דעם יי=דיפּטאָנג יי אָן אַ צירע אונטער אים.

אַרטאָגראַפּישע נוסחאות און עטימאָלאָגישע.

191. מיט די ריין אַרטאָגראַפּישע פּראַגן דאַרף מען ניט צונויפּמישן דע פּראַגן, וואָס געהערן אין דעם געביט פון דער יידישער מאַרפּאָלאָגיע. אָזוי, למשל, איז די פּראַגע, ווי צו שרייבן, ערקלערן אָדער דערקלערן-זיינען אָדער זענען, ניט קיין פּראַגע פון אַרטאָגראַפּיע, נאָר אַ פּראַגע, וועלכע פאַרם אָנגעמען בכלל (אַלזאָ אויך אין דער אויסשפּראַך) פאַר דער איינציק באַרעכטיקטער, צי די מער יידישלעכע דערקלערן, צי די דייטש-מערישע—ערקלערן; צי דעם ליטווישן נוסח—זיינען, אָדער דעם פּויליש-וואָליניערישן—זענען?

192. אָבער האַלטנדיק שוין דערביי, איז נייטיק צו באַמערקן וועגן אַ דעם פּונקט אָט וואָס:

פון צוויי נוסחאות האָט נאַטירלעך די בכורה דער מער יידישער, למשל, דערציילן, ניט ערציילן, דערפרישן, ניט ערפרישן, דערגאַנצן, ניט ערגענצן, נאָר, ניט נור, דאָרשט, ניט דורשט, פולקום, ניט פּאָלקאָם און פּאָלקאַמען אוודאי ניט, אַנטפּאַנגען, ניט עמפּפּאַנגען, טונקל, ניט דונקל, טאַפּלט, ניט דאַפּלט, לעבן, ניט נעבן, געל, ניט געלב, מינער, מינערן, געמינערט, ניט מינדער, מינדערן, געמינערט, קעגן, ניט געגן, האַרבסט בעסער ווי הערבסט, נעפל בעסער ווי נעבל א. אַז. וו.

ניט אַלע מאָל לאָזט זיך די פאַריידישונג דורכפירן בדרך-כלל אין אַלע פּאַלן, למשל, קעגן, קעגנער, קעגנאיבער, אָבער געגנשטאַנד, געגנוואַרט (ניט קעגנשטאַנד, קעגנוואַרט); לעבן אָגשטאַט נעבן, אָבער אַ נעבנוואַך; מינער, אָבער מינדסטער א. אַז. וו.

דאָסגלייכן לאָזן זיך ניט פאַריידישן די, מער אָדער ווייניקער, דייטשע מערישע פאַרמען, וואָס זיינען דיפערענצירט אין זייער באַדייטונג פון די עכ-טערע און עלטערע יידישע, למשל, ערקלערן—מעלן און דערקלערן—געבן צו פאַרשטיין, טאָוול—פון אַ בוך און טאַפל—צום שרייבן (מיט אַ גריפל אָדער מיט קרייט), גינסטיק—גוט און גינציק—איבערגעגעבן, געטריי, קונסט און קונץ א. אַז. וו.

193. בנוגע די ווערטער, וואָס האָבן פאַרשיידענע נוסחאות אין גבול פון דער יידישער פּאָלקסשפראַך גופא, מוזן ביידע נוסחאות אָנערקענט ווערן דער-ווילע פאַר גלייכבאַרעכטיקט, איבערלאָזנדיק דעם שרייבער (און אויך דעם לייענער) די ברירה, וועלכן נוסח אָנצווענדן (זע I, § 74), למשל, ריידן און רעדן (אָבער רייד—אַלס שם-עצם), קעניג און קיניג, מעגלעך און מיגלעך, גילדערנער און גאַלדענער, קענען און קאַנען, מעגן און מאָגן, פּויערן און פּויערן, זייגען און זענען, זייט און זענט (צווייטע פּערזאָנן פון אינדיקאַטיוו; אָבער דער צווייט איז דורכאויס אַלעמאָל זייט, בשום אופן ניט זענט), טון און טאָן, געטון און געטאָן, פאַרלאָרן און פאַרלוירן, וואָרים און וואָרן (אָבער קיינמאָל ניט וואָרום), ברונים און ברונען, קיילען און קייקלען, קלויבן און קלייבן, קוילערן און קאַלערן, דענסטמאָל, דעמאָלט, יעמאָלט און דאַמאָלסט, ניט און נישט א. אַז. וו.

אין דער שול דאַרף, מיין איך, קולטיווירט ווערן די פאַרם פון דעם דיאַלעקט, וואָס די קינדער ריידן; די ליטווישע קינדער, למשל, דאַרף מען רעקאַמענדירן צו געברויכן די פאַרם זיינען, די פּוילישע—זענען א. אַז. וו. די צוקונפט וועט אַנטשיידן, וועלכע פון די פאַראַלעלע פאַרמען איז די לעבנספּעאיקערע. וואָרים לעת-עתה האָבן מיר נאָך ניט דעם אָביעקטיוון קרי-טעריום—אָנצונעמען דעם נוסח און אָפּוואַרפן יענעם.

194. דאָס נאַר-וואָס געזאָגטע איז נאָטירלעך ניט חל אויף די פּאַלן, ווען פּון צוויי נוסחאות איז איינער באַשיינפּערלעך אַ דיאַלעקטישער גרייז, ווי, למשל, היילן אָנשטאַט איילן, האַמפּערן זיך אָנשטאַט אַמפּערן זיך, אַדער בכלל אַ פּראָווינציאַליזם, וואָס איז אין דער ליטעראַטור ניט אָנגענומען, למשל, קאַ-ריק אָנשטאַט צוריק, הוּליענען אָנשטאַט הוּליען, אַלצינקעסדיג אָנשטאַט אַלצ-דינג א. אַז. וו.

אינהאלט.

א ר י י נ פ י ר .

זוט

- 7 וועגן דער שפראך בכלל
די שפראך אלס אויסדרוק פון דעם דענקענדיקן מענטשלעכן גחםט § 1. די אנטשטי-
אונג פון דער שפראך § 2—3. די קולטורעלע באדימונג פון דער שפראך § 4—8.
- 10 די שפראכן פון דער וועלט און פון דעם יידישן פאלק
די צעטיילונג פון די שפראכן און ווער צאל אויף דער וועלט § 9. די אלטע נאציא-
נאלע שפראכן פון דעם יידישן פאלק—העברעאיש און אראמעאיש § 10—11. די
יידישע שפראך צווישן שפראכן § 12—13. דער גאמען פון דער יידישער שפראך § 14.
- 12 די אנטשטייאונג און עלטער פון דער יידישער שפראך
דער עלטסטער פעריאָד § 15—21. די יידישע שפראך און די דייטשע דיאלעקטן § 22.
די פארשפרייטונג פון דער יידישער שפראך אַריבער די גרעניצן
- 17 פון דייטשלאַנד
די יידישע שפראך אין די סלאַווישע לענדער § 23. די יידישע שפראך אין אַרענט
אין אין מערב-אויִראָפּע § 24—25.
- 18 די ירידה פון דער יידישער שפראך אין די מערב-אויִראָפּעאישע לענדער .
די יידישע שפראך אין די בערלינער השכלה § 26. די רעשטן פון יידיש אין דייטש-
לאַנד און עסטרייך § 27—29. דער אויפגעוואַכטער אינטערעס צו יידיש ביי דער מאַ-
דערנער יידיש-דייטשער אינטעליגענץ § 30. דער אוינטערגאנג פון יידיש אין פראַנק-
רייך, סקאַנדינאַוויע, האַלאַנד § 31.
- 21 די יידישע שפראך אין די לענדער פון אַ קאָמפּאַקטן יידישן ישוב .
יידיש און די השכלה אין גאַליציע און רוסלאַנד § 32. די צאל יידיש-דייטשער אויף דער
גאַנצער וועלט § 33—35. די אַנערקענונג פון דער יידישער שפראך § 36—38.
- 25 די גראַמאַטיק און אירע טיילן
דעפיניציע פון גראַמאַטיק; עטימאָלאָגיע; און סינאַקסיס; פּאָנעטיק און מאָרפּאָלאָגיע;
סעמאַנטיקאָלאָגיע; לעקסיקאָלאָגיע; אַרמאַנראַפּיע § 39—40.
- 26 די גערעדטע שפראך און די שרייטלעכע
דאָס לעבעדיקע יידיש און דאָס טראַדיציאָנעלע „הויכטייטש“ אָדער „עברי-טייטש“ § 41—43.
- 27 די אַנטוויקלונג פון מאָדערנעם יידיש
די ערשטע שרייטשטעלער פון דער לעבעדיקער יידישער פּאָלקסשפראך § 44—49. די
שאַפּער פון דער מאָדערנערער יידישער ליטעראַטור-שפראך § 50—57.

- 30 די ליטעראטור-שפראך און די דיאלעקטן די וואָלעקטן אַלס פונדאמענט פון דער ליטעראַרישער שפראַך § 58. די מאָדערנע שפראַכ־וויסנשאַפט און די דיאלעקטן § 59.
- 31 די יידישע דיאלעקטן. די קלאַסיפֿיקאַציע פון די יידישע דיאַ-
לעקטן § 61-62. די אונטערשיידן צווישן זיי § 62-67.
- 34. די השפעה פון די דיאלעקטן אויף דער יידישער ליטעראטור-שפראך. די
דער ליטווישער דיאלעקט און דער רומדיקער אַלס יסוד פון דעם מאָדערנעם ליטעראַ-
רישן יידיש § 68. דער פּוילישער און גאַליצישער עלעמענט § 69-70. דאָס אַנגלויז-
טע יידיש פון די אַמעריקאַנער שריפטשטעלער § 71. די דיאלעקטן פון רומעניע און
אונגאַרן אין דער יידישער ליטעראטור-שפראַך § 72. די השפעה פון דער ליטעראַרי-
שער שפראַך אויף דעם לעבעדיקן פּאָלקס-לשון § 73. די יידישע שפראַך און די
יידישע גראַמאַטיק § 74. די מקורים פאַר דעם מאַטעריאַל פון דער יידישער גראַמאַ-
טיק § 75.

קאָפיטל איינס.

פ א נ ע ט י ק .

- 37 די פּאָנעטיק און די פיזיאָלאָגיע פון די שפראַך-קלאַנגען דער באַשטאַנד פון דעם מענטשלעכן לשון § 1. פּאָנעטיק און פיזיאָלאָגיע און זייער אויפנאַבע § 2-3.
- 38 דער מענטשלעכער רייד-אַפּאַראַט די בילדונג פון די שפראַך-קלאַנגען § 4. די רוד-אַרנאָגען § 5-10. די רעזאָנאַנס-
אַרנאָגען § 11. אַרטיקולאַציע § 12. אַרטיקולאַציע־אָרישער באַזיס § 13.
- 40 די קלאַסיפֿיקאַציע פון די שפראַך-קלאַנגען דרוי גרופעס קלאַנגען § 14-15. די אַינטיילונג אין וואָקאַלן און קאָנסאָנאַנטן § 16.
- 41 וואָקאַלן. קלאַנסטאַרב אָדער קוואַליטעט פון די וואָקאַלן § 17. הויכע, מיטלע און נידעריקע וואָקאַלן; פּאַלאַטאַלע, וועלאַרע און פּאַלאַטאַלע־לאַרע § 18. לאַביאַליזירטע וואָקאַלן § 19. גענעראַלע אָדער גאַנצליכע וואָקאַלן § 20. געשלאָסענע און אָפּענע וואָקאַלן § 21. די קוואַליטעט פון די וואָקאַלן § 22.
- 43 קאָנסאָנאַנטן רוב־קלאַנגען אָדער פּריקאַטיוע (ספּיראַנטן), אויפֿרויס-קלאַנגען אָדער עקספּלאָזיווע § 23. נערויער-קלאַנגען און מאַמענט-קלאַנגען; סאַנאַרע קאָנסאָנאַנטן § 24. די אַינטי-
לונג פון די קאָנסאָנאַנטן לויט דעם אָרט פון דער אַרטיקולאַציע; ליפּנדיקע קלאַנגען אָדער בילאַביאַלע, צאַניקע אָדער דענטאַלע, נומעריקע אָדער וועלאַרע (אויך נוטראַלע), ליפּנצאַניקע אָדער לאַביאַלע־דענטאַלע § 25. דער קלאַנג אָן אַ, דער פּאַלאַטאַליזיר-
טער אָן § 26. דער גאַנצליכע־וועלאַרער אָן § 27. דער פּאַלאַטאַל אָן § 28. דער לאַרינגאַ-
לער, פּאַלאַטאַלער און וועלאַרער אָן § 29. די מליציקע אָדער ליקווידע קאָנסאָנאַנטן § 30. דער אַלועאָלאַרער, לאַרינגאַלער און פּאַלאַטאַלער אָן § 31. דער קלאַנג

ד' § 32. דער נאָרגל-עקספּלאַוווער הילך § 33. די דומפּע און הילכיקע קאָנסאַנאָטן § 34. די אַקסישע אַינטיילונג אין גערויש-קלאַנגען אין סאָנאַרע קלאַנגען, די טראַפּ-בילדנדיקע קאָנסאַנאָטן § 35. די קאָמבינירטע קלאַנגען — דיפּטאַנגען און אַפּרי-קאַטן § 36.

47 די פאַרענדערונגען פון די קלאַנגען די פאַרשינג פון די פאַרענדערונגען פון די יודישע קלאַנגען § 37—38. אַנאַטאָמיש-פּיזיאלאָגישע פאַרענדערונגען, ספּאַנטאַנישע און קאָמבינאַטאָרישע § 39—40. אַקוי-סישע פאַרבוטונגען § 41—43. די ווירקונג פון דער פּאָלקס-עטימאָלאָגישע § 44—45. דער שורש פון די פּאָנעטישע פאַרענדערונגען § 46—48.

50 טראַף (וילבע, הברה) בילדונג פון אַ טראַף § 49. אַפענע און געשלאָסענע טראַפּן § 50. איינטראַפּיקע, צווייטראַפּיקע און מערטראַפּיקע ווערטער § 54. טראַף-אַין, טראַף-אויס, טראַף-אין § 53. שוורשיקע טראַפּן אָדער שטאַמטראַפּן, בילדונגס-טראַפּן, פּרעפּיקסן און נאָכטראַפּן (סוי-פּיקסן און פּלעקסיעס) § 54.

51 טראַפּ (טאָן, אַקצענט, גנינה) דינאַמישער אַקצענט § 55. באַטאָנטע אין אימבאַטאָנטע טראַפּן § 57. פּאָנעטיש-אַפּנע, האַקסער, אימערעלמעסיקער און נאַטירלעכער טראַפּ § 58.

- 51 דער יידישער וואַקאַליוז
- 52 דער וואַקאַל אַ
- 53 דער וואַקאַל אַ
- 54 דער וואַקאַל אַ
- 56 דער וואַקאַל י
- 57 דער וואַקאַל ו
- 58 דער דיפּטאַנג וי
- 60 דער דיפּטאַנג יי
- 63 דער יידישער וואַקאַליוז און די דייטשע דיאַלעקטן
- 64 מאַרספּאַלאָגישע פאַרענדערונגען פון די וואַקאַלן
- 65 וואַקאַלישער איבערבייט
- 68 וואַקאַלישער אומבייט
- 69 די באַטאָנונג אין יידיש
- 72 פאַרטונקלונג אָדער אַפּשוואַכונג פון וואַקאַלן
- 75 דער סוף-ע
- 77 דער סוואַראַב-האַקטי-וואַקאַל
- 73 דער וואַקאַליוז פון די העברעאיש-אַראַמעאישע עלעמענטן
- 78 קורצע און לאַנגע וואַקאַלן אין יידיש
- 79 די אויסשפּראַך פון די העברעאישע וואַקאַלן אין יידיש
- 83 די באַטאָנונג פון די העברעאישע ווערטער אין יידיש
- 85 דער יידישער קאָנסאַנאָנטיוז
- 85 פאַרענדערונגען פון קאָנסאַנאָטן
- 86 אַסימילאַציע פון קאָנסאַנאָטן

פארבייטונג פון קאנסאָנאַנטן 87
 גראַמאַטישער איבערבייט 91
 אַרויספאַל און צוועצונג פון קאָנסאָנאַנטן. 91
 וועגן די צישקלאַנגען 94
 פאַלאַטאַליזירטע קאָנסאָנאַנטן 97
 די השפּעה פון קאָנסאָנאַנטן אויף וואָקאַלן 97
 די איבערשטעלונג פון די קלאַנגען 101

קאָפיטל צוויי.

אַרטאָגראַפֿיע.

די שריפט 102
 בילדערשריפט אָדער פּיקטאָגראַפֿיע § 1. אידעאָגראַפֿיע § 2. אונזער שרייב־סיסטעם
 דורך אותיות § 3.
 די שריפט ביי די יידן 103
 די עלטסטע העברעאישע שריפט § 4. די אשורישע שריפט אָדער כתב־מרוּבַע § 5. ווי
 בערמאטש-שריפט אָדער משקט § 6.
 דער העברעאישער אַלף-בית 104
 די קאָנסאָנאַנטישקייט פון דעם העברעאישן אַלף-בית § 7. די קאָנסאָנאַנטן א, ה, ו, ה, ו
 אַלס וואָקאַל־אותיות (אמות־הקריאה) § 8. די נקודות § 9. דער סדר פון די אותיות
 און דעם העברעאישן אַלף-בית § 10. די נעמען פון די אותיות § 11. די ענדע־אותיות
 כ מ נ פ ן § 12. די אותיות אַלס צאָלצייכנס § 13.
 די געשיכטע פון דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע 105
 דער סעמיטיש־העברעאישער אַלף-בית און די איראָפּעאישע טראַנסקריפציע § 15—16.
 דער אַלס סימן פאַר אַ וואָקאַל § 17. די צוויידייטיקייט אין דער אויסלאַנגונג פון
 די וואָקאַלן § 18. דער ן אַלס וואָקאַל־אות § 19—21. דער פּראָסטעטישער אַלף § 22.
 די סיסטעם פון דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע אין עברי־טייטש 109
 די אַרטאָגראַפֿישע כללים פון „ספר המדות“ § 23. דער ן אַלס חיריק, צירח און אומ.
 באַטאַנטער סגול § 24. דער אַ אַלס קמץ און פתח. דער ן אַלס קמץ § 25. דער ן
 אַלס מלאפּום און הולם § 26. דער ן אַלס סגול § 27. צוויי יודן אַלס צייכן פאַר ei
 און ai § 28—29. אליהו שרים דוּטשמערישע אַיינפירונגען § 30. צייכנס פאַר eu,
 o און u § 31—33. קורצע און לאַנגע וואָקאַלן אין דער אלטער יידישער אַרטאָגראַ־
 פֿיע § 35. דער שטומער אַ סוף וואָרט § 36—37. די נקודות אין אַלט־יידיש § 38—
 39. די טאַפּלטע אויסשפּראַך פון די אותיות ב ג ד כ פ ת § 40. די באַזווייטקונג פון די
 איבערפּליסיקע קאָנסאָנאַנט־אותיות אין יידיש; די באַצייכענונג פון דער אויסשפּראַך
 דורך אַ דגש אָדער אַ רפה § 41. די באַצייכענונג פון דעם ן־קלאַנג § 42. דער גע־
 ברויך פון די קאָנסאָנאַנטן ך, ן, ן ן § 43. דער געטאַפּלער ן ן § 44. דער שטומער
 אַ צווישן ן און ן § 45. די צונויפמישונג פון די דומפּע און הילכיקע קלאַנגען, ד
 ערונג ן ן § 46. געטאַפּלטע קאָנסאָנאַנטן § 47. די שרייבונג ן ן § 48. די שטרע־
 בונג צו איינפאַכקייט § 49.

- די פארדייטשונג פון דער יידישער אויסלייגונג זיט
 119 די בערלינער השכלה און די חרדישע אַרטאָגראַפֿיע, די שטומע ן און ן, דער סגול-אלף, נעטאָפֿלטע ןאָקאַלן און קאָנסאַנאַנטן, ןאָ און ןאָ § 52.
- די אַרטאָגראַפֿיע פֿון יהושע-מרדכי ליפשיץ 119
- די מאָדערנע יידישע אַרטאָגראַפֿיע. 123
 די אַרטאָגראַפֿיע פֿון קול-מבשר" § 68. שלום-עליכם אַלס רעפֿאָרמאַטאָר פֿון דער חרדי-שער אויסלייגונג § 69—70. די דעטשערדישע אַרטאָגראַפֿיע פֿון י. ל. פֿרץ § 71. די אַרטאָגראַפֿיע פֿון "יוד" און, פֿרוינד" § 72—74.
- די רעפֿאָרם-באַװעגונג אין דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע. 125
 די היסטעמלאָקייט פֿין דער אָנגענימענער יידישער אַרטאָגראַפֿיע § 75—76. די פֿאַר-שלאָגן זי צו רעפֿאָרמירן פֿון מ. קרינסקי, יהודה יאַפֿפֿע, זשיטאָמירסקי, ןאָנגער, באָ-ראָכאַף § 77—79. דער פֿראַיעקט פֿין דעם לאַטיינישן אַלפֿאַבעט פֿאַר חרדיש § 80. די חרדישע שול אין די חרדישע אַרטאָגראַפֿיע § 82. די רעפֿאָרמירטע אַרטאָגראַפֿיע אין די צווייטען, לעצטע ניח"א אין "די נייע צייט" § 83. די ןאָנסאַפֿטלעכע קאָמיסיע פֿאַר חרדישן אויסלייגן אין אַמעריקע § 84. דער תּוהו-ובוהו אין דער חרדישער אַר-אָ-גראַפֿיע § 85—88.
- די פֿרינציפֿן פֿון דער יידישער אַרטאָגראַפֿיע 129
 דער פֿאַנעטישער פֿרינציפֿ § 89. דער עטימאָלאָגישער אָדער מאָרפֿאָלאָגישער פֿרינציפֿ § 90—92. דער דיאַלעקטאָלאָגישער פֿרינציפֿ § 93—96. דער היסטאָרישער פֿרינציפֿ § 97—99. דער פֿרינציפֿ פֿון דיפֿערענציאַציע § 100—101. די סתּוּרית צווישן די פֿאַרשידענע אַרטאָגראַפֿישע פֿרינציפֿן § 102. די שוועריקייטן פֿון דער חרדישער שרױב-סיכטעם § 103. די אימניטלעכקייט פֿון אַ אידעאָלער אַרטאָגראַפֿיע § 104—105. די ןויכטיקייט פֿון אַ פֿינקלעכער אויסגעהאַלטענער איינהאַמלעכער אַרטאָגראַפֿיע § 106—108. די שוועריקייטן באַ דער רעפֿאָרם פֿין דער אָנגענומענער אַרטאָגראַפֿיע § 109—112.
- כללים פֿאַר אַ פֿראַװיוואַרישער יידישער אַרטאָגראַפֿיע. 133
 שטומער אַ ןאָרט-אויס § 114. שטימער ן נאָך י § 115. שטומער ן § 116—117. נעטאָפֿלטע ןאָקאַלן § 118. נעטאָפֿלטע קאָנסאַנאַנטן § 119. ןאָ אָנשטאַט ןאָ § 120. די אויסלייגונג דורך ן אָדער ןי § 121—122. ןי, ןאָ אין אָ אין פֿרעמד. חערטער § 123. די אויסלייגונג פֿון די דיפֿטאַנגען ןי און ןי § 124. די אויסלייגונג פֿון די ןאָקאַלן ן אָדער י § 125. דער פֿראַקסעטישער אַלף § 126. דער אומבאַ-טאַנטער ןאָקאַל אין לעצטן מראַף § 127. די ענדונג פֿון די פֿאַרקלענערערטער ע ל ע § 128. די ענדונג עך—אָך—יך § 129. די ענדונגען ןי אין ייש § 130. די דומפֿע און הילכיקע קאָנסאַנאַנטן § 131—132. דער סופֿיקס יק (די ק) § 133. דער סופֿיקס יג קייט § 134. פֿראַחינציאַלימען אין דער אַרטאָגראַפֿיע § 135. חער-טער מיט ןאָ און ןאָ § 136. דער דייטשער אַפֿריקאַט ןי § 137. די צונויפֿשוניג פֿון ןאָקאַל ןאָרט-אין מיטן ספּיראַנט ן § 138. די שראַבונג ןאָגל, חר וכדומה § 139—140. די אותיות ב, ח, כ, ש, ת און ןאָ; כּאָ אָנשטאַט קאָ § 141. ב און ן § 142. דער האַרטער ן אין דער חויכער § 143—144. דער פֿאַלאַטאָלי-דונג-סי. § 145—146. דער שטומער ן פֿאַר די טראַפֿילידנדיקע ן און ן § 147—163. די אויסלייגונג פֿון די פֿרעפֿיקסן בּא—צע—צו, פֿאַר, אָנאָ, פֿונאַנדער, אויף, צווייף, דער, אום § 164. ענדונגען באַ דער בייזונג פֿון חערטער § 165. דער קלאַנג ןאָ און ןאָ אָנשטאַט ןאָ § 170. דער צונויפֿגעזעצער ןאָ § 171. די ענדונגען הייט און ןוייט § 173.

155 די אויסלייגונג פון די העברעאישע ווערטער

דער היסטאָרישער פּרינציפּ אין דער אויסלייגונג פון די העברעאישע ווערטער; גראַדן אין דער פּאַלקס-אויסלייגונג פון די העברעאישע; פּיעטעט אין מורא פאַר דער אויס-לייגונג פון די העברעאישע § 174. די פּראָיעקטן צו רעפּאַרמירן די אויסלייגונג פון די העברעאישע ווערטער § 175. פאַרלייבטערונגען אין דער אויסלייגונג פון די העברע-אישע ווערטער § 176. די אויסלייגונג פון די פאַרדיישטע העברעאישע § 177. כתב-מלא אין כתב-חסר § 178—182. דער נעטאַפּלטער ון אין העברעאישע ווערטער § 183. יי אָדער י אין העברעאישע ווערטער § 184. פּרעפּיקסן און ענדונגען, צוגעזעצט צו העברעאישע שרשים § 185—186. דער אַפּאַסאַרָאָ אין יידיש-העברעאישע § 187. *voces hybridae*

159 די נקודות אין יידיש

די נקודות פון די העברעאישע ווערטער אין יידיש — לויט דער יידישער אויסשפּראַך § 188. די מאָדערנע סיסטעם פון ניקוד אין יידיש § 189. די נקודות אַלס מיטל צו דיפּערענצירן די לאַנגע און קורצע וואָקאַלן § 190.

160 אַרטאָגראַפּישע נוסחאות און עטימאָלאָגישע

פּראָגן פון אַרטאָגראַפּיע און פּראָגן פון מאָרפּאָלאָגיע; די בכורה פון די פאַרדיישטע פּאַרמען; דיפּערענצירטע באַדייטונג פון פּאַראַלעלע פּאַרמען § 191. גלאַכבאַרעכטיקונג פון פּאַראַלעלע פּאַלקסטימעלעכע נוסחאות § 193. פּאַראַלעלע נוסחאות און דיאַלעקטישע גראַדן § 194.